

УНИВЕРЗИТЕТ “СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ” - БИТОЛА
ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ - СКОПЈЕ

Бојан Јовчевски

**Криминалистички карактеристики на кривични дела
против културното наследство и природните реткости
во Република Македонија**

- истражувачки период 2006-2016 -

Докторска дисертација

Скопје, 2021 година

Ментор:

Редовен професор д-р Златко Димовски

Универзитет “Св. Климент Охридски” - Битола

Факултет за безбедност - Скопје

Членови на Комисијата:

Редовен професор д-р Миодраг Лабовиќ

Универзитет “Св. Климент Охридски” - Битола

Факултет за безбедност - Скопје

Редовен професор д-р Марина Малиш-Саздовска

Универзитет “Св. Климент Охридски” - Битола

Факултет за безбедност - Скопје

Редовен професор д-р Борис Мургоски

Универзитет “Св. Климент Охридски” - Битола

Факултет за безбедност - Скопје

Редовен професор д-р Пере Аслимоски

Универзитет “Св. Климент Охридски” - Битола

Факултет за туризам и угостителство - Охрид

Датум на одбрана: ____ . ____ .2022 година

Датум на промоција: _____

Наука на која што се стекнува докторатот: БЕЗБЕДНОСНИ НАУКИ

Криминалистички карактеристики на кривични дела против културното наследство и природните реткости во Република Македонија

Апстракт

Културното наследство претставува еден од најзначајните сегменти од идентитетот на еден народ. Постојат објективни и субјективни фактори зошто културното наследство во Македонија е постојано цел на противправни и криминални активности. Вредноста на културното наследство е мотивација тие да станат мета на криминалци кои делуваат индивидуално но и организирано во криминални групи. Основната причина за пораст на криминалот со предметите од културното наследство е отсуството на механизам со превентивни мерки за заштита. Присутноста на овој криминал и неговиот загрижувачки пораст значи дека во оваа сфера постојат и други слабости и пропусти.

Предмет на ова истражување е обработка на сторените кривични дела против културното наследство и природните реткости во Република Македонија во периодот од 2006 до 2016 година, како и анализа на меѓународни документи за заштита на културно наследство.

Главна цел на ова истражување е да се добијат пошироки теоретски сознанија за облиците и начинот на извршување на ваквите кривични дела, како и оперативни сознанија за што е извршена и анализа на повеќе случаи. Од резултатите добиени од истражувањето се предлагаат решенија за институциите да можат целисходно да одговорат на сторителите на кривичните дела против културното наследство со употреба на превентивни и репресивни мерки.

Клучни зборови: *културно наследство, криминалистика, кривично дело, заштита и превенција, Република Македонија*

Criminalistic characteristics of crimes against cultural heritage and natural rarities in the Republic of Macedonia

Abstract

Cultural heritage is one of the most important segments of a nation's identity. There are objective and subjective factors why the cultural heritage in Macedonia is constantly the target of illegal and criminal activities. The value of cultural heritage is the motivation for them to become targets of criminals who act individually and organized in criminal groups. The main reason for the increase in crime with cultural heritage objects is the absence of a mechanism with preventive protection measures. The presence of this crime and its worrying growth means that there are other weaknesses and shortcomings in this area.

The subject of this research is the processing of the committed crimes against the cultural heritage and natural rarities in the Republic of Macedonia in the period from 2006 to 2016, as well as the analysis of international documents for protection of the cultural heritage.

The main goal of this research is to obtain a broader theoretical knowledge about the forms and the method of committing such crimes, as well as operational knowledge for which an analysis of several cases has been performed. From the results obtained from the research, solutions are proposed for the institutions to be able to adequately respond to the perpetrators of crimes against cultural heritage by using preventive and repressive measures.

Keywords: *cultural heritage, criminalistics, crime, protection and prevention, Republic of Macedonia*

ИЗЈАВА

М-р Бојан Јовчевски

Изјавувам дека при изработката на докторскиот труд ги почитувам позитивните законски прописи од областа на заштитата на интелектуалната сопственост и не користев реченици или делови од трудови на други автори без да ги почитувам методолошките стандарди.

Изјавата ја давам под полна материјална и кривична одговорност.

Изјавил: М-р Бојан Јовчевски

Попис на табели, графикони и слики

Табели:

1. Табела бр.1 - Локалитети запишани на Списокот со културно наследство (1978-2019);
2. Табела бр.2 - Цели и предмети на напад од криминалци;
3. Табела бр.3 - Видови пазари со предмети на културата;
4. Табела бр.4 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за период од 2006 до 2016 година;
5. Табела бр.5 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2006 година по Сектори за внатрешни работи;
6. Табела бр.6 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2007 година по Сектори за внатрешни работи;
7. Табела бр.7 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2008 година по Сектори за внатрешни работи;
8. Табела бр.8 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2009 година по Сектори за внатрешни работи;
9. Табела бр.9 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2010 година по Сектори за внатрешни работи;
10. Табела бр.10 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2011 година по Сектори за внатрешни работи;
11. Табела бр.11 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2012 година по Сектори за внатрешни работи;
12. Табела бр.12 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2013 година по Сектори за внатрешни работи;
13. Табела бр.13 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2014 година по Сектори за внатрешни работи;
14. Табела бр.14 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2015 година по Сектори за внатрешни работи;
15. Табела бр.15 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2016 година по Сектори за внатрешни работи;
16. Табела бр.16 - Вкупен број на осудени полнолетни лица, соучесништво, број на учесници во извршувањето на делото 2006-2016 година;
17. Табела бр.17 - Вкупен број на осудени полнолетни лица, поранешни осуди 2006-2016 година;
18. Табела бр.18 - Вкупен број на осудени полнолетни лица, школска подготовка 2006-2016 година;

Графикони:

1. Графикон бр.1 - Сторители на кривични дела за период 2006-2016 година;
2. Графикон бр.2 - Кривични дела по чл.264 за период 2006-2016 година по Сектори за внатрешни работи;

3. Графикон бр.3 - Кривични дела по чл.265 за период 2006-2016 година по Сектори за внатрешни работи;
4. Графикон бр.4 - Кривични дела по чл.266 за период 2006-2016 година по Сектори за внатрешни работи;
5. Графикон бр.5 - Вкупен број на кривични дела од областа на културното наследство и природните реткости за период 2006-2016 година по Сектори за внатрешни работи;
6. Графикон бр.6 - Вкупен број на кривични дела од областа на културното наследство и природните реткости, пријавени полнолетни лица (познати и непознати сторители) 2006-2016 година;
7. Графикон бр.7 - Пријави на кривични дела од областа на културното наследство и природните реткости, познати сторители, вид на одлука 2006-2016 година;
8. Графикон бр.8 - Пријави по чл.264 од КЗ, познати сторители, непознати сторители, вид на одлука 2006-2016 година;
9. Графикон бр.9 - Пријави по чл.266 од КЗ, познати сторители, непознати сторители, вид на одлука 2006-2016 година;
10. Графикон бр.10 - Останати пријави, познати сторители, непознати сторители, вид на одлука 2006-2016 година;
11. Графикон бр.11 - Вкупен број на обвинети полнолетни лица, вид на одлука 2006-2016 година;
12. Графикон бр.12 - Вкупен број на обвинети полнолетни лица по чл.264, вид на одлука 2006-2016 година;
13. Графикон бр.13 - Вкупен број на обвинети полнолетни лица по чл.266, вид на одлука 2006-2016 година;
14. Графикон бр.14 - Вкупен број на обвинети полнолетни лица - останато, вид на одлука 2006-2016 година;
15. Графикон бр.15 - Вкупен број на осудени полнолетни лица, вид на изречена санкција 2006-2016 година;
16. Графикон бр.16 - Вкупен број на осудени полнолетни лица по чл.264, вид на изречена санкција 2006-2016 година;
17. Графикон бр.17 - Вкупен број на осудени полнолетни лица по чл.266, вид на изречена санкција 2006-2016 година;
18. Графикон бр.18 - Вкупен број на осудени полнолетни лица - останато, вид на изречена санкција 2006-2016 година;
19. Графикон бр.19 - Вкупен број на осудени полнолетни лица, вид на изречена главна казна 2006-2016 година;
20. Графикон бр.20 - Вкупен број на осудени полнолетни лица по чл.264, вид на изречена главна казна 2006-2016 година;
21. Графикон бр.21 - Вкупен број на осудени полнолетни лица по чл.266, вид на изречена главна казна 2006-2016 година;
22. Графикон бр.22 - Вкупен број на осудени полнолетни лица - останато, вид на изречена главна казна 2006-2016 година;
23. Графикон бр.23 - Вкупен број на осудени полнолетни лица, вид на изречена алтернативна мерка 2006-2016 година;
24. Графикон бр.24 - Вкупен број на осудени полнолетни лица по чл.264, вид на изречена алтернативна мерка 2006-2016 година;
25. Графикон бр.25 - Вкупен број на осудени полнолетни лица по чл.266, вид на изречена алтернативна мерка 2006-2016 година;

26. Графикон бр.26 - Вкупен број на осудени полнолетни лица - останато, вид на изречена алтернативна мерка 2006-2016 година;
27. Графикон бр.27 - Вкупен број на осудени полнолетни лица, изречена мерка одземање на предмети 2006-2016 година;

Слики:

1. Слика бр.1 - Органограм на Управа за заштита на културното наследство;
2. Слика бр.2 - Амблем за заштита на културно добро според Хашката конвенција од 1954 година (Син штит);
3. Слика бр.3 - Амблем на светско наследство;

Листа на кратенки:

РМ - Република Македонија
 КЗ - Кривичен законик
 ЗКП - Закон за кривичната постапка
 ЗЗКН - Закон за заштита на културното наследство
 МВР - Министерство за внатрешни работи
 СВР - Сектор за внатрешни работи
 ОСОСК - Оддел за сузбивање на организиран и сериозен криминал
 МАНУ - Македонска академија на науките и уметностите
 НУ - Национална Установа
 COBISS.MK - Заеднички интернетски библиографски систем и услуги (Co-operative Online Bibliographic System & Services)
 НУБ - Национална и универзитетска библиотека
 ОКГ - Организиран криминални групи
 ЕУ - Европска Унија
 ООН - Организација на Обединетите нации
 УНЕСКО - Организација за образование, наука и култура на ООН
 ИНТЕРПОЛ - Меѓународна организација на криминална полиција
 ГС - Генерално собрание
 ИК - Извршен комитет
 НЦБ - Национално централно биро
 ЕВРОПОЛ - Европска полициска агенција на ЕУ
 ЕМРАСТ - Европска мултидисциплинарна платформа против криминални закани (European Multidisciplinary Platform Against Criminal Threats)
 СЕКИ - Иницијатива за соработка за спречување и борба против прекуграничниот криминал во Југоисточна Европа
 СЕЛЕК - Центар за спроведување на законот во Југоисточна Европа
 СЕЕПАГ - Советодавна група на обвинители од Југоисточна Европа
 СЦО - Светска царинска организација
 СФРЈ - Социјалистичка Федеративна Република Југославија
 САД - Соединети Американски Држави
 НАСА - Национална аеронаутичко-вселенска управа
 МКС - Меѓународен кривичен суд
 МОС - modus operandi
 ДНК - Дезоксирибонуклеинска киселина
 ИКОМОС (ICOMOS) - Меѓународен совет за споменици и локалитети (International Council on Monuments and Sites)

МСЗП (IUCN) - Меѓународен сојуз за заштита на природата (International Union for Conservation of Nature)

ИККРОМ (ICCROM) - Меѓународен центар за изучување на заштита и реставрација на културни добра (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property)

ИКОМ (ICOM) - Меѓународен совет на музеи (International Council of Museums)

DRMC - Комитет за управување со ризици од катастрофи (Disaster Risk Management Committee)

УНИДРОИТ (UNIDROIT) - Меѓународен институт за унификација на приватното право (International Institute for the Unification of Private Law)

ВИВП (VIVA) - Вредност на целта за веројатниот сторител, Инерција на целта кон веројатниот сторител, Видливост на целта за веројатниот сторител и Пристап до сторителот, со шанса да избега лесно (Value of target to likely offender, Inertia of target to likely offender, Visibility of target to likely offender and Access to offender, with a chance to exit easily)

КПУ - Казнено поправна установа

ПМВ - Патничко моторно возило

ЦД - Компактен диск

АКИМ (AQIM) - Ал Каеда во исламски Магреб (Al-Qaeda in the Islamic Maghreb)

СОДРЖИНА

Вовед	1
1. Формулација на проблемот	1
1.1 Заштита на културното наследство	1
1.2 Сопственост на културното добро	2
1.3 Ризици на културното наследство	4
2. Определување на предметот на истражување	5
2.1 Теоретско определување на предметот	5
2.1.1 Што е “културна сопственост (имот на културата)”?	5
2.1.2 Правна заштита на културното наследство во РМ	9
2.1.3 Криминалистички аспекти на кривични дела против културното наследство и природните реткости	13
2.2 Поимно-категоријален апарат	16
2.3 Операционално определување на предметот на истражување	18
2.4 Временско и просторно определување на предметот на истражување	19
2.5 Дисциплинарно определување на предметот на истражување	19
3. Цели на истражувањето	20
4. Хипотетичка рамка - хипотези	20
5. Начин на истражување (методи и техники)	21
6. Научна и општествена оправданост на истражувањето	22

Глава I - Кривично-правни аспекти на кривичните дела против културното наследство и природните реткости и други правни акти за заштита на културното наследство

1. Поим и правна природа на кривично дело	25
2. Кривично-правна определеност на кривичните дела против културното наследство и природните реткости	31
3. Заштита на културното наследство според ЗЗКН	37
3.1 Национална стратегија за развој на културата во Република Македонија во периодот 2018-2022 година	51
4. Организиран криминал и организирани криминални групи	61

Глава II - Криминалистички карактеристики на кривичните дела против културното наследство и природните реткости

1. Вовед	68
1.1 Начин на извршување на кривичното дело	74
1.2 Криминалната ситуација на кривичното дело	77
1.3 Траги од извршено кривично дело	77
1.4 Личноста на сторителот	82
1.5 Личноста на жртвата	84
2. Индиции	85
3. Методи за откривање и докажување на кривични дела	88
3.1 Метод на елиминација при откривање на сторителот на одредено кривично дело	88

3.2	Метод за откривање на непознат сторител по начин на извршување (со употреба на методот МОС)	89
3.3	Метод на составување список на индиции за повеќе кривични дела и за повеќе лица	90
4.	Криминалистичка тактика на преземање оперативно-тактички активности и мерки	90
4.1	Поим и видови на полициски превентивни и репресивни активности	90
4.2	Тактики на преземање оперативно-тактички активности и мерки	92
4.3	Тактики на преземање дејствија за докажување	94
5.	Методи за идентификација на сторителот на кривично дело	97
6.	Методика за откривање, разјаснување и докажување на кривичните дела против културното наследство и природните реткости како дел од имотниот криминалитет	99

Глава III - Меѓународни организации и правни акти за заштита на културното наследство

1.	СЕЛЕК - Центар за спроведување на законот во Југоисточна Европа	105
2.	ИНТЕРПОЛ	108
3.	УНЕСКО	113
3.1	Постапка за зачувување на светското наследство	114
3.2	Критериуми за избор на локалитети на светското културно и природно наследство	115
3.3	Фонд за светското наследство	118
4.	ИКОМ	120
5.	Заштита на културното наследство во војна	124
5.1	Хашката конвенција од 1954 година и нејзиниот втор протокол од 1999 година	125
5.1.1	Заштита	127
5.1.2	Почитување	129
5.2	Двата дополнителни Женевски протоколи од 1977 година	132
6.	Заштита на културното наследство во време на мир	133
6.1	Конвенција за заштита на светското културно и природно наследство ...	135
6.2	Конвенција за подводно наследство од 2001 година	139
6.3	Конвенција за нематеријално (неподвижно) наследство од 2003 година ..	141
6.4	Конвенција за културна разновидност од 2005 година	143
6.5	Конвенција на УНИДРОИТ за украдени и нелегално извезени предмети на културата, од 1995 година	145
6.5.1	Реституција на украдени културни добра	149
7.	Резиме на меѓународните документи за заштита на културното наследство	154

Глава IV - Незаконско отстранување и присвојување на предмети од културното наследство

1.	Недозволено отстранување на предмети од културното наследство	156
1.1	Финансиски мотиви	158
1.1.1	Продажба	158
1.1.2	Уцена	159

1.1.3 Колекција (инвестиција)	160
1.2 Статусни мотиви	160
1.2.1 Лов на сувенири	160
1.2.2 Колекционерство	161
1.2.3 Психолошка надмоќ	161
1.3 Политички мотиви	162
2. Можност (прилика) за сторување на кривично дело	162
3. Видови на недозволено отстранување на предмети од културата	164
3.1 Кражба на предмети од културата	165
3.2 Незаконски ископувања	166
4. Услужни дејности (функции)	168
5. Цели и предмети на напад	170
5.1.1 Вредност на целта за веројатниот сторител	171
5.1.2 Инерција на целта кон веројатниот сторител	172
5.1.3 Видливост на целта за веројатниот сторител	172
5.1.4 Пристап до сторителот, со шанса да избега лесно	172
5.2 Цел на кражба	173
6. Легален пазар за предмети на културата	176
6.1 Пазари на кои “несвесно” се мешаат легални и нелегални предмети на културата	179
6.2 Пазари на кои свесно се мешаат легални и нелегални предмети	180
6.3 “Перење” на предмети на културата: нелегалните предмети стануваат легални	182
7. Нелегален пазар за предмети на културата	184
7.1 Купувачи и други сопственици	185
8. Сива зона	188
8.1 Безбедносни рутини на дилери со предмети на културата	189
8.2 Безбедносни рутини на аукциски куќи	190

Глава V - Анализа на податоците прибавени од Државен завод за статистика, Министерство за внатрешни работи и студија на случај

1. Анализа на податоци прибавени од Министерство за внатрешни работи	193
2. Анализа на податоци прибавени од Државен завод за статистика	208
3. Анализа на правосилни пресуди	223
3.1 Анализа на пресуда К.бр.490/2016 - Основен суд Битола	224
3.2 Анализа на пресуда К.бр.245/2015 - Основен суд Штип	229
4. Студија на случај - Фаланга 2	234
5. Студија на случај - Ахмад ал-Факи ал-Махди	251

Заклучок	261
Препораки	271

Библиографија	274
---------------------	-----

Вовед

1. Формулација на проблемот

Културното наследство е наследство на физички научни артефакти и нематеријални атрибути на група или општество што се наследени од минатите генерации, се одржуваат во сегашноста и се предаваат на идните генерации. Културното наследство вклучува материјална култура, нематеријална култура и природното наследство. Чинот на чување на културното наследство од сегашноста за во иднината е познат како зачувување или конзервација.

Културата може да им даде на луѓето врска со одредени општествени вредности, верувања, религии и обичаи. Културното наследство може да обезбеди автоматско чувство на единство и припадност во рамките на една група и ни овозможува подобро да ги разбереме претходните генерации и историјата од каде доаѓаме.

Културното наследство се состои од многу големи и мали работи. Можеме да го видиме во зградите, изгледот на градските населби, па дури и во археолошките остатоци. Културата може да се согледа и преку природни извори: земјоделството и пејзажите поврзани со него. Зачувана е преку книги, артефакти, предмети, слики, фотографии, уметност и усна традиција. Културното наследство е во храната што ја јадеме, облеката што ја носиме, религиите што ги следиме и вештините што ги учиме. Понекогаш можеме да допреме и да видиме што претставува културата, додека пак во други случаи тоа е недопирливо бидејќи е нематеријално.

1.1 Заштита на културното наследство

Понекогаш се поставува прашањето зошто треба да се грижиме за конзервација на нашите т.н. стари, напуштени згради, нивните остатоци, културното наследство и други слични работи. Некои луѓе не сакаат да имаат врски со минатото. Тие не сакаат да се грижат за нештата од минатото кои ќе останат на идните генерации на земјата. Нивните аргументи се дека минатото е мртво и иднината е неизвесна. Наследството е многу важно. Тоа е одраз на идентитетот на народот на една нација. Човекот се идентификува себеси со неговото наследство. Тоа е толку важно што дури и Обединетите нации основале специјализирана агенција одговорна за оваа цел, со назив:

“Организација за образование, наука и култура на Обединетите нации (УНЕСКО)”. Оваа агенција има за задача да прогласува културни локации од целиот свет под заштита со цел да се зачува глобалното наследство.

Заштитата на културата и нејзините добра е важна, бидејќи тие се причина зошто сме таму каде што сме и без нив ќе изгубиме критичен елемент на нашиот идентитет. Локациите со културно наследство треба активно да се зачуваат, како не би западнале во занемареност, односно средствата со кои се располага треба да се насочат за нивна заштита.

Државите се поддржуваат да ги ратификуваат овие конвенции и да ги имплементираат своите заштитни инструменти во нивното домашно законодавство, како би им помогнало на сопственото судство во гонењето и заштитата на културното наследство преку меѓународна соработка.

Во 1946 година, ИНТЕРПОЛ започна да им помага на агенциите за спроведување на законот ширум светот во борбата против кражбата и трговијата со предмети на културата и го објави првиот меѓународен извештај во врска со најбараните украдени предмети на уметноста.

На национално ниво, Италија беше првата земја што организираше и основа специјализирана единица во рамките на воената полиција Карабиниери за заштита на културното наследство во 1969 година, со назив “Команда на Карабиниери за заштита на културното наследство” (Comando Carabinieri per la Tutela del Patrimonio Culturale) и се состои од централна канцеларија со четири оперативни секции (археологија, антика, модерна уметност и фалсификување) и 15 територијални единици наречени “нуклеи”, кои имаат регионална или меѓурегионална надлежност, плус под-единица во Сицилија.¹

1.2 Сопственост на културното добро

Кога гледаме уметничко дело, влегуваме во тајниот свет на уметноста. Кога купуваме уметничко дело, влегуваме во тајниот свет на пазарот со уметнички дела. Кога анонимноста на ваквиот пазар е за заштита на приватноста, тоа е легитимен основ за тајност.

¹ file:///C:/Users/Bojan/Downloads/WOA_CreatingNationalCulturalHeritageUnit_brochure_2019-01_EN-LR.pdf (пристапено на 10.09.2019 година).

Меѓународната трговија со уметнички дела станува лесно спорна кога вклучува спротивни правни традиции. Земјите со прецедентно право и оние со континентално право имаат различни закони со кои се регулира сопственоста. Во секој спор околу сопственоста, постои несогласување помеѓу конкурентските права на купувачот со добра волја и оригиналниот сопственик.

Културната сопственост е важен дел од идентитетот на луѓето. Тоа е заедничка историја на човештвото и затоа е одговорност на сите луѓе.² Со зачувување на делата на културата придонесуваме кон обнова на разурнатите општества.

Според проценките на Националното централно биро за ИНТЕРПОЛ на САД, вредноста на украдените културни добра на годишно ниво единствено е надмината со вредноста на недозволената трговија со дрога и оружје.³ Во Резолуцијата 2008/23 донесена од Економскиот и Социјален совет при ООН, искажана е загриженост за штетите на културното наследство, кои водат кон загуби, деструкции, отуѓување, кражба и трговија, а воедно се алармира за зголеменото инволвирање на организирани криминални групи во сите аспекти на трговијата со културните добра.

Со Резолуцијата 2004/34 на Економскиот и Социјалниот совет при ООН се предупредува дека организирани криминални групи се инволвирани во трговијата со украдени културни добра и тоа дека меѓународната трговија со ограбени, украдени или криумчарени културни добра се проценува на неколку милијарди долари годишно.⁴

Како нова закана за културното наследство која се јавува е фалсификувањето на културните добра, кои понатаму станува предмет на недозволена трговија. Сепак, она што претставува поголема опасност од фалсификуваните културни добра е нивното “подметнување” во музејските поставки.

Уништувањето на добрата на културата е стар проблем, но сепак актуелно прашање. По Втората светска војна Хашката конвенција за заштита на добрата на културата во случај на вооружен судир од 1954 година, била создадена за да се спречи ова уништување во иднина, но и покрај тоа сепак продолжи.⁵

² Pasikowska-Schnass, M. (2016), *Protection of cultural heritage in armed conflicts*, European Parliament briefing, March 2016.

³ ECOSOC Resolution 2008/23, Protection against trafficking in cultural property, 24 July 2008, достапно на: https://www.unodc.org/documents/treaties/organized_crime/ECOSOC_res_2008-23.pdf (пристапено на 10.09.2019 година).

⁴ ECOSOC Resolution 2004/34, Protection against trafficking in cultural property, 21 July 2004, достапно на: https://www.unodc.org/documents/treaties/organized_crime/ECOSOC_res_2004-34.pdf (пристапено на 10.09.2019 година).

⁵ Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention 1954, The Hague, 14 May 1954, достапно на:

Во последно време има некои позитивни настани во областа на заштитата на културната сопственост. Значаен чекор напред претставува случајот со Ахмед Ал Факи Ал Махди во Меѓународниот кривичен суд (МКС). Ахмед Ал Факи Ал Махди беше обвинет според Римскиот статут на МКС за уништување на добра на културата во Мали (уривање на антички мавзолеи). На 27 септември 2016 година, Ал-Махди беше осуден на девет години затвор за уништување на културното светско наследство во градот Тимбукту. Ова беше прво судење во рамките на МКС каде уништувањето на културните вредности е главно обвинение против осомничениот.⁶

1.3 Ризици на културното наследство

Прво, да го разгледаме значењето на зборовите. “Наследство” е сопственост нешто што е наследено, предадено од претходните генерации. Во случајот на “културното наследство”, наследството не се состои само од пари или имот, туку и од култура, вредности и традиции. Културното наследство подразбира заедничка врска, односно припадноста кон заедницата. Таа ја претставува нашата историја и нашиот идентитет, нашата врска со минатото, со сегашноста и со иднината.

Кога ќе помислиме на културно наследство, прво нешто што ни паѓа на ум се артефактите (слики, цртежи, отпечатоци, мозаици, скулптури), историски споменици и згради, како и археолошки локалитети. Но, концептот на културното наследство е уште поширок од тоа и постепено се зголеми, така што ги вклучува сите докази за човечката креативност и изразување: фотографии, документи, книги и ракописи и инструменти итн. или како индивидуални предмети или како збирки. Денес, градовите, подводното наследство и природната средина исто така се сметаат за дел од културното наследство бидејќи заедниците се идентификуваат со природниот пејзаж.

Освен тоа, културното наследство не е ограничено само на материјални предмети што можеме да ги видиме и допреме. Тоа исто така, се состои од нематеријални елементи: традиции, усна историја, изведувачки уметности, општествени обичаи, традиционални занаети, репрезентации, ритуали, знаење и вештини кои се пренесуваат од генерација на генерација во рамките на заедницата. Нематеријалното наследство

<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20249/volume-249-I-3511-English.pdf> (пристапено на 15.08.2019 година).

⁶ <http://legalbrief.co.za/diary/legalbrief-africa-new/story/africas-ancient-culture-in-the-spotlight-at-the-hague/pdf/> (пристапено на 09.06.2019 година).

вклучува вртоглав спектар на традиции, музика и танци, како што се танго и фламенго, свети поворки, карневали, соколарство, азербeјџанскиот килим и традициите на ткаење, кинескиот куклен театар, медитеранската исхрана, Кабуки театар итн.

2. Определување на предметот на истражување

2.1 Теоретско определување на предметот

2.1.1 Што е “културна сопственост (имот на културата)”?

Да почнеме со “култура” - која ги претставува акумулираните знаења, верувања, уметнички достигнувања, закони и обичаи кои во најголема мера ја претставуваат човечката цивилизација. Ако културата преживее од една генерација до друга, таа се наследува; па оттука доаѓа терминот “културно наследство”.

Материјалниот доказ или изразувањето на културното наследство е културна сопственост - суштествено вреден, необновлив ресурс кој вклучува, но не е ограничен на:

- Уметнички дела, историски и антички градби или нивни урнатини;
- Археолошки локалитети и артефакти (пронајдени на земјата) и остатоци од бродоломи (подводни археолошки локалитети);
- Музеи, збирки на библиотеки и архиви; и
- Свети места, како што се цркви, џамии, синагоги, храмови, светилишта и гробишта.

Вредноста на имотот на културата, било археолошки или етнолошки по природа, е неизмерна. Таквите предмети често ја сочинуваат самата суштина на општеството и пренесуваат важни информации во врска со потеклото на луѓето, историјата и традиционалното опкружување. Важноста и популарноста на таквите предмети, за жал, ги прави цел на крајби и резултира со нивен нелегален извоз и увоз.

Постојат три причини зошто културната сопственост се смета за посебна и достоинствена за заштита:

1. Културната сопственост е многу ретка. Оригинални примероци се неколку и нивниот број постојано се намалува поради различни причини (несреќи, дејствија врз животната средина).

2. Културната сопственост е инхерентно чувствителна на низа фактори. Човековите недоразбирања, променливите вкусови, деградацијата на животната средина, занемарувањето и повремени напади на уништување (на пример: иконоборството, уништувањето од талибанците на статуите на Буда во Бамијан во 2001 година). Потребни се постојани напори за да се заштити она што било кој може да го уништи, но никој не може да го замени или да го направи повторно.
3. Културната сопственост опфаќа и “познати” (згради, уметнички дела, збирки и свети места што можеме да ги посетиме или да ги доживееме) и “непознати” (нешта што се закопани на археолошки локалитети, физички докази за нашето неоткриено минато). Не треба да дозволиме нешто што е незаменливо да биде уништено и пред да биде откриено.

Најшироко прифатена правна дефиниција за културната сопственост според меѓународното право е изведена од два извори: член 1 од Хашката конвенција од 1954 и член 1 од Конвенцијата на УНЕСКО од 1970 година, кои гласат:

Член 1 - Конвенција за заштита на добра на културата во случај на вооружен судир (Хашка конвенција):

Терминот “имот на културата” опфаќа, без оглед на потеклото или сопственоста:

- a) подвижен или неподвижен имот од големо значење за културното наследство на секој народ, како што се споменици на архитектура, уметност или историја, било религиозни или секуларни; археолошки локалитети; групи на згради кои, како целина, се од историски или уметнички интерес; уметнички дела; ракописи, книги и други предмети од уметнички, историски или археолошки интерес; како и научни збирки и важни збирки на книги или архиви или репродукции на имотот дефинирани погоре;
- b) згради чија главна и ефективна цел е да го зачуваат или изложат подвижниот културен имот дефиниран во потточка (a), како што се музеи, големи библиотеки и депозитари за архивирање и засолништа наменети да го засолнат, во случај на вооружен конфликт, движното културно наследство дефинирано во потточка (a);
- c) центри кои содржат голема количина на добра на културата како што е дефинирано во потточките (a) и (b), да бидат познати како “центри што содржат споменици”.

Член 1 - Конвенција на УНЕСКО од 1970 година за начинот на забрана и спречување на недозволен увоз, извоз и пренос на сопственост на добра на културата:

“Културната сопственост значи имот кој, по религиозна или секуларна основа, е посебно назначен од секоја држава како значаен за археологијата, праисторијата, историјата, литературата, уметноста или науката и кој припаѓа на следниве категории:

- a) ретки колекции и примероци на флора, фауна, минерали и анатомија и предмети од палеонтолошки интерес;
- b) имот поврзан со историјата, вклучувајќи ја историјата на науката и технологијата и воената и општествената историја, со животот на националните лидери, мислителите, научниците и уметниците и до настани од национално значење;
- c) производи од археолошки ископувања (вклучувајќи редовни и тајни) или археолошки откритија;
- d) елементи на уметнички или историски споменици или археолошки локалитети кои се распарчени;
- e) антиквитети постари од сто години, како натписи, монети и врежани печати;
- f) предмети од етнолошки интерес;
- g) сопственост од уметнички интерес, како што се:
 - i. Фотографии, слики и цртежи произведени целосно од рака на било која поддршка и во било кој материјал (со исклучок на индустриски дизајни и произведени предмети украсени со рака);
 - ii. Оригинални дела од вајарската уметност и скулптури во било кој материјал;
 - iii. Оригинални гравури, отпечатоци и литографии;
 - iv. Оригинални уметнички склопови и монтажи во кој било материјал;
- h) ретки ракописи и инкунабули, стари книги, документи и публикации од посебен интерес (историски, уметнички, научни, книжевни и др.) поединечно или во збирки; поштенски, таксени и слични марки, поединечно или во збирки;
- i) архиви, вклучувајќи звучни, фотографски и кинематографски архиви; предмети од мебел постари од сто години и музички инструменти.”

Заштитата на добрата на културата за време на вооружен конфликт се заснова на принципот дека оштетувањето на имот на културата на било кој народ значи, според

зборовите на Хашката конвенција од 1954 година, “штета на културното наследство на целото човештво”.

Културната сопственост е заштитена за време на војна на два начина. Бидејќи вообичаено е граѓански по природа, се применуваат општите одредби на хуманитарното право за заштита на приватниот имот. Според Хашката конвенција од 1954 година, секоја држава мора да дејствува во заштита на сопствениот имот на културата од вооружен напад.

Подготвителните мерки преземени за време на мир за заштита на културното наследство од предвидливите ефекти на вооружениот конфликт (во согласност со чл.3 од Хашката конвенција) вклучуваат подготовка (попис) на инвентарот, планирање на итни мерки (мерки за брза интервенција) за заштита од пожар или структурален колапс, подготовка за отстранување на подвижните културни добра (објекти) или мерки за соодветна заштита на лице место (*in situ*) на ваквите добра (објекти) и назначување на надлежните власти одговорни за заштита на културното наследство (чл.5 од втор протокол кон Хашката конвенција за заштита на добрата на културата во случај на вооружен судир, 1999 година).

Страните во вооружениот конфликт не смеат да ги насочуваат непријателските акции против добрата на културата и мора да избегнат случајна штета на тој имот. Забрането е користење на добра на културата за воени цели. Меѓутоа, Хашката конвенција ги препознава ситуациите во кои нападот врз имот на културата може да биде законски, имено ако тој имот е претворен во воена цел и ќе биде потребен напад со “императивна воена неопходност”. Хашката конвенција воспостави јасна правна рамка и истата е зајакната со Дополнителните протоколи од 1977 година кон Женевските конвенции, Статутот на Меѓународниот кривичен суд во 1998 година и Дополнителниот протокол кон самата Конвенција во 1999 година.

Заштитата на културните добра за време на вооружен судир е уредена со член 53 од Дополнителниот протокол I и членот 16 од Дополнителниот протокол II на Женевските конвенции. Членот 53 од Дополнителниот протокол I (“Заштита на културните објекти и верски светилишта”), не навлегувајќи во одредбите на Хашката конвенција за заштита на добрата на културата во случај на вооружен судир, од мај 1954 год., забранува:

- извршување на каков и да е непријателски акт насочен спрема историски споменици, уметнички дела или верски светилишта кои претставуваат културно или духовно наследство на народите;
- употреба на вакви објекти во поддршка на воени напори и
- претворање на овие објекти во цели на репресалии.

Република Македонија е договорна страна на Хашката конвенција за заштита на културни добра во вооружен судир и на двата нејзини протоколи. За време на воениот конфликт во Македонија, 2001 година, при преземањето на воените дејствија од завојуваните страни беа оштетени и уништени следните верски објекти:⁷ црква “Св. Никола” (кај месноста “Два Бреста” - Тетовско - 16 март 2001 год.); црква “Свети Атанасиј” - Тетовско Кале (март-април 2001 год.); црква “Св. Јован” во село Режановце - Кумановско (04 мај 2001 год.); манастирска црква “Св. Богородица” - село Матејче (11 јуни 2001 год.); црква “Св. Атанасиј” - “Лешочки манастир” (21 август 2001 год.); џамија во Тетово (18 март 2001 год.); џамија во Гошинце (во периодот пред 30 март 2001 год.); Муфтиството на Исламската верска заедница во Битола (30 април 2001 год.); џамија во Велес (т.н. “Црна џамија”); “Арабат Баба теќе” - Тетово, (16 март 2001 год.); џамија во Прилеп (т.н. “Чарши џамија” на 9 август 2001 год.). Воедно, како објект на културното наследство и Тетовското Кале за време на конфликтот во периодот март-април, привремено беше употребувано од страна на терористите како засолниште.

За време на конфликтот загрозувањето или уништувањето на верските објекти и локалитети се вршеше на следниве два начина:

- со директен вооружен или невооружен напад врз верските објекти и
- со користење (злоупотреба) на верските објекти (пред се на џамиите) како логистика за изведување на терористички напади.⁸

2.1.2 Правна заштита на културното наследство во РМ

Културното наследство во Република Македонија има непроценливи и неповторливи вредности и својства, извонредно значајни за развојот на националниот и

⁷ Најдовска, Ј., Незири, Ц., Цекиќ, А. (2008), *Хронологија на настаните за конфликтот од 2001*, Фондација Институт отворено општество - Македонија, Скопје, 2008 година.

⁸ Аризанкоски, Г. (2010), *Загрозувањето и уништувањето на културното наследство на Република Македонија со масовниот етнонационалистички тероризам во 2001 година (синтеза)*, Зборник на трудови *Заштита на културното наследство во Република Македонија*, Факултет за безбедност Скопје, стр.130.

културниот идентитет на народот и пошироко, како општоцивилизациона придобивка.⁹ Заштитата на културното наследство во Република Македонија е предвидена во највисокиот правен акт, Уставот на РМ поточно членот 56 став 1 каде е предвидено дека предметите и објектите од особено културно и историско значење определени со закон се добра од општ интерес за Републиката и уживаат посебна заштита. Во став 2 од истиот член е предвидено дека Републиката гарантира заштита, унапредување и збогатување на историското и уметничкото богатство на Македонија и на сите заедници во Македонија, како и на добрата што го сочинуваат, без оглед на правниот режим, а додека ставот 3 упатува на законско уредување за начинот и условите под кои определени добра од општ интерес за Републиката можат да се отстапат на користење.

Со донесување на Законот за заштита на културното наследство во 2004 година, престана да важи Законот за заштита на спомениците на културата. Законот за заштита на културното наследство врши категоризирање на културното наследство, врз основа на следниве критериуми:

- неговите својства - недвижно (споменици, споменички целини, културни предели), движно (археолошки предмети, етнологски предмети, историски предмети, уметнички предмети, технички предмети, архивска граѓа, библиотечни добра, аудиовизуелни добра, фонотечни добра) и духовно (фолклорни добра, јазик, топоними);
- неговото значење - од особено значење и од друго културно и историско значење (значајно културно наследство) и
- степенот на неговата загрозеност - незагрозено и загрозено (културно наследство во опасност).

Според Законот, остварувањето на заштитата се спроведува со:

1. Вршење на дејности од областа на културата што во целост или делумно се однесуваат на заштитата на определен вид културно наследство.
2. Вршење на управни, стручни и други работи на заштитата, што се од значење за остварување на функциите на државата и правата и должностите на граѓаните и правните лица во врска со културното наследство.
3. Организирање мрежа на специјализирани служби и постојани советодавни и координативни тела за заштита, како на национално, така и на локално ниво.

⁹ Аслимовски, П. (2000), *Општествена заштита на културното наследство*, Охрид, стр.2.

4. Утврдување на национална стратегија за заштита и нејзино ефикасно спроведување.
5. Развивање на свеста за значењето на културното наследство и опасностите на кои е изложено и потребата од негова заштита (протекторска совест).
6. Изградување и унапредување на компатибилен информативен систем за културното наследство и негово поврзување со специјализираните и општите системи и мрежи на национално и меѓународно рамниште.
7. Меѓународна помош, соработка и заштита на националното културно наследство.
8. Стимулирање на невладините организации и приватните иницијативи за заштита и користење на културното наследство.¹⁰

Системот на заштита е основниот механизам кој се грижи за заштитата на културното богатство во одредена држава, а се спроведува преку субјектите за заштита кои се предвидени во членот 7 од Законот за заштита на културното наследство, а тие се:

1. Остварувањето на заштитата на културното наследство е првенствено должност и одговорност на државата и нејзините органи и јавни служби.
2. Единиците на локалната самоуправа и нивните органи и јавни служби се одговорни за остварување на заштитата во рамките на нивните надлежности утврдени со овој и со друг закон.
3. Правните и физички лица, определени за вршење заштита на културното наследство согласно со овој Закон се одговорни за остварување на заштита во рамките на доверените овластувања.
4. Сопствениците и другите иматели на културното наследство се одговорни за одржувањето, чувањето, почитувањето и правилното користење на културното наследство и имаат права и должности утврдени со овој и друг закон.
5. Грижата за културното наследство и неговото почитување е должност на секој граѓанин.¹¹

Режимот на заштита и користење на културното наследство е дефиниран во глава IV од ЗЗКН, во кој се содржани општите забрани за:

¹⁰ Ристов, Ј. и др. (2005), *Меѓународен совет за споменици и места, Избор на прописи за заштита на културното наследство*, Скопје, стр.59.

¹¹ Ibid, стр.60.

- оштетување, уништување, присвојување, прикривање, затајување и узурпација на културното наследство (чл.50);
- отуѓување на државно културно наследство од особено значење (чл.51);
- извоз на културно наследство од особено значење (чл.52);
- увоз на украдено културно наследство (чл.53) и
- реквизирање, репресија, напад и користење на културното наследство за воени цели (чл.54).

Со ЗЗКН во глава X Прекршочни одредби (чл.172-174) се предвидени казни за правните лица, одговорните лица во правните лица, трговците-поединци и физичките лица кои ќе постапат во спротивност на одредбите од законот. Доколку се утврди прекршочната одговорност за сторителите се предвидени парични казни и како посебна мерка на безбедност одземање на предмети што претставуваат заштитено движно добро кое е стекнато со извршување на прекршокот.

Со Кривичниот законик на Република Македонија во посебна глава насловена “Кривични дела против културното наследство и природните реткости”,¹² се предвидени следните кривични дела:

- Оштетување или уништување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости (чл.264);
- Присвојување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости (чл.265);
- Изнесување во странство на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости (чл.266);
- Отуѓување на културно наследство од особено значење во државна сопственост (чл.266-а);
- Внесување на противправно прибавени добра под привремена заштита, културно наследство и природни реткости (чл.266-б);
- Неовластена трговија со добра под привремена заштита, културно наследство и природна реткост (чл.266-в) и
- Уништување или прикривање на необработен архивски материјал (чл.267).

Имајќи предвид дека казните кои се предвидени се движат од парична казна до казна затвор до 10 години, може да се претпостави дека намерата на законодавецот при

¹² Кривичен законик, “Службен весник на РМ”, бр.37/96, 80/99, 04/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 07/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 41/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15, 97/17, 248/18.

донесувањето на одредбите имало за цел одвраќање на сторителите од вршењето на ваквите кривични дела.

Културното наследство, покрај во горенаведените, наоѓа свое место и во други кривични дела од КЗ и тоа најчесто како квалификаторна околност. Се работи за кривичните дела: узурпација на недвижности (чл.225), тешка кражба (чл.236), затајување (чл.239), оштетување туѓи предмети (чл.243), прикривање (чл.261), воено злосторство против цивилно население (чл.404), уништување на добра под привремена заштита или културно наследство (чл.414) и злоупотреба на меѓународни знаци (чл.416). Со оглед на тоа дека непосредната и посредната имотна корист прибавена со кривично дело никој не може да ја задржи, таа се конфискува со судската одлука со која е утврдено извршувањето на кривичното дело. Начинот на конфискација е определен во чл.98 од КЗ, според чиј ст.4 предметите што се прогласени за културно наследство и природни реткости се конфискуваат и од трети лица без оглед на тоа дали истите им биле пренесени со соодветен надомест.

Непроценливата материјална вредност претставува една од главните причини за недозволените ископувања по археолошките локалитети во државата, како и за бројните кражби по црквите и манастирите, од каде што се крадат икони и вредни предмети и истите се нудат на западниот пазар. Како индикатор за вредноста на дел од македонското културно наследство ќе го наведат излагањето на икони од Македонија на бројни меѓународни изложби: во Париз, во Националните музеи во Токио и Кјото, во Ватиканските Музеи, Загреб, Националниот Музеј Палацо ди Венеција во Рим, Краков, Диецезалниот Музеј во Падова, Њујорк, Лондон, Утрехт и др. при што истите од страна на осигурителните друштва се проценувани на повеќе милионски суми.¹³

2.1.3 Криминалистички аспекти на кривични дела против културното наследство и природните реткости

Криминалитетот е хетерогена појава, која е подложна на постојани промени, а криминалистичките карактеристики претставуваат важен дел од неговото објаснување и опишување.¹⁴ Значението на криминалистичките карактеристики се одразува во

¹³ <http://www.premportal.com.mk/duhovnost-2/drugo/1555-makedonski-ikoni-patuvaaat-za-kralskata-akademija-vo-london> (пристапено на 15.01.2019 година).

¹⁴ Ангелески, М. (1993), *Криминалистика*, Скопје, стр.120.

градењето на организирана и правилно поставена стратегија, која ќе има за цел откривање и спречување на сторителите на кривичните дела.

Во пишаните дела кои ја обработуваат криминалистиката не постојат идентични ставови и тврдења со кои се дефинираат кои елементи ќе ги сочинуваат криминалистичките карактеристики на кривичното дело, па следствено ги земавме во предвид следниве криминалистички карактеристики:

- Начинот на извршување и прикривање на кривичното дело;
- Криминалната ситуација;
- Траги од кривичното дело;
- Личноста на сторителот; и
- Личноста на жртвата на кривичното дело.

Сторителите на кривични дела против културното наследство имаат за цел да се збогатаат со продажба на предметите со поголема културна и историска вредност. Почетните сознанија за постоење на елементи на било кое кривично дело од оваа област најчесто се поврзани и со сознанија за тоа каде завршуваат овие предмети и по која цена се продаваат.

Надлежни органи за превенција и спречување на криминалот во врска со културното наследство во Република Македонија се Полицијата и инспекторите за културно наследство при Управата за заштита на културното наследство. Инспекторите вработени во Управата имаат свои овластувања за спроведување на законските одредби од Законот за заштита на културно наследство, а Полицијата постапува во согласност со Законот за полиција и овластувањата предвидени со тој закон.

Криминалните активности во врска со културното наследство се однесуваат на нелегалните ископувања, шверцувањето, кражбите, присвојувањето и другите противправни дејствија, како и во поглед на условите на чување, ракување, транспорт, изложување и друго.¹⁵

1. Дивите копачи се лица кои нелегално ископуваат артефакти од културното наследство на РМ, а со намера истите да бидат нелегално продадени. Со нелегалното стекнување на имотна корист и физичкото отуѓување на предметот, се нанесува голема и ненадоместлива штета на културното богатство на Република Македонија.

¹⁵ Малиш-Саздовска, М. (2010), *Заштита на културното наследство во Република Македонија (криминалистички аспекти)*, Зборник на трудови *Заштита на културното наследство во Република Македонија*, Факултет за безбедност Скопје.

2. Присвојувањето на предметите од културното наследство, претставува криминална активност со која артефактите кои ги присвојуваат одредени лица, ги стекнуваат на незаконски начин.
3. Шверцувањето со артефактите кои нелегално се препродаваат и изнесуваат од нашата земја претставува сериозен проблем. Најчести предмети кои се шверцуваат се: монети, икони, накит и други помали предмети, за кои е полесно да се организира изнесување преку граница. Сторители на ваквите дела се домашни, но и странски државјани кои од Република Македонија изнесуваат дел од културното наследство. Како крајна дестинација на ваквите предмети се јавуваат приватните колекционери во нашата земја или во странство. Сепак во некои случаи артефакти со потекло од територијата на Република Македонија може да се најдат и во музеите во странство.
4. Во најголем број од случаите предметите кои се цел на кражба, а припаѓаат на културното наследство се иконите од црквите и манастирите. Со вака сторените кражби одземените икони кои се со непроценлива вредност, преку шверцерите завршуваат на нелегалниот пазар, примарно во рацете на приватните колекционери или преку директна продажба или преку продажба одржана по пат на меѓународна аукција. Со извршените кражби и одземањето на предметите кои се од непроценлива вредност се губи дел од културното богатство на Република Македонија.

Во голем дел од случаите станува збор за организирана криминална група и сторители кои се дел од организирана криминална мрежа, за чие пронаоѓање може да биде потребно и употреба на специјални истражни мерки и дејствија.

За да се откријат, докажат и осудат сторителите на кривичните дела од областа на заштитата на културното наследство, потребна е соработка и координирана активност од страна на надлежните органи согласно нивните овластувања. Заради успешно спротивставување на ваквиот криминалитет потребно е да се пристапи мултидисциплинарно.

Како организирани и добро спроведени акции преземени од МВР во борбата против сторителите на кривични дела се акциите “Фаланга” во 2010 година и “Фаланга 2”, која е продолжение на “Фаланга”. Со акцијата “Фаланга” беа приведени 48 лица, меѓу кои поранешен раководител на Управата за заштита на културното наследство, вработени во Управата, советници, бизнисмени и други припадници на злосторничкото

здружение кое се занимавало со трговија на артефакти од археолошки локалитети во Република Македонија, под сомнение дека преку организирани канали се изнесуваат вредни предмети од македонското културно наследство надвор од државата и се продаваат на црниот пазар во Западна Европа. Организираната криминална група имала на располагање и користела детектори за метал, топографски карти, нумизматички книги, каталози и други специјализирани списанија, како и специјални сефови за чување на пронајдените предмети. Во случајот “Фаланга” беше донесена пресуда со која 22 обвинети беа огласени за виновни за злосторничко здружување, тешка кражба и за нелегална трговија со артефакти. Во “Фаланга 2” огласени за виновни се сите шеснаесетмина обвинети.¹⁶

2.2 Поимно-категоријален апарат

- **Кривично дело** - под поимот кривично дело се подразбира противправно дело што е определено со закон како кривично дело и чии обележја се определени со закон. Структурата на поимот на казненото дело ја сочинуваат следниве елементи: дејствие, предвиденост во законот, противправност, вина и казнивост;¹⁷
- **Културно наследство** - се материјални и нематеријални добра коишто, како израз или сведоштво на човековото творештво во минатото и сегашноста или како заеднички дела на човекот и природата, поради своите археолошки, етнолошки, историски, уметнички, архитектонски, урбанистички, амбиентални, технички, социолошки и други научни или културни вредности, својства, содржини или функции, имаат културно и историско значење и заради нивната заштита и користење се наоѓаат под правен режим согласно со Законот за заштита на културното наследство;¹⁸
- **Заштита на културното наследство** - е истражување, идентификација, валоризација, ревалоризација, категоризација, прогласување, регистрација и означување на културното наследство, негово чување, почитување, негување и одржување, конзервација, реставрација, реконструкција, дислокација и

¹⁶ <https://akademik.mk/sudenje/falanga-2-2/> (пристапено на 20.02.2019 година).

¹⁷ Камбовски, В., Крстановски, М. (2013), *Казнено право - Општ дел*, Охрид, стр.125-126.

¹⁸ Закон за заштита на културното наследство, “Службен весник на РМ” бр.20/04, 71/04, 115/07, 18/11, 148/11, 23/13, 137/13, 164/13, 38/14, 44/14, 199/14, 104/15, 154/15, 192/15, 39/16, 11/18, 20/19, чл.2.

ревитализација, како и превенција, надзор, реституција, презентација, популаризација и секој друг облик на непосредно или посредно зачувување на културното наследство што се остварува во јавен интерес;¹⁹

- **Управа за заштита на културното наследство** - орган во состав на Министерството за култура, со својство на правно лице;
- **Органи на кривичен прогон** - се органите за внатрешни работи, јавните обвинителства и судовите;
- **Присвои** - одземе нешто што припаѓа на друг (го преземе во владение), без согласност на сопственикот;²⁰
- **Отуѓи** - да се пренесе (нешто, како што е имот или право) обично со конкретен чин наместо со закон на друго лице;²¹
- **Кражба** - одземање на туѓ подвижен предмет со намера противправно да се присвои;²²
- **Криумчарење** - е нелегален транспорт на предмети, супстанции, информации или луѓе, како на пример надвор од куќи или згради, во затвор или преку меѓународна граница со прекршување на важечките закони или други прописи;
- **Организиран криминал** - е организирана криминална активност на група составена од најмалку три или повеќе лица, којашто делува релативно подолг временски период за извршување на сериозни кривични дела, со различен степен на организациска структура, со мешање на легалниот и илегалниот бизнис преку инвестирање на криминални приноси во легални бизниси или други легални трансакции, со влијание врз политиката, полицијата, правосудството, државната и јавна администрација, определени невладини организации и медиуми, кои што во определени ситуации може да се најдат под целосна контрола на организираниот криминал, што може да имплицира и директна инволвираност на државно-политички структури, при што, методите на насилство се користат само како *ultima ratio* доколку перфидните методи на притисок, конвенционална корупција или неконвенционалните

¹⁹ Ibid, чл.11 т.1.

²⁰ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/appropriate> (пристапено на 11.02.2019 година).

²¹ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/alienate> (пристапено на 11.02.2019 година).

²² Кривичен законик, “Службен весник на РМ” бр.37/96, 80/99, 04/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 07/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 41/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15, 97/17, 248/18, чл.235.

облици на злоупотреба на високите позиции во институционалната хиерархија на системот, не дадат очекуван исход;²³

- **Организирана криминална група** - значи структурирана група од три или повеќе лица која постои определен период и која дејствува со цел да изврши едно или повеќе тешки кривични дела или дела востановени во согласност со Конвенцијата против транснационалниот организиран криминал, со цел од тоа извлече, директна или индиректна финансиска корист или друга материјална корист;²⁴
- **Културен геноцид** - е термин кој се користи за опишување на намерното уништување на културното наследство на народот или нацијата од политички, воени, религиозни, идеолошки, етнички или расни причини.²⁵

2.3 Операционално определување на предметот на истражување

Предметот на истражување во докторскиот труд ги обработува причините поради кои се појавуваат кривичните дела против културното наследство, условите, учесниците (сторители, оштетени), нивните мотиви како и чекорите кои ги преземаат.

Во теоретскиот дел од трудот, најпрво предмет на работа е законската предвиденост на кривичните дела против културното наследство и видовите на кривични дела во Кривичниот законик на РМ, а потоа се обработуваат причините, условите, факторите и околностите кои придонеле за сторување на кривичните дела против културното наследство.

Предмет на емпирискиот дел од истражувањето се предметите кои се судски завршени во Република Македонија за кривичните дела против културното наследство во периодот 2006-2016 година. Од извршениот увид на судските предмети и на останатата документација беа добиени сознанија за кривичните дела против културното наследство и тоа: обемот и динамиката, просторната и временската распространетост,

²³ Лабовиќ, М. (2016), *Системската корупција и организираниот криминал*, Факултет за безбедност Скопје, стр.228.

²⁴ United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Palermo, 2000, Art.2, достапно на: <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf> (пристапено на 11.02.2019 година).

²⁵ <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=cultural%20genocide> (пристапено на 11.02.2019 година).

начинот на извршување, средствата за извршување, личноста на сторителот (пол, возраст, образование, занимање и работен статус, брачен и семеен статус, рецидивизам).

По извршена обработка и анализа на прибавените податоци и добиените резултати во заклучокот на овој труд се предлагаат теоретски и практични решенија за спротивставување на сторителите на кривичните дела против културното наследство.

2.4 Временско и просторно определување на предметот на истражување

Временската рамка на истражувањето го опфаќа периодот од 2006 до 2016 година, кој период сметаме дека е доволен за да се анализираат и проучат податоците за сторителите на кривичните дела против културното наследство.

Со истражувањето, просторно е опфатена територијата на Република Македонија. Воедно покрај анализата на правосилните пресуди донесени од македонските судови со примена на македонското право, извршена е анализа на случај каде се применува статутот на Меѓународниот кривичен суд.

2.5 Дисциплинарно определување на предметот на истражување

Предметот на ова истражување припаѓа на научното подрачје од областа на општествените науки. Имено, станува збор за проблем кој бара мултидисциплинарен пристап на истражување, затоа што се работи за сложена материја.

Во овој труд кривичните дела против културното наследство се обработени од правен аспект (кривично материјален и кривично процесен), од безбедносен аспект (криминалистика и криминологија) и социолошки аспект. Во самата основа на овој труд обработено е извршувањето на кривичните дела против културното наследство преку неговите особености (начин на извршување, средствата потребни за извршување, карактеристиките на извршителот и последиците од извршеното дело).

Предметот на проучување наоѓа примена во повеќе научни области: казнено право, социологија, култура, историја, меѓународни односи и други сродни науки.

3. Цели на истражувањето

Стратегиите на државите во светот кои сериозно ја имаат сфатено заштитата на културното наследство, се насочуваат кон воспоставување и одржување на политики кои ќе обезбедат заштита на културното наследство, а со намера зачувување на истото како би можеле идните генерации да уживаат во истото.

Изработката на овој труд има за цел утврдување на состојбата на заштита на културното наследство, надлежностите и одговорноста на институциите која согласно позитивните законски норми ја имаат, кога станува збор за заштитата на културното наследство.

Научната цел на ова истражување е да се добие слика за состојбата со кривичните дела против културното наследство сторени на територија на Република Македонија за периодот од 2006-2016 година, односно запознавање со карактеристиките на овие кривични дела.

Феноменолошките карактеристики на сторените кривични дела против културното наследство и природните реткости (за што е извршена анализа на податоците кои се заведени од Државниот завод за статистика), даваат определени сознанија за појавните облици на овој криминал, односно увид во состојбите со пријавени, обвинети и осудени лица од страна на правосудните органи по различни основи (возраст, пол, должина на изречените казни, рецидивизам, регионална распределба итн.). Со анализа на прибавените податоци сметам дека ова истражување дава придонес во науката, зголемувајќи ја научната мисла од оваа област.

Од вака извршената анализа на резултатите и документите, произлегуваат предлози за евентуално подобрување на соработката меѓу засегнатите страни, како и предлози за законски решенија кои би биле во насока на подобрување на актуелните состојби.

4. Хипотетичка рамка - хипотези

Главна хипотеза

Несанкционирањето на сторителите на кривичните дела против културното наследство и природните реткости резултира со трајни негативни последици за културното наследство на Република Македонија.

Посебни хипотези

- Кривичното дело се врши и од страна на организирани криминални групи каде секој учесник има своја улога и задача, но го вршат и индивидуално лица неорганизирано.
- Сторувањето на кривичното дело е од лукративни причини бидејќи претставува еден од најпрофитабилните активности, донесувајќи огромна заработувачка.
- Слаба и неорганизирана превентивна заштита на културното наследство.
- Ефикасна гранична контрола и примена на модерни методи и средства во откривањето на криумчарењето и недозволената трговија со добрата на културното наследство.
- Навремено споделување на информациите и соработка помеѓу институциите одговорни за справување со кривичните дела против културното наследство.
- Постоењето на стручни лица во службите е клучно во борбата против организирани криминални групи.
- Слабата казнена политика во текот на минатите години придонесе до зголемена активност на сторителите во вршење на кривичните дела против културното наследство и природните реткости.

5. Начин на истражување (методи и техники)

Во истражување на овој сложен проблем се употребени повеќе методи и техники со кои е извршена анализа на податоци, а со цел од извршената анализа да се понудат решенија.

При истражувањето се применети следниве методи:

- **Индуктивно-дедуктивен метод** - во насока на утврдување на општи заклучоци преку поединечни конкретни ставови и обратно, како и доаѓање до нови конкретни заклучоци преку општи ставови;
- **Нормативен (правен) метод** - со кој е извршена анализа на нормативните акти кои ја регулираат оваа област (надлежностите, правата и обврските);
- **Аналитичко - синтетички метод** - анализа на белезите на предметот на истражување, расчленување на поединечни делови и нивно повторно

групирање според заедничките карактеристики и врз основа на тоа извлекување на нови заклучоци;

- **Статистички метод** - статистичка анализа на податоците за кривичните дела против културното наследство и природните реткости објавени во годишните извештаи од Државниот завод за статистика на Република Македонија;
- **Анализа на содржина на документи** - анализа на домашни и меѓународни документи (извештаи) кои се однесуваат на кривичните дела против културното наследство;
- **Студија на случај** - анализа на повеќе случаи каде има присвојување и уништување на културно наследство и епилогот од истото (пр. акцијата Фаланга 2, анализа на правосилни судски пресуди донесени од македонските судови, анализа на пресуда донесена од Меѓународниот кривичен суд и др.).

6. Научна и општествена оправданост на истражувањето

Балканскиот Полуостров поради својата местоположба на раскрсница помеѓу исток и запад отсекогаш претставувал погодна почва на која најдиректно ги чувствувал и позитивните и негативните светски појави. За несреќа минатиот век Балканскиот Полуостров повеќепати беше воено жариште. Последиците од ваквите состојби сеуште ги чувствуваат жителите пред се од економски и социјален аспект. Нестабилноста на општествата, доведува до создавање на адекватни услови за појава, но и континуиран развој на современите кривични дела.

Од осамостојувањето во 1991 година, Република Македонија се обидува да гради економска стабилност која потоа би влијаела и на останатите гранки (образование, социјална сигурност, здравство, безбедност, правосудство), но досега е без некој поголем успех.

Република Македонија е “производител” и “извозник” на културно наследство. Таа претставува извор и попатна станица на предметите кои се дел како од нејзиното така и од странското културно наследство.

Проблемот со недоволната заштита на културното наследство е длабоко закопан на листата со проблеми за решавање и благодарение на ваквата ситуација имаме состојба во која секојдневно се уништува и изнесува домашното културно наследство. Имајќи го тоа во предвид научната оправданост за ова истражување, ја пронаоѓаме во малиот број

на научни и стручни трудови кои ја проучуваат оваа проблематика во Република Македонија.

Ова е комплексен и сложен проблем кој бара анализа. Поставувањето на прашања и отворањето на дебата претставува чекор напред кон решавање. Истражувањето преку предложените решенија има за цел збогатување на научната мисла во Република Македонија.

Општествената оправданост на овој труд е во тоа што решенијата кои ќе бидат понудени, да бидат во функција на подобрување на постојната организацијата на системот за превенција и борба со ваквиот криминал. Успешно општество е она кое има капацитет самостојно да ги решава отворените прашања. Се надеваме дека резултатите од овој труд ќе овозможат подобро и суштинско запознавање со сржта на проблемот за пошироката јавност.

Неспорната општествена оправданост на ова истражување има за цел да укаже на штетните и негативни последици од оваа криминална појава преку извршените сеопфатни анализи, проценки на податоци за присутноста и развојот на криминалитетот поврзан со добрата на културното наследство, криумчарењето и нелегалната трговија. Во оваа смисла, трудот има за цел да укаже и на потребата од поголема и поквалитетна соработка на сите чинители во земјите од Балканскиот Полуостров и пошироко, а во насока на сузбивање на овој негативен феномен и последиците од него.

Имајќи го во предвид погоре изнесеното сметаме дека на тој начин ќе се придонесе криминалните активности поврзани со оштетување, присвојување, криумчарење и нелегална трговија со добрата на културното наследство до одреден степен се спречи.

**Глава I - Кривично-правни аспекти на кривичните дела против
културното наследство и природните реткости и други правни акти за
заштита на културното наследство**

1. Поим и правна природа на кривично дело

Општествените норми претставуваат правила на поведение со кои луѓето ги регулираат односите со другите членови од заедницата (да не се напаѓа друг живот, право на заштита на својот и нештетување на туѓ имот, заштита и почит на семејството итн.). Општествените норми имаат за цел да го заштитат и регулираат севкупното живеење и опстанок на човечката заедница. Тие односи во една заедница се регулираат и заштитуваат со обичајни, морални и правни норми (обичај, морал и право).

Спротивно на пишаните и напишаните норми кои ги регулираат секојдневните односи помеѓу луѓето, луѓето со одредени свои делувања имаат за цел загрозување или повреда на односите со кои се регулира човековото постоење, како што се неговиот живот, имот, права, слободи и сл.

Според правната дефиниција, криминални се само поведенијата кои што се изрично забранети со нормите на казненото право. Поради ваквите појави, основната функција на казненото право е заштита на поединецот и на општеството од поведенија со кои се напаѓаат добра, ограничуваат индивидуални слободи и права и правото на живот. Заштитната функција на казненото право се остварува низ неговата превентивна и репресивна функција. Превентивната функција има за цел да именува определени поведенија за казнени дела и да пропише казни и други санкции за истите, со намера да се запознаат сите граѓани во општеството и да се одвратат од нивно сторување. Доколку се случи повреда на казнено-правната забрана се активира репресивната функција, која се состои во примена на казна или друга санкција кон сторителот на казненото дело. Основната цел на казнено-правната репресија е спречување на идни повреди на добрата под заштита.

Република Македонија располага со големо културно богатство на целата своја територија како што се: палати, цркви, џамии, објекти од световната архитектура, археолошки локалитети, стари урбани јадра и целини и друго недвижно културно наследство, како и бројни движни културни наоди и артефакти како икони, археолошки предмети, монети, накит и други предмети од световен карактер од непроценлива национална и универзална вредност. Културното богатство на Македонија е загрозено бидејќи постојано е во опасност од уништување и одземање од страна на поединци и групи, а имајќи во предвид дека македонското културно наследство низ историјата

континуирано е противправно присвојувано, крадено или насилно одземено од страна на држави, институции или поединци.

Културното наследство е темелна вредност на Република Македонија, чијашто заштита е од јавен интерес и се остварува задолжително на целата територија. Согласно член 56 од Уставот на РМ: “сите природни богатства на Републиката, растителниот и животинскиот свет, добрата во општа употреба, како и предметите и објектите од особено културно и историско значење определени со закон се добра од општ интерес за Републиката и уживаат посебна заштита”.

Согласно КЗ на РМ, во својство на обвинет за кривично дело против културното наследство и природните реткости може да се појави секое лице. Сепак КЗ предвидува исклучок од примена на одредбите од КЗ, поточно: “Кривичниот законик не се применува спрема малолетник кој во време на извршување на делото, кое со закон е предвидено како кривично дело, не наполнил четиринаесет години”.²⁶

Кривичното дело е противправно дело што со закон е определено како кривично дело и чии обележја се определени со закон.²⁷ Елементи на кривичното дело се:

- дејствие (поведение);
- предвиденост во законот;
- противправност;
- вина (во македонскиот кривично-правен систем не постои вина, туку постои кривична одговорност) и
- казнивост.

Објект на заштита е доброто, интересот или односот што се напаѓа со кривичното дело.

Во поглед на кривичната одговорност на сторителот, законот пропишува дека кривично е одговорен сторителот кој е пресметлив и што кривичното дело го сторил со умисла или од небрежност и притоа бил свесен или бил должен и можел да биде свесен за забранетоста на делото. Во ситуација кога кривичното дело е сторено од небрежност, сторителот е кривично одговорен само кога тоа го определува законот.²⁸

За едно лице да биде одговорно за кривично дело потребно е тоа лице да биде пресметливо односно способно за вина. За секое лице се претпоставува дека е

²⁶ Кривичен законик, “Службен весник на РМ” бр.37/96, 80/99, 04/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 07/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 41/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15, 97/17, 248/18, чл.6-а.

²⁷ Ibid, чл.7.

²⁸ Ibid, чл.11.

пресметливо односно способно за вина се додека не се утврди спротивното. За психичката состојба на сторителот на кривичното дело (способноста на сторителот да го сфати значењето на своите дејствија кои довеле до сторување на кривичното дело), КЗ во член 12 пропишува:

- Не е пресметлив сторителот кој во време на извршувањето на кривичното дело не можел да го сфати значењето на своето дело или не можел да управува со своите постапки поради трајна или привремена душевна болест, привремена душевна растроеност или заостанат душевен развој, или други особено тешки душевни пречки (непресметливост). - став 1;
- Сторителот на кривично дело чија способност да го сфати значењето на своето дело или способноста да управува со своите постапки била битно намалена поради некоја состојба од став 1 може да се казни поблаго (битно намалена пресметливост). - став 2;
- Кривично е одговорен сторителот на кривично дело кој со употреба на алкохол, дроги или на друг начин ќе се доведе во состојба во која не можел да го сфати значењето на своето дело или да управува со своите постапки, ако пред да се доведе во таа состојба, делото било опфатено со неговата умисла или во однос на кривичното дело кај него постоела небрежност, а законот за такво дело предвидува кривична одговорност и за небрежност. - став 3;

Казнено правното дејство на непресметливоста ја исклучува вината. Кај битно намалена пресметливост не ја исклучува вината туку го намалува степенот на вина и таа претставува факултативна (а не облигаторна) основа за поблаго казнување на сторителот. Кај намалена пресметливост, сторителот е пресметлив и може да биде огласен за виновен при што судот ќе ја земе како олеснувачка околност при одмерување на казната.

Умислата претставува свесно и волево извршување на кривичното дело. Науката прави поделба на директна и евентуална умисла, при што заеднички елементи на директната и евентуалната умисла се свеста за делото и волјата за неговото извршување. Согласно член 13 од КЗ, кривичното дело е сторено со умисла кога сторителот бил свесен за своето дело и го сакал неговото извршување или кога бил свесен дека поради неговото сторување или несторување може да настапи штетна последица, но се согласил со нејзиното настапување. Делото е сторено со директна умисла кога сторителот бил свесен за своето дело и го сакал неговото извршување, а пак делото е сторено со

евентуална умисла кога сторителот бил свесен дека поради неговото сторување или несторување може да настапи штетна последица, но се согласил со нејзиното настапување.²⁹

За разлика од кривичното дело сторено со умисла, кривичното дело е сторено од небрежност кога сторителот бил свесен дека поради неговото сторување или несторување може да настапи штетна последица, но лекомислено сметал дека ќе може да ја спречи или дека таа нема да настапи или кога не бил свесен за можноста од настапување на штетна последица, иако според околностите и според своите лични својства бил должен и можел да биде свесен за таа можност.³⁰

Заблудата претставува погрешна претстава на сторителот за определени фактички околности а со тоа и за самото дело, или за оценување на делото од гледна точка на неговата (не) допуштеност. КЗ предвидува стварна и правна заблуда. Кај стварната заблуда за битието на делото, сторителот има погрешна претстава за некое законско обележје на кривично дело, а кај правната заблуда суштински елемент е свеста за противправноста.

Според КЗ, подготвувањето на кривичното дело поточно подготвителните дејствија се умислени дејствија со кои сторителот создава услови со кои го олеснува извршувањето на делото. Вака создадените услови се во директна врска и претходат на дејствието на извршување на конкретно кривично дело. Во член 18 став 1 е предвидено дека ќе се казни сторителот што со умисла подготвува извршување на кривично дело, само кога тоа законот изречно го определува. Според став 2, подготвувањето може со закон да се определи како посебно кривично дело или со закон може да се пропише казнување за подготвување на определено кривично дело. Во ситуација кога законот пропишува казнување за подготвување на определено кривично дело, подготвувањето може да се состои во набавување или во приспособување на средства за извршување на кривично дело, во отстранување на пречките за извршување на кривично дело, во договарање, планирање или организирање со други извршители на кривично дело, како и во други дејствија со кои се создаваат услови за непосредно извршување на кривичното дело, а кои не претставуваат дејствие на извршување (став 3).

Обидот претставува започнато но недовршено кривично дело односно умислено започнување на извршување на делото кое останало недовршено поради некоја причина

²⁹ Ibid, чл.13.

³⁰ Ibid, чл.14.

независна од волјата на сторителот. Законската дефиниција на обидот е составена од три елементи: умисла за извршување на кривичното дело, започнување со извршување на кривичното дело и не настапување на неговата последица. Умислата за извршување на делото е субјективниот елемент во битието на обидот. Сторителот е свесен за сите негови обележја и го сака или се согласува со настанувањето на последицата. Не постои обид ако сторителот нема цврста волја за довршување на делото, ако неговата умисла е ограничена само на започнувањето на определено дејствие без јасна свест и волја за неговата последица.

Започнувањето со извршување на делото е објективен елемент на несамостојното битие на обидот. Во моментот кога сторителот го презема дејствието на извршување содржано во неговиот законски опис, истиот започнува со извршување на делото. Дејствието на извршување може да биде директно или индиректно.

Обидот се казнува како довршено дело кај сите потешки дела, за кои е пропишана казна затвор од пет години или потешка казна, како и за други кривични дела кога законот пропишува казнување и за обид. Сторителот за обид се казнува во границите на казната пропишана за кривичното дело, а може да се казни и поблаго.

Законот предвидува неподобен обид во ситуација кога сторителот ќе се обиде да изврши кривично дело со неподобно средство или кон неподобен предмет. За неподобен обид треба да постои: умисла за извршување на делото, започнување со извршување на делото и неподобност на средството со кое се извршува или предметот кон кој се извршува делото.

Учеството на повеќе лица во извршувањето на кривичното дело може да биде остварено со различни активности, во различен обем и на различни начини, па во зависност од видот, природата и карактерот на преземените активности, разликуваме повеќе облици на соучесништво и тоа: соизвршителство, поттикнување и помагање.

Соучесништвото претставува свесно планиран придонес во делото што го врши друг. Извршителот на делото мора да ги оствари сите објективни и субјективни елементи на законското битие на делото, неговото дејствие да претставува казнено дело и за тоа дело да може да биде изречена казна или друга санкција. Соучесништвото е проширување на обемот на законското битие, така што неговата казнивост ги опфаќа и дејствијата на оној што го поттикнува или помага извршувањето на делото.

Поттикнување во извршување на кривично дело претставува умислено предизвикување или зацврстување одлука на едно лице да изврши кривично дело.

Поттикнувањето може да биде директно или индиректно. Воедно поттикнувањето може да биде резултат на заедничка свесна и волева дејност на повеќе лица, но и резултат на дејноста на повеќе самостојни поттикнувачи што не знаат еден за друг.

Помагањето претставува умислен придонес кон извршување на туѓо кривично дело. Како помагање се третираат сите дејности кои се насочени кон олеснување, унапредување на туѓото дело. Согласно чл.24 ст.2 од КЗ, како помагање се смета: давање совети или упатства како да се изврши кривичното дело, ставање средства за располагање на сторителот за извршување на кривичното дело, отстранување на пречките за извршување на кривичното дело, како и однапред ветено прикривање на кривичното дело на сторителот, на средствата со кои е извршено кривичното дело, на трагите на кривичното дело или на предметите прибавени со кривичното дело. Казниво е само умисленото и само успешното помагање.

За соучесниците во извршувањето на кривичното дело, законот пропишува граници на кривичната одговорност и казнивоста. Имено, соизвршителот е кривично одговорен во границите на својата умисла или небрежност, а поттикнувачот и помагачот во границите на нивната умисла (чл.24 ст.1). Дополнително, соизвршителот, поттикнувачот или помагачот кој доброволно го спречил или сериозно се обидел да го спречи извршувањето на кривичното дело, може да се ослободи од казна, кое нешто се применува и во случај на подготвување на кривично дело, без оглед дали со закон е определено како посебно кривично дело или со закон е пропишано казнување за подготвување на определено кривично дело. Воедно законот определува, кај извршител, соизвршител, поттикнувач или помагач кај кого постојат лични односи, својства и околности поради кои законот ја исклучува кривичната одговорност или дозволува ослободување од казна, ублажување или поострување на казната, да бидат земени во предвид при одлучувањето.

Кривичниот законик предвидува кривични дела извршени со сторување (*delicta commisiva*) и кривични дела извршени со несторување (*delicta omissiva*).³¹ Сторувањето е составено од три елементи: волја, дејствување и каузалитет. Сторувањето е активно манифестирање на определен став на сторителот низ неговото телесното движење, а несторувањето значи пропуштање на сторување од страна на сторителот кој што правно бил должен да дејствува.

³¹ Ibid, чл.29.

Според македонскиот КЗ, кривичното дело е сторено во времето кога сторителот го превземал дејствието на извршување или пропуштил да го превземе истото, иако законски бил обврзан на тоа (за кривичните дела извршени со несторување), без оглед кога настапила штетната последица. Сепак потребно е да постои причинско последичен однос помеѓу сторувањето односно несторувањето и штетната последица, односно последицата да е резултат на дејствието на сторителот.

Времето на извршување на кривичното дело е во тесна врска со временското важење на КЗ. Под временско важење на казниот закон се подразбира примена на законот со оглед на времето на извршување на кривичното дело. Врз сторителот на кривичното дело се применува законот што важел во времето на извршувањето на кривичното дело, но ако по извршувањето на кривичното дело е изменет законот, ќе се примени оној закон кој е поблаг за сторителот.³²

2. Кривично-правна определеност на кривичните дела против културното наследство и природните реткости

Кривичните дела против културното наследство и природните реткости се содржани во глава 24 од Кривичниот законик од член 264 до член 267, во која се предвидени следните кривични дела: оштетување или уништување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости; присвојување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости; изнесување во странство на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости; отуѓување на културно наследство од особено значење во државна сопственост; внесување на противправно прибавени добра под привремена заштита, културно наследство и природни реткости; неовластена трговија со добра под привремена заштита, културно наследство и природна реткост и уништување или прикривање на необработен архивски материјал.

Кривично дело: “Оштетување или уништување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости” - член 264

Во став 1 од овој член е наведено дека ќе се казни сторителот што ќе оштети или уништи движно добро, археолошко наоѓалиште или друго недвижно добро под

³² Ibid, чл.3.

привремена заштита, културно наследство или природна реткост. Казната пропишана за ова дело е затвор од една до десет години. Како и во кривичното дело по член 243 од КЗ “Оштетување туѓи предмети” и тука објект на заштита е предмет.

Во став 2 е предвидено дека лицето што без дозвола од надлежен орган ќе изврши конзерваторски или реставраторски работи или без дозвола или спротивно на забраната врши археолошки ископувања или истражувања или други недозволени истражувачки работи на добра под привремена заштита или културно наследство или природна реткост, а знаел и бил должен или можел да знае дека се работи за такво добро, ќе се казни со затвор од три до десет години. Услов за постоење на овие инкриминации е дејствијата преземени од сторителот да бидат извршени без дозвола на надлежен орган или спротивно на забраната.

Во став 3 од овој член се предвидува казна затвор од пет до десет години за сторителот ако поради делото од ставот (2) на овој член доброто под привремена заштита, културното наследство или природната реткост се оштетени или уништени.

Дополнително е предвидено ако делото го стори правно лице, да се казни со парична казна (став 4), обидот на делото од ставот (2) на овој член е казнив (став 5), како и дека средствата за извршување на делото и предметите на делото ќе бидат одземени (став 6).

Кривично дело: “Присвојување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости” - член 265

Во член 265 став 1 од КЗ е предвидено:

“Тој што при археолошки ископувања, архивски истражувања, геолошко-палеонтолошки и минеролошко-петрографски истражувања, градежни или земјоделски ископувања или други истражувачки работи или на друг начин ќе присвои или ќе држи ископина, материјал или најден предмет што претставува добро под привремена заштита или културно наследство или природна реткост, ќе се казни со затвор од една до десет години “.

Присвојувањата на артефактите до кои доаѓаат поединци или групи е противправно дејство кое претставува криминална активност. Оваа казнена одредба има за цел во ситуација кога при ископувања ќе се пронајде предмет што претставува добро под привремена заштита или културно наследство или природна реткост, истото да се предаде на надлежните институции. Предвидувањето на казна затвор од една до десет

години, е во насока на зголемување на свесноста за непроценливата вредност на културното наследство и тоа да биде предадено во сопственост на државата, односно да се спречи негово уништување, оштетување, продавање и станување дел од приватните колекции.

Во став 2 се предвидува казна затвор од најмалку четири години за сторителот ако делото од ставот (1) на овој член го стори носителот на дозволата или раководителот на истражувањата.

Кривично дело: “Изнесување во странство на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости” - член 266

Во член 266 став 1 од КЗ е предвидена казна затвор од три до 10 години за тој што без дозвола од надлежен орган ќе изнесе во странство добро под привремена заштита или културно наследство или предмет што претставува природна реткост.

Доколку лицето го стори делото спрема добро под привремена заштита или културно наследство, а е археолошки, етнолошки, уметнички, историски предмети или иконописно дело кое е значајно добро или добро од особено значење за Република Македонија, ќе се казни со казна затвор најмалку четири години (став 2), а ако биде сторено од правно лице истото ќе биде казнето парично (став 3).

За да се санкционира изнесувањето во странство на добро под привремена заштита или културно наследство или предмет што претставува природна реткост, потребно е тоа да биде сторено без дозвола од надлежен орган.

Кривично дело: “Отуѓување на културно наследство од особено значење во државна сопственост” - член 266-а

Во овој член е пропишано: “Тој што ќе продаде, подари или на друг начин трајно ќе отуѓи културно наследство во државна сопственост, ако не постојат обележја на некое друго потешко кривично дело, ќе се казни со затвор од три до десет години.” Ова дело се извршува така што сторителот продава, подарува или на друг начин трајно отуѓува културно наследство во државна сопственост.

Кривично дело: “Внесување на противправно прибавени добра под привремена заштита, културно наследство и природни реткости” - член 266-б

Со овој член се предвидува казна затвор од три до десет години за сторителот што ќе внесе во Република Македонија движно добро под привремена заштита, културно наследство и природни реткости за кое знае или бил должен или можел да знае дека е противправно прибавено на територијата на друга држава.

Сторителот на ова кривично дело мора да знае или бил должен или можел да знае дека е противправно прибавено доброто под привремена заштита или културно наследство или предметот кој претставува природна реткост.

Кривично дело: “Неовластена трговија со добра под привремена заштита, културно наследство и природна реткост” - член 266-в

Во член 266-в став 1 од КЗ е предвидена парична казна или казна затвор од една до пет години за тој што неовластено купува, продава, прима во залог или разменува предмети кои претставуваат добра под привремена заштита, културно наследство и природна реткост, чијшто промет е забранет или ограничен.

Доколку лицето го стори делото со цел изнесување на предметите во странство или делото е сторено во состав на група, банда или друго здружение или сторителот организирал мрежа на препродавачи или посредници, ќе се казни со парична казна или со затвор од една до десет години (став 2), а ако биде сторено од правно лице истото ќе биде казнето парично (став 3) и воедно предметите и стоката на неовластена трговија ќе бидат одземени (став 4).

За извршување на ова кривично дело потребно е сторителот да изврши неовластена трансакција на предмети кои претставуваат добра под привремена заштита, културно наследство и природна реткост, поточно да купи, да продаде, да прими во залог или да размени предмети.

Кривично дело: “Уништување или прикривање на необработен архивски материјал” - член 267

Во овој член е пропишано: “Тој што ќе уништи или прикрие документарен материјал пред да биде одбран од него архивскиот материјал така што тој не може да послужи како извор на архивска граѓа, ќе се казни со парична казна или со затвор од една до три години.”

За извршување на ова кривично дело потребно е сторителот да уништи или прикрие документарен материјал пред да биде одбран од него архивскиот материјал така што тој не може да послужи како извор на архивска граѓа.

Согласно член 3 од Законот за архивски материјал: “Архивскиот материјал е целокупниот изворен и репродуциран (пишуван, цртан, печатен, фотографиран, филмуван, аудиовизуелизиран, механографиран, електронски, дигитално, оптички или на друг начин забележан) документарен материјал од трајна вредност кој е од значење за Републиката, науката, културата, имателите, како и за други потреби”, па затоа архивскиот материјал од посебно културно и историско значење, како добро од општ интерес, посебно се заштитува и според прописите за заштита на културното наследство (член 4 став 2).

Дополнително, покрај кривично-правната заштита на културното наследство определена во одредбите на КЗ, културното наследство ужива и дополнителна заштита во Законот за заштита на културното наследство каде се уредени: видовите, категориите, идентификацијата, начините на ставање под заштита и другите инструменти на заштита на културното наследство, режимот на заштита и користењето на културното наследство, правата и должностите на имателите и ограничувањата на правото на сопственост на културното наследство во јавен интерес, организацијата, координацијата и надзорот, стручните звања и други прашања што се од значење за единството и функционирањето на системот за заштита на културното наследство во Република Македонија.³³

Според ЗЗКН основната цел на заштита е:

1. Зачувување на културното наследство во изворна состојба;
2. Создавање на што поповолни услови за опстанок на културното наследство и за задржување на интегритетот на сите податоци што тоа ги носи во себе како сведоштво, извор или своевиден документ;
3. Ширење на сознанијата за вредностите и значењето на културното наследство и за неговата улога во културната идентификација и
4. Оспособување на културното наследство, според неговата намена и значење, да служи за задоволување на културните, научните, едукативните, естетските,

³³ Закон за заштита на културното наследство, “Службен весник на РМ” бр.20/04, 71/04, 115/07, 18/11, 148/11, 23/13, 137/13, 164/13, 38/14, 44/14, 199/14, 104/15, 154/15, 192/15, 39/16, 11/18, 20/19, чл.1.

верските, економските, туристичките и другите потреби на граѓаните и на општеството.

Оперативна цел на заштитата е преземање на активности за спречување на дејства, појави и влијанија со кои се врши или може да настане оштетување, уништување, растурање, исчезнување, деградирање и противправно присвојување на културното наследство. Како крајна цел на заштита според ЗЗКН е пренесување на културното наследство на идните генерации.³⁴

Културното наследство се заштитува според неговите вредности, значење и степен на загрозеност, без оглед на времето, местото и начинот на создавањето или кој го создал и во чија сопственост или владение се наоѓа, како и без оглед дали е од световен или религиозен карактер и на која конфесија припаѓа или дали е регистрирано.³⁵ Културното наследство може да се евидентира, да се прогласи, да се регистрира и да се означи, но не може да се промени сопственоста ниту сопственикот на културното наследство.

Заштитата на културното наследство претставува комплексен систем на односи. За успешна заштита потребно е свест на субјектите кои заеднички и координирано ќе преземаат правни, административни, стручно - научни, технички, технолошки, финансиски, безбедносни, образовни и други превентивни и корективни мерки. Вака преземените мерки имаат за цел да се обезбеди зачувување на материјалните и нематеријалните добра од културно, историско, уметничко, научно и слично значење, кое како трајна вредност треба да се пренесе на идните генерации.

Културното наследство во Република Македонија покрај заштитата која ја има во законските и подзаконските акти, дополнително е заштитено и со Националната класификација на културното наследство. Имено, согласно член 33 став 3 од ЗЗКН, Владата донела Одлука за донесување на национална класификација на културното наследство,³⁶ со која се предвидува воспоставување на систем на степенување на трите основни класи на културното наследство (недвижно, движно и духовно) на видови, групи, подгрупи и типови.

Една од причините зошто се врши регистрација на културното наследство е обезбедување и зајакнување на правната сигурност во односите помеѓу субјектите на

³⁴ Ibid, чл.4.

³⁵ Ibid, чл.5 ст.3.

³⁶ Одлука за донесување на национална класификација на културното наследство, "Службен весник на РМ" бр.37/06.

заштита на културното наследство. Во македонското споменичко право е прифатено начелото на ирелевантност на регистрацијата, со што може да се заклучи дека регистрацијата на културно наследство не претставува начин на ставање под заштита. Начелото на ирелевантност на регистрацијата подразбира дека самото запишување во регистарот не служи како доказ дека одредено добро има културни, историски, уметнички, научни и други вредности, својства и значење, односно самите односи, права и обврски во врска со заштитените добра настануваат и постојат без оглед дали односните добра се регистрирани или не во соодветната јавна книга.

Во член 45 од Законот за заштита на културното наследство е предвидено дека за културното наследство се води Национален регистар на културно наследство (Регистар), кој е јавна книга и се состои од главна книга и дополнителни регистри. Главната книга е составена од посебни делови за недвижното, движното, нематеријалното и културното наследство од особено значење, а дополнителните регистри се составени од: регистар на добра под привремена заштита; регистар на културно наследство во опасност и регистар на резервирани археолошки зони. Ваквиот регистар го води Управата за заштита на културното наследство, согласно Законот за општата управна постапка.

Регистарот се води во електронска форма, со примена на соодветна компјутерска програма, во форма и содржина пропишани со Правилникот. За секое заштитено добро, во базата на податоци на Регистарот се отвора нов запис, а за секое регистрирано добро, се прави задолжителен испис на хартија на посебен регистарски лист. Регистарскиот лист се заверува со своерачен потпис на одговорното лице и печат на Управата за заштита на културното наследство.

3. Заштита на културното наследство според ЗЗКН

За вршење на управните, стручните и други работи од областа на заштитата на културното наследство е основана Управа за заштита на културното наследство, како орган во состав на Министерството за култура. Дополнително, во Законот за заштита на културното наследство е предвидено заштитата на архивската граѓа да ја врши Државниот архив на Република Македонија.³⁷ Во член 145 од ЗЗКН се предвидени надлежностите на управата.

³⁷ Закон за заштита на културното наследство, "Службен весник на РМ" бр.20/04, 71/04, 115/07, 18/11, 148/11, 23/13, 137/13, 164/13, 38/14, 44/14, 199/14, 104/15, 154/15, 192/15, 39/16, 11/18, 20/19, чл.8 ст.2.

Стручните работи во системот за заштита на културното наследство од областа на културата, се остваруваат со вршење на дејноста за заштита на недвижното културно наследство и дејности за заштита на движното културно наследство (музејска, библиотечна и за заштита на аудиовизуелни добра). Ваквите дејностите за заштита, според видот на културното наследство ги вршат јавни установи за заштита на културното наследство, други установи и други правни лица согласно со ЗЗКН.

Според ЗЗКН културното наследство, според неговите својства, може да биде: недвижно (споменици, споменички целини и културни предели), движно (археолошки, етнолошки, историски, уметнички и технички предмети, архивска граѓа, библиотечни, аудиовизуелни и фонотечни добра) и нематеријално (фолклорни добра, јазик и топоними).

Културното наследство (недвижно и движно) може да биде во сопственост на Република Македонија (државна сопственост), на единиците на локалната самоуправа и на други правни лица и физички лица.³⁸ Воедно, културно наследство и добро за кое основано се претпоставува дека претставува културно наследство што ќе се најде во земја или вода, без оглед дали е извадено, се смета дека е во државна сопственост. Како културно наследство во државна сопственост се смета и:

1. Движно културно наследство чиј сопственик на несомнен начин ќе изрази волја дека не сака повеќе да го држи, односно дека го напушта;
2. Недвижно културно наследство, за кое правото на сопственост ќе биде избришано врз основа на изјава за откажување од сопственост дадена од сопственикот во форма на исправа погодна за упис на правото во јавната книга за запишување на правата на недвижностите, при што правото на сопственост на Републиката ќе биде запишано врз основа на таквата изјава, по извршеното бришење на правото на дотогашниот сопственик и
3. Културно наследство чиј сопственик не е познат, во рок од десет години доколку се работи за недвижно добро, односно во рок од три години, доколку се работи за движно добро, сметано од денот на донесувањето на решението за определување старател на таквото добро.

Воедно, Република Македонија може да стекне право на сопственост на движно и недвижно културно наследство по пат на наследување. Во случај ако во актот за наследување на движно и недвижно културно наследство е содржан услов за Република

³⁸ Ibid, чл.10.

Македонија да се стекне со право на сопственост на движно и недвижно културно наследство, Владата на РМ на предлог на Министерството за култура и Министерството за финансии, донесува одлука за прифаќање, односно не прифаќање на условот од актот за наследување, во зависност од значењето и вредноста на движното и недвижното културно наследство што е предмет на наследување и вредноста на условот од актот за наследување, а по претходно извршена процена на значењето и вредноста на движното и недвижното културно наследство од страна на Управата за заштита на културното наследство, а на вредноста на условот од актот за наследување процена прави Бирото за судски вештачења.

Моделот на заштита на културното наследство кој е предвиден во Законот за заштита на културното наследство е комбиниран и истиот се состои од:

- Заштита врз основа на ЗЗКН (*ex lege*) - каде со законот однапред се определува кои добра ќе се смета дека имаат статус на заштитени добра и поради кои причини. Ваквата заштита се воспоставува за неограничен број добра кои исполнуваат одредени услови, кои добра се сметаат како заштитени добра по сила на самиот закон.
- Привремена заштита врз основа на ЗЗКН - која се одликува со ограничено правно дејство, а претставува можен начин за воспоставување заштита врз определени видови, групи, подгрупи или типови добра, за одреден временски период, до создавањето услови за нивна редовна валоризација, односно ставање под трајна заштита како културно наследство од соодветната категорија.
- Заштита врз основа на акт за заштита - каде се донесува поединечен акт за заштита од соодветниот вид, во пропишана постапка и од страна на овластен орган со кој се прогласува одредено добро за културно наследство. Законот предвидува донесување на: решение за привремена заштита, решение за прогласување значајно културно наследство, одлука за прогласување културно наследство од особено значење; одлука за утврдување резервирана археолошка зона и решение за утврдување национално богатство.

Законот предвидува можност за културно наследство во опасност може да биде прогласено секое заштитено добро. Решението за прогласување на културно наследство во опасност го донесува Управата, по службена должност и по барање на надлежната јавна установа за заштита, односно овластеното правно лице за вршење работи на

заштита на фонотечните добра и на односниот вид нематеријално културно наследство, а за архивската граѓа решение донесува Архивот. Со решението со кое се прогласува одредено културно наследство во опасност се определуваат: итни мерки за заштита, посебни ограничувања, рокот во кој треба да се преземат мерките за заштита и финансиски средства.

Законот за заштита на културното наследство во глава IV насловена: “Режим на заштита и користење на културното наследство” во оддел 1 “Општи забрани” ги предвидува следните забрани:

- Забрана за оштетување, уништување, присвојување, прикривање, затајување и узурпација на културното наследство - чл.50;
- Забрана за отуѓување на државно културно наследство од особено значење - чл.51;
- Забрана за извоз на културно наследство од особено значење - чл.52;
- Забрана за увоз на украдено културно наследство - чл.53;
- Забрана за реквизирање, репресија, напад и користење на културното наследство за воени цели - чл.54.

Овие општи забрани предвидени во ЗЗКН се преточени во кривичните дела од КЗ во глава 24 насловена “Кривични дела против културното наследство и природните реткости”.

Во Законот за заштита на културното наследство се предвидени следните режими на заштита на културното наследство:

1. Режим на заштита од прв степен кој се применува на културно наследство од особено значење и на резервирана археолошка зона;
2. Режим на заштита од втор степен кој се применува на значајно културно наследство и на добро под привремена заштита;
3. Режим на заштита од трет степен кој се применува на контактните зони.

Режимот за заштита на доброто се утврдува со актот за заштита на културното наследство, а истиот се определува според видот и категоријата, односно заштитниот статус на доброто.

Едно од правата на Управата за заштита на културното наследство е да издава дозвола за вршење на археолошки истражувања. Во дозволата се утврдени носителот на дозволата стручниот раководител за археолошки истражувања, подрачјето на кое можат да се извршуваат археолошките истражувања, правецот, видот и обемот на работите,

времето во кое работите треба да се извршат и условите под кои можат да се извршуваат археолошките истражувања. Примерок од издадената дозвола, Управата доставува до јавната установа за заштита на недвижното културното наследство на чие подрачје ќе се вршат археолошките истражувања.

Законот за заштита на културното наследство предвидува сет мерки на превентивна заштита за кои претходно не е потребно да се направат конзерваторски истражувања и да се изработи конзерваторски проект и тоа:³⁹

- опшивање, фиксирање и покривање на подни мозаици и декоративни подови на отворено со соодветни материјали или нивно техничко обезбедување на друг начин,
- засолнување и обезбедување на камената пластика,
- времено потпирање на сидови, лакови и сводови и нивно статичко обезбедување,
- опшивање, фиксирање и други превентивни зафати на фрески и слична сидна декорација,
- времено поставување на облоги, односно покривање на сидови, портали, декоративна пластика, фрески и други делови на градбата,
- покривање на отвори или нивно обезбедување на друг начин,
- лепење на керамички или стаклен предмет со лепак која е реверзибилен и
- чистење на лоша патина по механички пат со што ќе се запре процесот на уништување или корозивност.

Ваквите мерки на превентивната заштита според видот на наодите ги спроведува надлежната јавна установа за заштита на чие подрачје се вршат археолошките истражувања, при вршење на археолошки истражувања. По исклучок, доколку мерките на превентивната заштита се итни и неодложни, а не постои можност истите во разумен временски рок да ги изврши надлежната јавна установа, преземањето на мерките го организира стручниот раководител на археолошките истражувања, во случај кога кај стручните лица кои учествуваат во истражувањето нема лице со статус на овластен конзерватор.

За преземените мерки на превентивна заштита надлежната јавна установа, односно стручниот раководител на археолошките истражувања составува записник и извештај кои заедно со документацијата во рок од седум дена од денот на преземањето

³⁹ Ibid, чл.59-а.

на мерките се доставува до Управата, а во случај кога преземањето на мерките го организира стручниот раководител на археолошките истражувања истиот се доставува и до надлежната јавна установа за заштита.

Управата по претходна согласност на Министерството за култура издава одобрение за употреба на метал-детектори и други технички средства погодни за детекција на археолошки наоѓалишта, односно предмети од археолошко значење, кои можат да се употребуваат при археолошки истражувања.⁴⁰

Според ЗЗКН, а заради правилно определување и извршување на мерките на непосредна заштита, за недвижните и движните добра заштитени според одредбите на ЗЗКН се вршат неопходни конзерваторски истражувања. Како конзерваторски истражувања, се сметаат истражувачките работи поврзани со мерките на непосредна заштита и натамошно опстојување на заштитените недвижни и движни добра. Врз основа на претходно одобрение од Управата се вршат конзерваторски истражувања што вклучуваат дејствија на посегание во интегритетот на заштитените добра, со исклучок на архивската граѓа. Правни мерки кои може да ги преземе Управата со донесување на решение се:

1. Да го забрани секое дејствие со кое се оневозможува или се отежнува извршувањето на одобрените конзерваторски истражувања;
2. Да го запре привремено извршувањето на конзерваторските истражувања, ако работите се започнати без одобрение или се извршуваат спротивно на издаденото одобрение и да определи рок за отстранување на недостатоците и
3. Да го одземе издаденото одобрение, ако со конзерваторските истражувања се нанесува штета или заштитеното добро се доведува во опасност.

Само врз основа на претходно конзерваторско одобрение од Управата, можат да се извршуваат мерки на непосредна заштита на недвижно и движно културно наследство, со исклучок на архивската граѓа. Со донесеното конзерваторско одобрение се определува носителот, видот, обемот, рокот и посебните услови за изведување на работите на непосредна заштита.

Конзерваторски надзор задолжително се врши во текот на изведувањето на работите на непосредна заштита, а за вршење на конзерваторскиот надзор може да биде определено само лице со статус на овластен конзерватор за соодветниот вид на културно наследство, односно специјалност. Ваквиот надзор го врши:

⁴⁰ Ibid, чл.63.

1. Надлежната национална установа, ако работите на непосредна заштита ги изведува друга установа за заштита или друг овластен изведувач;
2. Надлежната матична установа за заштита, ако работите на непосредна заштита ги изведува надлежната јавна установа за заштита и
3. Стручна комисија или лица определени со решение на органот што го издал конзерваторското одобрение, ако работите на непосредна заштита ги изведува матичната, односно друга надлежна национална установа за заштита во дејност за заштита каде што не постои матична установа.

По исклучок, конзерваторскиот надзор за архивската граѓа го врши Архивот.

Управата води посебна евиденција за колекционерите и за заштитените приватни збирки на движно културно наследство. Еден од начините за контрола на трговијата со антиквитети е должноста на секој трговец со антиквитети, уметнички или други предмети на колекции да води регистар за потеклото на предметите, со основни податоци за лицето од кое предметот е набавен, опис и продажна цена, како и податоци за купувачот. Воедно трговецот со антиквитети е должен:

1. Да ја извести надлежната јавна установа за заштита за секој набавен предмет, пред неговото пуштање во продажба и да доставува месечни извештаи за извршената продажба на антиквитети, уметнички и други предмети на колекции;
2. Да обезбеди исправа за откажување од правото на првенствено купување, ако движното добро е заштитено според одредбите на овој закон;
3. Да покаже и издаде уредна исправа за сопственоста на заштитеното добро;
4. Да го извести купувачот за можноста од забрана за извоз на купеното добро и
5. Да ги известува надлежните органи на државната управа и јавните установи за заштита, како и заинтересираните колекционери, галеристи, аукционери и антиквари, за правењето и циркулацијата на копии на заштитените добра.

Во поглед на изнесувањето на културното наследство, ЗЗКН предвидува движното културно наследство со кое управуваат јавните установи за заштита (музеи, библиотеки и кинотека) и кое е запишано во нивните книги за евиденција, не смее да се изнесува надвор од јавната установа за заштита без одобрение на Управата кое се дава по претходно мислење од Министерството за култура.

Дополнително, движното културно наследство и друго заштитено движно добро, вклучувајќи и национално богатство може привремено да се изнесе во странство заради

излагање, конзервација, експертиза и во други оправдани случаи, врз основа на дозвола која ја издава Управата, по претходно прибавено мислење од надлежната матична установа за заштита, односно националната установа за заштита во дејност за заштита каде што нема матична установа, со исклучок за архивската граѓа.⁴¹ Во дозволата која се издава се определува крајниот рок за враќање на заштитеното добро во земјата, а можат да бидат определени и поблиски услови за ракување, пакување, транспорт, придружба, сместување, чување и презентирање на заштитеното добро.

ЗЗКН прави дистинкција помеѓу изнесување и извоз и предвидува за извоз на движното културно наследство што не е под режим на општа забрана за извоз во смисла на чл.52 од ЗЗКН, како и друго заштитено движно добро, со исклучок на тоа што претставува национално богатство, да може да се извезува само врз основа на дозвола од Управата, по претходно прибавено мислење на надлежната матична установа за заштита, односно националната установа за заштита во дејност за заштита каде што нема матична установа.

Во поглед на увозот, ЗЗКН предвидува движното културно наследство што не е под режим на општа забрана за увоз во смисла на чл.53 од ЗЗКН, да може да се увезе под форма на увоз согласно со прописите за надворешно-трговското работење. При увозот на доброто задолжително треба да се покаже дозвола ако според прописите на земјата од која се увезува движно културно наследство е потребна извозна дозвола.

Законот предвидува можност во постапка и под услови утврдени со ЗЗКН и ратификуваните меѓународни договори да може да се бара враќање на предмет од областа на културата кој бил незаконски изнесен:⁴²

- од територијата на Република Македонија, а се наоѓа на територијата на друга држава,
- од територијата на друга држава, доколку се наоѓа на територијата на Република Македонија.

Враќање на предмет од областа на културата може да бара државата од чијашто територија предметот незаконски е изнесен (држава барател). Враќање на предмет од областа на културата може да се бара од државата на чија територија се наоѓа незаконски изнесениот предмет (држава од која се бара). Како централен орган за координација на враќањето на предмети од областа на културата кои се незаконски изнесени од

⁴¹ Ibid, чл.96.

⁴² Ibid, чл.100.

териториите на други држави, а се наоѓаат на територијата на Република Македонија и за предмети од областа на културата кои се незаконски изнесени од територијата на Република Македонија, а се наоѓаат на територијата на друга држава се определува Министерството за култура.

Постапката за враќање на предмет од областа на културата кој е незаконски изнесен од територија на друга држава, а се наоѓа на територијата на Република Македонија се поведува непосредно со тужба пред надлежниот суд во Република Македонија. Постапката за враќање на предмет од областа на културата кој бил незаконски изнесен од територијата на Република Македонија, а се наоѓа на територија на друга држава ја поведува Државното правобранителство на Република Македонија непосредно со тужба пред надлежниот суд на државата на чија територија се наоѓа таквиот предмет од областа на културата.

Постапката за враќање на предмет од областа на културата кој е незаконски изнесен од територијата на Република Македонија, а се наоѓа на територијата на друга држава и за предмет од областа на културата кој е незаконски изнесен од територијата на друга држава, а се наоѓа на територијата на Република Македонија, може да се поведе во рок од три години сметано од денот кога надлежниот централен орган за координација на државата барател дознал за местото на кое се наоѓа предметот од областа на културата и за идентитетот на лицето кое го поседува предметот, а најдоцна во рок од 30 години сметано од денот на незаконското изнесување од територијата на друга држава, односно во случај кога Република Македонија има склучено билатерален договор за реституција или кога тоа е предвидено со друг ратификуван меѓународен договор најдоцна во рок од 50 години сметано од денот на незаконското изнесување од територијата на друга држава. Во случај кога предметите се дел од јавни збирки (колекции) и дел од опрема на заштитени верски објекти или заштитени сакрални збирки на одредени верски заедници во државите каде тие се предмет на посебни постапки за заштита според националното законодавство, постапката за враќање може да се поведе во рок од 75 години, освен во државите каде што постапките не подлежат на временски рок или со билатерален договор е утврден рок подолг од 75 години.

За заштита на културното наследство од незаконски дејствија, ЗЗКН предвидува мерки на безбедност, поточно за остварување ефикасна заштита од недозволени ископувања, намерно оштетување и уништување, кражби, присвојување, прикривање, недозволена трговија, криумчарење и други незаконски дејствија против културното

наследство, органите и јавните установи за заштита, како и имателите на заштитените добра, се должни да преземаат:⁴³

1. Превентивни мерки со кои ќе се намалат можностите за појава на ризик од незаконски дејствија и
2. Мерки на противдејство со кои ќе се намалат загубите или штетните последици од незаконски дејствија, ако ризикот се оствари.

Управата за заштита на културното наследство:

1. Ја следи состојбата со безбедносната заштита на културното наследство;
2. Врши безбедносна проценка на ризиците од незаконски дејствија против културното наследство;
3. Го координира изработувањето и усогласувањето на плановите од чл.104 од ЗЗКН и го контролира нивното спроведување;
4. Определува итни мерки на безбедносна заштита на културното наследство во опасност и посебни мерки на безбедносна заштита на културното наследство од особено значење;
5. Издава стручни упатства за спроведување на безбедносната заштита на културното наследство;
6. Предлага преземање на мерки на безбедносна заштита на културното наследство и
7. Врши други работи утврдени со ЗЗКН и друг закон.

Дополнително, Управата и другите субјекти (органите и јавните установи за заштита и имателите на заштитените добра) се должни да соработуваат со другите надлежни органи од областа на безбедноста и да овозможат нивно непречено дејствување, особено да го олеснат дејствувањето на органите надлежни за спречување на вршењето на кривични дела, откривање и фаќање на сторителите и нивно предавање на надлежните органи, пленување на заштитените добра и нивно враќање на имателот.

На предлог на Управата за заштита на културното наследство, Владата на РМ донесува Национален акционен план за превенција на криминалитетот против културното наследство, кој содржи:

1. Оцена за постојните ризици од незаконски дејствија и состојбата со криминалитетот против културното наследство;
2. Приоритети на политиката за безбедносна заштита на културното наследство;

⁴³ Ibid, чл.102.

3. Општи и посебни мерки на превенција на криминалитетот против културното наследство;
4. Период за кој се донесува планот и динамиката на негова реализација;
5. Условите за реализација на Планот и
6. Субјектите одговорни за спроведување на Планот.

Управата ја координира реализацијата на Планот и за истото поднесува на Владата годишни извештаи, како и завршен извештај.

Јавните установи за заштита и имателите на заштитените добра за кои тоа е определено со актот за заштита, се должни да донесат:

1. План за превентивна заштита на културното наследство од незаконски дејствија кој содржи организациони и мерки на техничко обезбедување, а за културното наследство од особено значење и мерки на електронски надзор;
2. План за итна акција во случај на незаконски дејствија кој содржи оперативен и организационен дел, со мерки на противдејство.

Управата води Национален инвентар на заштитени добра во случај на вооружен судир, а заради олеснување на идентификацијата на недвижните и движните добра кои уживаат имунитет на општа заштита во случај на вооружен судир согласно со ратификуваните меѓународни договори. Органите и јавните установи за заштита, како и имателите на заштитените добра, се должни да преземат неопходни подготвителни мерки за заштита на културното наследство од предвидливи последици на вооружен судир и природни непогоди. Според чл.107 од ЗЗКН, неопходни подготвителни мерки се сметаат особено:

1. Обезбедување на документација за заштитените добра и нејзино чување на различни и сигурни места;
2. Подготовка за евакуација на заштитените движни добра, вклучувајќи ги и составните делови на заштитените недвижни добра предвидени за демонтирање;
3. Планирање на итни мерки за заштита од пожар;
4. Планирање на итни мерки за заштита од рушење;
5. Набавка на материјали и опрема за спроведување на соодветна заштита *in situ*;
6. Определување на персоналот за заштита, особено на стручните и другите оперативни тимови и

7. Планирање на мерки за безбедносна заштита во случај на вооружен судир и природни непогоди.

Дополнително ЗЗКН предвидува и како неопходни подготвителни мерки да се сметаат и мирновременските подготовки: за означување на заштитените добра со меѓународниот знак за распознавање и за организирање специјален или итен транспорт на заштитени добра, под меѓународна контрола, на територијата на Република Македонија или во друга држава. Имајќи го сето тоа во предвид Управата за заштита на културното наследство има обврска да:

1. го следи, насочува и контролира спроведувањето на неопходните подготвителни мерки;
2. презема и определува итни и други подготвителни мерки на заштита;
3. издава стручни упатства за спроведување на подготвителните мерки за заштита и
4. врши други работи утврдени со закон.

Покрај Управата во системот на остварување на заштита на културното наследство своја улога имаат и следните установи, институции и организации:

- Установи за заштита на недвижно културно наследство - национален конзерваторски центар, конзерваторски центар, установи за управување со заштитени подрачја.
- Установи за заштита на движно културно наследство - музејски установи, матична музејска установа, библиотечни установи, матична библиотечна установа, кинотечна установа.
- Други надлежни и овластени субјекти за заштита на културното наследство - Државен архив, ателјеа, лаборатории и работилници, овластени субјекти за заштита на фонотечните добра и на нематеријалното културно наследство, здруженија и Национален совет за културното наследство.

Инспекцискиот надзор за спроведување на ЗЗКН и другите прописи од областа на заштитата на културното наследство, со исклучок на инспекцискиот надзор во надлежност на Архивот, го врши Управата преку инспектори за културно наследство. Инспекторот, работите на инспекцискиот надзор ги врши во посебна организациона единица во рамките на Управата.

Според член 168 од ЗЗКН, инспекторот е овластен:

1. Да оствари увид во состојбата на заштитените добра и нивното чување, одржување и користење, како и во вршењето на археолошките, конзерваторските и други истражувања, изведувањето на работите на непосредна заштита и спроведувањето на други мерки на заштита и во извршувањето на законите и другите прописи и да бара потребни податоци за тоа;
2. Да изврши контрола на водењето на евиденциите, инвентарните и други јавни книги за заштитените добра и чувањето, достапноста и користењето на документацијата, вклучувајќи ги регистрите и документите за потеклото на добрата;
3. Да нареди извршување на законите и другите прописи и на пропишана мерка и отстранување на утврдени недостатоци или неправилности во рок од најмногу 30 дена од денот на донесувањето на решението на инспекторот;
4. Да забрани спроведување на незаконски мерки или други дејствија што се извршуваат без претходна согласност или дозвола, односно одобрение или спротивно на условите утврдени со нив;
5. Да нареди физичко, техничко и друго обезбедување на заштитени добра доколку постои опасност од нивно оштетување и уништување;
6. Да поднесе предлог за одземање на лиценца или друга издадена дозвола, односно одобрение или предлог за повлекување на претходна согласност и одобрение, издадени според одредбите на овој закон;
7. Времено да одземе заштитено движно добро кое е стекнато со вршење на кривично дело или прекршок во случаите утврдени во членовите 59 став (1) точки 1, 2, 3, 4, 5, 6 и 7, 63, 65 став (1) точки 2 и 3 и став (2) точка 1, 92 ставови (1) и (2), 93 став (2) точки 1, 2 и 3 и став (3), 94 став (2) точки 1, 3 и 4, 95 став (3), 99 и 129 од ЗЗКН.
8. Врши и други работи пропишани со закон.

Дополнително, законот предвидува овластување на инспекторот без претходно најавување, во секое време да влезе во просториите и да пристапи на местата каде што се врши дејноста на јавната установа за заштита или работите на друго овластено правно лице. За спроведувањето на одредбите од ЗЗКН и другите прописи од областа на заштитата на културното наследство, со исклучок на инспекциски надзор во Архивот,

инспекторот е должен најмалку двапати годишно да изврши надзор во јавните установи за заштита. Воедно, инспекторот е должен да изврши надзор:

- над секое преземање мерки на непосредна заштита на недвижно културно наследство за кои е издадено конзерваторско одобрение од Управата и
- над секое вршење на археолошки истражувања за кои е издадена дозвола од Управата.

Во глава X во ЗЗКН со наслов “Прекршочни одредби”, се предвидени казни за правните лица, одговорните лица во правните лица, трговците-поединци и физичките лица кои ќе постапат во спротивност на одредбите од законот. Казните кои се предвидени се: парична казна (глоби), мерка одземање на предмети што претставуваат заштитено движно добро кое е стекнато со извршување на прекршокот, одземање предмети, металдетектори и други технички средства погодни за детекција и привремена забрана за вршење на одделна дејност во траење од шест месеца до две години. За прекршоците утврдени со членовите 172, 172-а, 173, 173-а и 173-б од ЗЗКН прекршочна постапка води и прекршочна санкција изрекува надлежниот суд, а за прекршоците утврдени во членот 174 од ЗЗКН, прекршочна постапка води и прекршочна санкција изрекува Управата.

За изрекувањето на прекршокот од Управата, Управата формира комисија за одлучување по прекршок од страна на директорот на Управата која има за задача да ја води постапката и да изрече санкција. Комисијата е во состав од три члена и се избира за времетраење од три години со право на реизбор на членовите. Дополнително ЗЗКН предвидува можност директорот на управата покрај членовите на прекршочната комисија да определи секретар на прекршочната комисија кој врши административни работи за комисијата и заменици членови, кои по исклучок, учествуваат во работата на прекршочната комисија во случај на отсуство на некој од членовите.

Слика бр.1 - Органограм на Управа за заштита на културното наследство

3.1 Национална стратегија за развој на културата во Република Македонија во периодот 2018-2022 година

Националната стратегија за развој на културата во Република Македонија во периодот 2018-2022 година е основен стратешки документ за областа на култура, како за работа на Министерството за култура така и за други субјекти кои делуваат во полето на културата. Со донесувањето на националната стратегија се утврдени општи и поединечни цели, кои произлегуваат од согледување на состојбите во културата во претходната деценија и со истата се определени принципи и насоки за идниот стратешки развој и дополнително се назначени различни приоритети во дејностите од културата.⁴⁴

Националната стратегија за развој на културата во Република Македонија во период од 2018-2022 година се раководи од визијата за демократски, плурален, секуларен, слободен, динамичен, рамномерен и одржлив културен развој заснован на

⁴⁴ Национална стратегија за развој на културата во Република Македонија во периодот 2018-2022 година, “Службен весник на РМ” бр.81/18.

рамноправен пристап и учество, како и на одговорно и ефикасно раководење, поаѓајќи од уверувањето дека правото на култура е основно и неприкосновено човеково право. Таа се застапува за професионализација, институционална и вонинституционална автономија, департизација и децентрализација во дејствувањето во социо-културниот контекст.

Основна мисија на Националната стратегија за развој на културата во Република Македонија во период од 2018-2022 година, е да го поттикнува и да го координира развојот на ефикасни културни политики за слободно творештво и за заштита на културното наследство воспоставувајќи одржливи законодавни, организациски, кадровски, материјални и финансиски услови, воведувајќи транспарентност и партиципативност во носењето одлуки и во критичката евалуација на уметничките и на културните практики и афирмирајќи го интерсекторското усогласување со другите носители на државни политики. Стратегијата ќе го поттикнува редефинирањето на улогата на културните и уметничките практики како интегрален дел од сите останати општествени стратегии, што ќе придонесе во развојот и подобрувањето на образовните политики, човековите права, социјалната застапеност. Со националната стратегија ќе се создадат услови за негување на автономијата во творештвото која ќе придонесе за демократизација на целокупното општество преку негување на плурални идентитети. Воедно, со оваа стратегија се промовира културна политика која ќе биде основа за создавање на економски, политички и социјален капитал што ќе придонесе за создавање на слободен и критички јавен простор.

Целите дефинирани со Националната стратегија се како следи:

Општи цели во кои се предвидува: да се овозможат еднакви културни права за сите, да се создадат услови за негување на слободата и разноликоста на творештвото и на културните идентитети.

Посебните цели се поделени на:

Културни можности за секого во кои се предвидува: да се поттикнуваат уметничкото творештво, културниот развој, образованието и креативниот потенцијал; да се негуваат уметничката извонредност, експеримент и иновација; да се овозможи достапност и учество во културните процеси; да се вложува во развојот на публиката и на културните потреби на граѓаните.

Културен капитал, разновидност, соработка во кои се предвидува: да се афирмира културата како клучен економски, социјален и политички капитал и фактор

што го шири демократскиот јавен простор; да се негуваат македонскиот јазик, јазиците на заедниците и интеркултурната комуникација; унапредување на заемното разбирање, дијалогот и рамноправната вклученост на ранливите и маргинализираните групи во културната продукција и во социо-културниот живот, со што културата ќе се презентира како фактор на општествена кохезија и трансформација; да се обезбеди заштита и вреднување на културното наследство во согласност со современите европски практики; да се зајакне независниот културен сектор како важен социокултурен чинител; да се развиваат регионалната и меѓународната културна соработка врз принципите на партнерство и размена.

Реформи во кои се предвидува: да се спроведе реформа на Министерството за култура и да се ревитализираат институциите на културата заради независно и ефикасно работење; да се воведат суштински измени во законската рамка што директно или индиректно влијае врз културата заради отстранување на несоодветните административни ограничувања; да се развива интерсекторската соработка; да се воведат современи модели на финансирање во културата.

По извршена анализа на постоечките состојби се констатирани следните слабости:

Слабости во културната политика:

- Културната политика е реактивна. Речиси нема примери во кои мерки на културната политика довеле до долготрајно, стратегиско влијание во која било сфера на културата.
- Креирањето на културните политики не е доволно транспарентно. Јавните и медиумските дебати посветени на битни културни прашања главно се сконцентрирани во главниот град, а вообичаено се избираат учесници од мал круг поддржувачи на актуелната власт.
- Одредувањето цели и приоритети на културната политика не е поткрепено со соодветни показатели, анализи, истражувања и пресметки, а влијанието и резултатите на културната политика ретко подлежат на проценка.
- Законските акти се носат без претходно спроведени проценки и анализи на состојбите, потребите и зацртаните стратегиски цели, што во голема мера ги прави неприменливи и противречни.
- Во стратегиските документи културната политика се фокусира на националниот интерес, со што се стеснува опсегот на дејствување и се

запоставуваат сите програми и проекти што не го изразуваат националниот идентитет.

Слабости во финансиските политики:

- Распределбата на државниот буџет за култура не се темели на оцена на спроведените програми, ниту на поставување јасни цели и критериуми.
- Финансиските средства се распределуваат нетранспарентно, со чести примери на “камуфлирање” на јавните трошоци за нови градби и за капитални инвестиции во рамките на сосема други програми (финансирање на дејностите, заштита на културното наследство, трансфери на единиците на локалната самоуправа и сл.).
- Спонзорството, донаторството и механизмите на јавно-приватно партнерство не се доволно развиени за да обезбедат дополнителни извори на финансирање во културата.
- Не се направени анализи на потребата за проширување на концептот за фондовско финансирање, како и за финансирање нови секторски линии.

Слабости во организациските модели:

- Институциите во културата се организирани и работат според наследени и застарени модели на управување. Повеќето од нив дејствуваат како традиционални хиерархиски организации кои тешко се приспособуваат кон современите услови и можности.
- Постои општ недостиг на квалификувани менаџери во културата, како и соодветен стручен кадар речиси во сите дејности.
- Отсуствуваат иницијативи за суштинска реформа на културниот сектор, особено во поглед на: децентрализација, приватизација, воведување на пазарни механизми во создавањето и дистрибуцијата на културните производи, алтернативни форми и извори на финансирање, реформа на системот на државно финансирање, развој на статистика и индикатори, вклучување на независниот сектор во процесите на одлучување, поттикнување на културните и на креативните индустрии итн.
- Соработката со невладиниот сектор е минимална и можностите остануваат неискористени - постои огромна бариера меѓу државните институции и независниот сектор иако нема законска пречка за нивна соработка.

- Се јавува мешање на централната власт и на политичките партии во работата на културните установи, што резултира со нарушена автономија, кршење на професионалните норми на работа и суштинско изумирање на дел од институциите.

Како стратeгиски насоки и приоритети со Националната стратегија се утврдени во следниве области: департизација и нормализација во културата; децентрализација и дeметрополизација на културата; од мултикултура кон интеркултура; грижа за различностите; културата и развојот; од национален кон јавен интерес и учество; институционална култура; независен културен сектор; уметничко творештво; управување со човечки ресурси; нови технологии; културни индустрии и меѓународна соработка.

Во поглед на заштитата на културното наследство со Националната стратегија се утврдува дека дејноста на заштита на недвижното културно наследство во институционална смисла се спроведува преку 3 конзерваторски центри, 5 музеи, односно заводи за заштита на спомениците на културата и една установа за управување со археолошки локалитет - Стоби. Управно-правните работи во заштитата ги води Управата за заштита на културното наследство како државен орган во состав на Министерството за култура, со својство на правно лице. Врз основа на Стратегијата за култура во периодот 2013-2017 година, во МАНУ е основан Научен центар за истражување на културното наследство.

Дејноста на заштитата на културното наследство е регулирана со: Законот за заштита на културното наследство, Законот за управување со светското природно и културно наследство во Охридскиот регион, Законот за прогласување на споменичката целина Крушево за културно наследство од особено значење, Законот за прогласување на старото градско јадро на Охрид за културно наследство од особено значење, Законот за прогласување на старото градско јадро на Кратово за културно наследство од особено значење, Законот за прогласување на старото градско јадро на Битола за културно наследство од особено значење и Законот за прогласување на Старата скопска чаршија за културно наследство од особено значење.

Во поглед на финансирањето констатирано е дека во изминатите години, покрај археолошките ископувања, најголем дел од буџетот во дејноста бил насочен кон изградба на нови објекти, нови културни институции и нови споменици. Финансиските

средства за конзервација имаат континуиран пад, а не се обезбедуваат алтернативни извори на финансирање.

Во стратегијата е констатирано дека многубројните нестручни промени на законските регулативи, пренасочување на финансиската политика за заштита, напливот на реконструкции и имитации на историски градби, третманот на современото наследство итн. негативно се одразува на културното наследство. Дополнителен проблем се законските решенија со кои се воведуваат тендери во конзервацијата, либерализацијата на достапноста во професијата и несоодветните критериуми за стекнување конзерваторска лиценца, можноста со конзервација да се занимаваат градежни фирми, редефинирањето на стручниот кадар како административни работници итн. Воедно е констатирано дека сите измени и дополнувања направено до донесување на стратегијата на Законот за заштита на културното наследство од 2004 година го претвораат законот во несреден конгломерат од законски одредби, кои ја уредуваат онаа сфера на заштитата на културното наследство што по природата на нештата претставува содржина на подзаконски акти или веќе се утврдени во посебните закони. Како таков, овој закон стана речиси неупотреблив за уредување на она што е негова основна цел - заштитата на културното наследство.

Како главни приоритети се утврдени:

- Изработка на стратегија за заштита на културното наследство.
- Подготовка на нов закон за заштита на културното наследство.
- Ревизија на статусот и на улогата на Управата за заштита на културното наследство.
- Оцена на состојбите во установите за заштита на културното наследство и редефинирање на нивната улога.
- Ревизија и бришење од регистарот на сите незаконски запишани споменици и објекти од проектот “Скопје 2014”, кои по својата природа не можат да претставуваат културно наследство.
- Спречување на криминалот преку координирана соработка на Министерството за култура и Министерството за внатрешни работи и воспоставување специјализирани полициски единици, како и изработка на национален акциски план за превенција на културното наследство од криминал (обврска воведена во Законот за заштита на културното наследство уште во 2004 година).

- Поттикнување на студиски програми за образование на специјалисти за конзервација и реставрација на движното и на недвижното наследство.
- Усвојување на стандарди за конзервација на културното наследство и изработка на стручни методолошки прирачници, насоки и норми за конзервација на сите поединечни видови културни добра, како и усвојување на поусовршени и посовремени стандарди за изработка на конзерваторски студии и документација за културното наследство.
- Воспоставување стручни методи на идентификација, евиденција и валоризација на културните предели, иницирање на интегриран пристап во нивната заштита и обука на кадарот надлежен за нивна изработка и имплементација; воспоставување механизми на поактивна соработка меѓу сите институции надлежни за заштита на културното и на природното наследство.

Во поглед на музеите констатирано е дека музејската мрежа во Република Македонија се состои од 16 музеи со статус на национални установи (од кои 7 во Скопје) и 8 музеи со статус на локални установи. Покрај овие, во музејската мрежа се вбројуваат и 5 музеи (Штип, Струмица, Прилеп, Битола и Охрид) во состав на заводите за заштита на спомениците на културата во овие градови. Дополнително е утврдено дека во изминатиот период, наместо решавање на клучни проблеми во постојната музејска мрежа, акцент беше ставен на градење и основање нови, а од стручен и општествен аспект дискутабилни, музејски институции (Музеј на македонската борба, Спомен-дом на Мајка Тереза, Археолошки музеј, Спомен-дом на Тоше Проески, Музеј на вода “Залив на коските” и др.). Повеќето од нив се сместени во објекти несоодветни за таа цел и со скапо одржување. За разлика од нив, голем број од постарите музејски институции работеа во целосно несоодветни услови, со минимална поддршка од Министерството за култура, иако во нив се чува вредно културно богатство.

Како главни приоритети се утврдени:

- Измени и дополнувања на Законот за музеите и изготвување на неопходните подзаконски акти.
- Преиспитување на статусот (национален или локален) на музеите и децентрализација на постојната музејска мрежа земајќи ја предвид општествената и стручната оправданост на постоењето на одделни музеи, како и разработување предлог за неопходни трансформации и основање нови музеи.

- Создавање услови за примена на законската обврска за одвојување на постојните заводи и музеи.
- Анализа на просторните услови на музеите, пред сè, во: Музејот на Македонија, Археолошкиот музеј, Природонаучниот музеј, Националната галерија на Македонија и Музејот на современата уметност, и изготвување предлог-мерки.
- Анализа на постојаните поставки во музеите во Република Македонија со предлог-мерки.

Во поглед на библиотеките констатирано е дека библиотечната мрежа во Република Македонија се состои од 175 библиотеки. Според функцијата: 1 национална, 51 јавна/локална, 62 високошколски, 52 специјализирани, 3 општо-научни библиотеки⁴⁵ и 6 финансирани на ниво на национални установи. Од нив само 52 библиотеки се финансирани од буџетот на Министерството за култура, а останатите се финансираат од Министерството за образование и наука и од други установи и верски заедници.

Во изминатиот период, со константното намалување на средствата во оваа дејност, само делумно биле извршувани основните функции, меѓу кои и функционирањето на библиотечно-информацискиот систем COBISS.MK, обезбедувањето на информатичка опрема (хардвер и софтвер), стручното оспособување на библиотечниот кадар, набавка на публикации, откуп на културно наследство, набавка на основен инвентар за депоата во кои се чуваат културното наследство и останатиот библиотечен материјал, превентивна и непосредна заштита на библиотечниот фонд, меѓународна соработка и членство во меѓународни асоцијации и агенции, дигитализација итн. Дејноста заштита на фонотечни добра, како и прибавувањето задолжителен примерок, беше комплетно запоставена, а овластениот субјект за заштита на фонотечни добра (НУБ - Скопје) не можеше да ја извршува својата функција поради недостиг од опрема и стручен кадар за дигитализација. Голем дел од библиотеките се сместени во нефункционални објекти, кои не се изградени според стандарди за градење библиотеки, вклучувајќи го тука и новиот објект на Националната библиотека.

Како главни приоритети се утврдени:

- Измени и дополнувања на Законот за библиотеките и изготвување подзаконски акти од областа.

⁴⁵ Терминот “општо-научни” се користи исклучиво од Државниот завод за статистика, додека во библиотечната дејност, како и во Законот за библиотеките, не постојат вакви типови библиотеки.

- Измени во Законот за издавачка дејност (во делот што се однесува на Библиотечната дејност).
- Дополнувања на Националната класификација на културното наследство.
- Санирање на состојбите во НУБ “Св. Климент Охридски” - Скопје, и тоа: реконструкција на покривната конструкција во стариот дел, реновирање на ентериерот, санација на магацинските простори и набавка на основен инвентар за сместување и чување на библиотечниот фонд, (подвижни системи за сместување и чување на библиотечниот фонд), набавка на системи за обезбедување соодветни микроклиматски услови, како и системи за заштита.

Во поглед на заштитата на аудиовизуелни добра констатирано е дека Кинотеката на Македонија е единствена институција во оваа област што врши заштита на специфичен дел од културното наследство. Во оваа институција се заштитува најголемиот дел филмувани материјали што се од непроценливо значење за културата и историјата на Република Македонија. Активностите на оваа институција се вкрстуваат и со современите културолошки практики од областа на филмот и визуелната култура. Дополнително, според Законот за аудиовизуелни добра, Законот за заштита на културно наследство и Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, улогата на Кинотеката е проширена и во сферата на телевизиската продукција и на проекти што се финансирани со средства од буџетот на Владата на РМ. Досега оваа законска обврска била само делумно применувана. За нејзино целосно спроведување, неопходни се соодветни технички и просторни услови, како и стручен кадар.

Од 2011 година во континуитет се одвива процесот на дигитализација на значајни македонски остварувања од областа на филмот. Стратегиска насока е дигитализацијата и популаризацијата да продолжат не само со аналогни филмови, туку и со дигитални филмови, како и да се размислува и во насока на објавување на филмовите и на нови медиуми.

Бидејќи во Република Македонија нема филмска лабораторија (ниту аналогна ниту дигитална), Кинотеката сите проекти за дигитализација на аудиовизуелното наследство ги реализира во странство, со што се одливаат големи финансиски средства. Во Кинотеката веќе постои елаборат за создавање центар за дигитализација во рамките на филмскиот архив на Кинотеката, што подразбира набавка на опрема, нови вработувања и обука на постојните вработени и на нововработените. Збирката на странски филмови на 35 и 16-милиметарска филмска лента се чува во еден дел од

објектот Хавзи-пашини конаци близу Скопје. Остатокот од објектот е во незавидна положба и со видливи знаци на распаѓање. Кинотеката има изработено проект за ревитализација на овој објект. Исто така, Кинотеката има изработено и основен проект за реконструирање (реконструкција и адаптација) на постојната музејска поставка со што би се реновирало фоајето на Кинотеката и би се пренаменило во филмски музеј посветен на почетоците на кинематографијата во Република Македонија.

Како главни приоритети се утврдени:

- Обезбедување услови (просторни, технички, кадровски) за непречено спроведување на проширените законски обврски на Кинотеката во поглед на телевизиската продукција.
- Создавање центар за дигитализација во рамките на филмскиот архив на Кинотеката, со набавка на опрема, нови вработувања и обука на постојните вработени и на нововработените.

Во поглед на заштитата на духовното културно наследство, утврдено е дека во периодот 2011-2017 година се впишани четири духовни културни добра од Република Македонија на Репрезентативната листа на нематеријалното културно наследство на човештвото на УНЕСКО: Четириесет великомаченици (Чет'рсе) од Штип, Гласочкото - двогласно машко пеење од Долни Полог, "Копачка" - соборско оро од с. Драмче, Пијанец и Мартинки. Законот за заштита на културното наследство не обезбедува доволен број механизми за суштинска заштита на нематеријалното наследство. Иако РМ е потписник на Конвенцијата за заштита на нематеријалното културно наследство од 2006 година, сè уште не е создадена функционална национална мрежа за негова заштита. Тоа наложува потреба од механизми за комуникација и развој на мрежата на надлежни институции за заштита на нематеријалното наследство, како и воспоставување холистички пристап во планирањето и спроведувањето на заштитата на нематеријалното наследство на национално и на локално ниво.

Како главни приоритети се утврдени:

- Формирање на функционален информативен систем преку инвентар и регистар на нематеријалните културни добра.
- Ставање акцент на заштитата на нематеријалното наследство - особено од законски аспект.
- Остручување на поголем број лица за занимавање со заштитата на нематеријалното културно наследство.

- Интензивирање на активностите за документирање на нематеријалното наследство и одржување и развој на дигиталната база на податоци.

Во Акцискиот план за имплементација на Националната стратегија за развој на културата во Република Македонија во периодот 2018-2022 година кој е составен дел на Националната стратегија, се утврдени носителите на предвидените мерки и активности (Министерство за култура (работни групи), Управа за заштита на културното наследство, Национален конзерваторски центар - Скопје, надлежни установи - конзерваторски центри, НУБ “Св. Климент Охридски” - Скопје, национални и локални библиотеки, Кинотека на РМ, Министерство за образование, Министерство за финансии, сите единици на локалната самоуправа и сите останати национални установи), временскиот период за реализирање, како и средствата потребни за реализација.

4. Организиран криминал и организирани криминални групи

Сериозниот и организиран криминал претставува најсложен и најопасен криминал, кој се заканува на безбедноста на земјата, економијата, владеењето на правото, демократијата и ја зголемува ранливоста на општествата. Тоа е така затоа што причините, факторите и условите за појавата и развивањето на организираниот криминал не се исти од земја до земја. Ако причините не се исти, дури ниту слични, тогаш логично е дека ниту типовите, ниту појавните облици на организираниот криминал нема да бидат исти меѓу земјите.⁴⁶ Тука секако се смета и нашето општество, односно истото не е имуно и на ваквите негативни појави. Ваквиот вид на криминал е динамичен, флексибилен, вклучува многу разновидни криминални активности и истовремено е поврзан со легитимни бизниси.

Организираниот криминал има тенденција да постигне монопол на одредена територија или во одреден вид на криминална активност и воедно има тенденција кон специјализација на одредена криминална активност. Организираниот криминал има аспирација да влијае врз сферата на политиката, економијата, јавниот живот со што има за цел да постигне политичка и економска моќ, што ќе резултира со монопол и зголемување на профитот на носителите на организираниот криминал. Ваквото влијание

⁴⁶ Лабовиќ М., Николовски М. (2010), *Организиран криминал и корупција*, Факултет за безбедност Скопје, стр.37.

најчесто се постигнува преку корупција на државните службеници. Организираниот криминал нема за цел да ја уништи државата, туку да се инкорпорира во неа.

Организираниот криминал се карактеризира со хиерархиска поврзаност на криминалците. Криминалната организација може да се организира на различни начини. Секоја криминална организација се карактеризира со внатрешен систем на вредности, дисциплина, постоење контрола во рамките на криминалната организација, изразување лојалност и грижа за членовите и нивните семејства.

Начинот на работа (*modus operandi*) на организираните криминалци е строго конспиративен. Карактеристично за организираниот криминал е да си даде илузија на граѓански статус и пристојност.⁴⁷ Криминалната активност на организираниот криминал е трајна и континуирана со тенденција на ширење.

Овие организации ги спроведуваат своите криминални активности методично, систематски, на високо дисциплиниран и таен начин. Постои јасна поделба на задачите и улогите меѓу членовите на криминална организација, како и систем за внатрешна контрола, во кои има казни и награди за членовите. Секоја криминална организација се базира на лојалноста и непобитната послушност на нејзините членови.

Сериозниот и организиран криминал во Република Македонија се манифестира преку делување на организираните криминални групи (ОКГ) на национално и меѓународно ниво во една или повеќе криминални области заради остварување финансиска и материјална корист. Главните криминални области во кои делуваат криминалните актери се нелегалната трговија со дрога, криумчарењето мигранти, компјутерскиот криминал, имотниот криминал, криумчарењето на стоки и даночното затајување.

Групите се разликуваат по нивната бројност, потеклото на членовите и не се карактеризираат со изразена хиерархија. Покрај групите кои делуваат повремено, одредени ОКГ се карактеризираат со континуитет во делувањето што се заснова на фамилијарни поврзувања или криминални интереси. Според проф. Д-р Миодраг Лабовиќ, при одредувањето на типовите на организиран криминал освен критериумот на организациска структура, треба да се земат предвид и следните нови пет критериуми:⁴⁸

⁴⁷ Водинелиќ, В. (1994), *Проблематика криминалистичко-тактичких института - информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави*, Безбедност број 1/1994, стр.66.

⁴⁸ Лабовиќ, М. (2016), *Системската корупција и организираниот криминал*, Факултет за безбедност Скопје, стр.241.

- директната позиционираност во институционалната хиерархија на системот во определени земји (етаблираност во системот) на главните носители на организирани криминални активности, кои претходно немале криминално досие;
- поврзаноста на претставници на организирани криминални групи со одредени нивоа на државно-политички структури на една или повеќе земји;
- инфилтрирање на претставници на организирани криминални групи, кои имале претходно криминално досие, во политички партии, извршната власт, правосудството, легалниот бизнис, медиумите на една или повеќе држави;
- општествената опасност според процената за степенот на безбедносните ризици и закани за националната, регионалната и глобалната безбедност;
- обемот на материјални и нематеријалните штетни последици.

Република Македонија претставува земја на потекло, транзит и крајна дестинација на криумчарени стоки. Согласно националното законодавство во Република Македонија, криминалот од организирана криминална група (ОКГ) се дефинира како кривични дела извршени од структурирана група од три или повеќе лица, која постои одреден временски период и дејствува со цел да изврши едно или повеќе кривични дела за кои е предвидена казна затвор од најмалку четири години, со намера директно или индиректно да стекне финансиска или друга корист.

Според член 18 од Законот за полиција во рамките на Бирото за јавна безбедност, формирана е организациска единица за сузбивање на организиран криминал. Оваа единица во извршувањето на своите надлежности за спречување и откривање на кривични дела кои се таксативно наведени во чл.18, има обврска да соработува и да ги спроведува насоките добиени од јавниот обвинител.

Согласно член 14 од Законот за јавното обвинителство во Република Македонија е основано Основно јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција. Основниот јавен обвинител на Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција за својата работа одговара пред Јавниот обвинител на Р.М. и пред Советот на јавни обвинители, а јавните обвинители во Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција за својата работа одговараат пред Јавниот обвинител на Р.М., јавниот обвинител на тоа јавно обвинителство и пред Советот на јавни обвинители. Ова обвинителство има надлежност да постапува пред Основниот кривичен суд Скопје за дела кои се наведени во чл.32 меѓу

кои и за кривични дела од Главата дваесет и четврта “Кривични дела против Културното наследство и природните реткости” од Кривичниот законик, доколку се сторени од организирана група.

Легалните бизниси од страна на ОКГ се користат со цел зголемување на нивната финансиска моќ, прикривање на криминалните активности во и надвор од државата, перење пари и инвестирање на нелегално стекнатите средства во движен и недвижен имот. Поголемиот број од легалните бизниси коишто наменски се отвораат од членовите на ОКГ, најчесто имаат дејност за транспорт, а истите се користат за криумчарење нелегални стоки. Организаторите и членовите на ОКГ во правните субјекти се јавуваат во улога на основачи и управители на повеќе правни субјекти преку кои се врши уплата на парични средства, со цел прикривање на вистинското потекло. Нивната позиција во вака формираните правни субјекти е високо во хиерархијата и се со доминанта улога во одлучувањето. Нивна единствена цел е прелевање на нелегално стекнатиот капитал од еден во друг легален бизнис заради стекнување на капитал на штета на други правни лица.

Стратешкиот пристап кон организираниот криминал бара развој на стратешки методи за анализа и планирање на криминалистички активности. Стратешката анализа вклучува континуирано собирање информации. Информациите од тактичка важност директно помагаат во оперативните и обвинителските активности и се насочени кон апсења и обвиненија. Стратешките информации се насочени кон постигнување подалечни цели. Овие цели обезбедуваат подобро разбирање на организираниот криминал, тековните стратегии и тактики за спротивставување и служат за формирање нови модели на сузбивање. Изработката на стратешката и тактичката анализа е олеснета со централизирани компјутерски бази на податоци за организираниот криминал. Стратешкиот пристап за спротивставување против организираниот криминал подразбира потреба од зајакнување, опремување и дополнително образование на сите субјекти што можат да придонесат за негово сузбивање и контрола.

Како дел од препораките предложени од страна на Министерството за внатрешни работи се следните:⁴⁹

- Интензивирање на соработката и заедничките активности на владини и невладини организации во реализација на превентивни трибини, предавања,

⁴⁹ http://www.mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/publikacii%20pdf/SOCTA_v_11_03_2016_facing.pdf (пристапено на 07.06.2019 година).

- едукативни содржини во електронски медиуми, како и активно учество на ученици и наставен кадар во едукативни кампањи спроведени во образовниот систем со единствена цел развивање на мерки за спречување на влијанието од страна на ОКГ врз младите;
- Спроведување на едукативни кампањи во образованието со цел зголемување на свеста за опасноста и ризиците кај децата кои се изложени на интернет и реализација на превентивни трибини, предавања, едукативни содржини во електронски медиуми за запознавање со мерките за заштита;
 - Интензивирање на превентивната работа на полицијата во локалната заедница на основа на изработени анализи за објекти и места на вршење на криминал на одредени подрачја;
 - Зајакнување на превенцијата преку преземање на конкретни, како и организирање и спроведување на превентивни акции со цел обраќање на пошироката јавност за негативните последици од вршење на криминални активности.

Тенденцијата на секоја држава е да им обезбеди на своите граѓани да живеат во слобода, безбедност и правда. Процената на заканите за безбедноста на правниот поредок на државата претставува еден од главните начини на кои државата се обидува да ја зачува својата внатрешна безбедност, да обезбеди демократски развој на институциите и владеење на правото.

Со оглед на фактот што заканите кои се идентификувани не познаваат државни граници, нивното сузбивање бара организирана и координирана акција од сите засегнати страни, што е мошне важно, затоа што многу од безбедносните ризици кои се јавуваат потекнуваат од земји кои не се членки на ЕУ и не се од регионот на Југоисточна Европа. Затоа, неопходно е да се зајакне соработката меѓу државите и агенциите на ЕУ со полицијата и другите органи и тела за спроведување на законот од регионот, со цел создавање безбедносен простор во рамките на целиот регион, а со тоа и во ЕУ.

Правната држава значи дека во секое организирано општество, во било кој степен од остварување на своите права мора да владеат законите со кои се регулираат правата и обврските во пропишана постапка. Во правната држава мора да бидат загарантирани правата. Начелото на поделба на власта на законодавна, извршна и судска треба да е обезбедено и не треба една од властите да се наметнува и доминира над останатите власти. Во правната држава оној што е избран да владее, истото треба да го врши

исклучиво во рамките на законот (правото). Една од основните цели на начелото на поделба на власта е ограничување на моќта од било кој вид и контрола врз доследната примена на правото и законот што ја вршат властите (законодавна-собрание, извршна-влада и останатите управни органи и судска-судовите) низ законски пропишани постапки. Владеењето на правото треба да се заснова на почитување од страна на вршителите на власта на правата на граѓаните пропишани во Уставот и законите, во целост и без ограничување.

Според проф. Д-р. Миодраг Лабовиќ, корупцијата не е само една од формите на организираниот криминал, не е ниту само еден од неговите основни методи, туку корупцијата во определени случаи претставува негова највисока развојна фаза, после која што од фазата “држава во држава” се доаѓа до целосна криминализација на политичкиот и економскиот систем, а државата се претвора во криминална организација.⁵⁰

Може да се дојде до заклучок дека успешното совладување на организираниот криминал претставува практичен и теоретски предизвик што вклучува повеќе слојни појави кои се сложени и динамични. На предизвикот наречен организиран криминал, мора да се одговори активно со добро организирани планови за акција и реално поставени задачи и цели како на национален, така и на меѓународен план.

Една од мерките за превенција е подобрување на опремата и професионалната обука на државните и општествените органи, кои се важни врски во спречувањето на организираниот криминал. Друга важна алка во спречувањето на организираниот криминал е воведувањето антикорупциски програми и строги системи за контрола на државните службеници. Блиската соработка помеѓу полицијата и граѓаните го зголемува протокот на информации за криминално и сомнително однесување на учесниците во организираниот криминал.

⁵⁰ Лабовиќ, М. (2016), *Системската корупција и организираниот криминал*, Факултет за безбедност Скопје, стр.284.

**Глава II - Криминалистички карактеристики на кривичните дела
против културното наследство и природните реткости**

1. Вовед

Криминалистиката е наука која се занимава со изучување на методите на откривање и истражување на кривичните дела и нивните сторители како и развој на стратегија за спротивставување на криминалитетот. Таа ги проучува начините на извршување на кривичните дела, методите на сузбивање на криминалитетот (репресивни и превентивни), го унапредува протокот на информации во рамките на сите фази на кривичната постапка. Со други зборови, криминалистиката е наука која се занимава со проучување на стратегија, тактика, методика и техники на откривање, сузбивање и спречување на криминалитетот на ниво на одредено кривично дело и појава како целина.⁵¹

Криминалистичката техника ги проучува, развива и зема од техничките и природните науки најсоодветните средства за пронаоѓање, обезбедување, фиксирање и испитување на трагите од кривичните дела (на пр. технички средства за поттикнување на латентни траги, фотографски техники, микроскопи, итн.), за формирање бази на податоци на криминалистички информации (за сторители, кривични дела, траги, оружје и средства за извршување), како и за спречување на извршување и превенција на кривични дела (алармни системи, камери за видео надзор и сл.).

Криминалистичката трасеологија се занимава со методите на примена на криминалистичко-техничките средства со цел наоѓање, фиксирање и испитување на материјални траги на кривични дела, како и проучување на законитоста на појавата на сите видови траги на кривични дела. Криминалистичката трасеологија е криминалистичка дисциплина која вклучува технички напредок во сферите на претходната постапка и кривичната постапка и претставува комбинација помеѓу современите технологии и криминалистичкото постапување со трагите.⁵²

Криминалистичката тактика се однесува на формите во кои може да се појават кривичните дела, мотивите и целите на нивното извршување; професионално знаење, вештини, обичаи, сфаќања, начин на живот и психологија на сторителите (криминална феноменологија).⁵³

⁵¹ Симоновиќ, Б. (2004), *Криминалистика*, Крагуевац, стр.3.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid, стр.4.

Криминалистичката методика е дисциплина на криминалистиката која ги истражува и проучува особеностите, кои важат само за откривање, истражување и разјаснување на одреден вид на кривично дело.

Криминалистичката стратегија во најширока смисла на зборот, се состои во операционализација на криминално-политичките концепти на сузбивање на криминалот како целина или индивидуални форми, но со примена на криминалистички мерки од страна на носителите на криминалистичките активности.

Криминалистичката стратегија овозможува имплементација на проактивен криминалистички пристап, можност за предвидување во рамките на развојот на криминалитетот и развој на превентивни програми и мерки за борба против негативните склоности.

Предметот на криминалистика опфаќа:⁵⁴

- откривање, истражување и проучување на закономерностите на настанување, сигурност, собирање (фиксирање), испитување и употреба на оперативни и доказни информации за кривичното дело и сторителот во кривичниот настан;
- проучување, анализа и генерализација на деликвентната пракса (тактики и техники на извршување и прикривање на кривични дела), со цел да се забележат закономерностите, општите и типичните (криминалистичка методика);
- студија (истражување) на оперативна, истражна и судска пракса. Криминалистиката не ја истражува правната (процесна) страна на практиката, бидејќи влегува во предметот на науката за кривично процесно право. Таа ја проучува содржината, когнитивната страна на таа практика и
- проучување на примената во пракса на постојните криминалистичко-стратешки, превентивни, тактички мерки и технички средства (на пр., алармни системи, хемиски замки).

Методите на криминалистиката се делат на оние што ги применува криминалистичката трасеологија со цел откривање, фиксирање и дешифрирање на криминалистички материјални информации и влегуваат во сферата на природните и техничките науки (природно-научна криминалистика) и на методи кои по својата природа претставуваат познавање на општествените (хуманистички) науки и се користат во рамките на криминалистичката стратегија, тактика и методика.

⁵⁴ Ibid, стр.7.

Анализата на постојната фактичка состојба подразбира обид да се добијат одговори на деветте златни прашања на криминалистиката. Овие прашања ја формираат структурата на работата во фазата на откривање, претходна и судска постапка. Ако на овие прашања се одговори исцрпно и правилно, вистината е утврдена.

Деветте златни прашања се:

1. Што (се случило)?
2. Кој (е сторителот)?
3. Кога (е извршено)?
4. Каде (е извршено)?
5. Како (е извршено)?
6. Со што (е извршено)?
7. Со кого (е извршено)?
8. Зошто (е извршено)?
9. Кога или што?

Златните прашања на криминалистиката го сочинуваат системот, целината и само со одговарање на сите прашања се обезбедува целосно разјаснување на кривичното дело. Во рамките на овие прашања, можеме да ги видиме оние што ја означуваат објективната страна на кривичното дело (што, кога, каде, како, кога и со што) и оние што укажуваат на субјективната страна на кривичното дело (зошто, кој и со кого).

Првото златно прашање: Што се случило? - укажува на потребата да се направи криминалистичко-тактичка диференцијална дијагноза. Одговорот на ова прашање одредува дали во конкретниот случај има кривично дело, прекршок, дисциплински прекршок или несреќа.

Второто прашање: Кој е сторителот? - честопати може да се реши само на крајот. Во кривичните дела со непознат сторител, потрагата по сторителот може да се заснова само на последиците. Врз основа на анализата на фактичката состојба, треба да се прецизира кои претпоставки за сторителот укажуваат на познати факти:

- Дали сторителот бил рутински или неискусен?
- Дали можат да се направат верзии што укажуваат на спецификите на личноста на сторителот?
- Дали е можно да се создаде веројатен профил на личност на сторителот?
- Колкава е неговата опасност за општеството?

- Врз основа на оваа проценка, дали може да се претпостави дека кривичното дело ќе биде повторно сторено?
- Дали е можно да се идентификува сторителот врз основа на оставените траги или исказите на сведоците во конкретниот случај?
- Дали е можно да се процени со кој степен на веројатност постојните основи на сомневање укажуваат на одреден осомничен?
- Дали некој од осомничените има некои карактеристики или способности што сторителот ги покажал при извршувањето на делото?

Со добивање на одговор на третото златно прашање на криминалистиката: Кога е извршено кривичното дело?, се одредува времето на извршување. Со прецизирање на времето на извршување, бројот на можни сторители се намалува. Само ако е познато точното време на извршување, може да се провери алибито што го нудат осомничените. За одговор на ова прашање, потребно е да се утврдат видливоста и временските услови што постоеле за време на извршувањето на кривичното дело.

Одговорот на четвртото златно прашање на криминалистиката: Каде е извршено кривичното дело?, го утврдува местото како еден од основните концепти во криминалистиката. Местото на извршување е почетна точка на криминалистичкото работење во повеќето кривични дела и истото треба да се анализира во целост. За успешно решавање на кривичното дело потребно е да се одговори на следниве прашања:

- Дали можат да се извлечат криминалистички заклучоци врз основа на положбата и карактеристиките на местото на извршување на кривичното дело?
- Дали има индиции кои укажуваат на тоа дека сторителот намерно го избрал тоа место?
- Дали има слични места каде што е применет сличен *modus operandi*?
- Дали има индиции кои укажуваат на тоа дека сторителот морал порано да го посети местото на настанот?⁵⁵

Петтото прашање: Како е извршено кривичното дело? - укажува на начинот на кој е извршено кривичното дело. Со анализа на начинот на извршување на кривично дело, може да се соберат многу важни податоци за непознатиот сторител (на пример, навика, професионално знаење, психолошки карактеристики на личноста). Секогаш кога ќе стори нешто (дури и кога ќе изврши кривично дело), едно лице остава трага од неговата личност. Врз основа на анализата на начинот на извршување,

⁵⁵ Clages, H. (1999), *Methodik der kriminalistischen Untersuchungsplanung*, Kriminalistik, no.10/1999, p.697.

криминалистиката има развиено методи за потрага по непознати сторители, пред се оние кои повторно извршуваат кривични дела (учење за *modus operandi* и составување личен профил).

Шестото прашање: Со што е извршено кривичното дело? - се однесува на средството на извршување. Неопходно е да се посочи на тесната врска помеѓу:

- средствата на извршување и занимањето на сторителот;
- средствата на извршување и хобито на сторителот (алатки и оружја што се користат при практикувањето некое хоби, често се користат во извршувањето на кривичните дела);
- средствата на извршување и карактеристиките на личноста и
- средствата на извршување и физичките карактеристики на личноста.

Седмото прашање: Со кого е извршено кривичното дело? - укажува на неопходноста од поставување верзии за соучесници. Врз основа на анализата на трагите и начинот на извршување се проценува дали кривичното дело го сториле еден или повеќе соизвршители.

Одговорот на осмото прашање: Зошто е извршено кривичното дело? - ги објаснува можните мотиви на сторителот. Врз основа на верзиите за мотивот, се наоѓаат можни сторители. Многу е важно кај кривичното дело со непознат сторител, оперативецот да се запраша: Кој може да има корист од извршувањето на ова дело? Важно е да се постават верзии засновани на модели:

- Што се случило?
- Зошто се случило тоа (претпоставени мотиви)?
- Кој е сторителот?
- Дали постои можност да се ограничи бројот на можни осомничени врз основа на верзиите на мотивот?
- Дали мотивот е јасен во конкретниот случај?
- Дали делото укажува на постоење на повеќе мотиви?⁵⁶

Деветтото прашање: Кога или што? - укажува на предметот на нападот. Врз основа на утврдениот идентитет на жртвата или предметот на нападот, можно е да се постават верзии за можниот сторител или неговите мотиви. По повод наоѓањето на одговорот на ова прашање, се поставуваат и верзии за можни претходни односи помеѓу

⁵⁶ Musolf, C., Hoffmann, J. (2001), *Täterprofile bei Gewaltverbrechen - Mythos, Theorie und Praxis des Profiling*, Springer, p.182.

сторителот и жртвата (виктимолошки пристап). Врската помеѓу жртвата и сторителот е, по правило, многу тесна.

Неопходно е да се утврди пленот кон кој се стремел сторителот. Врз основа на тоа, се прават верзии на мотивот. Се развиваат верзии според тоа каде пленот може да биде скриен и како може да се најде. Поседувањето плен кај некое лице е важен показател за учество или поврзаност со кривичното дело.

Одговорот на златните прашања на криминалистиката може да се добие само со детална, прецизна и целосна анализа на фактичката состојба. Проблемот на криминалистичкото работење (пред се во претходните постапки) е често постоењето на мал број факти со кои се располага. Како по правило, претходните постапки се карактеризираат со дефицит на информации.

Криминалистичката верзија (пресумпција, претпоставка, работна хипотеза) е едно од неколкуте можни толкувања на некој настан или факт, со тоа што бројот на верзии е еден од основните елементи на овој концепт.

Верзиите се мисловна реконструкција на можни начини на извршување на кривично дело или објаснување на значењето на одредени факти, кои го насочуваат криминалистот каде и какви докази да бара. Бидејќи верзијата е веројатно знаење, во времето на нејзиното проектирање, криминалистот не знае дали е вистина или не, и затоа е должен да постави повеќе верзии истовремено.

Верзиите мора да бидат варијанти или објаснувања кои се одржливи. Тие се поставуваат врз основа на факти што се појавиле или се поврзани со кривичното дело (траги, изјави и сл.). Со поставувањето верзии на сите можни значења, тој се осигурува дека ќе го најде вистинското објаснување и значење. Откако ќе се состават сите можни верзии во врска со фактичката состојба како целина или значењето на секој поединечен факт, потребно е да се планираат оперативни и истражни дејствија што ќе ги проверат секој од нив. Верзиите се проверуваат со преземање оперативно-тактички активности.

Суштината на криминалистичките карактеристики на кривичните дела се состои во градењето на стратегија и оспособување на кадар за борба против криминалитетот. Кога зборуваме за криминалистички карактеристики на конкретно кривично дело се мисли на:

- начин на извршување на кривичното дело;
- криминална ситуација;
- траги на кривичното дело;

- личноста на сторителот на кривичното дело и
- личноста на жртвата на кривичното дело.

1.1 Начин на извршување на кривичното дело

Начинот на извршување на едно кривично дело ги содржи дејствијата кои ги преземал сторителот од моментот на добивање на мотив за извршување на дејствието, а тоа е од преземањето на подготвителните активности, извршувањето на дејствието и преземените дејствија на прикривање на делото. Правната квалификација на делото и висината на казната на сторителот зависи од начинот на извршување на кривичното дело.

За целите на криминалистиката сите дејствија (подготвителните, извршувањето и прикривањето) што ги презел сторителот преку начинот на кој го извршил делото, се од важност за откривачкиот процес на откривање, разјаснување и докажување на делото и сторителот. Акцентот на интерес за кривичното право е ставен само на начинот на извршувањето.⁵⁷

Кривичните дела се манифестираат со конкретни начини на извршување. Тие означуваат систем на постапки и дејствија на деликвентите, кои според нивната криминална замисла се најпогодни за реализација на нивната цел. Со така преземените дејствија имаат за цел да ги прикријат вистинските траги и истовремено да креираат други траги кои ќе ја наведат истрагата во погрешен правец, а со цел сторителот да се заштити и слободно да ги користи придобивките од извршеното дело.

Полициските службеници во процесот на откривање и докажување на стореното кривично дело и воедно идентификување на сторителот, поголем дел од информациите ги добиваат од начинот на извршување на конкретното кривично дело. Употребените средства и начинот на извршување помагаат во идентификување на сторителот.

Според Водинелиќ,⁵⁸ начинот на извршување припаѓа на објективната страна на извршување на кривичното дело, па затоа мора да влезе во секое кривично-правно разгледување, со кое значењето на таа појава не е исцрпено. Начинот на извршување, т.е. преку анализата на користените средства на извршување на кривичното дело се

⁵⁷ Водинелиќ, В. (1985), *Криминалистика, откривање и докажување*, 2. том, Скопје, стр.404.

⁵⁸ Водинелиќ, В. оп. цит., стр.411.

добиваат битни информации за криминалистичкиот случај, личноста на сторителот и неговиот однос со жртвата.

Криминалистичката карактеристика на начинот на извршување на кривичното дело ги вклучува мотивот за извршување и целта што сака да се постигне со извршувањето на делото.

Сторителот без оглед дали сам или во група, го планира извршувањето на кривичните дела против културното наследство од глава 24 од КЗ, особено ако се работи за некој важен предмет кој е на видно место но за кој треба да се совладаат препреки, притоа водејќи сметка за безбедно заминување од местото, без да се остават траги. Намерите на сторителите во планирањето и реализирањето на секое кривично дело, па и кај овие кривични дела е присвојување одредени вредни предмети. Предметите кои се присвојуваат можат да бидат за сторителот, а може да бидат и за некое друго лице.

Кај кривичното дело по чл.264 ст.1 од КЗ, сторителот оштетува или уништува движно добро, археолошко наоѓалиште или друго недвижно добро под привремена заштита, културно наследство или природна реткост. За извршување на делото во став 2 од истиот член сторителот треба без дозвола од надлежен орган да врши конзерваторски или реставраторски работи или без дозвола или спротивно на забраната да врши археолошки ископувања или истражувања или други недозволени истражувачки работи на добра под привремена заштита или културно наследство или природна реткост, а знаел и бил должен или можел да знае дека се работи за такво добро.

Кај кривичното дело по чл.265 од КЗ, сторителот при археолошки ископувања, архивски истражувања, геолошко-палеонтолошки и минеролошко-петрографски истражувања, градежни или земјоделски ископувања или други истражувачки работи или на друг начин присвојува или држи ископина, материјал или најден предмет што претставува добро под привремена заштита или културно наследство или природна реткост.

Кај кривичното дело по чл.266 од КЗ, сторителот без дозвола од надлежен орган изнесува во странство добро под привремена заштита или културно наследство или предмет што претставува природна реткост.

Кај кривичното дело по чл.266-а од КЗ, сторителот продава, подарува или на друг начин трајно отуѓува културно наследство во државна сопственост.

Кај кривично дело по чл.266-б од КЗ, сторителот внесува во Република Македонија движно добро под привремена заштита, културно наследство и природни

реткости за кое знае или бил должен или можел да знае дека е противправно прибавено на територијата на друга држава.

Кај кривично дело по чл.266-в од КЗ, сторителот неовластено купува, продава, прима во залог или разменува предмети кои претставуваат добра под привремена заштита, културно наследство и природна реткост, чијшто промет е забранет или ограничен.

Кај кривично дело по чл.267 од КЗ, сторителот уништува или прикрива документарен материјал пред да биде одбран од него архивскиот материјал така што тој не може да послужи како извор на архивска граѓа.

Одговорот за начинот на извршување на кривичното дело е преку криминалистичкото златно прашање: “*Како?*” - начинот на извршување на кривичното дело треба да го осветли самиот тек на кривичното дело, опфаќајќи ги сите елементи на дејството на извршување.⁵⁹

Известувањето и извидувањето се подготвителни дејствија кои често одлучуваат за успехот на делата. Сторителите собираат информации за начинот на кој е обезбеден објектот, кои предмети се во објектот и каде се наоѓаат, кои се навиките на домаќинството или на вработените во објектот итн.

Со одговор на прашањето: “*Со што се случило*” - се дава одговор на средствата употребени во извршување на делото. Со собирање на трагите од употребените средства, се дава можност за проверка на криминалистичките верзии со цел утврдување на средството со кое е извршено кривичното дело. Со пронаоѓање на средството за извршување, тоа може да укаже на сторителот и на други лица кои се поврзани со кривичното дело.

Во извршувањето на делата се користат секојдневни алатки, како што се алатки кои се користат во домаќинствата, земјоделството, занаетчиството (ножеви, секири, колци, лостови, пили, шрафцигери, длета, чекани, клешти за сечење жица или лим), поретко се користат специјално изработени алатки за кражба (калаузи, лостови, секачи), како и машини кои создаваат бука бидејќи се зголемува опасноста да биде откриен сторителот.

Во постапката по трагање на извршителите треба да бидат ангажирани искусни криминалисти за да може да се дојде до брзо откривање и расветлување на случајот. Покрај стандардните оперативно-тактички мерки и истражни дејствија често се користат

⁵⁹ Цуклевски, Г. (2007), *Вовед во криминалистика*, График Мак Принт, Скопје, стр.150-151.

и евиденции според начинот на извршување на кривичните дела, евиденцијата на легитимирани сомнителни лица, соработничките и оперативните врски и сл.

1.2 Криминалната ситуација на кривичното дело

Под криминална ситуација се подразбира целокупната ситуација на извршувањето на кривичното дело, односно сите околности под кои е тоа извршено.⁶⁰ Криминалната ситуација се однесува на околностите кои се поврзани со местото на настанот, во однос на територијалните, климатските, демографските и другите специфики на регионот, како и останатите услови на местото.⁶¹

Провалувањето во домовите, институциите (музеи, библиотеки, верски објекти, локалитети и др.) се врши со насилно кршење и одземање на предметите кои се цел и се наоѓаат во дадениот објект. Делото се случува во определен ден од денот или ноќта во определен месец од годината. Извршителите на кривичното дело избираат најпогодно време за да го извршат делото, а се со цел да не бидат видени од очевидци и да не бидат забележани од околината. Па во однос на тоа делото најчесто го извршуваат ноќе за да ја искористат темнината и полесно да го одземат или оштетат предметот. Во однос на објектите на напад, најчесто избираат полесно пристапни објекти, каде ќе можат полесно да влезат, да извршат провала и да го одземат предметот, како и полесно и побрзо да избегаат без да бидат видени.

Во криминалната ситуацијата на извршување на кривичното дело влегуваат сите околности на кривичното дело кои оделе во прилог или на штета кон извршувањето на делото.

1.3 Траги од извршено кривично дело

Битна алка во системот на криминалистички карактеристики на кривичните дела се трагите од кривичното дело. Трагите се важни во процесот на откривање на кривичното дело и докажување на сторителот на делото. За да може трагите да послужат за таа цел, треба да се доведат во врска со кривичното дело. Трагите од извршеното

⁶⁰ Водинелиќ, В. (1985), *Криминалистика, откривање и докажување*, 2. том, Скопје, стр.153.

⁶¹ Ангелески, М. оп. цит., стр.122.

кривичното дело може да се најдат на: местото на извршување на кривичното дело, сторителот и жртвата.

Бидејќи во кривичните дела против културното наследство нема директно соочување на сторителот и жртвата (жртвата е мртва природа - предмети на културното наследство), па поради тоа трагите кај жртвата отсутнуваат. Со пронаоѓање на трагите добиваме информации, кои информации ни даваат одговор на деветте златни прашања на криминалистиката. Криминалистичко-оперативното користење на пронајдените траги и предмети, утврдените други факти и околности и собраните оперативни информации овозможуваат правилно користење на индицијалниот метод на докажување.

Криминалистичката трасеологија е научна дисциплина која го проучува формирањето на траги од физичка, хемиска и биолошка природа, како и начини, методи и средства за нивно пронаоѓање, фиксирање и користење со цел откривање и расветлување на кривичните дела и утврдување на идентитетот на нивните сторители. Криминалистичката методика, исто така, се занимава со трагите од кривично дело, проучувајќи ги трагите што се појавуваат кај одредени видови кривични дела.

Во криминалистиката, често се наведува поделба на пет дела, што укажува на важноста на трагите за утврдување на различните околности на кривично дело:

- 1) траги што го докажуваат самиот факт за постоење на кривично дело;
- 2) траги што го откриваат текот на кривичното дело (претходни и последователни околности);
- 3) траги што служат за пронаоѓање на сторителот и докажување на неговата вина;
- 4) траги што укажуваат на причините и целите на делото и
- 5) траги кои служат за идентификување на непознатиот оштетен.

Врз основа на трагите, може да се идентификува предмет или одредена личност која била на лице местото.

Трагите кои се јавуваат на местото на настанот може да бидат: биолошки траги, траги од папиларни линии, траги од стапала, траги од алатки (орудија), траги од огнено оружје и микротраги.

Сторителот на кривичното дело обично не е во состојба да го предвиди настанувањето на **биолошките траги** и да го контролира нивното оставање на лице место. Трагите од крв во криминалистичката пракса се сретнуваат, првенствено во крвни и сексуални деликти, но може да се најдат и во други кривични дела (на пример, во

случај на кражба кога е повреден провалникот). Трагите од крв треба да се бараат по телото и облеката на осомничениот, на лице местото и во неговата околина.

Со анализа на крвните траги се донесуваат важни заклучоци, со кои се одлучува да се преземат следни дејствија во насока на откривање и докажување на сторителот на кривичното дело. Сторителот може да биде свесен за постоењето на крвните траги, во тој случај истиот се обидува да ги отстрани, но може и да не знае дека има крвни траги на него.

Косата и влакната се појавуваат како траги, пред се во крвните и сексуалните деликти, иако се среќаваат и во случаи на сообраќајни незгоди, како и во кражби итн. Овие траги се наоѓаат на телото или облеката на осомничениот или жртвата, на лице местото или на предметите.

Постојат **папиларни линии** на одредени делови од човечката кожа, а особено на врвовите на прстите, прстите, дланките и стапалата. Папиларните линии се испакнатини на кожата кои градат специфични цртежи од различни форми во вид на затворени линии, прекини помеѓу линии, меѓусебни врски помеѓу одделни соседни линии, островчиња, линии на разгранување итн.

Според начинот на настанување, природата и методите на фиксирање, сите траги од папиларните линии се делат на видливи и латентни (невидливи). Видливите траги од папиларните линии може да бидат: а) обоени (површински) кои настануваат со допирање на носачот на траги со обоени папиларни линии или б) релјефни настанати со допирање и следствено со втиснување на релјефот на папиларните линии на меки површини. Латентните (невидливи) траги од папиларни линии настануваат со допирање на релативно цврсти и мазни површини на кои, поради потењето, се рефлектира релјефот на трагачот и бидејќи потта нема боја ваквите траги се латентни (невидливи).⁶²

Дактилоскопскиот доказ е најсилен кога се докажува дека отпечатокот е создаден точно и само за време на извршувањето на кривичното дело и во таа прилика. За таков доказ, треба да се утврдат следните факти: а) дека отпечатокот е вистинит, неподметнат, нефалсификуван; б) дека навистина е оставен на местото каде што е пронајден и в) дека инкриминираниот отпечаток може да потекнува само од сторителот на кривичното дело, заклучувајќи го тоа врз основа на анализа на конкретна тријада: услови, место и време на оставање на трага.⁶³

⁶² Симоновиќ, Б. (2004), *Криминалистика*, Крагуевац, стр.360.

⁶³ Водинелиќ, В. (1988), *Шта је дактилоскопски доказ и старост отисака прстију као његов релевантни елемент*, Приручник број 2/1988, стр.115-116.

Не постои кривично дело зад кое не остануваат **стапалки** на местото на извршување, на патот на пристигнување и заминување на сторителот.

Трагите може да се поделат на: видливи и невидливи. Видливите стапалки можат да бидат: површински и релјефни. Површински траги од стапала можат да настанат: со нанесување на материјал и со отстранување на материјал. Релјефните траги претставуваат вдлабнатини на површината создадени од газење по мека површина. Невидливите, латентни траги од стапала се појавуваат на рамна и чиста површина. Кај кривичните дела против културното наследство, сторителите најчесто оставаат траги од стапалки, особено кога прават незаконски ископувања на локалитети.

Според бројот и меѓусебната положба, отпечатоците се поделени на: индивидуални, кои се просторно неповрзани едни со други и траги на движење.

Траги од алатки се наоѓаат во разни кривични дела и настануваат поради дејство на алатките на предмети или на човечко тело, што предизвикува одредени траги. Овие траги може да бидат соодветни за одредување на видот на алатката што оставила траг за време на извршување на кривично дело или за нејзино идентификување, со помош на кој се стигнува до можниот сторител. За време на извршување на кривичните дела, се користат разни видови алатки, на различни начини, со кои се напаѓаат предмети на кои остануваат траги.

При изборот на алатките кои ќе бидат потребни за извршување на кривичните дела, сторителите се раководат најпрвин со целта која ја имаат поставено, потоа со знаењето, искуствата и способноста да ракуваат со дадената алатка. Покрај тоа на тој избор често влијаат и конкретните услови од лице место.

За извршување на кривичните дела против културното наследство, сторителите користат индустриски или занаетчиски алатки за сечење, убодни алатки, ударни алатки, разни видови алатки, како и специјални провални алатки, при што оставаат траги кои можат да бидат:

- 1) класични физички траги, т.е. рефлексии на надворешната структура на работната алатка на нападната површина,
- 2) скршени парчиња алатки што останале на самото место и
- 3) честички од материјал од нападната површина (микро и макро) што поминале на алатот.

Трагите од алатките можат да се поделат на: површински траги (траги од сечење, гребеење) и релјефни траги (траги од втиснување, бушење), како и на динамични и статички траги.

Пронаоѓањето на траги од алатки, обично не прават големи тешкотии, бидејќи овие траги лесно се забележуваат на провалени, скршени, пресечени и на друг начин оштетени објекти. Фиксирањето на овие траги се прави на следниот начин:

- површинските траги директно се фотографираат со размерна фотографија;
- релјефните траги претходно се запрашуваат со талк, па потоа во нив се втиснува парче од омекнат пластелин. Откако пластелинот ќе се извади од трагата, на него се наоѓа негативен отисок од трагата. За да се добие позитивен отпечаток, околу пластелинот се прави калап што одговара, во кој се влива гипсена каша. На тој начин се добива позитивен мулаж од трагата. Во поново време се користат пластични силиконски маси.

Врз основа на фиксирани траги може да се идентификува алатката од кое трагата потекнува, по фиксирањето на трагата прва задача е да се пронајде “сомнителната” алатка, со цел од неа што побргу да се земе материјал за споредување.

Траги од огнено оружје се наоѓаат во разни видови крвни деликти, кражби, терористички акти и др.

Карактеристиките на трагите зависат од видот на употребеното оружје, со тоа што во рамките на истите видови на оружје постојат различни системи кои оставаат специфични траги врз основа на кои можат да се утврдат уште во увидот групните карактеристики (вид, тип на оружје, калибар, марка, итн.), што е важно за ориентација во однос на трагите што треба да се бараат во одреден случај, како и при поставување на верзии за типот на оружје што е употребено во конкретниот случај.⁶⁴

Во криминалистичката пракса, се испитуваат и вештачат различни видови траги оставени од огнено оружје: траги од истрелување останати на проектили и чаури, траги создадени од проектилот што минува низ разни пречки, траги од барутни и други гасови оставени на пречките низ кои минал проектилот; траги од истрелување во цевката на огненото оружје и траги од пукање што остануваат на раката на лицето кое го држело огненото оружје.

⁶⁴ Симоновиќ, Б. (2004), *Криминалистика*, Крагуевац, стр.410.

Под **микротраги** се подразбираат мали честички од материјална природа кои настанале при криминалниот контакт и кои се невидливи или недоволно видливи во нормални услови на набљудување.

Основните критериуми за да се смета една трага за микротрага се: а) тешкотија или неможност за нивно забележување и набљудување со голо око и б) неопходност од примена на специјални микроаналитички методи на вештачење со цел да се искористи (интерпретира) нивната криминалистичка информативна вредност.⁶⁵

Основната вредност на микротрагата е тоа што тие укажуваат на релациони односи така што:

- го поврзуваат сторителот со местото каде што е извршено кривичното дело;
- го поврзуваат сторителот и жртвата на кривичното дело и/или
- ја поврзуваат жртвата со лице местото и
- ги поврзуваат средствата за извршување со сторителот, жртвата или лице местото.

Тактичката и доказната вредност на микротрагата е во тоа што со својата логичка убедливост произведува двоен ефект: го принудува виновникот да признае или му дава на судот неопходна доказна основа за осуда и без признавање, или се случуваат и двете.

1.4 Личноста на сторителот

Со откривање на сторителот на кривичното дело, конечно се разрешува кривичниот настан. Одговорот на криминалистичкото прашање: “*Koj*”, најчесто се добива на крајот на криминалистичката оперативна дејност. Со откривање на околностите под кои се одвивало кривичното дело, поточно потезите кои ги преземал сторителот во извршување на кривичното дело се доаѓа до личноста на сторителот. Со одговорот на сите девет прашања на криминалистиката се одгатнува целокупниот процес на откривање на кривичното дело и сторителот.

Еден од значајните елементи во одредувањето на тактиката и методиката на постапување при разработката на поедини типови на кривични дела е проучувањето на својствата на личноста на сторителот на кривичното дело и неговата улога во извршувањето на кривичното дело. Попреченостите од интелектуална, емоционална или

⁶⁵ Водинелиќ, В. (1984), *Теоретски проблеми микротрагова у криминалистици и доказној теорији*, Вјештак број 1/1984, стр.4.

социјалната сфера на личноста на поединецот претставуваат сериозна основа за појава на деформации во личноста која може да го мотивира кон вршење на кривични дела. Дополнително, условите и социјалното опкружување во кои лицето расте и се развива имаат силно влијание во развојот на здрава личност.

Психолошкиот профил на сторителот на кривично дело се одликува со следниве особини:⁶⁶

- Недостаток на свест за последиците на своите дејствија, особено за жртвата на неговото делување.
- Оправдување на забранетите дејства и оправдување дека тие се оправдани.
- Ниско ниво на самопочит, кое повеќе се редуцира со извршувањето на делото.
- Оправдување на стореното кривично дејство со лесната заработувачка.
- Неможноста на личноста да ги контролира желбите и можностите.
- Неспособност да се одложи неприфаќањето.

Сторителите на кривични дела против културното наследство се професионални извршители, специјализирани за вршење на провални кражби. Тие се ладнокрвни и во принцип темелно се подготвуваат. Подготовката се состои од: избор на погоден објект, обезбедување на соучесници за вршење на делото, информирање за вредностите и местото каде се наоѓат, утврдување на најпогодно време, претходно испитување на објектот, пронаоѓање на купувач за украдените предмети итн. Во случај кога купувачот е надвор од земјата од каде е одземен предметот се организира и начинот на пренесување на предметот преку граница. За извршување на овие дела, сторителите пред почетокот ги разгледуваат сите аспекти, по што го планираат начинот на извршување и на крај го извршуваат делото.

Одлуката дали кражбата и одземањето на предметите да се изврши во места каде има поголема или помала фреквенција на луѓе може да зависи од времето од денот за кој се планира.

Професионалните сторители се карактеризираат со техничка компетентност, специјализација во вршењето на кривичните дела, финансиски успех, како и способност да се избегне затворска казна.

⁶⁶ Алексоски, С. (2005), *Психологија со криминалистичка психологија*, Трекс, Скопје, стр.126.

1.5 Личноста на жртвата

Со проучување на жртвите се занимава посебна научна дисциплина - виктимологијата. Во проучување на конкретно кривичното дело, покрај анализата на причините и условите под кои се случило делото, се посветува внимание и на личноста на кривичното дело. Според Николиќ - Ристановиќ “најосновната дефиниција за жртва се ограничува само на физичките лица кои се директно погодени од криминалната активност”.⁶⁷

Криминалитетот со предметите на културно наследство предизвикува огромни штети (како материјални, така и нематеријални), кои штети ги чувствуваат секој поединец од општеството, при што со оглед на прикриеноста на истиот и големата “темна бројка” на неоткриените кривични дела, станува збор за штети кои не можат со сигурност да се утврдат.

Ваквиот криминал има глобален карактер, како и огромен број на оштетени жртви, било да се тоа физички лица, стопански субјекти, па и цели држави. Специфичноста на овој вид криминалитет е во тоа што отсуствува директна жртва, што ги прави сторителите особено “храбри” во извршувањето на овие дела. Сето тоа особено во македонското општество каде што идејата за наиндивидуално добро е запоставена во периодот на транзицијата, а преку која е настаната состојба на рамнодушно гледање на предметите кои не се однесуваат на нас самите.

Кај ваквите дела жртвата би требало да игра улога на *boni viri* (чесен граѓанин) која што би го пријавила криминалот со што би ја исполнила својата граѓанска, морална и правна должност. “Отсуството на директна жртва” истовремено ја генерира и високата темна бројка на ваквиот криминалитет (заедно со останатите причини како што се злоупотреба на положбата, својствата на сторителот итн.). Отсуството на жртва во ваквите кривични дела, води кон тоа да има мала бројка на пријавени и по спроведена постапка казнети сторители, што кај сторителите делува мотивациски во поглед на продолжување со својата криминална кариера и криминогено однесување.

Со одговор на прашањето “Кога или што”, се добива одговор за предметот на нападот. Преку анализа на вредноста на предметот го проучуваме односот на предметот со сторителот кој постои и тоа пред извршувањето на делото, за време на извршувањето на кривичното дело и после извршувањето на кривичното дело.

⁶⁷ Николиќ-Ристановиќ, В., Констатиновиќ-Вилиќ, С. (2003), *Криминологија*, Београд.

Кај кривичните дела против културното наследство жртва се предметите на културното наследство.

2. Индиции

Најпрво треба да се открие постоењето на кривичното дело, а потоа оперативната дејност да се насочи кон пронаоѓање, односно откривање на сторителот. Индиции (основи на сомнение) се факти што укажуваат на постоење на кривично дело, на поблиска или понатамошна поврзаност на тоа дело со лице, врз основа на што може да се заклучи со поголема или помала веројатност дали кривичното дело е сторено или не, каква е врската помеѓу одредено лице и кривичното дело, како и други околности важни за расветлување на кривичната материја.

Криминалистичката активност пред се во претходната постапка, но и во кривичната постапка е незамислива без индиции.

Според околностите кон кои ја упатуваат криминалистичката активност, тие можат да се поделат на оние што укажуваат на постоење на кривично дело и на оние кои означуваат одредено лице како можен сторител.

По својата природа, индициите се поделени на материјални, психолошки и морални.

Материјалните индиции се криминалистички информации што се рефлектираат на материјалните носители (предмети и траги на кривичното дело, состојбата на кривичното дело). За да се “дешифрираат” криминалистичките информации, во некои случаи потребно е да се преземе експертиза, додека во поедноставните, доволно е логично заклучување и општо професионално искуство.

Психолошките индиции претставуваат промени во однесувањето на сторителот, како и на лицата кои имаат било каква врска со кривичното дело или знаат кој го сторил кривичното дело.

Моралните индиции се еден вид психолошки и се засноваат на проценка на карактерот на осомничениот или обвинетиот. Тие се засноваат на анализа на неговото претходно однесување во слични околности како и состојбата на кривичното дело и врз основа на тоа се прави обид да се утврди веројатноста за сторено конкретно кривично дело што е поврзано со него.

Според времето на настанување, тие се делат на:

- индиции што се случиле пред извршувањето на кривичното дело;
- индиции што се манифестираат при извршување на кривично дело и
- индиции што се манифестираат по извршување на кривично дело.⁶⁸

Според вредноста што ја имаат во криминалистичкото работење, индициите се делат на:

- Индиции како факти за елиминација и ориентација кои ги собираат овластените лица на органите за внатрешни работи во вонпроцесни активности, преземајќи оперативно-тактички активности.
- Индиции со законска валидност, т.е. доказна вредност (изведени докази) кои се собираат со примена на процесни (судски постапки) и претставуваат докази во правна смисла на зборот.

Доказите се со подобар квалитет кога се состојат од систем, збир на меѓусебно поврзани директни и индиректни (индикативни) докази и кога постоењето на одлучувачки факти се утврдува со комбинирани докази.

Сите деликвенти се делат на:

- примарни (принудени) виновници, кои немаат психо-социјална склоност да извршат кривично дело. Тие го сториле кривичното дело (обично само едно во животот).
- повремени, случајни, т.е. виновници од повод - тие немаат јасна криминална ориентација. Тие прават кривични дела само доколку им се даде поволна можност за тоа.
- виновници од навика - се лица со дефинирана криминална ориентација. Станува збор за асоцијални луѓе за кои криминалот е составен дел од животот.

Човековата активност по правило, дури и криминалната активност, не е водена од само еден мотив, туку од повеќе мотиви што сочинуваат мотивациски сноп. Мотивацискиот сноп подразбира квалитативно поврзување на поголем број мотиви кои го движат делувањето на личноста во иста насока и кон истата цел. Колку е покомплексен односот на сторителот на кривичното дело кон предметот на кривичното дело (во социо-психолошка и емотивна смисла), толку повеќе мотиви ја активираат криминалната активност.

Постоењето на волја за сторено кривично дело се манифестира на повеќе начини: усно, во писмена форма, мимика, пантомима, гестикалација, дејствија што укажуваат на

⁶⁸ Водинелиќ, В., оп. цит., стр.190-191.

постоење на одлука за извршување. При извршување на кривичните дела, сторителите несвесно, без размислување, применуваат претходно стекнато професионално знаење, навики или вештини.

Присуството на местото каде е извршено кривичното дело како индиција има значителна ориентационо-елиминациска вредност, имајќи предвид дека лицата кои биле присутни непосредно пред злосторството, за време на извршувањето и веднаш потоа на лице местото или во негова близина реално влегуваат во кругот на можни извршители.

Не е невообичаено да се најдат разни предмети на местото каде е извршено кривичното дело или во близина на него (документи, на пр. лична карта, пропусници; облека, на пр. капа, ракавици; средства за извршување; предмети за лична употреба, на пр. запалка, кутија за цигари, лекови, очила). Оваа индиција има значајно ориентационо-елиминациско значење во претходната постапка. Во кривичната постапка, нејзината доказна вредност може да биде значајна, доколку е поткрепена со други индиции и директни (непосредни) докази.

Наоѓањето на предмети стекнати со кривично дело доведува до сторителот. Кај кривичните дела против културното наследство, предметите кои се одземаат се со непроценлива вредност. За да се дојде до предметите што се стекнати со кривичното дело и со помош на нив да се открие сторителот, потребно е да се следат сите места каде што може да се тргува со украдени предмети (пазари, заложувалници, продавници за антиквитети, па дури и бутици и приватни продавници).

Трагите на кривичното дело може да се најдат: на местото на сторување на кривичното дело; на сторителот; жртвата; или на друго место.

Поседување средства, алатки и оружје за извршување на кривично дело е многу важна индиција со која се претпоставува дека сопственикот (имателот) е исто така сторител на кривичното дело. Врската помеѓу средствата за извршување и кривичното дело е директна.

Како индиции кои може да послужат дека едно лице е сторител на ваквите кривични дела е збогатувањето одеднаш (преку ноќ), каде истото без правен основ се стекнува со парични средства. Воедно, кај кривичните дела против културното наследство каде местото на извршување се локалитети или места во природата кои сеуште не се забележани, сторителите се лица кои почесто се движат во природата (извидуваат и бележат за околината).

Идејата за “прошетка по природата” доаѓа од стари мапи или карти кои ги наоѓаат сторителите, при што во ваквите посети во природата некои од нив користат сонди, метал детектори и други средства со што е повеќе од очигледно дека нивната цел е пронаоѓање на вредни предмети и присвојување на истите.

3. Методи за откривање и докажување на кривични дела

3.1 Метод на елиминација при откривање на сторителот на одредено кривично дело

Во ситуација кога за стореното кривично дело нема сведоци, криминалистичката активност треба да се заснова на индиции со чија помош ќе се стигне до виновникот на индиректен начин. Имајќи го во предвид овој метод, откако ќе се дознае за постоење на криминален настан, треба да се најдат одговори на следните три криминалистичко-тактички прашања:

- Што се случило (дали постои или не постои кривично дело)?
- Што означува сторителот?
- Дали осомничениот (обвинетиот) е вистински сторител на кривичното дело?

За одговор на прашањето: Што се случило?, потребно е да се утврди кривично-правното значење (содржина) на конкретниот кривичен настан. Врз основа на анализата на последиците од кривичното дело, мора да се одговори на прашањето дали има кривично дело во конкретниот случај и ако има треба да се утврди за кое дело станува збор.

Доколку се утврди дека во конкретниот случај постои кривично дело, се оди понатака со одговор на следните прашања. Во потрагата по одговорот на второто прашање: Што означува?, го карактеризира непознатиот сторител и треба да се тргне од анализата на кривичното дело, притоа проверувајќи ја секоја трага, а со цел да се дојде до одговор на деветте златни прашања од криминалистиката. Во процесот на проверка на поставените верзии, се елиминираат оние верзии за значењето на одредени индиции, кои не се совпаѓаат со утврдените факти.

Кога се поставуваат верзии за можен сторител, треба да се тргне од принципот на максимален број на осомничени, во кој треба да бидат вклучени сите лица за кои постои индиција, односно основи за сомневање.

За одговор на прашањето: Дали осомничениот е и вистински сторител на кривичното дело?, потребно е фактите да се проверат и позитивно се утврдат. Не може едно лице да се смета за виновен, само затоа што по елиминација на другите, останал единствен на списокот. Потребно е позитивно да се утврди врската помеѓу осомничениот и кривичното дело при што треба да се утврди дали осомничениот има карактеристики (знаење) да биде сторител на кривичното дело.

3.2 Метод за откривање на непознат сторител по начин на извршување (со употреба на методот МОС)

Специјализацијата на нечија криминална активност, која се рефлектира во повторување на начинот на извршување на кривични дела (или одредени сегменти), односно манифестирање на некои црти на личноста, создава основа за примена на криминалистички методи за нивно откривање. Специјализацијата во применувањето на усовершен начин на извршување на кривични дела го води сторителот кон успех, а истовремено остава трага од неговата индивидуалност, врз основа на која може да се препознае и открие.

Стручниот термин за начинот на извршување на кривични дела е *modus operandi*. Според класичното сфаќање на овој термин, *modus operandi* на сторителите од навика, пред се професионалците, подразбира повторување на извршувањето на истото кривично дело секогаш на ист начин. Според современото разбирање, *modus operandi* е комплексен систем, кој го вклучува не само чинот на извршување на делото што се повторува во рамките на ист вид кривично дело, туку и цел комплекс на околности, од кои многу остануваат постојани, дури и кога сторителот го менува видот на кривичното дело.⁶⁹

Modus operandi е комплексен систем што може да се подели на подсистеми:

- начин на подготовка на кривично дело - начин на приближување до предметот на напад или жртвата, воспоставување контакт или давање изговори за контакт, начин и карактеристики на избор на место на напад; карактеристики на претходна врска помеѓу сторителот и жртвата или предметот на нападот;

⁶⁹ Водинелиќ, В. (1984), *Криминалистички и кривично процесни аспекти начина извршења кривичних дела*, Гласник Правног факултета у Крагујевцу, стр.140-186.

- начин на извршување на самото кривично дело - обележја кои се карактеристични за одредени видови на кривични дела; психолошки карактеристики на сторителот што ги покажал на местото на извршување на кривичното дело или во текот на извршување на делото; физички или здравствени карактеристики поврзани со сторителот утврдени врз основа на изјави на сведок или анализа на траги; и
- начин на прикривање на трагите на кривичното дело - постоење (и начин на фалсификување), начин на напуштање на местото на кривичното дело.

Класичното сфаќање на *modus operandi*, дека истите виновници ги извршуваат истите злосторства, е веќе застарено и во пракса, денес се смета повеќе за исклучок отколку правило. Сторителите се, по правило, прилагодливи, честопати варираат во ист вид кривично дело.

3.3 Метод на составување список на индиции за повеќе кривични дела и за повеќе лица

Овој метод е погоден за стеснување на кругот на можни сторители и идентификување на веројатниот виновник. За да бидат применливи, мора да се исполнат следниве услови: потребно е да се знае времето на извршување на кривичното дело; или/и местото на извршување треба да биде познато и треба да има ограничен број лица како можни извршители. Разликата помеѓу овој и претходниот метод (откривање на сторители според МОС) е во тоа што во првиот случај сите кривични дела се поврзани меѓусебе и се поврзани со одредено лице по начинот на извршување, или некои одлики на личноста на сторителот, а со овој метод, кривичните дела со можниот сторител ги поврзува времето и местото на извршување.

4. Криминалистичка тактика на преземање оперативно-тактички активности и мерки

4.1 Поим и видови на полициски превентивни и репресивни активности

Криминалистичката оперативна активност е неформална активност на органот за внатрешни работи, која не е ограничена со строгите услови и формализам пропишани со

законот за кривична постапка. Постојат четири основни типа на полициски превентивни и репресивни активности:

- 1) градење позитивни односи помеѓу полицијата и граѓаните;
- 2) полициско работење насочено кон проблемите во локалната заедница;
- 3) криминалистичка контрола и
- 4) криминалистичка обработка.

Градењето на позитивни односи меѓу полицијата и граѓаните претставува најширока форма на ангажман на полицијата во општеството. Стратешките цели се: градење на доверба на граѓаните во полицијата и формирање на бројни форми на соработка и проток на информации со цел поефикасно контролирање и спречување на криминалот и другите општествено опасни појави што можат да доведат до криминал или да го намалат квалитетот на живот и чувството на безбедност.

Само со тесна соработка и координација со граѓаните и различните институции во општеството, полициските и органите на правосудството ќе можат ефикасно да се борат против криминалот. Позитивните полициски односи со граѓаните се реализираат преку медиуми, патролирање на полициски службеник во соседството или во училиште со дефинирани задачи и сл.

Услов за преземање на криминалистичка контрола е постоење на општо сомневање засновано врз криминалистичко искуство (познавање на криминалистичка методика за разни видови кривични дела, криминолошки и криминалистички типологии на деликвенти, прогноза за развој на криминалитетот). Во рамките на криминалистичката контрола се преземаат следниве оперативни и тактички активности: патролирање, легитимирање, преглед на возила и багаж, заседи, рации, употреба на информатори, таен надзор, надзор над потенцијални сторители на кривични дела.

Криминалистичката обработка започнува кога има првични информации, односно индивидуални индиции што укажуваат со најмал степен на веројатност, основи на сомневање дека можеби:

- е сторено кривично дело чиј сторител сè уште не е познат, или
- некое лице е сомнително дека сторило кривично дело што сè уште не е утврдено, или
- е сторено кривично дело чиј сторител е познат, но потребно е да се соберат (докази) информации и да се осигурат од губење (уништување), а со цел да се сочуваат за потребите на кривичната постапка.

Основано сомневање е систем на меѓусебно поврзани, неконтрадикторни криминалистички информации (ориентационо-елиминациски индиции и сведочења на лица кои биле очевидци на кривичното дело) кои укажуваат дека одредено лице (осомничен) е веројатен сторител на кривичното дело. Постои разлика помеѓу основ на сомневање и основано сомневање во квантитет (број на достапни индиции) и во квалитет (содржина на врската помеѓу фактот што ги гради и кривичното дело).⁷⁰

4.2 Тактики на преземање оперативно-тактички активности и мерки

Активноста на органите за внатрешни работи во претходната постапка обично се одвива по сопствена иницијатива и произлегува од овластувањата што им ги дава ЗКП, во смисла на откривање на кривични дела и нивните сторители. Кои оперативно-тактички активности и мерки ќе бидат преземени од органите за внатрешни работи, во каква форма, содржина, тактика или евентуално комбинација со други дејства и мерки наметнува криминалистичката пракса.

Оперативно-тактички активности и мерки кои ги преземаат органите за внатрешни работи се: водење информативен разговор со граѓани, сведоци, осомничени; преглед на превозни средства, патници и багаж; преглед на простории на државни органи и правни лица и увид во документацијата; тајно набљудување; поставување криминалистички стапици; употреба на криминалистички оперативни досиеја (евиденција).

Информативниот разговор со граѓаните е значаен чин на собирање информации за кривичното дело и можните сторители. Имајќи предвид дека разговорот се одвива во вонсудска форма, неговиот резултат е изјава, односно добиената информација не може да послужи како доказ пред судот, но може да биде важна ориентационо-елиминациска индиција.

Местото каде што ќе се одржи информативниот разговор може да биде различно. Информативен разговор со граѓанин треба, секогаш кога е можно, да биде добро подготвен и, доколку е потребно, да се соберат податоци за лицето на соговорникот.

Водењето на информативен разговор со граѓанин за кој се претпоставува дека може да обезбеди корисни информации за кривичното дело и да се појави подоцна како сведок, се спроведува во согласност со криминалистичките правила на сослушување на

⁷⁰ Водинелиќ, В. (1984), *Криминалистика, откривање и докажување*, 1. том, Скопје, стр.77-97.

сведоци. Не сите граѓани со кои се води информативен разговор се појавуваат како сведоци на суд.

Тајното набљудување е поделено на општо (постојано) набљудување и специјално (привремено) набљудување.

Општо набљудување е постојана и континуирана активност на органите за внатрешни работи. Како дел од нивните редовни активности, тие систематски ги следат сите места, објекти, патишта каде што обично се собираат, гравитираат или преку кои се движат лица склони кон извршување кривични дела.

Специјалното набљудување може да биде подвижно и се состои од тајно следење на криминалците кои ги менуваат местата (дури и државите) за време на подготовката, извршувањето и уживањето во плодовите од кривичните дела, и може да биде неподвижно, стационирано и фокусирано на објекти од криминогено и виктимогено значење. Оваа оперативно-тактичка акција и мерка често се применува во комбинација со други мерки, како што се: заседа, лишување од слобода, тајно фотографирање и снимање телефонски разговори.

Примената на криминалистичките стапици се базира на реалната претпоставка дека сторителот ќе продолжи да краде и во иднина. Со успешно користење на овие стапици, сторителот се фаќа на дело. Криминалистичките стапици се поделени во пет вида: 1) физички (заседи и набљудувања), 2) технички (фото стапица без тревога), 3) дактилоскопски стапици, 4) алармни уреди и 5) хемиски стапици.

Криминалистичката евиденција вклучува податоци кои се систематски, плански, собрани, подредени и обработени, а истите се важни за успешно следење, откривање и докажување на кривичните дела и нивните сторители. Водењето и одржувањето криминалистичка евиденција е составен дел од оперативната, аналитичката и статистичката работа на секоја полиција.

Криминалистичката евиденција во поново време се компјутеризира, централизира во голема национална и понекогаш меѓународна база на податоци, со можност за пристап од различни периферни единици со користење на шифри за влез и се интегрирани во системи со можност за пребарување и споредување на податоци од различни бази на податоци врз основа на дадени параметри.

Други важни оперативни и тактички акции и мерки кои ги употребуваат органите за внатрешни работи се: Патролирање (патролна активност), заседа, рација, пребарување, лишување од слобода.

4.3 Тактики на преземање дејствија за докажување

Дејствијата за докажување се преземаат во кривична постапка, т.е. во претходната постапка и на главниот претрес. Тие се собираат, запишуваат и презентираат како докази пред судот. Судската пресуда може да се заснова само на доказите добиени и фиксирани во постапките за докажување.

Дејствијата за докажување може да се поделат на оние во кои се собираат докази од личноста (сослушување сведок и обвинет) и на дејствија во кои се собираат материјални докази (увид, претрес).

Сослушувањето на сведок е доказно дејствие (истражно дејство или дејство на главниот претрес) кое се состои во добивање сведоштво (исказ) од лице за кое се претпоставува дека не е сторител на кривичното дело под истрага и кое го набљудувало неговото извршување или му се познати други околности кои се важни за разјаснување на кривичното дело.

Секое сослушување мора да биде подготвено. Планот за сослушување мора да биде флексибилен, со можност да се прилагоди на околностите за време на сослушувањето.

Имајќи предвид дека оштетениот е лице на кое му е причинета имотна, морална и физичка штета со извршување кривично дело, земањето исказ од него има двојна функција. Исказот на оштетениот е: извор на знаење за кривичниот настан и средство за заштита на неговите повредени права и интереси заштитени со закон.

Оценката на доказната вредност на исказот на сведокот се прави со примена на два методи: 1) со анализа на самиот исказ и 2) со споредување на добиениот исказ со другите докази. Овие методи треба да се применат кумулативно во секој конкретен случај.

Сослушувањето на обвинетиот е дејствие кое се состои во добивање на исказ од обвинетиот во врска со кривичното дело за кое се товари. Ваквото сослушување треба да се спроведе со строго почитување на законските прописи истовремено применувајќи тактички методи, со цел да се добие вистински исказ.

По анализа на достапните докази и добивање информации за личноста на обвинетиот, треба да се изготви план за сослушување. Планот за сослушување на обвинетиот содржи: 1) утврдување на околностите што треба да се разјаснат за време на

сослушувањето; 2) дефинирање на фактите со кои се располага пред сослушувањето (да се воочат и скицираат нејасните и критични места и околности); 3) размислување за критичните прашања што треба да се постават, начинот на нивното формулирање и моментот на поставување; 4) да се разгледаат можните тактички методи на сослушување што треба да се применат во конкретниот случај; 5) да се планира кои докази, по кој редослед и на кој начин треба да му се презентираат на обвинетиот за време на сослушувањето.⁷¹

Признанието мора да се третира како и секој друг доказ и неговата вистинитост мора да се провери. Само признанието кое ги соопштува фактите што ја вклучуваат севкупноста на кривичното дело, објективните околности и субјективните фактори што придонеле за неговото настанување, има доказна вредност.⁷² Доказната вредност на признанието е дека (по правило) само виновникот може да даде информации за речисите детали за кривичното дело. Затоа, признанието има најголема вредност за откривање, утврдување и проверка на други докази.

Претрес на станот и другите простории на обвинетиот или други лица или претрес на лице е доказно (истражно) дејствие преземено кога е веројатно (постојат основи на сомневање) дека ќе се најдат траги од кривично дело или предмети, кои се важни за кривичната постапка (материјални докази).

Предметите кои се бараат со претресот може да се поделат на:

- предмети кои служеле како средство за извршување на кривично дело или биле наменети за таа цел;
- предмети што произлегле од извршување на кривичното дело;
- предмети кои се прибавени со извршување на кривично дело;
- предмети на кои може да се најдат траги од кривичното дело и на тој начин се создава индиција за присуство на местото на извршување на кривичното дело, или индиција за влијанието на кривичното дело врз сторителот и
- предмети кои укажуваат на личноста на сторителот на кривичното дело, на мотивите за извршување или на соучесниците.

При планирање на претрес, треба да се одговори на следниве прашања: Што или кого да барате?, Кај кого да барате?, Кога да барате?, Како е најкорисно да се бара?, Каде да се бара? и Со каква опрема и со колку службеници треба да барате?. За извршениот

⁷¹ Симоновиќ, Б. (2004), *Криминалистика*, Крагуевац, стр.184.

⁷² Ibid, стр.225.

претрес мора да се состави записник. Претресот се смета за еден од најважните дејствија за добивање материјални докази. Затоа, важно е за време на претресот строго да се почитува законската форма, за да не се доведе во прашање доказната вредност на пронајдените предмети со избрзано и незаконско однесување.

Увидот е акт на докажување што се состои од директно набљудување на промените на лице местото на кривичниот настан преземен од овластен орган, т.е. увидот е систем на интелектуални, реални и инструментални активности кои се применуваат врз основа на одредбите од ЗКП со примена на криминалистичко-технички и тактички методи и средства насочени кон пронаоѓање, обезбедување од уништување и фиксирање на криминалистички и правно релевантни материјални информации за потребите на евентуална кривична постапка.⁷³

Увидот се води на лице местото на кривичниот настан. Резултатите добиени од увидот на лице место имаат повисока доказна вредност од оние добиени со други доказни дејствија бидејќи со увидот се постигнува објективна проценка на ситуацијата на лице место, ја истражува и фиксира материјалната фактичка состојба и значително ја намалува субјективноста во оценките што се карактеристични за лични извори на докази.⁷⁴

Реконструкцијата е акт на докажување што се состои во систематско обновување на одредени елементи на кривичниот настан што се презема врз основа на постојните докази од местото на настанот и/или исказите на лицата кои го набљудувале или учествувале во него во услови кога се случил настанот со цел проверка на постоечки или утврдување нови докази.

Реконструкцијата не подразбира целосно обновување на кривичниот настан, бидејќи тоа би значело повторно извршување на кривичното дело, а имајќи во предвид дека секој кривичен настан се состои од многу објективни и субјективни елементи, така што е невозможно да се обноват сите во рамките на вештачките услови создадени со реконструкцијата.⁷⁵

Криминалистичкиот експеримент претставува свесна, планирана и повторена варијација на нови околности за време на нивното воведување во спорната фактичка структура на истражуваниот кривичен настан како би се утврдиле условите, причините,

⁷³ Ibid, стр.287.

⁷⁴ Ibid, стр.323.

⁷⁵ Малиш-Саздовска, М., Николовски М. (2018), *Криминалистичка тактика 2*, Факултет за безбедност, Скопје, стр.68-70.

механизмот на развој на кривичниот настан и законитоста на последиците и трагите со цел да се проверат постојните и да се добијат нови докази.

Вештачењето е процесно дејствие што се презема по наредба на суд или на јавниот обвинител во согласност со условите пропишани со ЗКП⁷⁶ и во кои се ангажираат специјални стручњаци, т.е. вештаци кои во согласност со правилата на својата научна област, техничко знаење, вештини или уметничка ориентација, ќе ги испитаат предметите на вештачење што им се предадени, а потоа ќе го дадат својот стручен наод и мислење.

Вештак е лице кое е ангажирано да го примени своето посебно стручно знаење и искуство од одредена област на наука, техника, вештина или уметност со цел да утврди или оцени спорни факти во кривичната постапка и врз основа на спроведениот процес на испитување, да го презентира (достави) својот стручен наод и мислење.

Органот што го назначува вештачењето може да избере институција која професионално или повремено изработува вештачења или да избере стручњак од листата на регистрирани вештаци, при што основните критериуми при изборот се: стручноста на вештакот, неговата објективност и независност во работата. Оценувањето на доказната вредност на вештачењето е исклучително сложена активност која бара добро познавање на криминалистиката и основните можности и ограничувања на одредени видови вештачење.

5. Методи за идентификација на сторителот на кривично дело

Утврдувањето на идентитетот на еден сторител, т.е. идентификувањето на еден сторител значи да се одредат сите карактеристики што го разликуваат од сите останати лица. Идентитетот на една личност се состои од:

- 1) карактеристики од правна природа (име и презиме, број на лична карта, матичен број, податоци за родители, итн.);
- 2) фактички карактеристики (ден, месец, година на раѓање, место на раѓање, адреса на живеење, социјалната средина од која доаѓа, итн.);
- 3) физички карактеристики кои го одредуваат личниот опис, т.е. изгледот на лицето (со посебни препознатливи знаци) и

⁷⁶ Закон за кривичната постапка, “Службен весник на РМ” бр.150/10, 100/12, 142/16, 198/18, чл.236 ст.3.

4) одредени индивидуални карактеристики кои можат да бидат анатомски (на пример, идентификациони карактеристики на отпечатоци од папиларна линија, ушни школки, заби, итн.), биолошки (на пример, ДНК формула) и други кои се подобни за идентификација (на пример, карактеристики на ракопис, индивидуални гласовни карактеристики погодни за идентификација, итн.).⁷⁷

Идентификацијата на лицето има за задача да го идентификува непознатиот сторител на кривичното дело, лицето чиј идентитет е непознат, лице кое ги крие своите податоци или лице кое не е во состојба да открие информации за себе, или да утврди идентитет на труп, остатоци од тело и слично.

Дактилоскопија е криминалистички метод кој ги проучува, споредува, класифицира и регистрира папиларните линии со цел да ги идентификува лицата, првенствено сторителите на кривични дела. Дактилоскопијата се смета за најсигурен метод за идентификација на лицето поради одредени карактеристики што ги поседува цртежот на папиларните линии.

ДНК профилирањето е процес кој започнува кога делови од генетски материјал (дезоксирибонуклеинска киселина) се извлекуваат од биолошка трага за да се одреди генетскиот профил на оставителот.

Идентификацијата на лицето врз основа на анализата на молекулите на ДНК има за цел да го идентификува генетскиот материјал на поединецот, кој е индивидуален и единствен. Исто како што не постојат две лица со ист отпечаток од прст, така не постојат и две лица со ист генетски профил. Овој метод е апсолутно доверлив во елиминацијата на невини луѓе и многу сигурен во позитивната идентификација на сторителите.

Секој **ракопис** се карактеризира со индивидуалност и релативна стабилност. Индивидуалноста на еден ракопис значи дека ракописот на секоја личност има индивидуални карактеристики што можат да го разликуваат од ракописот на сите други луѓе. Нема две лица со ист ракопис.

Покрај вештачењата за идентификација на ракописи и потписи, постојат и вештачења за идентификација на документи што ја идентификуваат машината на која е напишан одреден документ, копир машина или компјутерски печатач (принтер).

Идентификационата вредност на **ушните школки** првпат беше посочена од антрополозите, а потоа, криминалистите почнаа практично да ги користат

⁷⁷ Симоновиќ, Б. (2004), *Криминалистика*, Крагуевац, стр.449.

идентификациските карактеристики на ушната школка при регистрирање и идентификување на сторителите на кривични дела.

Индивидуалните карактеристики на усните се од непосредна важност за идентификација. Усните на секое лице содржат бројни влакна и вертикални, површно распоредени бразди кои имаат индивидуален, неповторлив карактер.

Се смета дека врз основа на знаците на гризење, може да се постигне и позитивна идентификација на лица и сигурна елиминација на осомничените, со оглед на тоа што секој гриз содржи многу индивидуални карактеристики што произлегуваат од спецификите и индивидуалните карактеристики на забната протеза.

6. Методика за откривање, разјаснување и докажување на кривичните дела против културното наследство и природните реткости како дел од имотниот криминалитет

Имотниот криминалитет опфаќа многу различни видови на криминално однесување со голем број посебни форми и специфики во начинот на извршување, нападнатите предмети, оставените траги и криминалистичките мерки за откривање. Меѓутоа, без оглед на кривично-правната и криминалистичката разновидност, сите овие кривични дела ги поврзува мотивот на сторителот да стекне имотна корист (со тоа што мотивот за добивање материјална корист на сторителот понекогаш не е примарен, ниту основен), тенденцијата за повторување на кривичните дела, професионалното извршување на кривични дела како конечна криминална ориентација, специјализацијата и стремежот да се изгради специфичен начин на извршување.

Во рамките на имотната деликвенција, кражбата е најчестото и основно кривично дело. Постојат повеќе видови на кражби кои се многу различни и од кривично-правен и од криминалистички аспект.

Обичните кражби се извршуваат без провалување и употреба на физичка сила врз оштетениот. За да се изврши обична кражба, се користи поволната можност што му се укажува на сторителот или тој самиот ја создава. Сторителите на обични кражби често користат разни трикови и лукавство за да ги присвојат туѓите вредности.

Сторителите на обични кражби можат да се поделат на крадци од прилика и крадци од навика (професионални деликвенти). Крадците од прилика ја искористуваат поволната ситуација што одеднаш им се појавува и подоцна може да преминат во

другата категорија деликвенти - крадци од навика. Крадците од навика се јасно дефинирана криминална категорија на деликвенти и вообичаено тие крадат одредени работи, пребаруваат, користат, планираат и со своите трикови создаваат поволна можност за кражба. Значителен број од овие деликвенти се професионални сторители на имотни кривични дела.⁷⁸

Обичните кражби можат да се класифицираат според различни критериуми: по предметите на напад, начинот на влез во објектот и извршување на кражбата, украдените предмети, применетите трикови при извршување и тактичките карактеристики на откривање.

Провалната кражба е форма на тешка кражба и се извршува со провалување или пробивање во затворени простории, плакари и сефови каде што се чуваат скапоцености. Станува збор за вообичаено кривично дело, во кое предмети на нападот се затворени објекти како што се: станови, куќи, разни институции (музеи) каде што се чуваат пари, предмети меѓу кои влегуваат и подвижни предмети кои се културни добра - икони, монети, теракоти, артефакти итн.

Околности од субјективен карактер што го одредуваат начинот на извршување на провална кражба се: занает, вештини, навиките, физички карактеристики и познавање на околностите. Поранешната деликвентна професија често помага при ваквата кражба. Сторителите на овие кражби најчесто се професионални деликвенти. Објективните околности вклучуваат: степенот на сигурност на предметот на напад, можност за незабележан пристап, можност за прикривање на бучавата, алатките и другите средства неопходни за провална кражба.

Како средства за провала, се користат секојдневни алатки, кои се користат во домаќинствата, земјоделството, занаетчиството (ножеви, секири, колци, лостови, пили, шрафцигери, длета, чекани, клешти за сечење жица или лим), поретко се користат специјално изработени алатки за кражба (калаузи, лостови, секачи).

Провалниците се подготвуваат за извршување на кражбата, односно тие собираат информации за начинот на кој е обезбеден објектот, кои предмети се во објектот и каде се наоѓаат, кои се навиките на домаќинството или на вработените во објектот итн.

Провалната кражба може да се систематизира според различни критериуми. Според начинот на надминување на пречките, тие можат да се поделат на кражби

⁷⁸ Meixner, F. (1965), *Kriminaltaktik in Einzeldarstellungen*, Bd.2, Hamburg, p.18-19.

извршени со напад на: брави и катанци; дрвени предмети; прозорци и решетки; сидови, тавани и покриви; качување по фасади; со провалување во каси, трезори.

Сторителите на провални кражби спаѓаат во категоријата професионални деликвенти кои го повторуваат извршувањето на кривични дела. Некои провалници, пред да бидат фатени, веќе имаат неколку стотици кражби зад себе. По издржувањето на казната, тие обично се враќаат на “стариот занает”. Затворот е еден вид универзитет за оние деликвенти во кои разменуваат искуства и совладуваат нови техники на провали и кражби. Тие имаат тенденција да се специјализираат и развиваат одредени техники за извршување кражби, со што го градат својот *modus operandi*. Поискусните провалници детално го подготвуваат извршувањето на секоја кражба, претходно се распрашуваат и го набљудуваат предметот на напад.⁷⁹

При извршување на провалната кражба остануваат бројни траги како што се:

- траги од движењето на сторителот, односно траги од пристигнување на лице местото, траги од движење на сторителот околу објектот на нападот и траги од напуштање на објектот на нападот.
- траги што укажуваат на однесувањето на сторителот на лице местото, тие може да укажуваат на конкретен сторител, може тип на сторител или мотивот на сторителот за сторување на кривичното дело.
- траги што укажуваат на начинот на извршување на делото (*modus operandi* на сторителот) и траги кои укажуваат на лажирање на провалната кражба.
- траги од идентификационо значење, поточно траги врз основа на кои се идентификува: сторителот на кривичното дело, работите што му припаѓаат на сторителот и средствата за извршување на кражбата.
- траги оставени од сторителот и траги земени од сторителот од лице местото на настанот.

Во случаите на кражба, пред почетокот на увидот треба да се употреби куче-трагач за следење на “трагата од мирис” на крадецот со цел да се најдат релевантни траги, отфрлени предмети, средствата за извршување или до самиот сторител.

При расветлување на имотните деликти, многу е важно да се преземат мерки, како што се информативен разговор со станарите во објектот каде е извршено кривичното дело како и во соседството, како и мерки за контрола и преглед на моторни

⁷⁹ Симоновиќ, Б. (2004), *Криминалистика*, Крагуевац, стр.590.

возила, патници и багаж. Криминалистички заседи или засилен надзор се поставуваат и пред објектите за кои се очекува да бидат во опасност.

Во потрага по професионалните крадци, се применуваат голем број оперативни и тактички мерки, како што се: криминалистичко-информативни активности, следење на сомнителни лица, употреба на криминалистички досиеја (евиденција), проверка на алиби на сомнителни лица итн.

Во случаите на кражба, најпрво се врши увид со што се одредува начинот на извршување на провалната кражба, карактеристиките на сторителот (еден или повеќе сторители, специфичности што укажуваат на возраста, професионалната вештина итн.), и големината на штетата. Со увидот се фиксираат трагите на лице местото и воедно треба да се изврши увид во пошироката околина на лице местото, при што се бараат траги од пристигнување и заминување. По увидот, често се јавува потреба од правење реконструкција на кражбата или провалната кражба, а со цел да се утврдат и проверат спорните околности. Во рамките на криминалистичко-оперативната активност, потребно е да се вклучат и проверат лицата кои знаеле за постоењето на украдените предмети, начинот на нивно чување во нападнатиот објект и навиките на оштетените лица.

Кражбите на културни добра и уметнички вредности (археолошки ископувања, уметнички слики, стари книги, предмети со историска вредност итн.) се извршуваат со претходно насилно влегување во галерии, музеи или станови во кои се наоѓаат. И во овој криминален акт, постои меѓусебна поврзаност и поделба на работата помеѓу индивидуалните учесници во синџирот. Нарачателите се занимаваат со набавка и трговија на различни експонати (некои се специјализирани за уметнички слики, други за археолошки ископувања, итн.). Тие се поврзани со провалници или лица кои вршат неовластени археолошки ископувања и кои често се опремени со најсовремена опрема (детектори за метал и друго). По купувањето на уметничките вредности од непосредните сторители, нарачателите го организираат преносот на вредните работи во странство, каде што ги продаваат на странски колекционери. Само мал број украдени експонати и уметнички вредности се продаваат на колекционери во земјата.⁸⁰

Потрагата по украдени уметнички дела и културна сопственост мора да се синхронизира со Интерпол и царинските служби. Неопходно е да се стават лицата под надзор за кои се знае дека се занимаваат со собирање и трговија. Бидејќи станува збор

⁸⁰ Ibid, стр.599.

за специјализирани сторители кои се насочени кон одреден вид стока, потребно е да се води криминалистичка евиденција и да се соберат релевантни податоци за нив, кои се важни за откривање на кривични дела од овој тип, а особено неопходно е да се водат компјутерски записи за украдените предмети.

Објектот во кој бил извршен насилан упад со цел крадење уметнички предмети треба да се обработи со класичните криминалистички методи што се преземаат во случаите на провална кражба.

**Глава III - Меѓународни организации и правни акти за заштита на
културното наследство**

1. СЕЛЕК - Центар за спроведување на законот во Југоисточна Европа

Во рамките на Секторот за меѓународна полициска соработка, Министерството за внатрешни работи со цел пронаоѓање на исчезнати лица и лица сторители на кривични дела, како и предмети на културното наследство соработува со: ИНТЕРПОЛ (меѓународна организација за криминалистичка полиција), ЕВРОПОЛ (Агенција на ЕУ за соработка во спроведување на законот) и СЕЛЕК центарот (Центар за спроведување на законот во Југоисточна Европа). На веб страницата на министерството за внатрешни работи,⁸¹ е објавено изгубеното културно наследство кое е пријавено како изгубено.

На 26 мај 1999 година, дванаесет земји од Југоисточна Европа потпишаа Договор за соработка за спречување и борба против прекуграничниот криминал (СЕКИ договор). Земјите кои го потпишаа и ратификуваа договорот СЕКИ беа: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Хрватска, Грција, Унгарија, Македонија, Молдавија, Романија, Словенија, Србија и Црна Гора и Турција.

Како одговор на потребите изразени од страна на менаџментот на Центарот СЕКИ и другите засегнати страни беше изготвена нова Нацрт-конвенција, која беше одобрена од Заедничкиот совет за соработка - врховното тело за одлучување на СЕКИ Центарот. На 9 декември 2009 година, Конвенцијата на Центарот за спроведување на законот во Југоисточна Европа (СЕЛЕК) беше потпишана од претставници на 13 земји-членки: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Хрватска, Грција, Унгарија, Македонија, Молдавија, Црна Гора, Романија, Србија, Словенија и Турција. Протоколот за привилегии и имунитети ја следеше истата процедура како Конвенцијата СЕЛЕК, која беше ратификувана од земјите. Основачкиот документ на СЕЛЕК, конвенцијата влезе во сила на 7 октомври 2011 година, датумот кога СЕКИ центарот стана СЕЛЕК, при што неговите оперативни и стратешки способности беа префрлени во СЕЛЕК.⁸²

Центарот за спроведување на законот во Југоисточна Европа (СЕЛЕК) е меѓународна организација за спроведување на законот, кој ги соединува ресурсите и експертизата на полициските и царинските служби кои ги здружуваат своите напори за поефикасна борба против прекуграничен организиран криминал во регионот. СЕЛЕК дава поддршка на своите 11 земји членки и ја зајакнува координацијата во превенцијата

⁸¹ <https://mvr.gov.mk/potragi-ischezhati/kulturno-nasledstvo> (пристапено 30.12.2021 година).

⁸² <https://www.selec.org/history/> (пристапено 30.12.2021 година).

и борбата против криминалот, вклучително против транснационалниот организиран и сериозен криминал.

Според одредбите на Конвенцијата СЕЛЕК, органи на Центарот за спроведување на законот во Југоисточна Европа се: Советот и Секретаријатот.

Советот е највисокото тело за одлучување на СЕЛЕК, кое се состои од претставници на високо ниво на земјите-членки на СЕЛЕК, кои имаат овластување да дејствуваат во име на нивните држави. Советот донесува одлуки за стратегии, финансиски прашања, избори на раководството на СЕЛЕК, одобрува апликации за членство и оперативни партнерства, како и склучување договори.

Секретаријатот се состои од генерален директор, директори и службеници на СЕЛЕК. Генералниот директор е главен извршен директор и правен застапник на СЕЛЕК. Службеници се сите лица кои работат под овластување и контрола на генералниот директор и директорите.

Националните единици се формирани од страна на земјите-членки со цел спроведување на целта на Конвенцијата СЕЛЕК. Тие се состојат од:

- Офицери за врска: кои се претставници на земјите-членки на СЕЛЕК поставени да работат во седиштето на СЕЛЕК за целите на полициската и царинската соработка.
- Национални точки на фокус: дејствуваат како единствена точка на контакт во земјата-членка за комуникација со СЕЛЕК, преку офицерите за врски на соодветната земја-членка.

Со цел да обезбеди константна поддршка за неговите земји членки, СЕЛЕК обезбедува мултинационална експертиза на службите за спроведување на законот во Југоисточна Европа нудејќи им ја потребната платформа за размена на информации и барања за помош преку офицерите за врски на земјите членки упатени во седиштето на СЕЛЕК, поддршка за оперативни средби, заеднички истраги и регионални операции, како и испорака на квалитетни аналитички производи (т.е. Проценка на законите од организиран криминал за Југоисточна Европа). Земјите-членки и оперативните партнери поставуваат во седиштето на СЕЛЕК службеници за врска од царината и полицијата, службеници кои работат заедно на дневна основа, со што се олеснува размената на информации и барањата за помош во реално време.

Оперативните активности на СЕЛЕК се спроведуваат главно во рамки на осум оперативни (работни) групи кои разгледуваат прашања поврзани со:

- работната група Мираж за борба против трговијата со луѓе и илегалната миграција,
- работна група за борба против трговија со дрога;
- работна група за финансиски и компјутерски криминал;
- работна група за борба против измама и шверц;
- работна група за антитероризам;
- работна група за безбедност на контејнери;
- работна група за украдени возила и
- работна група за криминал поврзан со животната средина и природата.

Работната група за криминал поврзан со животната средина и природата, има подгрупа со задача за борба со криминал против добрата од културното наследство, која е координирана од Република Македонија, односно на чело на групата е националниот претставник на РМ. Целта на оваа подгрупа како и на останатите групи кои се формирани е исклучиво за брза размена на информации и координација на активностите со оглед на тоа дека организираниот криминал функционира преку границите. Размената на информации се случува на дневна основа.

Размената на информации функционира така што преку националните бироа кои се во матичните земји, се праќаат потребните информации до претставникот на државата во СЕЛЕК центарот. Претставникот потоа ги проследува понатака во групата за борба со одреден вид на криминал која се состои од претставниците на државите, а тие понатаму ги проследуваат информациите до своите национални бироа во своите матични земји.

На пример: ако има информација за НН лице или предмет на културното наследство, РМ со оглед на тоа дека е член на овој регионален центар може на едноставен начин брзо и ефикасно да ја прати или добие потребната информација, а со цел успешна борба против криминалот со културното наследство.

Дополнително, со цел олеснување и забрзување на соработката во истраги за случаи поврзани со сериозен прекуграничен криминал меѓу кој и криминалот со предметите на културното наследство во Југоисточна Европа, надополнувајќи ја работата на полицијата и царината, од 2003 година е оперативна и Советодавна група на обвинители од Југоисточна Европа (СЕЕПАГ), мрежа на искусни обвинители кои воспоставуваат меѓународна соработка за кривични работи. СЕЕПАГ ја подобрува соработката и координацијата помеѓу националните истражни и обвинителски органи,

дозволувајќи им на сите агенции за спроведување на законот да дејствуваат поефикасно кога се справуваат со прекуграничен криминал и уште поважно да ги изведат побрзо криминалците пред лицето на правдата. Функцијата на СЕЕПАГ, е да обезбеди насоки, помош и повратни информации за законодавците во регионот, за прашања на правдата и спроведувањето на законот.

2. ИНТЕРПОЛ

Меѓународната организација за криминалистичка полиција - ИНТЕРПОЛ е најголемата меѓународна полициска организација, во која членуваат 194 земји од светот. Формирана е во 1923 година, со цел да ја олесни меѓународната полициска соработка, како и да им даде поддршка и помош на сите организации, служби и сервиси, чија задача е превенција и борба против меѓународниот криминал.⁸³ Мисијата на ИНТЕРПОЛ е превенција и борба против криминалот, преку зајакната соработка и иновација во полициските и безбедносните работи. ИНТЕРПОЛ ја олеснува најшироката можна меѓусебна помош помеѓу криминалистичките служби, дава сигурност дека полициските служби ширум светот можат да комуницираат безбедно и овозможува директен пристап до полициски податоци и информации на глобално ниво. Обезбедува оперативна поддршка во специфички области на криминалот и континуирано работи на подобрување на полициските капацитети во превенција и борба против криминалот и развој на вештини неопходни за ефективно меѓународно полициско делување.

Организациската структура на ИНТЕРПОЛ ја сочинуваат:

- Генерално Собрание (ГС),
- Извршен Комитет (ИК),
- Генерален секретаријат,
- Национални Централни Бироа (НЦБ) и
- Советници.

Национални централни бироа (НЦБ) - преку нив се одвива сржта на операциите на ИНТЕРПОЛ. Владата на секоја држава членка е должна да именува едно постојано тело кое делува како средиште на сите комуникации на ИНТЕРПОЛ. НЦБ е претставник на организацијата во земјата членка и истовремено претставник на државата членка во организацијата. Секоја земја ги организира како посебни служби при

⁸³ <https://www.interpol.int/en/Who-we-are/What-is-INTERPOL> (пристапено 30.12.2021 година).

министерствата за внатрешни работи или правда или како посебни самостојни тела. НЦБ обезбедува врска со: различни служби во својата земја, другите НЦБ и Генералниот секретаријат на организацијата.

НЦБ-ата ги спроведуваат одлуките на ИНТЕРПОЛ, поведуваат активности пред домашните полициски органи кои се од значење за меѓународната полициска соработка, прибираат и разменуваат документација и информации за извршители на казниви дела, ги канализираат оперативните откривачки активности на ИНТЕРПОЛ во соработка со други национални органи и други НЦБ, како и со службите на генералниот секретаријат, а помагаат и во остварување на други облици на соработка, како што е екстрадицијата и казнено-правната помош во судските предмети.

Република Македонија⁸⁴ стана членка на ИНТЕРПОЛ во 1993 година, при што беше воспоставено НЦБ ИНТЕРПОЛ Скопје. Македонија преку НЦБ ИНТЕРПОЛ Скопје остварува соработка со сите 194 земји членки на ИНТЕРПОЛ, како и со Генералниот Секретаријат во Лион, согласно пропишаните стандарди за работа на оваа најголема меѓународна полициска организација.

Во 2003 година НЦБ ИНТЕРПОЛ Скопје е систематизирано како посебно одделение при Секторот за меѓународна полициска соработка, Биро за јавна безбедност, кое е директно поврзано со информацискиот систем I-24/7 на ИНТЕРПОЛ, преку кој се одвива размената на електронска пошта со другите НЦБ-а, како и користење на повеќе web - сервиси, меѓу кои директен пристап до централните криминалистички бази на податоци на ИНТЕРПОЛ и електронско распишување на меѓународни потерници. НЦБ ИНТЕРПОЛ Скопје активно партиципира во хранењето на глобалните бази на податоци со информации за лица, возила, документи, уметнички предмети итн.

Улогата на НЦБ ИНТЕРПОЛ Скопје и на другите НЦБ-а на Интерпол е распишување на меѓународна објава по украдените археолошки и предмети на уметноста. Дополнително, може по добиено барање од друга членка на Интерпол на чија територија била извршена кражбата, да се известат националните полициски органи за распишаните странски меѓународни објави по украдени предмети на културата.

Оперативната соработка преку ИНТЕРПОЛ се одвива преку размена на полициски информации, сознанија и податоци, како и преку активно и континуирано учество на експерти од МВР во работните групи на ИНТЕРПОЛ.

⁸⁴ <https://mvr.gov.mk/page/interpol> (пристапено 01.01.2022 година).

Според ИНТЕРПОЛ, поголемиот дел од кражбите на уметнички дела се вршат од приватни домови, но музеите и местата за богослужба се исто така вообичаени цели. Видот на украдените предмети варира од земја до земја, но генерално гледано, сликите, скулптурите, статуите и верските предмети се многу барани од крадците. Сепак, ниту една категорија не е поштедена, вклучувајќи антички предмети како артефакти, книги, мебел, монети, оружје и злато и сребро.

Бидејќи проблемот со украдените предмети е глобален феномен, важно е земјите да работат заедно. Улогата на Генералниот секретаријат е првенствено да ги поддржува земјите членки и нивните специјализирани единици во оваа област. ИНТЕРПОЛ овозможува информациите да се споделат меѓу земјите. Кога земјите испраќаат информации за украдени или тргувани предмети, ИНТЕРПОЛ врши анализа и го внесува во базата на податоци за украдени уметнички дела.

ИНТЕРПОЛ врши анализа на новите трендови во кражбите на уметнички дела, како што се ширењето на фалсификувани, лажни или фалсификувани дела или употребата на интернет за продажба на дела со сомнителна позадина. Секој јуни и декември ИНТЕРПОЛ ги истакнува најбараните уметнички дела преку постер што се дистрибуира во земјите. ИНТЕРПОЛ издава виолетови известувања за предупредување и споделување информации за начинот на работа, предметите и методите на прикривање што ги користат криминалците. Тие можат да се користат за криминалот со културно наследство.

Во 1993 година, Институтот Џ. Пол Гети иницираше заеднички проект за развој на меѓународен стандард за документација за информациите потребни за идентификација на предметите на културата. Овој нов стандард беше развиен во соработка со: организации за културно наследство (вклучувајќи музеи, национални инвентари и археолошки организации); агенции за спроведување на законот; царински агенции; трговците со дела на уметноста; проценители и индустријата за осигурување.

Стандардот ИД на предмет започна со употреба во 1997 година и беше промовиран од големите агенции за спроведување на законот, вклучувајќи ги ФБИ, Скотланд Јард, Интерпол; организации вклучувајќи ги СЦО и УНЕСКО, како и од музеи, организации за културно наследство и други организации. Откако се воспостави овој описен стандард, истиот помага во борбата против нелегалното присвојување на предмети на културата преку олеснување на документацијата на предмети од збирки и со здружување на организации од целиот свет за да се поттикне неговото спроведување.

ИД на предметот ги исполнува барањата на ИНТЕРПОЛ за описот на предметите на културата да се внесе во неговата база на податоци.

ИД на предметот е меѓународен стандард за опишување на предметите на културата, за да се олесни нивната идентификација во случај на кражба. Тоа поставува стандардизирана процедура за документирање и опишување на збирки на археолошки, културни и уметнички предмети. Вака поставениот стандард помага во борбата против недозволената трговија со културно наследство преку охрабрување на употребата на стандардот и со здружување на организации ширум светот кои можат да го поттикнат неговото спроведување. ИД на предметот е создаден како практична алатка за олеснување на враќањето на украдените предмети на културата и сега е меѓународно призната како неопходна и ефективна алатка при попис на колекција со предмети.

Стандардот ИД на предмет дефинира девет категории на информации, како и четири чекори за исполнување на процедурата. Категориите се: тип на објект, материјали и техники, мерки, натписи и ознаки, карактеристики според кои се разликува, наслов (тема), предмет, датум или период и творец (уметник). Четирите чекори се поделени на следниов начин: фотографирање на објектот, идентификување на горенаведените категории, пишување краток опис, вклучувајќи дополнителни информации и чување на сочинетата документација на безбедно место. За борба против недозволената трговија со предметите на културата, потребна е меѓународна соработка меѓу различни видови организации и во јавниот и во приватниот сектор. Стандардот е создаден со следните цели:

- Да обезбеди листа за проверка на информациите потребни за идентификација на украдени или исчезнати предмети;
- Како стандард за документација кој го утврдува минималното ниво на информации потребни за опишување на предметот, со цел да се идентификува;
- Да се развијат информативни мрежи кои ќе им овозможат на различни организации брзо да разменуваат описи на предмети;
- Да се обезбеди солидна основа за програми за обука за предавање на документација на предметите.

Базата на податоци за украдени уметнички дела на ИНТЕРПОЛ е главната алатка за справување со трговијата на предмети на културата. Базата на податоци за украдени уметнички дела комбинира описи и слики на повеќе од 52.000 предмети. Тоа е

единствената база на податоци на меѓународно ниво со потврдени полициски информации за украдени и исчезнати уметнички предмети.

Земјите испраќаат информации за украдени и исчезнати предмети на ИНТЕРПОЛ, а вработените експерти го додаваат тоа во базата на податоци. Во согласност со строгите правила за обработка на податоци на ИНТЕРПОЛ, само информациите обезбедени од овластени субјекти (Националните централни бироа на ИНТЕРПОЛ и конкретни меѓународни партнерски организации, како што се УНЕСКО, ИКОМ и ИККРОМ може да се вметнат во базата на податоци. Само предмети кои може во целост да се идентификуваат се внесуваат во базата на податоци.

Според најновото истражување на ИНТЕРПОЛ, криминалот со предметите на културата напредува во текот на пандемијата. Криминалот со предметите на културата продолжи со несмалено темпо во текот на глобалната пандемија на КОВИД-19, а во некои случаи дури и се искачи на нови височини, покажува истражувањето на ИНТЕРПОЛ за проценка на криминалот со предметите на културата за 2020 година.⁸⁵

Првиот таков извештај составен од почетокот на пандемијата и првиот јавно достапен, истражувањето ги користи информациите доставени од 72 земји-членки на ИНТЕРПОЛ за криминалот со предмети на културата, апсења и патишта за трговија во 2020 година. Во 2020 година на глобално ниво биле заплени 854.742 културни добра, вклучувајќи нумизматички предмети (монети, пари или медали), слики, скулптури, археолошки предмети и библиотечни материјали. Повеќе од половина од овие предмети - 567.465 предмети, биле заплени во Европа, што го нагласува влијанието на полициските единици специјализирани за кривични дела со предметите на културата, кои се присутни во повеќето земји во регионот. Имено, забележително зголемување на недозволените ископувања е забележано во Африка (32 %), Америка (187 %) и особено Азија и Јужен Пацифик (3.812 %) во споредба со 2019 година. Ова може да биде затоа што археолошките и палеонтолошките локалитети се по природа помалку заштитени и повеќе изложени на недозволено ископување.

Спротивно на тоа, ограничувањата за КОВИД-19, исто така, веројатно ги ограничиле можностите криминалците да крадат предмети од јавните збирки. Според Меѓународниот совет на музеи, се проценува дека 95 % од музеите во светот биле

85

[file:///C:/Users/Bojan/Downloads/2020%20Assessing%20Crimes%20Against%20Cultural%20Property%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Bojan/Downloads/2020%20Assessing%20Crimes%20Against%20Cultural%20Property%20(1).pdf) (пристапено 01.01.2022 година).

принудени привремено да ги затворат своите врати во 2020 година за да ги заштитат вработените и посетителите од КОВИД-19.

И покрај ограничувањата наметнати од КОВИД-19, изданието на операцијата Пандора од 2020 година, чија цел е илегалната трговија со предмети на културата, беше најуспешното до сега, со заплени повеќе од 56.400 предмети на културата. Тие вклучуваат археолошки предмети, мебел, монети, слики, музички инструменти и скулптури. Во периодот од 1 јуни до 31 октомври 2020 година, во Пандора V учествуваа царински и други органи за спроведување на законот од 31 земја, меѓу кои и Македонија. За време на оперативната фаза беа извршени десетици илјади проверки и контроли на различни аеродроми, пристаништа, гранични премини, како и во аукциски куќи, музеи и приватни резиденции. Како резултат на тоа, беа отворени повеќе од 300 истраги, а 67 лица беа уапсени. Со оглед на глобалната природа на овој криминал, беа формирани координативни единици за операции кои работат 24/7, од една страна од Европол и ИНТЕРПОЛ и Светската царинска организација, со цел да ја поддржат размената на информации, како и да шират сигнали, предупредувања и да вршат вкрстени проверки на меѓународни и национални бази на податоци. Оваа операција беше предводена од Шпанската цивилна гарда (Guardia Civil), со меѓународна координација поддржана од Европол, ИНТЕРПОЛ и СЦО. PANDORA V беше спроведена во рамките на Европската мултидисциплинарна платформа против криминални закани (EMPACT).⁸⁶

3. УНЕСКО

Во годините меѓу двете светски војни Лигата на народите, претходникот на Обединетите нации, започнала да работи на изнаоѓање начини за заштита на културното наследство. Кога во 1945 година, по крајот на Втората светска војна, се формирала Организацијата на Обединетите нации за образование, наука и култура (УНЕСКО), овие активности се забрзале преку неколку кампањи за спас на локалитети со особена важност и со усвојување на нови меѓународни конвенции и препораки за заштита на наследството на човештвото.

Организацијата на Обединетите нации за образование, наука и култура - УНЕСКО, е синоним на заштитник на материјалното и нематеријалното културно наследство во светот. Една од конвенциите донесени од УНЕСКО е наменета конкретно

⁸⁶ Ibid.

за заштита на културното наследство во случај на војна: Конвенцијата за заштита на културните добра во случај на вооружен судир (позната и како Хашка конвенција од 1954 година).

УНЕСКО се грижи подеднакво и за природното и материјалното и за нематеријалното културно богатство, како и на севкупната разновидност во културата како значајна компонента на човечката цивилизација. Од примарен интерес на УНЕСКО е да го заштити светското културно наследство од негативните појави, какви што се нелегалниот трансфер и трговија со културните добра, уништувањето на културните добра како последица на вооружени конфликти, човечката и институционалната негрижа.

3.1 Постапка за зачувување на светското наследство

Зачувувањето на светското наследство е доживотен процес кој подразбира низа значајни чекори. На почетокот од овој процес земјите се обврзуваат на зачувување на светското наследство со тоа што стануваат потписнички на Конвенцијата, а потоа предлагаат локалитети кои би се вклучиле во списокот на светското наследство.

Процесот на предлагање, односно номинирање е како следи:

1. Одредена земја станува потписничка со потпишување на Конвенцијата за светското наследство со што се обврзува да го штити своето културно и природно наследство.
2. Државата-потписничка подготвува прелиминарен (привремен) список на локалитети како културно наследство на својата територија за кои смета дека имаат исклучителна универзална вредност.
3. Државата-потписничка од својот прелиминарен (привремен) список избира локалитети што ќе ги предложи за ставање на списокот на светското наследство.
4. Пополнетиот образец со предлогот се испраќа до Центарот за светско наследство при УНЕСКО.
5. Центарот за светско наследство при УНЕСКО проверува дали номинацијата е комплетна и ја проследува до советодавните тела за евалуација.
6. ИКОМОС и/или МСЗП вршат евалуација на предлогот за номинација и испраќаат стручни лица во посета на локалитетите, кои треба да ја

подготват/помогнат нивната евалуација базирана врз законските одредби, како и врз состојбата на заштитата и на нивното управување.

7. ИКОМОС (ICOMOS) и/или МСЗП (IUCN) ја пренесуваат нивната евалуација и препорака до Комитетот за светското наследство.
8. Конечната одлука на годишна конференција ја донесува Комитетот за светското наследство составен од 21 рамноправен член: апликацијата/доброто се прифаќа и без забелешки се впишува на Списокот на светското наследство или со забелешки се враќа на државата-апликант или апликацијата целосно се отфрла.⁸⁷

3.2 Критериуми за избор на локалитети на светското културно и природно наследство

За да биде вклучен на Списокот на светското наследство, еден локалитет мора да претставува исклучителна, универзална вредност и да исполнува најмалку еден од приложените десет услови:

1. да претставува ремек-дело на човековиот креативен гениј;
2. да сведочи за важна меѓусебна размена на човековите вредности, во одреден временски период или во рамките на одредена културна област од светот, за развојот на архитектурата или технологијата, за споменичната уметност, урбанистичкото планирање и за осмислувањето на околината;
3. да биде единствено или барем исклучително сведоштво за жива или исчезната културна традиција или цивилизација;
4. да претставува исклучителен пример за тип на градба или архитектонска или технолошка целина или предел кој отсликува значајна фаза (или значајни фази) во човековата историја;
5. да претставува исклучителен пример за традиционална човечка населба или за користење на земјиштето со кое се отсликува одредена култура (или култури), особено ако локалитетот станал ранлив поради изложеноста на неповратни промени;

⁸⁷ Светското наследство во рацете на младите - Скопје: Министерство за култура на Република Македонија, Национална комисија на УНЕСКО, 2012, достапно на: <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-54-27.pdf> (пристапено на: 10.07.2020).

6. да е директно и опипливо поврзан со настани и живи традиции, со идеи, или со верувања, со уметнички и книжевни дела кои имаат исклучително универзално значење;
7. да е исклучителен пример кој претставува битна фаза во историјата на планетата, вклучително да има и белези на живот, значајни тековни геолошки процеси во развојот на геолошките облици, или значајни геоморфни или физиографски одлики;
8. да е исклучителен пример кој отсликува значајни тековни еколошки и биолошки процеси во еволуцијата и развојот на сувоземните, слатководните, крајбрежните или морските екосистеми и растителни и животински заедници;
9. да содржи врвни природни феномени или подрачја со исклучителна природна убавина и естетска важност;
10. да ги содржи најважните и најзначајните природни живеалишта за зачувување на билошката разновидност на самото место, вклучително и такви во кои има загрозувани видови со исклучителна универзална вредност од научна гледна точка или од гледиште на заштитата.

Се до крајот на 2004 година локалитетите на светското наследство беа селектирани врз база на шест културни (1-6) и на четири природни критериуми (7-10). Со усвојувањето на ревидираните Оперативни упатства за спроведување на Конвенцијата за светското наследство, постои еден единствен “комплет” од десет критериуми.

Мешовитите локалитети на културното и природното светско наследство истовремено имаат исклучителна природна и културна вредност и оттука се ставаат на Списокот на светското наследство според комбинирани критериуми за културно и природно наследство.

Сите држави имаат локалитети од локален и национален интерес кои со право претставуваат извор на националната гордост, а Конвенцијата ги поттикнува државите да ги идентификуваат и да ги заштитат без разлика дали се наоѓаат на Списокот на светското наследство.

Одлуката кои локалитети треба да се опфатат, односно да се впишат во Списокот на светското наследство, ја носи Комитетот за светското наследство. Комитетот за светското наследство, кој заседава еднаш годишно, има четири важни задачи:

- Да го дефинира светското наследство преку избор на културни и природни локалитети што треба да се стават на списокот на светското наследство. Во оваа задача на Комитетот му помагаат ИКОМОС и МСЗП кои внимателно ги разгледуваат номинациите доставени од разни држави-потписнички и изготвуваат извештај со оценка за секоја номинација посебно. Меѓународниот центар за изучување на заштитата и реставрацијата на културните добра (ИККРОМ), исто така, го советува Комитетот (на пример, за обука на полето од културното наследство и техниките за заштита на културата).
- Да ги разгледа извештаите за зачуваноста на локалитетите од културното наследство и да бара од државите-потписнички да преземат конкретни мерки за заштита доколку управувањето на локалитетите е несоодветно или доколку несоодветно се заштитуваат.
- Да одлучува дали некои загрозувани локалитети да ги стави на списокот на загрозувано светско наследство по консултации со засегнатата држава потписничка.
- Да управува со Фондот за светско наследство и да определи каква техничка и финансиска помош да им се додели на земјите кои побарале помош за заштита на своето наследство.

Секретаријатот за спроведување на Конвенцијата го обезбедува УНЕСКО. Неговиот назив е: Центар за светското наследство при УНЕСКО.

Конзервацијата на светското наследство е континуиран процес. Државите-потписнички на Конвенцијата, како и МСЗП и ИКОМОС редовно поднесуваат извештаи до Комитетот за светското наследство за степенот на зачуваност, за мерките што се преземаат за да се зачуваат овие локалитети и напорите да се подигне свеста на јавноста за вредноста на културното и природното наследство.

Доколку некоја земја не си ги извршува обврските според одредбите од Конвенцијата, а локалитетот впишан на списокот на светското наследство е сериозно загрозен, земјата ризикува нејзиниот локалитет што е под заштита на УНЕСКО да биде избришан од овој список. На овој начин, Конвенцијата според своите одредби има јасно изразено право да санкционира. Досега се отстранети два локалитета од списокот: Природниот резерват на арапскиот орикс, Оман (избришан во 2007 година) и Дрезденската долина на Елба, Германија (избришан во 2009 година).

Кога УНЕСКО е предупреден дека одреден локалитет од светското наследство е потенцијално загрозен, а предупредувањето е оправдано и заканата е доволно сериозна тој локалитет се внесува на Списокот на загрозени локалитети на светското наследство. Намената на овој список е да го привлече светското внимание кон природните услови или ситуации предизвикани од човекот што претставуваат закана за особеностите на дадениот локалитет. Загрозените локалитети од овој список тогаш се здобиваат со право на нив да бидат извршени посебни конзерваторски зафати, како и со право на итно дејствување. Само во исклучителни и итни случаи како што е избивање војна (на пример, градот Дубровник во 1991 година), Комитетот за светското наследство го става локалитетот на Списокот на загрозени локалитети без претходно да добие официјално барање од соодветната држава-потписничка.

3.3 Фонд за светското наследство

Едно од најважните достигнувања на Конвенцијата е можноста да се доделува меѓународна помош од Фондот на светското наследство за финансирање проекти за зачувување на светското наследство. Од Фондот на светското наследство се обезбедуваат разни видови помош и техничка соработка, вклучително и стручни студии за утврдување или за неутрализирање на причините за влошување на состојбите или за планирање мерки за зачувување, обука на локални специјалисти за техники за зачувување или обновување, снабдување со опрема за заштита на одреден национален парк или за реставрација на споменик. Фондот ги поддржува и заложбите на национално ниво за составување начелни списоци на културно и природно наследство и за номинирање на локалитети за Списокот на светското наследство.

Во зависност од видот и износот на бараната помош, Комитетот или Претседавачот можат, по поднесено барање, да доделат помош за било која од државите-потписнички. Предност се дава на финансирањето на итните мерки за зачувување и за заштитата на локалитетите вклучени во Списокот на загрозено светско наследство.

Фондот на светското наследство, основан во 1972 година со Конвенцијата за светското наследство, го обезбедува најголемиот дел од своите приходи од задолжителни уплати од државите-потписнички, во износ од 1% од нивните давачки за УНЕСКО и од доброволни прилози. Други извори на приходи вклучуваат наменски

средства што ги донирале земјите за посебни намени, како и заработувачка од продажба на списанијата за светското наследство издадени од страна на УНЕСКО.

Република Македонија ги има преземено правата и обврските на Конвенцијата на УНЕСКО за заштита на светското културно и природно наследство од СФР Југославија, која го ратификувала овој документ уште во 1974 година. До прогласувањето на независноста, на списокот на светското наследство биле впишани различни видови културно, природно и мешовито (културно и природно) наследство. Меѓу локалитетите е вклучено и Охридското Езеро како природно наследство (1979), на кое е додадено и културното наследство на Охридскиот регион со што природното и културното наследство на Охридскиот регион од 1980 година се вбројува меѓу светските локалитети со универзално значење кои се под патронатот на УНЕСКО. Културните и природните вредности на овој локалитет се протегаат на територијата на три општини: Охрид, Струга и Дебарца. Во неговите граници се вклучени крајбрежјето на Охридското Езеро со градовите Охрид и Струга, Националниот парк Галичица и делови од планинскиот простор кон албанската граница од струшката страна.

Во соработка со Центарот за светско наследство на УНЕСКО, Националната комисија за УНЕСКО преку Министерството за култура на Република Македонија реализира значајни активности поврзани со Охридскиот регион како светско културно и природно наследство. Имено, во соработка со Министерството за култура и Министерството за животна средина и просторно планирање, покрај изготвувањето на Планот за управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион, како една од обврските за придржување кон критериумите на УНЕСКО, се изготвени и донесени Законот за управување со светското природно и културно наследство во Охридскиот регион,⁸⁸ како и Законот за прогласување на старото градско јадро на Охрид за културно наследство од особено значење.⁸⁹

На Прелиминарниот список на УНЕСКО, кој е инструмент во процедурата за номинација на списокот на светското наследство, се вклучени и локалитетот: Кокино - мегалитска опсерваторија од бронзената доба, лоцирана североисточно од Куманово, на висорамнината Татичев камен, Марковите кули во близината на Прилеп, како и пештерата Слатински извор во Поречката област. Археолошко-астрономскиот

⁸⁸ Закон за управување со светското природно и културно наследство во Охридскиот регион, "Службен весник на РМ" бр.75/10.

⁸⁹ Закон за прогласување на Старото градско јадро на Охрид за културно наследство од особено значење, "Службен весник на РМ" бр.47/11, 154/15.

локалитет Кокино, кој според националната класификација на културното наследство е третиран како културен предел, е препознаен од НАСА како една од најстарите опсерватории во светот, по оние во Стоунхенџ (Велика Британија) и Абу Симбел (Египет). Марковите кули, пак, како и пештерата Слатински извор, претставуваат драгоцен примероци на природното наследство со неспорно универзално значење.

4. ИКОМ

Меѓународниот совет на музеи е меѓународна организација на музеи и музејски професионалци која е посветена на истражување, конзервација, продолжување и комуникација со општеството за светското природно и културно наследство, материјално и нематеријално, за сегашноста и во иднина. ИКОМ е невладина организација која воспоставува професионални и етички стандарди за музејската дејност. Како форум на експерти, дава препораки за прашања поврзани со културното наследство, промовира градење капацитети и го унапредува знаењето. ИКОМ⁹⁰ има пет главни мисии и тоа да:

- воспостави стандарди за извонредност;
- води дипломатски форум;
- развие професионална мрежа;
- води глобален тинк-тенк и
- извршуваат меѓународни мисии.

Статутите на Меѓународниот совет на музеите се основен документ на организацијата. Внатрешните правила на ИКОМ и Етичкиот кодекс на музеите на ИКОМ ги дефинираат и комплетираат овие статути.

Извршниот одбор е раководно тело на ИКОМ избрано да раководи со организацијата. Ги спроведува стратегиите и презема активности за спроведување на одлуките на Генералното собрание, ги надгледува различните ресурси на ИКОМ (финансиски, човечки, интелектуални и технички) и нивниот развој.

Претседателот на ИКОМ е задолжен за односите со музејските институции, а истовремено врши редовни должности во својот музеј. Претседателот ја претставува организацијата во ситуации кога е вклучена надворешна страна.

⁹⁰ <https://icom.museum/en/about-us/missions-and-objectives/> (пристапено 02.01.2022 година).

Комитетите на ИКОМ ги претставуваат музеите и музејските професионалци во рамките на организацијата, при што се организирани како: национални комитети, меѓународни комитети, регионални сојузи, поврзани организации, како и постојани комитети и работни групи.

Генералното собрание е тело за одлучување на ИКОМ каде се застапени членовите на ИКОМ. Ги утврдува статутите, избира членовите на Извршниот одбор и го усвојува Стратешкиот план на ИКОМ. Генералното собрание се состанува секоја година во исто време со Советодавниот совет.

Советодавниот совет е тело за консултации на ИКОМ, кое се состои од претставници на национални и меѓународни комитети, регионални сојузи и поврзани организации.

Секретаријатот ги спроведува одлуките донесени од Извршниот одбор, работи во согласност со стратешкиот план, ги координира активностите на Комитетот, управува со програмите поврзани со мисиите на ИКОМ и обезбедува услуги за членовите на организацијата. Секретаријатот се состои од следните оддели: Административно-правен оддел, Оддел за финансии и општи услуги, Оддел за членство, Оддел за комуникации и односи со јавноста, Оддел за заштита на наследството, Оддел за публикации и документација, Градење на капацитети - Оддел за музеи и општество и Музеи и општество.

Од 2000 година, ИКОМ ги објавува своите црвени списоци⁹¹ за борба против незаконскиот промет со предмети на културата што предизвикува значителна штета на наследството, особено во регионите во светот каде што предметите на културата се најподложни на кражби и грабежи. Црвените списоци на предмети на културата во ризик на ИКОМ се практични алатки за спречување на нелегалниот промет со предмети на културата. На црвените списоци се претставени категориите на предмети на културата кои можат да бидат предмет на кражба и трговија. Тие им помагаат на поединци, организации и власти, како што се полицајци или царински службеници, да идентификуваат ризични предмети и да спречат нивно нелегално продавање или извоз.

Важно е да се нагласи дека Црвениот список не е список на вистински украдени предмети. Предметите на културата прикажани на списоците се инвентарирани предмети во збирките на признати институции. Тие служат за илустрација на

⁹¹ Црвените списоци се достапни на: <https://icom.museum/en/resources/red-lists/> (пристапено 01.01.2022 година).

категиите на предмети на културата кои се најранливи на недозволена трговија. Црвените списоци се слободно достапни во дигитален формат, додека брошурите се дистрибуираат првенствено до агенциите за спроведување на законот. Сите вклучени во трговијата или заштитата на културните објекти се поканети да се консултираат и да ги дистрибуираат списоците со цел да се максимизира употребата и влијанието на оваа меѓународно призната алатка.

Неодамна како и многу други региони во светот, многу земји во Југоисточна Европа забележаа пораст на онлајн продажбата на нелегални антиквитети, и додека заклучувањето поради КОВИД-19 придонесе за зголемени кражби, експертите нагласија дека проблемите постоеле одамна. ИКОМ објави Црвен список на предмети за Југоисточна Европа,⁹² меѓу кои се наоѓаат и предмети од Македонија и тоа:

- глинена пиксис, Вардарски рид, Македонија, 3-2 в. п.н.е., 25,5 см. Музеј на Гевгелија - слика бр.18;
- фигурина од теракотна глина, Вардарски рид, Македонија, 2 в. п.н.е., 25,8 см. Музеј на Гевгелија - слика бр.30;
- бела мермерна гробна стела (плоча со релјеф) со натпис, Велес, Македонија, III в. н.е., 87 x 57 x 9 см. Музеј на Република Македонија - слика бр.39;
- приврзок од бронзена пиксис, Гевгелија, Македонија, железно време, 14 см. Музеј на Гевгелија - слика бр.46;
- монета Деронес со бик и звезда со осум зраци, Македонија, 5-ти в. п.н.е., 0,042 x Ø 1,605 см. Завод за заштита на спомениците на културата и музеи - Штип - слика бр.91;
- Свети Јован Крстител, темпера, дрво, платно, Скопје, Македонија, 14 в. н.е., 125 x 95,5 x 4 см. Музеј на Република Македонија - слика бр.99;
- бронзен реликвијарен крст, Скопје, Македонија, 11-13 в. АД, 6,8 x 5,3 см. Музеј на град Скопје - слика бр.111.

Според ИКОМ објавувањето на овој нов црвен список за ризик на предмети на културата во Југоисточна Европа претставува вреден придонес за заштитата на наследството и се надева дека оваа алатка ќе им помогне на полициските службеници, царинските службеници и приватните граѓани во идентификувањето на наследството во ризик, како и дека истото ќе стане важен и долготраен инструмент во растечкиот арсенал

⁹² https://icom.museum/wp-content/uploads/2021/10/ICOM_RL-SEE_Website_20211013_EN_Final.pdf (пристапено 01.01.2022 година).

на алатки кои се користат за да помогнат во заштитата на богатото и вредно наследство на Југоисточна Европа за сите.

Меѓународната опсерваторија е светска платформа за соработка за споделување информации и унапредување на соработката во борбата против недоволната трговија. Опсерваторијата е иновативна алатка која служи како информативна база на податоци собирајќи невиден број ресурси во врска со незаконската трговија со предмети на културата и средствата за борба против тоа.

Покрај потенцијалот за собирање суштински информации за оваа тема, Опсерваторијата работи и како постојана меѓународна платформа за соработка. Ја зајакнува силната мрежа на меѓународни партнери, вклучувајќи меѓународни организации, агенции за спроведување на законот, истражувачки институции и надворешни експертски чинители. Во овој поглед, одржува годишни состаноци наменети за споделување информации меѓу клучните партнери. Главните цели на Опсерваторијата се да ги подобри методите на мониторинг, собирањето податоци и научните истражувања и да ја поттикне размената на добри практики.

ИКОМ е силно посветена да им помогне на професионалците во музеите да се опорават од катастрофи и да планираат одговор при итни случаи. Според членовите 1.6 и 2.21 од Етичкиот кодекс на музеите на ИКОМ, музеите треба да ги заштитат своите збирки од природни и катастрофи предизвикани од човекот. За да се справи со ова прашање, ИКОМ развива програми и ја подигнува свеста за наследството во опасности и ситуации по настанати катастрофи.

Комитетот за управување со ризици од катастрофи (DRMC) на ИКОМ собира професионалци за музеи за да им помогне на земјите на кои им е потребна помош да се справат со вонредните состојби од културното наследство. DRMC е постојан комитет на ИКОМ посветен на одговор во итни ситуации по настанати големи природни и човечки катастрофи, како и за време и по воени конфликти. Работи на ограничување и задржување на штетата преку превентивни мерки за зачувување, ублажување на ризикот и брза интервенција. DRMC постапува само по барање на музејските професионалци или институции и кога ситуацијата ги надминува националните можности за одговор. Неговата улога е да се поврзе со меѓународната заедница (локални и меѓународни институции) за споделување информации и соработка за подобрување на управувањето со ризикот. DRMC ја проценува секоја критична ситуација и соодветните потреби за развој на механизми за одговор, на пример со изготвување извештај за брза проценка на

штетата. DRMC, исто така, поддржува долгорочно градење капацитети за музејските професионалци и го поттикнува развојот на регионалните мрежи.

Програмата за итни случаи на музејот ги обучува музејските професионалци и експерти во области поврзани со вонредни состојби за да се надминат потенцијалните катастрофи преку планирање однапред како да се постапува во итни ситуации како што се: земјотреси, пожари, поплави, урагани или воени разурнувања. Програмата има за цел идентификација и развој на превентивни мерки преку едукативен пристап со обуки кои комбинираат теоретски поими и практични студии. Тоа лежи на два клучни принципи:

- Прилагодување спрема локалното население и спецификите на животната средина;
- Имплементација на регионални мрежи и координација со Националните комитети.

5. Заштита на културното наследство во војна

Во секоја голема војна постои веројатност да настрадаат и културните и природните локалитети. Одредени културни локалитети се понекогаш намерно нападнати со цел да се уништат симболите на идентитетот на некој народ. Природните локалитети (особена флората и фауната) можат да бидат загрозувани на било кој начин: со бомбардирање, поминување на воени возила низ заштитените национални паркови, оган, криволов и масовно раселување на луѓето. За време на војна културните и природните локалитети, кои се значаен извор на приходи од туризмот, исто така сè почесто стануваат цели на намерно уништување.

Првите правни инструменти за заштита на културното наследство се развија во правото за вооружен судир. Со векови, уништувањето и отстранувањето на културната сопственост кои му припаѓале на непријателот, биле дел од воените обичаи. Сè до изработката на Хашките конвенции од 1899/1907 година⁹³ не биле развиени првите правила за заштита на културната сопственост од намерно уништување. Меѓутоа, тие

⁹³ Convention with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land, The Hague (II), 29 July 1899, достапно на: https://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague02.asp (пристапено на: 17.09.2020); Convention respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land, The Hague (IV), 18 October 1907, достапно на: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp (пристапено на: 17.09.2020); Convention concerning Bombardment by Naval Forces in Time of War, The Hague (IX), 18 October 1907, достапно на: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague09.asp (пристапено на: 17.09.2020).

биле толку слаби и непрецизно формулирани што не го спречија погубното, катастрофално уништување на културната сопственост за време на двете светски војни.

5.1 Хашката конвенција од 1954 година и нејзиниот втор протокол од 1999 година

Имајќи ги во предвид резултатите од двете светски војни, дојдено е до заклучок дека е потребен специфичен систем за заштита, за што меѓународната заедница по Втората светска војна започна со изготвување на нов договор. Исходот беше Конвенцијата за заштита на добра на културата во случај на вооружен судир, потпишана во Хаг на 14.05.1954 година (Хашката конвенција од 1954 година).⁹⁴ Тоа беше првиот глобален договор што се занимаваше специјално со заштитата на културната сопственост и на тој начин претставува пресвртница во развојот на правото за културно наследство.

Хашката конвенција содржи одредби за заштита на движни и недвижни добра од големо значење за културното наследство на народите без оглед на нивното потекло или сопственост, а според одредбите, почитта кон таквите добра е задолжителна.

Станувајќи договорна страна на Хашката конвенција, државата се обврзува да ги преземе сите неопходни заштитни мерки за чување на таквите добра на својата територија. Накусо, ова значи дека државата ќе го преземе следново:

- ќе ги ублажи последиците што би го предизвикал вооружениот судир на културното наследство и ќе преземе превентивни мерки, не само во време на непријателски дејства, туку и во време на мирот;
- ќе обезбеди механизми за заштита; ќе означи одредени важни градби и споменици со посебни заштитни знаци што ќе укажуваат дека станува збор за заштитени места;
- ќе формира посебни единици во рамките на војската кои ќе бидат одговорни за заштитата на културното наследство.

Конвенцијата сепак имаше некои слабости, кои државите потписнички се обидоа да ги решат со развивање на протокол, Вториот протокол на Хашката конвенција од 1954

⁹⁴ Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention 1954, The Hague, 14 May 1954, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20249/volume-249-I-3511-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година).

година за заштита на културната сопственост во случај на вооружен судир, потпишан на 26 март 1999 година (Втор Хашки протокол од 1999 година).⁹⁵

Сепак, бидејќи многу моќни држави не ја потпишале или не ја ратификувале Хашката конвенција од 1954 година, ниту нејзините протоколи, развиен е втор паралелен систем на меѓународна заштита на културната сопственост. Во 1977 година, четирите Женевски конвенции од 1949 година⁹⁶ беа дополнети со два протокола за подобрување и прецизирање на заштитата на жртвите од меѓународни вооружени судири (Дополнителен Женевски протокол I⁹⁷) и не-меѓународни вооружени судири (Дополнителен Женевски протокол II⁹⁸). И двата протокола содржат еден член што се однесува на заштитата на културните објекти и на местата за молитва.⁹⁹ Бидејќи скоро сите држави што не се потписнички на Хашката конвенција и нејзините протоколи се барем страни на Женевските конвенции и нивните два протокола, основните правила за заштита на културната сопственост во време на вооружен судир имаат универзален опсег на примена.

Правилата на Хашката конвенција од 1954 година и нејзиниот втор протокол од 1999 година се многу специфични, доста детални и применливи, а заради утврдување на кривична одговорност во случај на сериозно кршење на најважните должности. Сепак,

⁹⁵ Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1999, достапно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (пристапено на 25.09.2020 година).

⁹⁶ Geneva Convention for the amelioration of the condition of the wounded and sick in armed forces in the field, 12 August 1949, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2075/volume-75-I-970-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година); Geneva Convention for the amelioration of the condition of the wounded, sick and shipwrecked members of the armed forces at sea, 12 August 1949, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2075/volume-75-I-971-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година); Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war, 12 August 1949, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2075/volume-75-I-972-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година); Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war, 12 August 1949, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2075/volume-75-I-973-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година).

⁹⁷ Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I), 12 August 1977, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201125/volume-1125-I-17512-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година).

⁹⁸ Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of non-International armed conflicts (Protocol II), 12 August 1977, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201125/volume-1125-I-17513-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година).

⁹⁹ Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I), 12 August 1977, Art.53, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201125/volume-1125-I-17512-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година); Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of non-International armed conflicts (Protocol II), 12 August 1977, Art.16, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201125/volume-1125-I-17513-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година).

треба да се забележи дека заштитата во време на вооружен судир се однесува само на материјалното културно наследство. Во случај на вооружен судир, нематеријалното културно наследство не е заштитено со специфична меѓународна конвенција.

Заштитата на културното наследство во време на вооружен судир е ограничена на заштита на материјалното наследство, т.е. на културната сопственост. Локалитетите или спомениците од културна вредност се во постојана опасност да бидат уништени или оштетени за време на вооружените судири. Причините се повеќекратни. Локалитетот или зградата може на пример да се користи или да се смета дека се користи за воени цели. Во вакви случаи тоа претставува воена цел. Друга причина е “инцидентното” или колатералното оштетување на културната сопственост. Се појавува кога локалитетите, спомениците или музеите се наоѓаат веднаш до воените цели што се напаѓаат. Трета причина, која игра доминантна улога во етничките или граѓанските војни, е насочен напад на локалитети на културата на непријателот со цел да се уништат главните елементи на неговиот културен идентитет.¹⁰⁰ Но, без оглед од која причина се уништува или оштетува културната сопственост - вистинската цел секогаш се луѓето, нивниот идентитет и нивната меморија.

Постојат два паралелни конвенционални системи за заштита на културната сопственост во време на вооружен судир: Хашкиот систем (Хашката конвенција од 1954 година и вториот протокол од 1999 година) и Женевскиот систем (двата дополнителни Женевски протоколи од 1977 година).

Заштитата предвидена со Хашката конвенција од 1954 година (стапува во сила на 7 август 1956 година) и нејзиниот втор протокол од 1999 година (стапува во сила на 9 март 2004 година) се заснова на двоен пристап кој се состои од “заштита” и “почитување”.

5.1.1 Заштита

Заштитата се одвива пред да се појави вооружен конфликт, т.е. во време на мир. Според чл.3 од Хашката конвенција од 1954 година, државите потписнички треба да го заштитат имотот на културата што се наоѓа на нивна територија од предвидливите ефекти на вооружениот конфликт.

¹⁰⁰ Нападот и уништувањето на стариот мост во градот Мостар или нападот на градот Дубровник во војните на територијата на СФРЈ во 1990-те, се само некои од примерите за целно уништување на културните добра. Види: Drakulić, S. (1993), *Falling Down*, The New Republic, 13 December 1993, p.14 f.

Мерките што треба да ги преземат државите за да го заштитат сопствениот имот на културата не се наведени во Конвенцијата; државите на тој начин можат да се одлучат за оние мерки што сметаат дека се соодветни. Сепак, Вториот протокол содржи детални одредби за неопходните подготвителни мерки. Заштитата “вклучува, како што е соодветно, подготовка на залихи, планирање на мерки за итни случаи за заштита од пожар или структурен колапс, подготовка за отстранување на подвижен имот на културата или соодветна одредба за заштита на таквиот имот на лице место како и назначување на надлежни органи одговорни за заштита на културната сопственост”.¹⁰¹

Друга мерка на заштита е карактеристичното обележување на културната сопственост под заштита со цел да се олесни нејзиното препознавање во случај на вооружен конфликт.¹⁰² Амблемот што ќе се нанесе е таканаречениот син штит кој се состои од “кралско-син квадрат, еден од аглиите на кои е формирана точката на штитот и на кралско-синиот триаголник над квадратот, просторот од двете страни е обоен со бел триаголник”.¹⁰³ Може да се користи самостојно за културна сопственост под “општа” заштита, за лицата одговорни за контрола, за персоналот вклучен во заштитата на културната сопственост и на нивните карти за идентификација.¹⁰⁴

Синиот штит треба да се повтори три пати во триаголна формација за неподвижен имот на културата под “специјална” заштита, за транспорт и за импровизирани засолништа на подвижен имот на културата.¹⁰⁵

Државите имаат обврска да го подготват својот воен персонал за заштита на културната сопственост. Понатаму, државите треба да планираат или да воспостават услуги или специјализиран персонал, чија цел е да обезбедат почитување на културната сопственост и да соработуваат со цивилните власти одговорни за заштита на истата.¹⁰⁶

¹⁰¹ Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1999, Art.5, достапно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (пристапено на 25.09.2020 година).

¹⁰² Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention 1954, The Hague, 14 May 1954, Art.6, 16 and 17, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20249/volume-249-I-3511-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година).

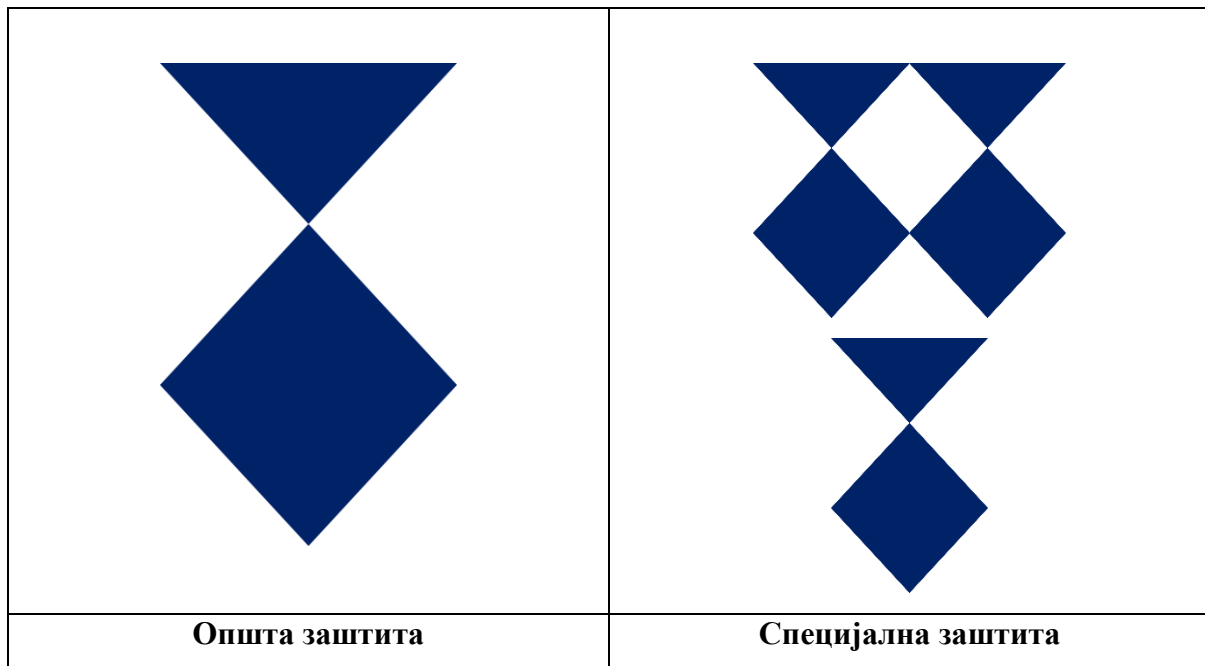
¹⁰³ Ibid, Art.16 para.1.

¹⁰⁴ Ibid, Art.17 para.2.

¹⁰⁵ Ibid, Art.17 para.1.

¹⁰⁶ Ibid, Art.7.

Слика бр.2 - Амблем за заштита на културно добро според Хашката конвенција од 1954 година (Син штит)

5.1.2 Почитување

Должноста да се почитува културната сопственост настанува во моментот кога ќе започне вооружен судир. Тој се однесува и на културната сопственост лоцирана на сопствената територија, како и на културната сопственост лоцирана на територијата на другите држави. Според член 4 од Хашката конвенција од 1954 година, државите потписнички треба да се воздржат од било какво непријателство насочено кон културната сопственост. Покрај тоа, тие се должни да не ја користат културната сопственост и нејзината непосредна околина на начин што може да ја направат воена цел и на тој начин да ја изложат на уништување или оштетување. Сепак, постојат три различни нивоа на заштита. Нивото на заштита зависи од културната вредност на предметот за кој станува збор.

Објектите можат да бидат ставени под “општа” заштита¹⁰⁷ доколку тие претставуваат “подвижен или неподвижен имот од големо значење за културното наследство за сите луѓе”. Споменици, археолошки локалитети, групи на згради, уметнички дела, ракописи, книги, научни збирки, згради како што се музеи, големи

¹⁰⁷ Терминот “општа” не се користи ниту во Хашката конвенција од 1954 година ниту во Вториот протокол од 1999 година. Формулацијата што се користи таму е “културна сопственост која не е под посебна заштита”.

библиотеки и складишта со архиви и други работи кои треба да се стават во засолниште, во случај на вооружен судир, подвижен имот на културата, се некои од примерите споменати во Хашката конвенција од 1954 година.¹⁰⁸ Културната сопственост под “општа” заштита може да биде нападната или користена за воени цели во случај на императивна воена неопходност.¹⁰⁹ Ова откажување од обврските во случај на императивна воена потреба беше главната точка на критика изнесена во коментарите на Хашката конвенција од 1954 година.¹¹⁰ Вториот протокол од 1999 година се обиде да го реши овој проблем со прецизирање на условите под кои може да се повика императивната воена потреба.¹¹¹

“Посебна” заштита може да се даде само на ограничен број складишта наменети за засолниште на подвижен имот на културата, на ограничен број на центри кои содржат споменици и на други неподвижни културни добра од многу големо значење.¹¹² Сепак, тие можат да бидат ставени под “посебна” заштита ако се наоѓаат на соодветно растојание од било кој голем индустриски центар или од било која важна воена цел (како аеродроми, радиодифузни станици, железнички станици или главни линии на комуникација) и ако не се користат за воени цели.¹¹³ Таквата културна сопственост мора да се запише во “Меѓународниот регистар на културна сопственост под посебна заштита”¹¹⁴ и потоа добива имунитет.¹¹⁵ Овој имунитет, сепак не е апсолутен. Може да биде повлечен, особено во случај на неизбежна воена неопходност.¹¹⁶

¹⁰⁸ Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention 1954, The Hague, 14 May 1954, Art.1 (a)-(c), достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20249/volume-249-I-3511-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година).

¹⁰⁹ Ibid, Art.4 para.2.

¹¹⁰ Види: Nahlik, Stanislaw E. (1967), *La protection internationale des biens culturels en cas de conflit armé*, Recueil des Cours de l'Académie de droit international, vol.120, p.65; Hladík, J. (1999), *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the notion of military necessity*, Revue Internationale de la Croix Rouge, vol.81, no.835, pp.621 ff.

¹¹¹ Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1999, Art.6-8, достапно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (пристапено на 25.09.2020 година).

¹¹² Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention 1954, The Hague, 14 May 1954, Art.8 para.1. “Посебна” заштита може да се додели и на транспортери исклучиво ангажирани за пренос на културни добра, без разлика дали се на територијата каде е конфликтот или на друга територија. Види: Art.12, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20249/volume-249-I-3511-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година).

¹¹³ Ibid, Art.8 para.1 (a)-(b).

¹¹⁴ Ibid, Art.8 para.6.

¹¹⁵ Ibid, Art.9.

¹¹⁶ Ibid, Art.11 para.2.

Двете категории на заштита беа утврдени со Хашката конвенција од 1954 година. И двете се однесуваат на културната сопственост што е од големо или е од многу големо значење за соодветната држава. Заштитената културна сопственост, како таква е од национална вредност.¹¹⁷ Вториот протокол од 1999 година воспостави трето ниво на заштита, специјално дизајнирано за културна сопственост од универзална вредност. Според својот чл.10 “Засилена” заштита може да му биде доделена од страна на Меѓувладиниот комитет за заштита на културните добра во случај на вооружен судир¹¹⁸ во посебна постапка¹¹⁹ на подвижна или неподвижна културна сопственост од најголемо значење за човештвото. За да се стави под “засилена” заштита, сепак, имотот на културата треба да биде заштитен во време на мир со соодветни домашни правни и административни мерки кои ја препознаваат неговата исклучителна културна и историска вредност и обезбедуваат највисоко ниво на заштита. Исто така, тоа не може да се користи за воени цели или за да се заштитат воени локации. На културната сопственост под “засилена” заштита и се дава имунитет.¹²⁰ Овој имунитет е многу посилен од оној што е даден на културната сопственост под “посебна” заштита. И покрај тоа што имунитетот може да се изгуби, суспендира или откаже, условите за исполнување се толку строги,¹²¹ што имунитетот на културната сопственост под “засилена” заштита е скоро апсолутен.

Вреди да се споменат уште два факти. Прво, обемот на примена на Хашката конвенција од 1954 година и Вториот протокол од 1999 година е широк. Повеќето правила се применуваат како за меѓународни¹²² така и за не-меѓународни¹²³ вооружени

¹¹⁷ O’Keefe, R. (2006), *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*, Cambridge: Cambridge University Press, p.210.

¹¹⁸ Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1999, Art.24 ff., достапно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (пристапено на 25.09.2020 година).

¹¹⁹ Ibid, Art.11.

¹²⁰ Ibid, Art.12.

¹²¹ Ibid, Art.13 and 14. Види: Mainetti, V. (2004), *De nouvelles perspectives pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé: l’entrée en vigueur du Deuxième Protocole relatif à la Convention de La Haye de 1954*, Revue Internationale de la Croix Rouge, vol.86, no.854, p.337 (353 ff.).

¹²² Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention 1954, The Hague, 14 May 1954, Art.18, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20249/volume-249-I-3511-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година); Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1999, Art.3 para.1, достапно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (пристапено на 25.09.2020 година).

¹²³ Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention 1954, The Hague, 14 May 1954, Art.19, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20249/volume-249-I-3511-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година); Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in

судири. Понатаму, не постојат само правила за време на мир и за време на непријателства, туку и посебни обврски кои произлегуваат во време на окупација на странска територија.¹²⁴ Второ, сериозните прекршувања на најважните обврски водат до кривична одговорност.¹²⁵

5.2 Двата дополнителни Женевски протоколи од 1977 година

Двата дополнителни Женевски протоколи од 1977 година, кои стапија во сила на 7 декември 1978 година, ги надополнуваат обврските утврдени во Хашкиот систем.

Протоколите се однесуваат на меѓународни (протокол I) и на не-меѓународни (протокол II) вооружени судири. Двата договори содржат повеќе или помалку идентична одредба. Член 53 од Женевскиот дополнителен протокол I гласи:

“Член 53. Заштита на културни објекти и места на богослужба

Без оглед на одредбите на Хашката конвенција за заштита на културната сопственост во случај на вооружен судир од 14 мај 1954 година и други релевантни меѓународни инструменти, забрането е:

- (a) да извршат било какви непријателски акти насочени против историски споменици, уметнички дела или места за богослужба кои претставуваат културно или духовно наследство на народите;
- (b) да се користат такви објекти за поддршка на војна;
- (c) да се направат таквите објекти да бидат предмет на одмазда.”

Член 16 од Женевскиот Дополнителен протокол II има скоро иста формулација. Има само два пасуси во кои недостасуваат: зборовите “други релевантни меѓународни инструменти” и последната забрана, т.е. да не се направат таквите објекти да бидат предмет на одмазда. Причината е едноставна. И двата пасуси кои недостасуваат се

the Event of Armed Conflict, 1999, Art.3 para.1, Art.22 para.1, достапно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (пристапено на 25.09.2020 година).

¹²⁴ Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention 1954, The Hague, 14 May 1954, Art.5, Art.18 para.2, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20249/volume-249-I-3511-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година); Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1999, Art.9, достапно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (пристапено на 25.09.2020 година).

¹²⁵ Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention 1954, The Hague, 14 May 1954, Art.28, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20249/volume-249-I-3511-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година); Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1999, Art.15, достапно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (пристапено на 25.09.2020 година).

применливи во случај на вооружен судир со меѓународен карактер, додека протоколот II се однесува само на не-меѓународните конфликти.

Обврските утврдени со двата Женевски дополнителни протоколи во голема мерка соодветствуваат на “почитта” што треба да се даде на културната сопственост под “општа” заштита, предвидена со Хашкиот систем. И двајцата имаат за цел да ја заштитат културната сопственост од национална културна вредност.¹²⁶ И Хашкиот систем и Женевскиот дополнителен протокол, исто така, се применуваат за време на окупација на странска територија.¹²⁷ Но, додека Хашката конвенција од 1954 година само ја штити културната сопственост од “големо” национално значење,¹²⁸ двата Женевски дополнителни протоколи од 1977 година не содржат такво ограничување. Затоа, групата на културни добра заштитена со Женевскиот систем е поголема.

6. Заштита на културното наследство во време на мир

Заштитата на културното наследство во време на мир се развило подоцна. Една од главните причини може да биде дека во време на мир, заштитата на културното наследство кое се наоѓа на територијата на една држава обично се смета за дел од внатрешните работи на таа држава. Ситуацијата во време на мир е различна од онаа во време на вооружен судир. Глобалната конвенција што ја смени оваа чиста национална перцепција на културното наследство беше Конвенцијата за заштита на светското

¹²⁶ Wenger, Claude F. (1986), in Sandoz, Y., Swinarski, C. and Zimmermann, B. (eds.) *Commentaire des Protocoles additionnels du 8 juin 1977 aux Conventions de Genève du 12 août 1949, Protocole I, Geneva*, Art.53, para.2063 ff.; Toman, J. (1989), in Haller, W., Kölz, A., Müller, G. and Thürer, D. (eds.) *La protection des biens culturels en cas de conflit armé non international*, Festschrift für Dietrich Schindler zum 65. Geburtstag, Basel, Frankfurt a.M., p.311 (333 f.).

¹²⁷ Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I), 12 August 1977, Art.1 para.3, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201125/volume-1125-I-17512-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година); заедно со заедничките: Art.2 para.1 and 2 од конвенциите: Geneva Convention for the amelioration of the condition of the wounded and sick in armed forces in the field, 12 August 1949, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2075/volume-75-I-970-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година); Geneva Convention for the amelioration of the condition of the wounded, sick and shipwrecked members of the armed forces at sea, 12 August 1949, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2075/volume-75-I-971-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година); Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war, 12 August 1949, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2075/volume-75-I-972-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година); Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war, 12 August 1949, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2075/volume-75-I-973-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година).

¹²⁸ Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention 1954, The Hague, 14 May 1954, Art.1(a), достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20249/volume-249-I-3511-English.pdf> (пристапено на 25.09.2020 година).

културно и природно наследство, потпишана на 16 ноември 1972 година (Конвенцијата за светско наследство од 1972 година).¹²⁹ Целта на оваа конвенција е да ги заштити тие места и споменици на културата чија важност ја надминуваат регионалната или националната димензија и кои имаат “извонредна универзална вредност”.

Со децении, Конвенцијата за светско наследство беше единствениот глобален договор што се занимаваше со заштита на културното наследство во време на мир. Меѓутоа, на почетокот на 21 век започна нова ера. УНЕСКО започна да развива низа договори што опфаќаат многу други аспекти на заштитата на културното наследство. Прва беше Конвенцијата за заштита на подводното културно наследство, потпишана на 6 ноември 2001 година (Конвенцијата за подводно наследство од 2001 година).¹³⁰ Целта на оваа конвенција е да се зачуваат културните објекти под морето.

Вториот договор изработен на почетокот на 21 век од страна на УНЕСКО беше Конвенцијата за заштита на нематеријалното културно наследство, потпишана на 17 октомври 2003 година (Конвенцијата за нематеријално наследство од 2003 година).¹³¹ За прв пат во историјата, глобална конвенција се фокусираше на заштита на нематеријалните елементи на културното наследство. Две години подоцна на 20 октомври 2005 година, беше потпишан уште еден договор на УНЕСКО, Конвенцијата за заштита и унапредување на разновидноста на културните изрази, (Конвенција за културна разновидност од 2005 година).¹³² Таа не се занимава директно со заштитата на нематеријалното културно наследство. Како и да е, таа претставува важен додаток на Конвенцијата за нематеријално наследство од 2003 година.

Заштитата во време на мир се однесува на материјалното и нематеријалното културно наследство. Но, обврските утврдени во четирите договори не се толку строги и детални како правилата за заштита на културната сопственост во случај на вооружен судир.

¹²⁹ UNESCO Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Paris, 16 November 1972, достапно на: <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> (пристапено на 27.09.2020 година).

¹³⁰ UNESCO Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, Paris, 2 November 2001, достапно на: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/2001-convention/official-text/> (пристапено на 27.09.2020 година).

¹³¹ UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Paris, 17 October 2003, достапно на: <https://ich.unesco.org/en/convention> (пристапено на 27.09.2020 година).

¹³² UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, Paris, 20 October 2005, достапно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (пристапено на 27.09.2020 година).

Може да се заклучи дека материјалното културно наследство потпаѓа под заштита на Конвенцијата за светско наследство од 1972 година и Конвенцијата за подводно наследство од 2001 година, а нематеријалното културно наследство е заштитено со Конвенцијата за нематеријално наследство од 2003 година и Конвенцијата за културна разновидност од 2005 година.

6.1 Конвенција за заштита на светското културно и природно наследство

Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство, попозната како Конвенција за светско наследство од 1972 година, која стапила во сила на 17 декември 1975 година, е првиот службен меѓународен инструмент со кој се утврдува итната потреба да се идентификува и заштити нашето културно и природно наследство со исклучителна универзална вредност, кое е незаменливо.

Конвенцијата особено јасно нагласува дека имаме морална и финансиска одговорност да го штитиме она што се нарекува културно и природно наследство, пред се преку меѓународна соработка. Потребно е да се заштити светското наследство бидејќи тоа е уникатно и ретко и ако биде уништено не може да се замени.

Конвенцијата е длабоко оригинална зашто ги поврзува заштитата на природата и заштитата на културата. Се разбира, природата и културата се комплементарни: културниот идентитет на разните народи се градел во средината во која живееле и честопати најубавите споменици, градби и локалитети дел од својата убавина му ја должат токму на своето природно окружување. Знакот на светското наследство ја симболизира поврзаноста меѓу културните и природните локалитети и меѓу културата и природата.

Конвенцијата го дефинира културното наследство во член 1, а природното наследство го дефинира во член 2.

За “културно наследство” се сметаат:

- споменици: архитектонски дела, дела на споменична скулптура и сликарство, елементи или структури од археолошка природа, натписи, пештерни живеалишта и комбинација од карактеристики, кои создаваат исклучителна, универзална вредност од историска, уметничка и научна гледна точка;
- групи на градби: групи на издвоени или поврзани градби кои, поради нивната архитектура, нивната истообразност (хомогеност) или поради нивното место

во пејзажот, имаат исклучителна, универзална вредност од историска, уметничка и научна гледна точка;

- локалитети: дела создадени од човекот или дела создадени во содејство на природата и човекот, како и области во кои се вклучени археолошки локалитети кои имаат исклучителна, универзална вредност од историска, естетска, етнолошка или антрополошка гледна точка.

За “природно наследство” се сметаат:

- природни особености сочинети од физички и биолошки созданија т.н. формации или групи на вакви созданија, кои имаат исклучителна, универзална вредност од естетска и научна гледна точка;
- геолошки и физиографски дела (творби) и стриктно означени области кои го сочинуваат живеалиштето на загрозени животински и растителни видови од исклучителна, универзална вредност од уметничка и заштитна гледна точка;
- природни локалитети или стриктно означени природни области од исклучителна, универзална вредност од научна и заштитна гледна точка и како природна убавина.

Иако не е наведено експлицитно, конвенцијата штити само недвижен имот на културата.¹³³ Подвижни предмети, како слики или дела на уметноста, не потпаѓаат под нејзиниот опсег. Недвижната културна сопственост мора да биде од “извонредна универзална вредност” за да биде заштитена.¹³⁴

Недвижен предмет станува “Светско културно наследство” во моментот кога е впишан во списокот за светско наследство од страна на Комитетот за светско наследство. Постапката¹³⁵ во голема мерка е под влијание на државите потписнички. Токму тие го започнуваат процесот со доставување на пописи на предмети од културна сопственост лоцирани на нивната територија, што според нивното мислење ги исполнуваат критериумите за да бидат од извонредна универзална вредност. Комитетот за светско наследство, меѓувладино тело се состанува еднаш годишно, одлучува дали се

¹³³ Види: Kahn, P. (1996), *Protection du patrimoine artistique immobilier: La liste du patrimoine mondial de l'UNESCO* in Briat, M. and Freedberg, Judith A. (eds.) *Legal Aspects of International Trade in Art Law*, Volume V in the series: *International Sales of Works of Art*, The Hague, Boston, London, pp.231-239.

¹³⁴ UNESCO Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Paris, 16 November 1972, Art.1 para.2-4, достапно на: <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> (пристапено на 27.09.2020 година).

¹³⁵ Постапката е утврдена во чл.11 од Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство и во став 120 и понатаму од Оперативните упатства за имплементација на Конвенцијата за светско наследство, кои се донесени од Комитетот за светско наследство согласно чл.10 ст.1 од конвенцијата. Оперативните упатства се достапни на: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>.

исполнети барањата и имотот треба да биде вклучен на списокот на светско наследство. Условите што треба да ги исполни недвижниот предмет за да се квалификува како имот од извонредна универзална вредност не се опишани во Конвенцијата за светско наследство од 1972 година. Наместо тоа, Комитетот за светско наследство е оној кој ги дефинира критериумите.¹³⁶ Тие беа развиени на многу детален начин од Комитетот со текот на времето и сега може да се најдат, во Упатството за работа.¹³⁷ До 2019 година, во листата на светско наследство беа запишани 1121 имоти, од кои 869 се дел од светското културно наследство, 213 претставуваат светско природно наследство, а 39 беа класифицирани како имот со мешани својства. Тие се наоѓаат на териториите на 167 од 186 држави потписнички.

Табела бр.1 - Локалитети запишани на Списокот со културно наследство (1978-2019)¹³⁸

Регион:	Културни	Природни	Мешовити	Вкупно:	%	Држави-потписнички со запишан имот
Јужна Америка и Кариби	96	38	8	142	12.67 %	28
Европа и Северна Америка	453	65	11	529	47.19 %	50
Азија и Пацифик	189	67	12	268	23.91 %	36
Арапски држави	78	5	3	86	7.67 %	18
Африка	53	38	5	96	8.56 %	35
Вкупно:	869	213	39	1121	100 %	167

Запишувањето на недвижен предмет во списокот на светско наследство води до утврдување на одредени права и обврски на државите потписнички. Повеќето од нив се однесуваат на државата на чија територија се наоѓа имотот. Должноста да се обезбеди идентификација, заштита, зачувување, презентирање и пренесување на идните

¹³⁶ UNESCO Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Paris, 16 November 1972, Art.11 para.5, достапно на: <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> (пристапено на 27.09.2020 година).

¹³⁷ Види: Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, para.49-53 and 79-119, достапно на: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/> (пристапено на 27.09.2020 година).

¹³⁸ <http://whc.unesco.org/en/list/stat/> (пристапено на 22.08.2020 година).

генерации на Светското културно наследство припаѓа пред се на таа држава.¹³⁹ Мерките препорачани за оваа цел од страна на Конвенцијата се: интеграција на заштитата на светското културно наследство во сеопфатни програми за планирање, воспоставување на специјални служби за нејзина заштита, конзервација и презентација, развој на научни и технички студии и истражувања за да се направи способна државата да може да се спротивстави на опасностите што го загрозуваат имотот или развој на центри за обука за заштита, зачувување и презентација на културното наследство.¹⁴⁰

Сепак за државата на чија територија се наоѓа имотот се предвидени и некои права. Најважното е правото да се побара меѓународна помош во случај државата да не може да гарантира заштита на имотот со сопствени ресурси.¹⁴¹ Меѓународната помош може да биде или финансиска, уметничка, научна или техничка. Помошта се обезбедува од Фондот за светско наследство¹⁴² или од Комитетот за светско наследство врз основа на поднесено барање од државата.¹⁴³ Воедно, државата може да го користи амблемот за светско наследство за да ги идентификува имотите што се впишани во списокот на светско наследство.¹⁴⁴

Слика бр.3 - Амблем на светско наследство

¹³⁹ UNESCO Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Paris, 16 November 1972, Art.4, достапно на: <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> (пристапено на 27.09.2020 година).

¹⁴⁰ Ibid, Art.5.

¹⁴¹ Ibid, Art. 4.

¹⁴² Ibid, Art.15 ff.

¹⁴³ Ibid, Art.19 ff.

¹⁴⁴ Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, para.258 ff., достапно на: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/> (пристапено на 27.09.2020 година).

Државите потписнички признаваат дека меѓународната заедница како целина треба да соработува за да ги заштити имотите впишани во списокот. Затоа, тие имаат обврска да дадат своја помош во идентификувањето, заштитата, зачувувањето и презентирањето на светското културно наследство, доколку така побараат државите на чија територија се наоѓа. Покрај тоа, тие треба да се воздржат од било какви намерни мерки што можат директно или индиректно да го оштетат имотот на културата од извонредна универзална вредност што се наоѓа на територија на другите држави потписнички на конвенцијата.¹⁴⁵

Ако некоја држава побара помош за заштита на светско наследство или ако се потребни големи операции за заштита на имотот, Комитетот за светско наследство го впишува предметот во списокот на светско наследство во опасност. Списокот е предвиден да вклучува само имот на кој му се заканува сериозни и специфични опасности. Конвенцијата споменува, на пример, закана од исчезнување предизвикано од големи јавни или приватни проекти или брзи проекти за урбанистички или туристички развој, избувнување или закана од вооружен конфликт или било каков вид природни непогоди.¹⁴⁶ Критериумите и постапката за впишување на имотите на списокот е утврдена во Оперативните упатства.¹⁴⁷ До 2019 година, на списокот на светско наследство во опасност се впишани 53 имоти.¹⁴⁸

6.2 Конвенција за подводно наследство од 2001 година

Во 2001 година, потпишана е нова конвенција на УНЕСКО, чија цел е да се обезбеди заштита на подводното културно наследство.¹⁴⁹ Таа стапи во сила на 2 јануари 2009 година. Поимот “подводно културно наследство” е дефиниран¹⁵⁰ како “сите траги

¹⁴⁵ UNESCO Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Paris, 16 November 1972, Art.6, достапно на: <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> (пристапено на 27.09.2020 година).

¹⁴⁶ Ibid, Art.11 para.4.

¹⁴⁷ Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, para.177-198, достапно на: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/> (пристапено на 27.09.2020 година).

¹⁴⁸ <https://whc.unesco.org/en/danger/> (пристапено на 22.08.2020 година).

¹⁴⁹ За повеќе информации за конвенцијата, види: Carducci, G. (2002), *New Developments in the Law of the Sea: The UNESCO Convention on the Protection of Underwater Cultural Heritage*, American Journal of International Law, vol.96, no.2, pp.419-434. За правната состојба пред влегувањето во сила на Конвенцијата, види: Blake, J. (1996), *The Protection of the Underwater Cultural Heritage*, The International and Comparative Law Quarterly, vol.45, no.4, pp.819-843.

¹⁵⁰ UNESCO Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, Paris, 2 November 2001, Art.1 para.1, достапно на: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/2001-convention/official-text/> (пристапено на 27.09.2020 година).

од човековото постоење кои имаат културни, историски или археолошки особини што се делумно или тотално под вода, периодично или континуирано, најмалку 100 години”. Споменатите примери се “локалитети, градби, згради, артефакти и човечки остатоци, заедно со нивниот археолошки и природен контекст; бродови, авиони, други возила или било кој дел од нив, нивниот товар или друга содржина, заедно со нивниот археолошки и природен контекст и предмети од праисториско значење”. Конвенцијата се однесува и на подвижното и на недвижното материјално наследство. И покрај тоа што се чини дека неговото име укажува на тоа дека се однесува на целата културна сопственост што лежи под било каков вид вода, нејзините одредби се однесуваат само на културната сопственост под морето.

Самата конвенција е прилично кратка и поставува само основни принципи. Деталните практични правила за третман и заштита на подводното културно наследство се наоѓаат во анексот насловен “Правила за активности насочени кон подводно културно наследство”. Кога различните членови на Конвенцијата упатуваат на “Правила” што треба да се применат, тие пред се мислат на анексот. Обврските на државите потписнички се разликуваат во зависност од различните поморски зони.

Во нивните внатрешни води и во нивното територијално море,¹⁵¹ државите потписнички во остварување на својот суверенитет имаат ексклузивно право да регулираат и дозволат активности насочени кон подводното културно наследство. Но, од нив се бара да се применуваат Правилата за подводните активности во овие поморски зони. Истата надлежност што ја пропишува им се дава на државите потписнички во рамките на нивната гранична зона.¹⁵² Покрај тоа, доколку државите откријат бродови и авиони во рамките на нивните внатрешни води и нивното територијално море тие треба да ја известат државата под чие знаме е бродот или авионот или други држави кои се во врска со бродовите или авионите, а со цел соработка со истите за примена на најдобрите методи на заштита.

Во ексклузивната економска зона и на континенталниот гребен,¹⁵³ сите држави потписнички имаат одговорност да го заштитат подводното културно наследство. Според тоа, сите активности насочени кон подводното културно наследство лоцирани во овие зони треба да се пријават во крајбрежната држава која потоа го известува генералниот директор на УНЕСКО за ваквите откритија или активности. Генералниот

¹⁵¹ Ibid, Art.7.

¹⁵² Ibid, Art.8.

¹⁵³ Ibid, Art.9 and 10.

директор ги известува сите држави потписнички со цел да им овозможи да го искажат својот интерес да бидат консултирани за тоа како да се обезбеди ефективна заштита на тоа подводно културно наследство. Ваквата декларација може да ја дадат само државите што имаат врска која може да се докаже, особено културна, историска или археолошка врска со предметите за кои станува збор. Крајбрежната држава, генерално дејствувајќи како “држава координатор”, има право да забрани или овласти било каква активност насочена кон подводното културно наследство.

Во областа,¹⁵⁴ т.е. во длабокото море што не спаѓа под суверенитетот на било која држава, обврските на државите потписнички се скоро идентични. Главната разлика е во тоа што не постои крајбрежна држава што има доминантно правило. Затоа, сите извештаи за активности насочени кон подводното културно наследство треба да се достават до Генералниот директор на УНЕСКО, кој ќе назначи една од државите која изразила интерес за заштита на предметите да дејствува како држава координатор.

Важно е да се спомене дека постои можност државите потписнички да го прошират или да го намалат територијалниот опсег на примена на Конвенцијата. Од една страна, тие може да се изјаснат дека Правилата ќе се применуваат за нивните внатрешни води кои не се од поморски карактер, како на пример, езера и реки.¹⁵⁵ Од друга страна, тие може да се изјаснат дека конвенцијата не се применува за специфични делови од нивната територија, внатрешни води или територијално море.¹⁵⁶

6.3 Конвенција за нематеријално (неподвижно) наследство од 2003 година

Многу години, меѓународната заедница се фокусираше само на заштитата на материјалното културно наследство. Таквата состојба траеше се до 1990-тите кога зголемената свест за последиците од глобализацијата доведе до нов пристап. Стравот од развој на глобална масовна култура заснована врз американскиот и/или западниот стил на живеење го постави прашањето дали заштитата на регионалните и локалните традиции, вредности, знаење, фолклор и сите други форми на живи обичаи и културни изрази не е помалку важно како и заштитата на зградите, локалитетите и уметничките дела. Беа усвоени многу препораки на УНЕСКО и се одржаа серија експертски состаноци, кои конечно доведоа до усвојување на Конвенцијата на УНЕСКО за заштита

¹⁵⁴ Ibid, Art.11 and 12.

¹⁵⁵ Ibid, Art.28.

¹⁵⁶ Ibid, Art.29.

на нематеријалното културно наследство во 2003 година.¹⁵⁷ Таа стапи во сила на 20 април 2006 година.

Целите на конвенцијата се да се заштити нематеријалното културно наследство, да се обезбеди негово почитување, да се подигне свеста на локално, национално и меѓународно ниво за неговата важност и да се обезбеди меѓународна соработка и помош.¹⁵⁸ Дефинирање на поимот нематеријално културно наследство¹⁵⁹ вклучува: “обичаи, претстави, изрази, знаење, вештини, како и инструментите, предметите, артефактите и културните простори поврзани со нив кои заедниците, групите и во некои случаи, поединците ги препознаваат како дел од нивното културно наследство. Ова нематеријално културно наследство, пренесено од генерација на генерација, постојано се обновува од заедниците и групите како одговор на нивната околина, нивната интеракција со природата и нивната историја и им овозможува чувство на идентитет и континуитет и на тој начин промовираат почитување на културната разновидност и човечката креативност.” Примери споменати во конвенцијата се: усни традиции и изрази, изведување вештини, општествени обичаи, ритуали и празнични настани, знаење и обичаи во врска со природата и универзумот, како и традиционалното занаетчиство.¹⁶⁰ Конвенцијата, сепак не ги штити сите форми на нематеријално наследство. Таа само го штити нематеријалното културно наследство кое е компатибилно со човековите права, како и со барањата за заемно почитување и одржлив развој.¹⁶¹

Конвенцијата го користи зборот “обезбедување” наместо зборот “заштита”. Обезбедувањето е дефинирано како: “мерки насочени кон обезбедување на одржливост на нематеријалното културно наследство, вклучително и идентификација, документација, истражување, зачувување, заштита, промоција, унапредување, пренесување, особено преку формално и неформално образование, како и ревитализација на различните аспекти на таквото наследство.” Затоа, целта на договорот не е да се замрзне нематеријалното наследство или да се чува како музејски предмет, туку да се зачува и во исто време да се овозможи неговиот развој.

¹⁵⁷ Види: Kurin, R. (2004), *Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: a critical appraisal*, Museum International, vol.56, no.1-2, pp.66 (76 ff.).

¹⁵⁸ UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Paris, 17 October 2003, Art.1, достапно на: <https://ich.unesco.org/en/convention> (пристапено на 27.09.2020 година).

¹⁵⁹ Ibid, Art.2 para.1.

¹⁶⁰ Ibid, Art.2 para.2.

¹⁶¹ Ibid, Art.2 para.1.

Утврдени се два вида на обврски.¹⁶² Првиот вид се однесува на заштитата на национално ниво.¹⁶³ Секоја држава потписничка ги идентификува и дефинира различните елементи на нематеријалното културно наследство присутно на нејзината територија и за таа цел составува попис. Оттука, идентификуваното нематеријално културно наследство треба да се заштити, меѓу другото, со интегрирање во програми за планирање, основање специјални институции, поттикнување научни, технички и студии за уметноста, како и методологии на истражување и донесување соодветни правни, технички, административни и финансиски мерки, да се обезбеди достапност, документација и пренесување на нематеријалното културно наследство до идните генерации. Други мерки што треба да се донесат се во областа на образованието, особено подигнување на свеста и градење на капацитети.

Обврските за чување на меѓународно ниво¹⁶⁴ наликуваат на оние од Конвенцијата за светско наследство од 1972 година. Меѓувладиниот комитет воспоставува, ажурира и објавува “Претставнички список на нематеријалното културно наследство на човештвото” по предлог на државите потписнички. Првите елементи што беа впишани во списокот во 2008 година беа 90-те елементи прогласени за “Ремек-дела на усното и нематеријалното наследство на човештвото” од соодветната програма на УНЕСКО,¹⁶⁵ која истече со влегувањето во сила на Конвенцијата за нематеријално наследство.¹⁶⁶ Во 2009 година веќе беа вклучени 166 елементи во списокот. Покрај тоа, нематеријалното културно наследство во опасност може да биде впишано од Комитетот во “Список на нематеријално културно наследство кое има потреба од итно обезбедување”. Воедно, формиран е “Нематеријален фонд за културно наследство” кој се користи за поддршка на државите потписнички во нивните напори за заштита.

6.4 Конвенција за културна разновидност од 2005 година

Најновата конвенција на УНЕСКО која се занимава со заштита на културното наследство, барем на индиректен начин е Конвенцијата за културна разновидност од

¹⁶² За повеќе информации за конвенцијата, види: Przyborowska-Klimczak, A. (2005), *The International Protection of the Intangible Cultural Heritage*, Polish Yearbook of International Law, 2004/1-2, pp.59-72.

¹⁶³ UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Paris, 17 October 2003, Art.11 ff., достапно на: <https://ich.unesco.org/en/convention> (пристапено на 27.09.2020 година).

¹⁶⁴ Ibid, Art.16 ff.

¹⁶⁵ Ibid, Art.31 para.1.

¹⁶⁶ Ibid, Art.31 para.3.

2005 година,¹⁶⁷ која стапи во сила на 18 март 2007 година. Нејзиното полно име, Конвенција за заштита и промоција на разновидностите на културните изрази, укажува на тоа дека конвенцијата не се занимава со културната разновидност сама по себе, туку само со разновидноста на културните изрази. Културните изрази што спаѓаат во нејзиниот делокруг, во суштина се оние што се резултат на културни активности, добра и услуги. Тие имаат хибриден карактер, бидејќи тие не се само од културна, туку и од комерцијална вредност. Конвенцијата главно е трговски договор, а не договор со кој се уредуваат прашања од културата. Една од нејзините клучни цели е “да ги реafirмираат суверените права на државите, да ги одржуваат, усвојуваат и имплементираат политиките и мерките што сметаат дека се соодветни за заштита и промоција на разновидноста на културните изрази на нивната територија”.¹⁶⁸ Конвенцијата може да се карактеризира како договор што овозможува практикување на “културен протекционизам” со цел да се спречи уништување на домашните индустрии на културата од силни странски влијанија.

Како резултат на тоа, Конвенцијата главно утврдува права, а не обврски на државите потписнички. Општо правило е дека државите имаат суверено право да ги формулираат и спроведуваат своите политики во културата и да усвојат мерки за заштита и унапредување на разновидностите на културните изрази на нивната територија.¹⁶⁹ Мерките што можат да ги усвојат државите потписнички вклучуваат:¹⁷⁰ зајакнување на можностите за домашни културни активности, добра и услуги во врска со нивното создавање, производство, ширење, дистрибуција и уживање, вклучително и одредби во врска со јазикот; обезбедување на државна финансиска помош; формирање и поддршка на државни институции; или негување и поддршка на национални уметници. Покрај тоа, државите потписнички може да објават дека одредени културни изрази на нивната територија се изложени на ризик од истребување, се под сериозна закана или на друг начин има потреба од итна заштита, така што треба да се преземат дополнителни заштитни мерки.¹⁷¹

¹⁶⁷ Види: Brunner, Christopher M. (2006), *Culture, Sovereignty, and Hollywood: UNESCO and the Future of Trade in Cultural Products*, New York University Journal of International Law and Politics, vol.40, no.2, достапно на: <https://nyujilp.org/wp-content/uploads/2013/02/40.2-Brunner.pdf>.

¹⁶⁸ UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, Paris, 20 October 2005, Art.1 letter (h), достапно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (пристапено на 27.09.2020 година).

¹⁶⁹ Ibid, Art.5 para.1.

¹⁷⁰ Ibid, Art.6.

¹⁷¹ Ibid, Art.8.

И покрај тоа што Конвенцијата за културна разновидност од 2005 година не претставува оригинален договор со кој се уредуваат прашања од културата, туку во суштина е трговски договор, таа сепак има значајно влијание врз заштитата на нематеријалното културно наследство. “Културниот протекционизам” во трговските прашања може да помогне да се спасат многу форми на културни изрази од истребување или нарушување. Покрај тоа, Конвенцијата предвидува за прв пат во законски обврзувачки документ дека “заштитата, унапредувањето и одржувањето на културната разновидност се суштински услов за одржлив развој во корист на сегашните и идните генерации.”¹⁷² Одржливиот развој на тој начин ја вклучува и заштита на културната разновидност. Овој принцип може да се претвори во клучна одредба во иднина.

6.5 Конвенција на УНИДРОИТ за украдени и нелегално извезени предмети на културата од 1995 година

Конвенцијата на УНЕСКО од 1970 година се занимава со проблемот на недозволена трговија со културни добра од гледна точка на меѓународното јавно право, преку административни процедури и дејствување од страна на државите.

Конвенцијата на УНИДРОИТ претставува дополнување на Конвенцијата од 1970 година и се однесува на украдени и нелегално извезени културни добра, воспоставува систем на враќање на стоката до вистинскиот сопственик, во случај на украдена стока или земја извозник во случаи кога стоката е нелегално извезена. Кога една држава ќе стане членка на оваа Конвенција и ги применува нејзините одредби, приватните лица ќе можат да водат постапка пред судовите, но и против нив ќе може да биде поведено постапка. Се разбира, дури и при нејзиното усвојување, било потребно да се задоволат различни засегнати страни до одреден степен, така што Конвенцијата на УНИДРОИТ претставува “минимум униформни правила”¹⁷³ кои рефлектираат деликатен компромис помеѓу различни правни системи, континенталниот и англосаксонскиот, во кој прашањата за приватното право се гледаат поинаку, како и помеѓу интересите на земјите увознички и земјите извознички на културни добра. По долги години напорни преговори, во кои УНЕСКО бил претставен во сите фази, Конвенцијата на УНИДРОИТ

¹⁷² Ibid, Art.2 para.6.

¹⁷³ Prott, L.V. (1997), *Commentary on the UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects 1995*, Institute of Art and Law, Leicester, p.77.

за украдени и нелегално извезени предмети на културата е донесена на 24 јуни 1995 година.

Преамбулата на Конвенцијата наведува дека намерата е “воспоставување на заеднички, минимални правни правила за реституција и враќање на културната сопственост меѓу договорните држави, со цел подобро зачувување и заштита на културното наследство во интерес на сите” и дека целта не е да се елиминира трговијата со културни добра, туку борба против недозволена трговија, а конвенцијата има за цел да започне “процес што ќе ја зајакне меѓународната културна соработка и ќе ја зачува соодветната улога на легалната трговија и меѓудржавните договори за културна размена”. Во исто време, како што е наведено во Преамбулата, “усвојувањето во иднина на одредбите од оваа Конвенција во никој случај не подразбира потврда и давање легитимност на нелегални трансакции од секаков вид, што се случиле пред влегувањето во сила на оваа Конвенција”.¹⁷⁴

Во оваа конвенција, суштината на која се применуваат одредбите е поделена, така што Делот II се однесува на украдени културни добра, додека Делот III детално се занимава со реституција и враќање на нелегално извезените културни добра. Член 1 го дефинира опсегот на примена на Конвенцијата на УНИДРОИТ, во која се вели дека таа се применува “на барања од меѓународна природа што се однесуваат на:

(а) враќање на украдени културни добра;

(б) враќање на културните добра земени од територијата на држава потписник на конвенцијата, спротивно на нејзиното законодавство со кое се уредува извозот на културни добра заради заштита на нејзините културни добра (во натамошниот текст: “нелегално извезени културни добра”).”¹⁷⁵

Еден од недостатоците на Конвенцијата од 1970 година е тоа што се применуваше само на украдени културни добра во одредена мерка, односно само ако се украдени од музеи или слични институции. Конвенцијата на УНИДРОИТ носи подобрување и се однесува на сите украдени културни добра, кога барањето за нивно враќање е од “меѓународен карактер”. Последната фраза е вметната за да се задоволат државите што сакаа да појаснат дека Конвенцијата нема да се однесува на домашните побарувања.¹⁷⁶

¹⁷⁴ UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects, Rome, 24 June 1995, достапно на: <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention> (пристапено на 13.06.2020 година).

¹⁷⁵ Ibid, Art. 1.

¹⁷⁶ Prott, L.V. (1997), op. cit., p.22.

Конвенцијата се однесува и на културни добра кои нелегално се извезуваат, т.е. оние што се извезени спротивно на одредбите на законот на земја-членка што ги штити тие културни добра. Бидејќи Конвенцијата на УНИДРОИТ требаше да ја надополни Конвенцијата од 1970 година, се сметаше дека дефиницијата на културните добра треба да остане иста. Покрај тоа, многу држави веќе ги применија одредбите од Конвенцијата од 1970 година во нивните закони, користејќи го текстот содржан во него, а нивната употреба во Конвенцијата на УНИДРОИТ ја олесни нејзината примена во домашното законодавство. Сепак, една од причините за усвојување на Конвенцијата на УНИДРОИТ беше да се разјаснат и рафинираат некои елементи од Конвенцијата од 1970 година за кои имаше несогласувања, што ја вклучуваше и дефиницијата на културна сопственост, која некои држави ја сметаа за премногу широка и непрецизна.

Во оваа конвенција зачуван е елементот на важноста на културните добра, но изостаната е обврската културните добра да бидат определени од страна на државата, со цел да им се овозможи на сопствениците на украдени културни добра, но не и определени од страна на државата, да побараат да се преземат дејства за враќање според Конвенцијата на УНИДРОИТ. Имено, додека некои земји определиле многу културни добра, како што е Франција, други како САД и Велика Британија, немаат таков систем за класификација на подвижниот имот со што мал дел од нивното културно наследство е заштитено. Во овие држави, исклучок е тоа што културните добра се во сопственост на државата и повеќе е во интерес на приватните сопственици да бараат заштита преку одредбите на Конвенцијата. Додека Конвенцијата од 1970 година ги регулира односите меѓу државите по ова прашање, Конвенцијата на УНИДРОИТ работи врз основа на приватното право и затоа е разбирливо дека културните добра, без оглед дали се одредени од државата или не, треба да бидат опфатени со тоа.

Во врска со украдените културни добра, во член 10 (1) се вели: “Одредбите од Поглавје II се применуваат само на културни добра украдени по влегувањето во сила на оваа Конвенција за државата во која е поднесено барањето, под услов:

(а) имотот да е украден од територијата на договорната држава по влегувањето во сила на оваа Конвенција за таа држава; или

(б) имотот да се наоѓа во договорната држава по влегувањето во сила на оваа Конвенција за таа држава.”¹⁷⁷

¹⁷⁷ UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects, Rome, 24 June 1995, Art.10 (1), достапно на: <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention> (пристапено на 13.06.2020 година).

Согласно член 10 (1) (а), ако барањето е поднесено во државата на имателот на доброто, таа држава, како и државата на која подносителот е државјанин, мора да бидат членови на Конвенцијата во времето на кражбата, додека државата во која се наоѓа културното добро не мора да биде член. Прашањето за извршување пресуда во држава во која се наоѓа културното добро е надвор од опсегот на Конвенцијата и ќе зависи од тоа како според законите на таа држава, се извршуваат пресудите донесени во друга држава. Слично на тоа, во ситуација кога барањето е поднесено во држава во која се наоѓа културното добро, таа држава и државата на подносителот мора да бидат членови на Конвенцијата во моментот кога е извршена кражбата.

Член 10 (2) го пропишува временскиот домен на примена на Конвенцијата на нелегално извезени културни добра, според која “одредбите од Поглавје III ќе се применуваат ... само за културно добро кое е нелегално извезено по влегувањето во сила на оваа Конвенција за државата барател, како и за државата во која е поднесено барањето.” Ова значи дека, ако побарувањето е поднесено во земјата на сопственикот, културното добро мора да било нелегално извезено по влегувањето во сила на Конвенцијата и за државата во која е поднесено барањето и за државата од која е доброто нелегално извезено. Тука не е важно дали државата во која се наоѓа културното добро е член на Конвенцијата или не. Односно, ако барањето било поднесено во државата во која се наоѓа доброто, тогаш не е важно дали државата на имателот била членка во времето на нелегалниот извоз или не, но конвенцијата мора да биде во сила и во државата во која се наоѓа доброто и во државата од која била нелегално извезена.¹⁷⁸

Член 10 (3) појаснува дека сите овие одредби не подразбираат признавање на претходни нелегални трансакции: “Оваа Конвенција во никој случај не легализира никаква нелегална трансакција, извршена пред влегувањето во сила на оваа Конвенција, или исклучена врз основа на ставовите (1) и (2) на овој член, ниту го ограничува правото на една држава или друго лице да поднесе барање, во согласност со правни лекови кои се достапни надвор од опсегот на оваа конвенција, за реституција или враќање на културни добра украдени или незаконски извезени пред влегувањето во сила на оваа Конвенција.”

¹⁷⁸ Prot, L.V. (1997), op. cit., p.81.

6.5.1 Реституција на украдени културни добра

Во поглавје II од конвенцијата клучен е член 3, каде во првиот став се вели дека “имателот на културното добро што е украдено ... ќе го врати истото”, што е потврда за принципот *nemo dat quod non habet*,¹⁷⁹ т.е. поврзано со принципот *caveat emptor*.¹⁸⁰ Целта на овој принцип, како и начелото што е позастапено во земјите од континенталниот правен систем, кој повеќе го штити чесниот купувач (*bona fide*), е повеќе или помалку ист, да и се даде на “невината страна” право на сопственост. И првобитниот сопственик и чесниот купувач се “невина страна”, но сигурно е дека една од овие страни ќе биде во загуба кога ќе се случи враќањето. Доколку чесниот купувач добие право да го задржи културното добро, првобитниот сопственик го губи, иако може да добие надомест од осигурување, додека во случај доброто да му се врати на првобитниот сопственик, чесниот купувач го губи тој имот, иако може да му биде платен надомест.

Поради природата на културните добра, принципот на *nemo dat quod non habet* е соодветен во сите правни системи. Во контекст на културните добра, заради нивната единственост и важност за сопственикот, ниту еден надоместок не може да ја надомести вредноста што ја претставуваат, особено ако тие биле во иста сопственост подолго време, и со тоа се развила одредена емотивна врска.

Дали е украдено некое културно добро, одлучува судот во кој е поднесено барањето за враќање. Кога некој предмет може да се смета за украден е проблем што предизвика контроверзии во однос на културните добра кои биле незаконски и тајно ископани, особено во случаи кога државата согласно закон е сопственик на сите неископани и неоткриени културни добра на нејзината територија. Ова е опфатено во член 3 (2), кој гласи: “Во однос на оваа Конвенција, доброто што е незаконски ископано, или законски ископано, но незаконски задржано, ќе се смета за украдено кога е во согласност со законот на државата во која ископувањето е направено.”

Според законите на многу држави, неоткриените антиквитети се во сопственост на државата, додека во некои тие се во сопственост на сопствениците на земјиштето каде се пронајдени. Друг проблем е докажување на идентитетот на незаконски ископаното културно добро, кој сопственикот не може да го види пред да биде понуден на продажба, без оглед дали станува збор за држава или сопственик на земјиште. Ова докажување за

¹⁷⁹ “никој не може да го даде она што не го поседува”.

¹⁸⁰ “нека купувачот обрне внимание”.

потеклото и идентитетот на нелегално ископаните културни добра е секогаш проблематично и бара примена на различни методи, вклучително и хемиска анализа, споредување на стилски елементи, итн.

Многу тешко прашање за кое требаше да се договорот државите за донесување на конвенцијата беше застареноста. Решението прифатено во Конвенцијата на УНИДРОИТ е сложен режим на застареност содржан во член 3. Тука, исто така, беше побаран компромис, така што комплицираниот текст на одредбите беше подготвен да вклучува клучни фрази и да ја направи конвенцијата прифатлива за што е можно повеќе земји. Во членот 3 (3) се вели: “Секое барање за враќање се поднесува во рок од три години од моментот кога подносителот на барањето дознал за местото каде се наоѓа културното добро и идентитетот на сопственикот и во секој случај во рок од педесет години од моментот на кражба.”

Оваа одредба е поповолна за првобитниот сопственик отколку што е предвидено во горенаведените држави во кои периодот на застарување тече од моментот на кражбата. Така, товарот е пренесен од првобитниот сопственик на купувачот, што било контроверзно за време на преговорите за усвојување на конвенцијата. Тука треба да се забележи дека ниту Лондонската декларација за враќање на културните добра конфискувани за време на нацистичката окупација од 1943 година, ниту Првиот протокол на Хашката конвенција од 1954 година, што се однесува на подвижните културни добра, нема одреден период на застарување. Во врска со Декларацијата во Лондон, некои автори веруваат дека “за прв пат во историјата, реституцијата може да се очекува да трае сè додека се откриваат уметнички дела за кои се знае дека биле украдени за време на војната”.¹⁸¹

Компромисното решение е дадено во член 3 (4), кој гласи: “[...] поднесувањето на барање за враќање на културно добро што е составен дел на идентификуван споменик или археолошки локалитет, или припаѓа на јавна колекција, не подлежи на временско ограничување освен за период од три години сметајќи од моментот кога подносителот дознал за местото каде се наоѓа имотот на културата и идентитетот на имателот”. Согласно оваа одредба, подносителот на барањето може да поднесе барање за враќање без оглед на тоа колку време поминало од кражбата, но сепак е подложен на временски рок од три години од дознавањето на местото и имателот.

¹⁸¹ Hall, A.R., *The Recovery of Cultural Objects Dispersed during the World War II* (1951) 25 (635), *Department of State Bulletin* 339.

Се разбира, прашањето за плаќање на надомест на чесниот купувач, исто така, предизвика многу дискусии и несогласувања во усвојувањето на текстот на конвенцијата. Резултатот од преговорите е компромис да надоместокот се плаќа само во случај кога купувачот може да докаже дека презел чекори во утврдувањето на потеклото на културното добро и покажал претпазливост при купувањето.

Ваквиот систем на исплата на надоместок служи за да ги одврати потенцијалните купувачи да купуваат добра за кои не постои доказ за потекло, што од друга страна би влијаело на намаленото отуѓување на културните добра. Треба да се има предвид дека плаќањето на надоместокот не е автоматско и ќе биде можно само во држави кои не применуваат правила што се во прилог на првобитниот сопственик, како што е наведено во член 9 (1): “Ништо во оваа конвенција не спречува договорната држава да примени било кое правило поповолно за реституција или враќање на украдени или незаконски извезени културни добра од правилата предвидени со оваа Конвенција.”

Одредбите за исплата на надоместокот се наоѓаат во член 4 од конвенцијата, каде во првиот став се вели: “Имателот на украдено културно добро од кого е побарана реституција, има право на фер и разумен надомест, под услов да не знаел, ниту е разумно да се очекува да знае, дека доброто е украдено и да може да докаже дека постапувал со соодветна грижа при стекнувањето на истиот”. Колку треба да изнесува и како треба да се утврди износот на “правичен и разумен надомест” не е јасно и конвенцијата не го споменува на било кое друго место, така што ова треба да се сфати дека износот го утврдува судот што ја води постапката. Во целиот овој процес, секако постои страна што не може да се смета за невина, а тоа е лицето кое имало корист од кражбата и продажбата на културното добро. Членот 4 (2) гласи: “Без да се наштети на правото на имателот на надоместок наведен во претходниот став, треба да се направат разумни напори да се осигури дека на лицето што му го предало културното добро на имателот или на било кој претходен пренесувач, да му се плати надомест, во согласност со законот на земјата во која е поднесено барањето”. Затоа, како ќе се примени оваа одредба ќе зависи од законот на државата во која е поднесено барањето за враќање. Дополнителна одредба во врска со исплатата на надоместокот се наоѓа во член 4 (3): “Исплатата на надоместокот на имателот од страна на подносителот, кога ќе биде побарано, не влијае на правото на подносителот да се намири од било кое друго лице.”

Во членот 4 (4) се предвидува соодветна внимателност со која купувачот треба да постапи при набавка на културно добро: “При утврдување дали имателот постапил со

должно внимание, се земаат во предвид околностите на стекнувањето, вклучително и природата на странките, платената цена, фактот дали имателот се консултирал со било кој регистар на украдени културни добра достапен под разумни околности и било какви други релевантни податоци и документација што разумно се очекува дека можел да ги добие, како и дали имателот се консултирал со достапните посредници или презел било какви други активности кои разумно лице би ги преземало во тие околности”.

При наведување на факторите што треба да се земат предвид дали имателот постапувал со соодветна грижа, очигледно е дека е оставен простор надлежниот суд да утврди кои други фактори може да бидат релевантни за случајот. Околностите на стекнување можат да го вклучат местото на стекнување на културното добро или времето на денот на кој се случило стекнувањето. Посебно внимание треба да се посвети на културните добра кои потекнуваат од области кои се многу изложени на недозволен и скопувања, како што се Ирак или Авганистан.

Друг важен елемент што судот треба да го земе предвид при одлучувањето дали купувачот постапил со должно внимание при набавка на културно добро е својството на странките, што вклучува и својството на купувачот и својството на продавачот на културни добра. Аукциските куќи имаат експерти во секоја област во однос на делата што ги ставаат на продажба и од нив може да се очекува да имаат високи стандарди за проценка на потеклото на културните добра. Исто така, големите колекционери, особено ако се специјализирани во одредена категорија на културни добра, обично имаат високи стандарди кога станува збор за познавање на материјата и честопати имаат советници да им помогнат во купувањето. Што се однесува до помалите колекционери, не можат да се очекуваат стандардите што ги има кај искусните познавачи, но и тоа зависи од случај до случај.

Што се однесува до цената што се плаќа за културно добро, ако е значително пониска од пазарната цена, веќе постои причина за сомнеж. Фактот дали имателот се консултирал со достапен регистар на украдени културни добра, е уште поважен денес кога има публикации со каталогизирани украдени или нелегално извезени културни добра, како и електронски бази на податоци. Како резултат на соработката на УНЕСКО со музеи, со полицијата и информатичкиот сектор, усвоен е образецот “ИД на предметот”,¹⁸² кој претставува меѓународен стандард за податоци за културните добра. Истиот го користат УНЕСКО, ИКОМ и Интерпол.

¹⁸² Prot, L.V. (1997), op. cit., p.50.

Последната одредба во член 4 (5) го потврдува приматот на принципот *nemo dat quod non habet*, во кој се вели дека “имателот не може да биде во поповолна позиција од лицето од кое го стекнал културното добро со наследство или на друг начин без надомест”. Значењето на оваа одредба е дека културното добро не може да се става во законски канали со тоа што ќе му се даде на некој друг без надомест, на пр. со отстапување во музеј или слично.

Проблемот со прашањето за нелегален извоз и увоз е многу комплициран имајќи го во предвид прашањето за сопственост на културното добро. Поради оваа причина, Конвенцијата на УНИДРОИТ целосно го одделува прашањето за сопственост од прашањето за нелегален извоз и увоз, така што Поглавје III, кое се занимава со нелегален извоз на културни добра, воопшто не го зема во предвид прашањето за сопственост.

Востановениот режим има за цел да го врати нелегално извезеното културно добро на државата, без да определи во таа пригода кој има право на сопственост врз тоа добро. Така, член 5 (1) предвидува: “Државата потписник може да побара од судот или друг надлежен орган на другата држава потписник да нареди враќање на културно добро што е незаконски извезено од територијата на државата барател.”

Додека во случај на украдено културно добро, сопственикот може да достави барање за негово враќање, во случај на нелегално извезено културно добро, тоа е државата. Во зависност од случајот, може да се преземат активности или на основа на Поглавје II или на Поглавје III. На пример, ако е украдено културно добро и легално е извезено, барање за тоа ќе се направи според Поглавје II. Враќање на украдено и нелегално извезено културно добро може да се бара во било кое од овие две поглавја, додека враќањето на културното добро што не е украдено, туку нелегално извезено (кога се извезува од сопственикот) може да се бара само на основа на Поглавје III. Во текстот на оваа одредба, покрај судот, за прв пат се појавува “друг надлежен орган на држава потписник”, што се додава затоа што некои од државите имаат дадено надлежност за овие работи на административен (управен) суд, а наведувањето само на редовните судови може да спречи прифаќање на таквата одредба од државите.

Оваа конвенција ги одобрува сите поповолни правила од нејзините но не и во случај кога одредбите не соодејствуваат со неа. Се применува за украдени добра кои се случиле откако истата стапила во сила но не ги одобрува и легализира активностите кои настанале пред нејзината примена. Државите договорнички можат да склучат спогодба

со една или повеќе држави договорнички со цел подобра примена на оваа конвенција во нивните меѓусебни односи.

7. Резиме на меѓународните документи за заштита на културното наследство

Законодавството, поточно законите за културно наследство претрпеа неверојатен развој, особено во последната деценија. Заштитата на културното наследство повеќе не се смета како внатрешно прашање на една држава што спаѓа во нејзиниот единствен суверенитет и одговорност. Наместо тоа, културното наследство е класифицирано како:

- “културно наследство на целото човештво”,¹⁸³
- “наследство на сите нации на светот”,¹⁸⁴
- “културно наследство на човештвото”,¹⁸⁵ или
- “заедничко наследство на човештвото”.¹⁸⁶

Државите имаат одговорност кон човештвото како целина за заштита на културното наследство кое се наоѓа на нивната територија. Во исто време, меѓународната заедница е должна да им помогне на соодветните држави во нивните напори за заштита, зачувување и унапредување.

Сепак, правниот систем на заштита сè уште не е сеопфатен. Има уште некои недостатоци, како што се:

- подвижните предмети (како сликата на Мона Лиза) не можат да станат Светско културно наследство;
- културната разновидност е заштитена само заради нејзината комерцијална вредност, но не како таква;
- во време на вооружен судир нематеријалното културно наследство останува без заштита.

И покрај тоа што го признаваме и го поздравуваме постигнатиот напредок, јасно е дека претстои уште многу работа за поголем напредок.

¹⁸³ Преамбула на Хашката конвенција за заштита на културната сопственост во случај на вооружен судир од 1954 година.

¹⁸⁴ Преамбула на Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство од 1972 година.

¹⁸⁵ Преамбула на Конвенцијата за заштита на подводното културно наследство од 2001 година и Конвенцијата за заштита на нематеријалното културно наследство од 2003 година.

¹⁸⁶ Преамбула на Конвенцијата за заштита и промоција на разновидностите на културните изрази од 2005 година.

**Глава IV - Незаконско отстранување и присвојување на предмети од
културното наследство**

1. Недозволено отстранување на предмети од културното наследство

Побарувачката за предмети на културата им овозможува на “претприемачите” да ја задоволат оваа потреба, преку криминални средства. Предметите на културата кои стигнуваат на пазарот доаѓаат преку кражба и нелегален увоз. Претприемачите соработуваат со крадци и други криминалци и истовремено продолжуваат да работат на легалниот пазар. Така доаѓа до средба помеѓу легалните и нелегалните пазари за предмети на културата.

Предметите на културата мора да се произведени пред да стигнат на пазарот. Соодветно на тоа, постои поделба на производствен дел и пазарен дел. Во производниот дел, предметите на културата се произведуваат во смисла на тоа дека се достапни, истите веќе се создадени; многу од нив се многу стари. Тие стануваат достапни кога нелегално се отстрануваат од нивниот вистински сопственик. Нелегалното отстранување е генерички термин за различни кривични дела во областа на криминалот со уметнички дела. Тоа вклучува кражба, примање украдена стока, нелегални ископувања, присвојување на остатоци од бродоломи, увоз на нелегални предмети на културата и нелегално поместување (извоз) на овие предмети. Нелегалното отстранување на тој начин претставува производство на стоки за нелегалниот пазар, а потоа и конечно пласман на легалниот пазар.

По нивното незаконско отстранување, повеќето предмети на културата завршуваат на пазарот. На пазарот доминира легалниот или “белиот” дел од пазарот, составен од аукциски куќи, дилери на антиквитети и уметнички дела и половни книжарници. Потоа следи незаконскиот или “црн” пазар каде крадците се занимаваат со трговија на украдена стока. Постои и сива зона помеѓу легалниот и нелегалниот пазар (на пример дилери со легални бизниси за продажба на антиквитети кои исто така вклучуваат во нивните збирки украдени предмети на културата, што ги прави и легални дилери но и криминалци).

Нелегалното отстранување на предмети на културата е во голема мерка финансиско работење ориентирано кон пазарот, како и секое друго работење со законски производи. Предметите на културата се наменети за нормален пазар што ги бара ваквите производи, а тие се стекнуваат на легални пазари, како што се аукциски куќи и продавници за антиквитети. Според теоријата на рутинска активност од Маркус

Фелсон и Лоренс Е. Коен мора да бидат задоволени три фактори за да се случи кривично дело, и тоа:

- Веројатен сторител,
- Соодветна цел и
- Отсуство на способен чувар од криминал.

Овие три фактори ги обезбедуваат предусловите за недозволено отстранување притоа имајќи ги во предвид следните категории: мотив (веројатен сторител), предмет (соодветен предмет), цел (каде се соодветните предмети) и можност (отсуство на способен чувар). Отсуството на чувар се однесува на предмети на културата што се незаштитени или не се доволно заштитени, што му дава можност на сторителот да го отстрани предметот. Постојат различни функции на услуги што го овозможуваат или олеснуваат нелегалното отстранување. Украдените предмети на културата треба да се репарираат од занаетчи, да се чуваат и транспортираат. За кражба на предметот обично се потребни алати за провала, за нелегалните ископувања е потребна опрема како детектори за метал, а за остатоците од бродоломи е потребна опрема за нуркање.

По нивното недозволено отстранување, повеќето предмети на културата завршуваат на пазарот. Сепак, некои предмети се уништуваат затоа што провалникот не може да ги отстрани или затоа што тој/таа не сака да ја чува стоката. Други предмети одат директно во приватни колекции или се чуваат долго време за да не бидат откриени. Како што споменавме, пазарот е поделен на бел (легален дел) и црн (нелегален дел). Сепак, овие два пазара не се целосно одвоени едни од други, бидејќи тие се преклопуваат во сива зона. Во оваа сива зона, нелегалните производи се продаваат на легални места како аукции, продавници за антиквитети или на интернет.

Легалниот пазар за предмети на културата е поврзан и со други пазари, легални и нелегални. Ова може да се види на пример кога промените се случуваат на други легални пазари кои ослободуваат капитал и ја зголемуваат побарувачката за предмети на културата како еден вид на инвестиција или модни трендови, што создава побарувачка за одредени предмети од одредени епохи.

Предметите на културата завршуваат кај купувачи или други стекнувачи преку пазарот кои може, но и не мора да бидат свесни за нелегалното потекло на предметот. Ова не се однесува само на индивидуалните купувачи, туку и на компаниите и јавните институции. Музеите исто така купуваат украдени предмети. Појавата на нови музеи, интензивната конкуренција за популарно богатство на уметноста и бројот на антички

предмети на културата создава можности за криминал на културното наследство што може да достигне до најценетите јавни институции.

Постојат неколку различни мотиви за нелегално отстранување на предмети на културата. Ги поделивме на финансиски, статусни и политички мотиви.

1.1 Финансиски мотиви

Парите се најголема мотивација зад криминалната активност која го снабдува пазарот со производи и услуги. Побарувачката за предмети на културата е поголема од понудата, а цените на меѓународниот пазар драматично се зголемија од 1950-тите. Ова значи дека предметите на културата станаа поинтересни за криминалците кои главниот мотив за извршување на кривичните дела е финансиска корист. Финансискиот мотив преовладува во голем процент од криминалот со културното наследство. Кражбата и другите видови на криминал со културното наследство се рационален криминал, каде целта е претежно финансиска. Оваа цел се постигнува кога предметот на културата се продава или во мал број од случаите се чува како инвестиција од страна на сторителот, или дури и поретко за уцени.

1.1.1 Продажба

Најверојатниот финансиски мотив за повеќето криминалци со предмети на културно наследство е да се продаде предметот на културата, без разлика дали крадецот го продава предметот во земјата каде го украде или во странство. Во повеќето случаи, крадците сакаат да го продадат предметот и да остварат профит. Нивниот единствен интерес за предметот е да го продадат за добра цена. Сторителите имаат различни потреби. Некои имаат очајна потреба од пари, други имаат секојдневна потреба од пари, а трети го сторуваат кривичното дело за одредена цел или да ја искористат добрата можност. Не секогаш личноста што го краде предметот е истовремено и продавач.

Побарувачката за предмети на културата се зголемува, интересот за уметност и внатрешен дизајн е голем и богатата средна класа од западните земји купува сè повеќе предмети. Високите финансиски награди го стимулираат криминалот, а ризикот да бидат фатени за нелегална трговија со предмети на културата е мал.

Можности за финансиска добивка постојат на сите нивоа во структурата што го прави незаконското отстранување на предмети на културата. Ги вклучува сите играчи; од локалното население во сиромашна земја кои копаат археолошки предмети од своите предци со цел да го подобрат квалитетот на сопствениот живот, па сè до крајниот колекционер кој инвестира во предметите на културата. Потоа, ги имаме наследниците на колекционерот и идните стекнувачи на предметите кои ќе придонесат за бесконечен број на трансакции на легален и на нелегален пазар.

За локалното население во сиромашна земја, крадењето на археолошки предмети на културата може да обезбеди добар извор на приход. Исто како крадците, локалното население од првите редови на ланецот на производство се плаќа малку за својата работа. Лицето кое го “наоѓа” предметот добива многу мал дел од крајната добивка, а крајниот купувач тешко може да тврди дека направил добра зделка. Кога некој предмет конечно ќе стигне до западниот пазар, тој продолжува да генерира пари секој пат кога ќе се продаде. Ниту еден од овие профити не оди на локалното население што го нашло предметот. Истовремено, дел од културното наследство на локалното население може да се изгуби засекогаш.

1.1.2 Уцена

Уцената претставува најнеобичен мотив за сторителите. Да се изврши уцена со крадење уметничко дело, а потоа да се бара откуп од сопственикот, обично се нарекува “киднапирање на уметност”. Крадецот или посредникот се обидува да добие пари за украдени работи што тешко се продаваат затоа што тие се толку добро познати и вредни.

Наместо крадецот да бара купувач на предметот на културата, може да го “врати на првобитниот сопственик” или на осигурителната компанија во која е осигуран предметот. Поседувањето предмети како сребрени табакери, цибни часовници и накит некогаш било невообичаено. Само членовите на највисоките социјални класи ги поседувале овие предмети и полесно е за лицата кои го “пронашле” предметот да му го вратат на вистинскиот сопственик за “награда”, наместо да го продаваат на малиот круг на луѓе што би биле заинтересирани за ваков вид на предмет.

1.1.3 Колекција (инвестиција)

Сторителот кој краде предмет на културата може да го задржи како инвестиција. Сторителот може да биде колекционер што краде предмети за да изгради своја колекција. Работодавач, како на пример: музеј, библиотека или архива може да биде цел на напад. Предметот може да се чува подолг период, можеби со намера да се продаде подоцна. Мотивот за ваквото постапување е дека предметот е премногу “жежок” и мора да се “олади” или се очекува да се зголеми вредноста на предметот. Ова е разликата помеѓу предметите на културата и обичните украдени производи. Предметите на културата ја одржуваат или дури и зголемуваат својата вредност, додека обичните украдени производи ја губат својата вредност ако не се продадат веднаш. Ова значи дека предметите на културата можат да бидат скриени долго време пред да стигнат до пазарот. Сепак, на повеќето крадци им се потребни брзи пари и ризикот од пронаоѓање на украдената стока е премногу голем. Крадците обично се ослободуваат од украдената стока што е можно поскоро, додека посредниците чекаат подобри времиња.

1.2 Статусни мотиви

Еден мотив за нелегално отстранување на предмет на културата може да биде да се добие повисок статус со тоа што се поседува и покажува таквиот предмет. Начинот на недозволено отстранување може да варира, на пример од турист кој купува сувенир од нелегално ископување, до рекреативен нуркач кој присвојува дрвени и други предмети од остатоци од бродоломи.

1.2.1 Лов на сувенири

Еден вид колекционер е некој што сака да добие предмет на културата како сувенир. Ваквиот лов на сувенири ги стимулира нелегалните ископувања и другите форми на недозволено отстранување. Туристот може да го купи предметот на културата знаејќи дека е нелегално отстранет, но може и да не знае за начинот на кој е прибавен предметот. Постојат три фактори кои доведуваат до недозволено отстранување на предмети на културата преку нелегални ископувања:

- зголемен туризам,

- несвесност за законодавството за заштита на предметите на културата и
- огромен интерес за културата на определена држава.

1.2.2 Колекционерство

Следејќи ги финансиските мотиви, следниот најчест мотив за недозволено отстранување на предмети на културата или уметноста е историскиот или естетскиот интерес за предметите и статусот што може да го донесе колекцијата. Разликата помеѓу оваа група и колекционерите купувачи е во тоа што колекционерите “произведувачи” не купуваат предмети, тие нелегално ги отстрануваат. Најчесто луѓето кои нелегално отстрануваат предмети за да ги надополнат своите приватни колекции се одредени видови на колекционери на монети, собирачи на книги и рекреативни нуркачи.

Колекционерите на книги и монети чиј интерес за одреден вид на предмет е толку силен, а нивната желба да ги комплетираат своите збирки толку моќна, води до тоа да украдат предмети. Ова вклучува кражби од музеи и половни книжарници, како и провала во приватни домови со колекции. Ваквиот вид колекционер се опишува како “опседнат” колекционер.

Некои луѓе собираат различен спектар на предмети. Возбудата да најдат исчезнат предмет во нивната колекција е како освојување трофеј. Трофеите се еден вид симбол. Кога предметот на колекцијата се најде со ископување или со вадење на површина на потонат брод, се добива вистински трофеј. На ист начин како што ловците зачувуваат трофеи од успешни ловни експедиции, ловот на трофеи е вообичаен мотив за крадење на предмети од остатоци од бродоломи. Вообичаено мотивот на нуркачите е што сакаат да ги однесат предметите дома и да ги стават на нивните полици со трофеи. Овие предмети го зајакнуваат нивниот идентитет како квалификувани нуркачи исто како и ловците со полнети животни и птици на нивните сидови. Нивниот идентитет се зајакнува кога ќе ги видат нивните трофеи.

1.2.3 Психолошка надмоќ

Не само рационалните мотиви како економијата ги придвижуваат луѓето да ги извршуваат инструменталните кривични дела што го карактеризираат криминалот со предмети на културното наследство. Неизвесноста е психолошка награда што може да

му се допадне на квалификуван провалник. Медиумски прославена кражба може да го подигне статусот на сторителот, истовремено ја зголемува самовербата и зајакнува неговата/нејзината репутација како квалификуван професионалец. Особено, криминалот со културно наследство, со своите престижни, ретки и вредни предмети, може да ја исполни потребата на сторителот за поголема самоверба, повисок статус и посилен идентитет. Малку кривични дела привлекуваат толку внимание како спектакуларна кражба од познати музеи со бесценети богатства. Финансиските мотиви се чинат силни, дури и за најспектакуларните кражби. Сепак, фактот дека зголемениот статус во криминалните кругови е пожелна нуспојава на овие кражби не може да се елиминира.

1.3 Политички мотиви

Политички мотиви се однесува на недозволено отстранување на предмети на културата со цел вршење политички притисок, обично во форма на уцени. Глобализацијата значи дека настаните што се случуваат далеку, често може да имаат директен ефект врз локалните заедници. Како што националните граници згаснуваат, предметите на културата може да го загубат своето значење за локалните и регионалните култури. Уметноста и културата изразуваат гордост, митови и престиж на една нација. Современите војни се водат од диктатори и најчесто се во форма на граѓански војни, во споредба со војните во минатото во кои се бореле народи и национални армии. Војните стануваат профитни операции, а уцената може да биде извор на приход. Не е нова појава непријателските акции да се насочени кон згради и предмети на културата. Да резимираме, современите политички конфликти ги ставаат предметите на културата во првите редови како извор на приход или директна цел.

2. Можност (прилика) за сторување на кривично дело

Потребна е можност и мотив за да се стори кривично дело против културно наследство. Соодветен предмет за кражба и погодни услови за негово крадење претставуваат можност. Различни области на криминал со културното наследство имаат различни нивоа на безбедност. Ниту една земја не може да понуди оптимална заштита на археолошките локалитети, надзор на границите или заштита на збирките со

уметнички дела. Од друга страна, безбедноста е подобра во музеите и другите институции.

Лошите безбедносни рутини можат да создадат можности за присвојување на предмети на културата. Безбедносните рутини во овој контекст можат да се движат од законодавни разлики меѓу земјите до разлики во безбедносните рутини на одреден музеј.

Незаштитените предмети на културата даваат многу можности за криминал. Обично предметите се наоѓаат на места каде што е можно да се извршуваат нелегални ископувања или присвојување на предмети од остатоци од бродоломи. Не е реално дека може да се заштитат сите ранливи локалитети. Овој престап е сличен на незаконски лов на диви животни, што се одвива во недостапни области без било каква форма на надзор.

Нелегалното извезување на предмети на културата, исто така, дава многу можности за криминал. Кривично дело е сторено кога некој предмет кој е во нечија сопственост, генерално нерегистриран, нелегално се изнесува надвор од земјата, можеби како дел од легална продажба. Незаконскиот извоз е сличен на криминалот со бели крагни во тоа што сторителот може да го контролира предметот без привлекување сомнеж. Ризикот од откривање е многу мал и далечен. Нелегалното отстранување и извоз вклучува кршење на административните регулативи, што е исто така карактеристика на криминалот со бели крагни. Овие кривични дела се многу потешки за валидација отколку традиционалните кривични дела кои отсекогаш постоеле и во кои лесно се препознаваат жртвите.

Нискиот ризик од откривање продолжува преку критичниот граничен премин. Стоките можат да се движат слободно во ЕУ, истите не се проверуваат бидејќи се движат помеѓу една земја на ЕУ и друга. Постојат големи варијации помеѓу земјите на ЕУ во однос на контролата на предметите на културата. Покрај тоа, царинските службеници и другите органи за контрола мора да преземаат дејства со цел сузбивање на криминалните активности. Во областа на културното наследство, потребна е голема експертиза за проценка на археолошкиот материјал, уметноста, антиката и другите предмети на културата. Кога кривичното дело се маскира меѓу легални активности, како на пример антички предмети во товар со мебел, станува потешко е да се открие.

Царинските службеници очигледно се позаинтересирани за тоа што влегува во земјата од тоа што излегува, но контролата на увезените предмети на културата е исто така оскудна затоа што Царината им дава приоритет на наркотиците. Како фактори кои

ја опструираат контролата и идентификацијата на предметите на културата од страна на царинските службеници се:

- Потеклото на предмет на културата е често нејасно,
- Предметите на културата тешко се наоѓаат во рачниот багаж и не се откриваат со рентген,
- Извоз - Деталите може да бидат неправилно запишани во декларацијата за увоз (на пример, погрешна бројка во царинската тарифа или наведувајќи пониска цена од она што всушност било платено за предметот) и
- Може да недостасуваат потврдите или да биде прикажана погрешна цена.

Откривање на кражба е основен предуслов за пријавување на недозволено отстранет предмет во полиција, како би можеле да се преземат мерки за да се запре продажбата на предметот и да се олесни враќањето на предметот. Некои кривични дела со културно наследство бараат посебни функции за контрола со цел да се открие дека се случило делото. Многу институции чуваат голем број предмети, што претставува добра можност за криминал. Еден од најистакнатите проблеми е различните рутини што ги практикуваат музеите и другите институции при регистрација и каталог на предмети на културата. Музеите, библиотеките, архивите и другите институции може дури и да не знаат дека недостасува некој предмет.

Предметот мора да биде регистриран и препознатлив за да може различните функции за контрола да откријат дека е украден или нелегално отстранет. Различни рутини за регистрација се применуваат во различни земји. Информациите исто така мора да бидат доставени до сите актери кои вршат контрола, како што се полицијата, царината и играчите на пазарот, како што се трговците со антиквитети. Рутините во многу земји се со недостатоци (на пример нема фотографии од предметите). Лошите рутини за регистрација го попречуваат процесот на враќање на предметите на културата.

3. Видови на недозволено отстранување на предмети од културата

Постојат различни форми на недозволено отстранување на предмети. Најчестиот начин е со кражба. Вработените во организацијата, како што е музејскиот персонал, исто така можат да ги извршат овие дела. Со донесување на закон може да се ограничува правото на извоз на предмети на културата и да се предвиди постапка за аплицирање за дозвола за извоз, како и да се регулира внесувањето на предмети.

Незаконските ископувања и крадењето на предмети од остатоците од бродоломи претставуваат други форми на недозволено отстранување и обично националното законодавство има специфични класификации за овие кривични дела.

3.1 Кражба на предмети од културата

Според Ана Кислак,¹⁸⁷ не постои “типичен” крадец на дела на уметноста, т.е. оној кој одговара на романтичната слика на софистициран центлменски крадец препознат од филмовите и книгите. Во реалниот свет, сторителот е воден од истите мотиви како “обичните” крадци, парите. Тие само крадат дела на уметноста наместо нешто друго. Но, некои крадци се специјализираат за разлика од останатите крадци.¹⁸⁸

Постојат разлики помеѓу “обичниот” пазар на украдени добра и пазарот со украдени дела на уметноста. “Обичниот” крадец има намера да украде нешто, за што е потребно подготовка и планирање. На крадецот на дела на уметноста му треба друго знаење. Ова подразбира да се знае кој вид уметност е вредна, кои предмети можат да се продаваат, каде се чуваат предметите на културата и дали е можно да се украде предметот. Друга релевантна разлика, е дека крадецот на дела на уметноста има многу помал пазар на кој може да ги продаде украдените предмети од крадците кои се насочени кон потрошни производи. Сепак, има многу малку крадци кои имаат знаење за предмети на културата и уметноста. Покриеноста во медиумите за криминалот со предмети на културното наследство создава слика на ретки спектакуларни кражби.

Кислак тврди дека овие најголеми кражби на дела на уметноста за кои се известува во медиумите од време на време се само дел од вкупната количина. Кражбата на помалку познатите предмети се одвива цело време, иако за нив не се известува во медиумите. Крадците, делата на уметноста, таписериите и антиквитетите ги сметаат за вредни предмети, па следствено определен дел од крадците ги преферираат овие скапи предмети особено ако имаат добри контакти преку кои би ги пласирале предметите. Исто така, постојат и крадци кои не ги крадат овие специфични предмети затоа што

¹⁸⁷ Kisluk, A. (1999), Stolen art and the art loss register, paper presented at the Art Crime: *Protecting Art, Protecting Artists and Protecting Consumers Conference convened by the Australian Institute of Criminology and held in Sydney, 2-3 December 1999*, достапно на: [https://www.obs-traffic.museum/sites/default/files/ressources/files/Kisluk Stolen art and the ALR.pdf](https://www.obs-traffic.museum/sites/default/files/ressources/files/Kisluk%20Stolen%20art%20and%20the%20ALR.pdf) (пристапено на 17.01.2021 година).

¹⁸⁸ Steffensmeier, D. J. (1986), *The Fence: In the Shadow of Two Worlds*, Totowa, NJ: Rowman & Littlefield.

продавањето на нив е премногу тешко. Во принцип, предметите на културата се сметаат за интересни и тие се крадат без разлика на вредноста на предметот.

Вработен во институција (музеј, палата, археолошки локалитет и др.) има многу повеќе можности да стори кривично дело отколку некој што е надвор од институцијата. Има повеќе можности во секторот култура затоа што повеќето институции управуваат со големи количини на предмети на културата. Проблемот со вработените кои крадат и ги измамуваат своите работодавци не треба да се потценува.

Музеите и другите институции со предмети на културата веројатно нема никогаш да бидат слободни од внатрешна кражба, од причина што пописот на инвентарот и каталозите кои се изработуваат се најчесто со недостатоци. Ова значи дека ризикот за откривање е исто така мал. Многу земји имаат регулативи со кои се забранува извоз на предмети на културата. Увозот на предмети на културата е регулиран со Конвенцијата на УНЕСКО од 1970 година, со која се забранува увоз на предмети на културата што се отстранети од нивната земја на потекло, спротивно на националното законодавство.

3.2 Незаконски ископувања

Проблемите со недозволено отстранување на предмети од античките споменици во голема мерка се објаснуваат со разликата која постои помеѓу гледиштето на археолозите и гледиштето на пазарот со археолошки предмети. За археолозите, пронајдените предмети претставуваат целина, т.е. околностите, положбата и односот со другите откритија се исто толку важни како и самиот предмет, што значи дека тие ја проучуваат областа систематски. Пазарот е заинтересиран за предметот како стока што може да се продава по висока цена. Бавните и систематски методи на археолозите значат дека археолошкото ископување може да трае долго. Нападите на локалитетите најчесто се случуваат кога археолозите не се присутни. Крадците можат да лоцираат вредни предмети со употреба на детектори за метал. Нелегални ископувања се одвиваат и околу антички споменици и локалитети со културно наследство каде не се предвидени ископувања. Заеднички именител за нападите е тоа дека покрај губењето на вистинските предмети, исто така ги губиме историските сознанија што би ги добиле со научните методи на археолозите.

Разликата помеѓу нелегалните ископувања и другите крајби на културното наследство е во тоа што никој не знае кои се предметите во земјата пред да ги однесат

крадците, што истовремено значи дека никој не може да знае со сигурност дали нешто исчезнало. Дупки во земјата, или остатоци од археолошки материјал без финансиска вредност, се знаци дека се случиле напади, но никој не може да знае што е земено. Археолошките локалитети честопати се наоѓаат далеку и лесно може да се истражуваат незабележано. Воедно, може да потрае подолго време пред да бидат откриени несаканите посети. Ова исто така значи дека на нелегално ископаните предмети е скоро невозможно да се утврди нивното место на потекло, што ја комплицира контролата и доказите дали и кога некој предмет се појавува на пазарот, затоа што не е регистриран под неговото правилно потекло. Зголемената побарувачка за археолошки предмети значи дека се бараат уште повеќе видови на предмети и локалитетите се ограбуваат за нивните археолошки наоди. За возврат, крадењето станува систематизирано и опфаќа уште поголема географска област.

Крадењето на археолошките локалитети во сиромашните земји првобитно започнува со површни ископувања од лица кои живеат близу до археолошките области по што подоцна се јавуваат лица кои се поорганизирани и вршат систематски ископувања. Постои разлика помеѓу два различни типа на организации. Првата категорија се независни крадци, кои функционираат како групи со назначени лидери кои се одговорни за продажба на пронајдените предмети на дилери со антиквитети на различни пазари. Другата категорија е спонзорирани крадци, во кои дилер регрутира групи да извршат ископувања по нарачка и воедно обезбедува опрема и храна. Сите пронајдени предмети одат кај дилерот, но работниците заработуваат одреден процент од вредноста на предметите.

Тешко е да се процени обемот на кражби на предмети од остатоци од бродолом. Како што споменавме претходно, кражбата обично се одвива незабележано. Постојат три вида крадци: колекционери, ловци на богатства и експлоататори. Колекционерите се рекреациони нуркачи кои бараат предмети за да ги однесат дома како сувенири. Индивидуалните колекционери не предизвикуваат голема штета на бродовите, но колективно предизвикуваат проблем затоа што припаѓаат на најголемата категорија на крадци. Ловците на богатство се нуркачи кои крадат предмети од остатоците од бродоломи во поорганизирана форма. Тие се заинтересирани за големи предмети и специфични помали предмети. Ловците на богатство можат да работат по нарачка или да вршат други видови спонзорирани крадења. Оваа категорија е помала, но е одговорна за големи штети на некои остатоци од бродови. Експлоататорите се компании кои градат

мостови и брани. Оваа категорија повеќе делуваат како вандали отколку како крадци. Локациите со остатоци од бродолом се тотално уништени со градежни работи, како и во случаите со архелошките локалитети.

4. Услужни дејности (функции)

Обично се потребни различни типови на услужни функции за успешно спроведување на недозволено отстранување на предмети. Овие функции вклучуваат превоз за предметот што ќе биде нелегално отстранет, техничка опрема за продажба на украдениот предмет преку интернет или квалификувани занаетчии кои можат да го маскираат идентитетот на некој предмет.

Крадците обично не складираат украдена стока. За да се минимизираат ризиците, стоката мора брзо да се ослободи, обично на посредници. Многу крадци се гледаат себеси како занаетчии кои вршат трговија со производствена линија, додека други играчи потоа ја чуваат и продаваат украдената стока. Посредниците обично складираат украдена стока и многу посредници водат бизниси за да избегнат да предизвикаат сомнеж за нивниот голем простор за складирање. Водењето бизнис исто така го олеснува работењето со украдени производи без откривање, затоа што бизнисот легално продава ист вид на стока. Понекогаш посредниците треба да ја чуваат стоката одредено време и да продаваат само делови од украдената колекција за да го минимизираат ризикот од откривање. Додека украдената стока е складирана, крадецот може однапред да позајми пари од посредникот. Крадците понекогаш ангажираат простории за складирање на украдената стока.

Важна карактеристика во сите форми на криминал со предмети на културното наследство е транспортот. Крадците мора да бидат во можност да превезуваат украдена стока и честопати се крадат возила за оваа намена. Ова исто така го намалува ризикот дека сопственото возило на сторителот е поврзано со кражбата. Возилото е основна потреба за имотниот криминал денес. Посредниците имаат потреба од транспорт, а украдените антиквитети понекогаш се транспортираат на долги растојанија и се продаваат во продавници со антиквитети во други делови на земјата или во странство за да се минимизира ризикот од откривање. Превозниците и транспортните компании исто така имаат централна улога во недозволеното отстранување на предметите на културата. Тешко е да се оствари и легална и нелегална трговија без специјализирани транспортни

услуги за кршливи и вредни предмети на културата. Пакувањето на предмети на културата е уште една важна услуга. Предметите можат да бидат гломазни, тешки, кршливи и вредни, што му дава важна улога на пакувањето и во легалната и во нелегалната трговија.

Техничката опрема и алатите се честопати важни карактеристики на криминалот. Крадците користат алат за кражба и торби за отстранување на украдената стока. Техничката опрема за спроведување на недозволено отстранување вклучува и опрема за нуркање. Детекторите за метал се користат за кражби на археолошките локалитети. Луѓето што користат детектори за метал за наоѓање предмети на културата можат да бидат поделени во две различни групи. Првата група е заинтересирана за предмети на културата, а потрагата по нив е хоби. Другата група учествува во организирана кражба и истата претставува најголема опасност за културното наследство. Првата група полесно може да се спречи, бидејќи заработката не е нивната примарна цел.

Реставраторите ја сочинуваат последната фаза во процесот на чистење за нелегално отстранетиот предмет. Предметите што се валкани, скршени и кородирани се чистат и се отстранува секој доказ за нивното сомнително потекло. Така, пазарната вредност на нелегално отстранетите предмети се зголемува затоа што бескрупулозен реставратор ја конзервира, обновува, чисти и ја гарантира нивната автентичност. Ова ја олеснува и овозможува трговијата со украдените и шверцуваните предмети. Реставраторот игра значајна улога во процесот на донесување на предмети со сомнително потекло на легалниот пазар. Реставраторот функционира како законски вратар. Поголемата социјална контрола во рамките на оваа професија остава помалку простор за нерегуларности. Многу реставратори водат свои деловни активности и работат сами. Некои се вработени во поголемите музеи, каде обично работат со збирките во сопственост на музеите или се назначуваат на други музеи кои плаќаат за услугите од поголемите музеи. Реставраторите се специјализирани во различни области, на пр. текстил, метал, полихромно дрво, ликовна уметност, итн.

Покрај реставраторите, други занаетчии, како што се тапетари, златари, различни типови на металски работници, столари, саатчии и др., исто така, можат да вршат сервисни задачи на незаконски отстранети предмети. Проценувачите исто така можат да претставуваат важна услужна функција преку утврдување на вредноста на нелегално отстранетиот предмет.

Трговијата со предмети на културата некогаш била исклучиво за колекционерите и дилерите, на кои им било потребно долги години искуство и широко знаење. Ова сега е сменето заради зголемениот пристап на јавноста до информации. Сега постојат регистри и бази на податоци за тоа каде се наоѓаат археолошките предмети и предмети на културата кои се јавно достапни во литературата и/или веб-страниците. Некои лица ваквите регистри ги нарекуваат каталози за кражба. Регистрите обезбедуваат институциите да го споделат знаењето со пошироката јавност, но ова исто така има и несакани последици. Регистрите можат да се користат за да се идентификуваат соодветни цели за кражба. Информациите за видот на предметот што постоел на одредено место може да доведе до нелегални ископувања со надеж дека ќе се најдат повеќе предмети од ист вид.

Посредниците и крадците ги користат овие информации за да лоцираат соодветни цели и предмети, истовремено споделувајќи едни со други информации и совети. Друг важен извор на информации се медиумите, особено репортажите за домови со вредни предмети на културата.

5. Цели и предмети на напад

Табела бр.2 - Цели и предмети на напад од криминалци

Цел на напад:	Предмети на напад:
<ul style="list-style-type: none"> - Зачувувачи: музеи, библиотеки, архиви, цркви, универзитети; - Дилери: аукциски куќи, дилери со антиквитети, дилери со дела на уметноста, половни книжарници, заложни куќи; - Други цели на напад: поединци, археолошки локалитети, бродоломи, превозници (носачи). 	<ul style="list-style-type: none"> - дела на уметноста, книги, документи, црковни предмети, секојдневни предмети од историјата (на пр. прибор за јадење), мебел, археолошки предмети, предмети од бродолом.

Табелата погоре покажува долг список на цели за недозволено отстранување и предметите што можат да се извезуваат нелегално. Според една белгиска студија, најчести цели на криминалот со дела на уметноста се приватни домови, цркви, продавници со антиквитети, галерии и замоци.¹⁸⁹ Некои предмети на културата се попривлечни од другите, особено украдените секојдневни предмети од историјата каде

¹⁸⁹ Massy, L. (2000), *Le vol d'œuvres d'art: une criminalité méconnue*, Bruxelles: Bruylant.

што крадците знаат точно што сакаат да земат. Според Дермот Волш,¹⁹⁰ некои крадци точно знаат што сакаат да украдат кога станува збор за накит, сребро и антиквитети. Постојат многу различни причини за правење на овие приоритети, вклучително колку итно се потребни пари, претпоставените ризици, мрежните контакти, капацитетот на складирање и знаење. Според белгиската студија, вообичаени категории на предмети за криминалот со дела на уметноста се: сребро, колекционерски предмети, слики, скулптури, верски предмети, таписерии, мебел, сидни и рачни часовници и оружје.

Некои крадци се фокусираат на предмети на културата што е невозможно или тешко да се идентификуваат, на пример порцелан.

Според теоријата за рутинска активност на Коен и Фелсон, Фелсон¹⁹¹ го користи акронимот ВИВП (VIVA) за да демонстрира како сторителот избира предмети за да украде. ВИВП претставува:

- Вредност на целта за веројатниот сторител,
- Инерција на целта кон веројатниот сторител,
- Видливост на целта за веројатниот сторител и
- Пристап до сторителот, со шанса да избега лесно.

5.1.1 Вредност на целта за веројатниот сторител

Субјективната проценка на сторителот вклучува:

- вистинската вредност на предметот,
- колку е лесно да се продаде предметот и
- за што може да се продаде предметот.

Од гледна точка на криминалот со културно наследство, постапувањето на сторителот може да се заснова врз три основи при кражба на специфичен предмет на културата или уметноста. Прво, крадецот може да има познавање на културата на која припаѓа предметот и може да ја процени вредноста. Ова е веројатно ретко кај луѓето кои имаат лесен начин на живот и не ги планираат внимателно нивните кривични дела. Второ, сторителот може да работи на провизија и да има список на предмети што треба да ги украде. Трето, сторителот може да украде предмети што изгледаат вредни, а од искуство знае дека за предметот има побарувачка и може да се продаде по добра цена.

¹⁹⁰ Walsh, D. (1980), *Break-Ins: Burglary from Private Houses*, London: Constable.

¹⁹¹ Felson, M. (1998), *Crime & Everyday Life*, (2nd ed.), Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.

5.1.2 Инерција на целта кон веројатниот сторител

Некои предмети не се украдени иако имаат голема вредност. Ова е затоа што сторителот треба да ја земе предвид “инерцијата” на некој предмет кога ќе одлучи што да украде. Предметот може да биде преголем или тежок за да се премести или е прикачен на сид. Крадците треба да работат брзо и обично не сакаат да превезуваат големи или тешки производи во сопствените возила.

5.1.3 Видливост на целта за веројатниот сторител

Видливоста на предметот игра значајна улога кога одлучуваат што да украдат. Сликата што е изложена на јавно место е поранлива од сликата во приватна колекција. Искусните крадци обично знаат каде да бараат, па дури и уживаат во надмудрување на сопствениците кои се обидуваат да ги сокријат своите вредни предмети на неочекувани места.

5.1.4 Пристап до сторителот, со шанса да избега лесно

Можноста за пристап до потенцијалниот предмет за кражба без премногу проблеми и можноста за брзо бегаше се значајни фактори при одлучувањето што да се украде. Еден добар пример за пристапност се отворените и непокриени простории со вредни предмети на културата. Успешните крадци се потпираат на дојави за тоа каде можат да најдат интересни предмети и кога сопствениците се далеку. Посредник кој исто така води легален бизнис добива информации од клиентите за тоа каде се наоѓаат предметите и кога можат да бидат украдени заради отсуство на сопствениците за време на празници или патувања. Посредникот потоа може да ги оддалечи или да ги насочи крадците кон целта.

Овие четири категории се на тој начин значајни кога сторителот одлучува кој вид предмети на културата или уметноста да ги украде.

Криминалот на културното наследство опфаќа широк спектар на специјализации имајќи предвид дека постојат различни видови на антиквитети. Како што споменавме

претходно, снабдувањето со антиквитети е ограничено. О'Киф¹⁹² наведува три главни извори за предмети на културата:

- постоечки колекции,
- споменици и
- ископувања или опортунистички наоди.

Легалното снабдување на некои видови предмети опаѓа како што се повеќе и повеќе предмети завршуваат трајно во збирки, како резултат на зголемениот број музеи. Последиците од зголемената побарувачка за антиквитети во комбинација со ограниченото снабдување доведуваат до поголем притисок за стекнување на предмети на културата од нелегални извори, како што се нелегални ископувања или кражби.

Важно е да се направи разлика помеѓу предмети што потекнуваат од нелегални ископувања и други украдени предмети. Вредните украдени предмети обично се познати и документирани, што не е случај со предмети од нелегални ископувања. Од историска гледна точка, нелегалните ископувања се сериозни затоа што така ископаните предмети повеќе не можат да придонесат кон науката за човечката култура. Исто така, постои ризик дека незаконски откриените предмети се уништени или оштетени, бидејќи не се зачувани правилно. Овој ризик е најголем кога предметите се одземаат од подводни локалитети.

5.2 Цел на кражба

Како што беше споменато претходно во теоријата на рутинска активност, мора да има мотивиран сторител, соодветна цел и лоши безбедносни мерки за да се случи кражба.

Мотивите за напад спрема одредена институција, владина агенција или дилер може да варираат. Истото важи и за видовите предмети што се украдени. Може да се идентификуваат и категоризираат различните видови фактори кои утврдуваат кои институции, владини агенции или дилери ќе бидат цел на кражби и видовите на предмети што ќе бидат украдени. Категориите се преклопуваат и неколку фактори можат да се применуваат истовремено. Категориите се:

¹⁹² O'Keefe, Patrick J. (1997), *Trade in antiquities: Reducing Destruction and Theft*, London: Archetype Publications.

- Избор врз основа на провизија - значи дека сторителот имал овластување (насоки) да изврши незаконско отстранување. Опсегот на нарачани работи може да варира од клиент кој назначува некој да оди наоколу да посетува библиотеки и да краде стари мапи, до сторител на кој му е наложено да украде специфични предмети од одредено место. Во оваа категорија, клиентот има познавање на предметите што ќе бидат украдени, а сторителот ги следи неговите/нејзините упатства. Крадецот кој го извршува кривичното дело е или добар провалник или познат провалник,
- Избор врз основа на знаење - значи дека сторителот има познавање на предмети на културата и краде специфични предмети за кои знае дека се вредни. За разлика од нарачаните работи, сторителот има познавање на предметите на културата во овие случаи. Како симбол на избор врз основа на знаење се ситуациите кога од големи количини на предмети кои се украдени од поголеми збирки се земени само највредните предмети,
- Избор врз основа на пазар - значи само кражба на предмети што се сметаат лесни за продажба. Вообичаено станува збор за безлични предмети што тешко може да се следат и не подлежат на било каква контрола на пазарот,
- Избор врз основа на ризик - значи дека се зема во предвид ризикот од фаќање при изборот на цели и предмети. Ова се одразува во сезонскиот криминал,
- Избор врз основа на можност - значи дека кражбата не е планирана, туку се одвива кога ќе се појави можност. Целите и предметите не се одбрани однапред, кражбата е спонтана. Најчесто, неквалификувани крадци се одговорни за овој вид кражба и
- Општ избор - значи дека сторителот е без специфична цел или предмет. Овој вид крадец не е конкретно фокусиран на предмети на културата и ќе земе сè што ќе се најде поплатно. Се што може да се продаде е од интерес. Крадецот има слабо познавање и на предметите на културата и на пазарот. Ваквите крадци обично се нај неквалификувани крадци.

Во најголем број од случаите како цели на напад на крадците се јавуваат: музеи, библиотеки, архиви, цркви, дилери со предмети на културата и други објекти.

Музеите редовно се цел на кражби. Понекогаш е потребно долго време да се откријат овие кражби. Бројката на кражби зависи од:

- 1) колку добро се организирани обуки на вработените во музеите,

- 2) каква безбедносна култура имаат музеите и
- 3) колку финансиски средства добиваат на располагање музеите.

Категоријата на секојдневни предмети од историјата кои се украдени е повеќе од двојно поголема од било која друга категорија. Овие предмети обично се мали, не се многу ценети и оставени без заштита во музеите. Сребрените предмети обично се повеќе вредни од секојдневните предмети од историјата, но не се доволно вредни за да се оправда висока безбедност.

Библиотеките се разликуваат од другите зачувувачи на предмети на културата затоа што нивната примарна функција е да позајмуваат книги на пошироката јавност, а повеќето од овие книги се нови. Некои библиотеки имаат и свои вредни постари книги на своите полици, но презентирањето на овие книги кои се дел од културното наследство за пошироката јавност е мал дел од активностите на библиотеката. Повеќето од книгите кои се украдени се печатени пред 1800-та година. Повеќето од нив се ексклузивни европски класици од 1500-1600 година, обично први изданија или дела со обемни илустрации. Украдените книги се печатени во следните европски јазици: латински, француски, италијански, шпански, англиски и германски. Покрај тоа, украдени се и некои други современи книги на теми за кои сторителот бил особено заинтересиран. Цели книги не се секогаш цел на кражба, понекогаш се крадат мапи кои се составен дел од книга. Најчесто мапите се сечат од книгите во библиотеката, што прави кражбата тешко да се открие. Мапите и илустрациите се високо ценети на меѓународниот пазар и ризикот од откривање е помал кога поединечни страници се тргуваат наместо цели книги со илустрации.

Од **архивите** најчесто се украдени писма, поштенски марки и други вредни документи.

Предмети украдени од **црквите** се: круни за венчавка, фигури кои го претставуваат раѓањето на Исус Христос, свеќници, стари црковни клучеви, песочен часовник, крст со распетието на Исус Христос, предмети (садови) за крстење, гробни скулптури, текстилни материјали, кутии за собирање, стар мебел, икони и др. Постојат голем број на разлики помеѓу овие различни категории на предмети што влијаат на нивната ранливост од кражби.

Дилерите на предмети на културата, како што се аукциски куќи, продавници за антиквитети, половни книжарници и продавници за заложување на предмети, исто така, можат да бидат жртви на кражба. Обично се крадат помали предмети, каде што секој

поединечен предмет не е високо ценет. Индивидуално вредните предмети понекогаш се украдени, но дилерите со антиквитети обично не ги прикажуваат овие предмети во нивните продавници. Овие предмети вообичаено се продаваат преку контакти и се чуваат во задниот дел од продавницата или во канцеларијата, а не во излогот на продавницата.

Воедно, постојат и други цели за недозволено отстранување на предметите на културата, како што се приватни лица (индивидуалци), археолошки локалитети и остатоци од бродоломи.

6. Легален пазар за предмети на културата

Незаконското отстранување на предмети на културата генерално се случува затоа што за некој предмет има побарувачка, а дилерите и купувачите се среќаваат едни со други на пазарот. И легалниот и нелегалниот пазар се преклопуваат за да формираат сива зона.

Табела бр.3 - Видови пазари со предмети на културата

<p><u>Нелегален пазар:</u> - Пазар само за нелегални предмети - Пари и кредитни системи</p>	<p><u>Сива зона:</u> - Пазари на кои “несвесно” се мешаат легални и нелегални предмети на културата - Пазари на кои свесно се мешаат легални и нелегални предмети - “Перење” на предмети на културата (нелегалните предмети стануваат легални) - “Перење пари” (црните пари стануваат бели)</p>	<p><u>Легален пазар:</u> - Пазари - Услужни дејности (функции)</p>
--	--	---

За да се продаде украдено дело на уметноста за цена што е блиску до неговата вистинска вредност, тоа мора да се продаде на легален пазар за половни предмети, на пример на аукции или преку воспоставени дилери со дела на уметноста. Ова значи дека обидот за продажба на познати украдени дела на уметноста ќе биде тешко изводливо.

Често е недоразбирањето дека предметите на културата што се украдени секој ден се регистрирани во базата на податоци на Интерпол или дека се лесни за препознавање. Не сите предмети на културата имаат голема вредност, но оние кои се

украдени од приватни домови и институции се украдени бидејќи се повеќе вредни од другите предмети. Многу од овие предмети на културата веројатно ќе го најдат патот до легални купувачи, а подоцна и до дилери со антиквитети и дела на уметноста, како и аукциски куќи.

Пазарот на нелегални предмети на културата е многу различен од пазарот на наркотици, каде целата трговија е нелегална од производство до потрошувачка. Украдените предмети на културата ќе вратат голема пазарна вредност дури кога ќе стигнат до легалниот пазар. Дополнителна карактеристика која го издвојува пазарот на предмети на културата од другите пазари е тоа што легалните и нелегалните пазари се преклопуваат. Постои значајна сива зона во која предметите на културата се “трансформираат” од нелегални во легални со тоа што завршуваат во прозорците на продавниците или полиците на аукционерите како целосно легални предмети, меѓу другите легални предмети. Предметот е сè уште нелегален, но невозможно е или тешко е да се оддели од сите легални предмети кога се прикажува и нуди на таков конвенционален начин.

Еден услов за идентификување на нелегални предмети, е нивното пристигнување до легалниот пазар. Истовремено, стана потешко да се следи пазарот на предмети на културата затоа што е толку распространет и благодарение на интернетот, има милиони нови клиенти. Само експерти можат да докажат дека некој предмет е нелегален. Ова е уште потешко со предмети што произлегуваат од нелегални ископувања или кои не се уникатни. Со продажба на нелегални предмети во градовите оддалечени од местото на кражба, тие стануваат скоро невозможни за идентификување.

Онлајн аукциите се нов пазар за трговија со предмети на културата. Оваа нова, брзорастечка арена е проблематична заради големиот број на производи што ги менуваат сопствениците толку брзо. Трговијата е тешко да се прегледа и контролира и знае да биде обвиткана со сомневања за неправилности. Онлајн аукциите се поделени во три категории: конвенционални онлајн аукции, набљудувани онлајн аукции и автономни онлајн аукции. Поделбата се заснова на количината на контакт со експерти од пазарот со дела на уметноста и антиквитети.

Конвенционалните онлајн аукции имаат ист формат и формалности како физичките аукции. Аукциските куќи ги вреднуваат предметите и ги ставаат на продажба на нивната веб-страница. Аукциските куќи ги објавуваат предметите во каталози на интернет и ги ставаат на аукција во период од неколку дена.

Предметите на набљудуваните онлајн аукции, исто така се вреднуваат и објавуваат на веб-страницата на аукциската куќа. Сепак, во набљудуваните аукции, протокот на предметите е постојан. Предметите можат да бидат поставени во секое време, иако вообичаено се поставуваат за време на работното време.

Автономните онлајн аукции само обезбедуваат контакт помеѓу купувачите и продавачите и во никој момент немаат физички контакт со предметите што ги продаваат. Ибеј, со над сто милиони регистрирани членови, е најголемата светска компанија за електронска трговија.¹⁹³

Сите веб-страници за аукција нудат бесплатно членство и бараат минимум информации, како што се име, адреса и е-пошта. По регистрацијата, членовите добиваат известување по е-пошта за да го потврдат членството и можат да започнат со надавање. Аукцискиот пазар на интернет е огромен и преку него се продаваат бројни видови на предмети. Секаков вид на предмет може да се продаде било каде. Конвенционалните и набљудувани онлајн аукции можат активно да го минимизираат ризикот за работење со предмети на културата, бидејќи физички ги поседуваат предметите што ги продаваат. Единствениот начин да се следат автономните онлајн пазари е преку интернет.

Продавањето на огромни количини наместо неколку скапи предмети генерира огромни финансиски обрти на аукциите преку интернет. Можеме да забележиме дека овој пазар е тешко да се контролира.

Трите типа аукција имаат различни физички односи со пазарот со антиквитети и други предмети на културата. Конвенционалните и набљудуваните онлајн аукции ги вреднуваат предметите и се потпираат на помош од персонал со знаење за уметност и антиквитети, додека автономните онлајн аукции се потпираат исклучиво на стручноста на нивните добавувачи и понудувачи. Тоа значи дека не постои контрола на тоа што се продава и на кого се продава, па оттука и зборот автономен.

Конвенционалните онлајн аукции се најбезбеден вид на аукција затоа што имаат високо обучен персонал. Како и да е, форматот на аукцијата е сличен на набљудуваните онлајн аукции и двата типа на аукции подлежат на исти прекршувања на безбедноста:

- Трговија со украдени предмети на културата. Заради нивната постапка за прием на предмети, аукциските куќи се одговорни за понуда на украдена стока.

¹⁹³ <https://www.ebay.com/> (пристапено на 04.02.2021 година).

- Даночна измама. Еден таков пример е кога свесно продаваат нови предмети и ги пријавуваат предметите за пресметка на данок за продажба како да се користени (стари) предмети.
- Продажба на предмети заштитени со Конвенцијата од Вашингтон и други ретки (уникатни) предмети.

Поради недостаток на обучени проценители, набљудуваните онлајн аукции можат да направат погрешни проценки или да продаваат фалсификати. Понудувачите ризикуваат да бидат измамени затоа што не можат да ги испитаат и допрат предметите. Автономните онлајн аукции се уште повеќе склони кон прекршувања на безбедноста затоа што тие, во ниту една фаза не поседуваат или вреднуваат предмет:

- Не постои контрола на трговијата со украдени или заштитени предмети.
- Даночна измама со плаќање на данок за продажба на користен (стар) предмет наместо целосен данок на продажба, ако продавачите плаќаат данок воопшто.
- Измама со дела на уметноста и други превари.

Главната разлика помеѓу конвенционалните и набљудуваните онлајн аукции и автономните онлајн аукции е фактот дека автономните онлајн аукции никогаш не ги поседуваат предметите. Конвенционалните и набљудувани онлајн аукции можат физички да го минимизираат ризикот од прекршувања на безбедноста.

Кога автономните онлајн аукции се сметаат себеси за простор за средба, како што прави Ибеј, тие не преземаат никаква одговорност за прекршувања на безбедноста. Само две категории на учесници се земаат во предвид: понудувачи и продавачи. Ова ги прави незаконските активности уште потешки за откривање, а понудувачите и продавачите знаат дека не ги следат. Продавач кој сака да тргува со нелегални предмети или да изврши било какво друго незаконско постапување е слободен да го стори тоа.

6.1 Пазари на кои “несвесно” се мешаат легални и нелегални предмети на културата

Повеќето пазари на кои се купуваат и продаваат предмети на културата несвесно и без да знаат мешаат легални и нелегални предмети. Причината е што тие тргуваат со половни предмети, па дури и најстрогите контроли не можат да спречат незаконски прибавени предмети да завршат во легалниот правен промет. Дилерите можат да бидат “несвесни” на различни нивоа. И покрај строгите контроли, тие можат да бидат

измамени во купување украдени предмети или одлучуваат да не знаат со тоа што не ги контролираат правилно предметите на културата пред да ги купат.

6.2 Пазари на кои свесно се мешаат легални и нелегални предмети

Посредникот е “господар на два света”. Посредникот е централна фигура во криминалот ориентиран кон пазарот што вклучува криминал со културното наследство. Ова лице обично е продавач или дилер или некој кој работи со реставрација и има добри контакти со пазарот на дела на уметноста и антиквитети. Посредникот е експерт кој знае како да ги оцени предметите што ги нудат крадците или другите лица кои моментално ги имаат во владение. Предметите што ги купува посредникот може да се чуваат со слични предмети и со тоа да го избегнат вниманието од себе. Преку овие активности, посредникот има и контакти кои можат да ги насочат крадците кон вистинските цели и предмети или кон купувачите. Посредникот е исто така доволно финансиски стабилен за да купи голем број на украдени предмети и да ги чува додека не слегне “прашината”.

Предност за крадците е тоа што посредниците ги купуваат украдените предмети без да поставуваат прашања. Посредниците можат да ги насочат крадците кон предмети што вреди да се украдат. Недостаток на посредниците е што нивните цени се ниски. Според Лоренс Маси,¹⁹⁴ посредниците во просек плаќаат околу 10 % од пазарната вредност. Во зависност од предметот, посредниците може да платат помеѓу 5 и 20 проценти. Затоа, стратегијата на крадците е да пробаат различни посредници за да видат кој нуди најдобра цена. Успешен посредник секогаш им дава на крадците разумна цена. Посредниците не можат да работат без да имаат регистрирано бизнис затоа што просторот за складирање во приватни домови е премал, а превозот на стока во приватни возила е премногу очигледен. Ако посредникот работи легален бизнис, можностите за справување со украдени предмети веднаш се зголемуваат. Во една американска студија, Мерилин Волш¹⁹⁵ идентификува три различни видови на легални бизнис активности кои исто така се занимаваат со украдена стока:

- Интегративна предна страна - фокусот на украдената стока е повеќе или помалку ист како и за легално прибавените предмети. Околу 50 % од

¹⁹⁴ Massy, L. (2000), *Le vol d'œuvres d'art: une criminalité méconnue*, Bruxelles: Bruylant.

¹⁹⁵ Walsh, M. (1977), *The Fence: A New Look at the World of Property Theft*, Westport, Connecticut: Greenwood Press.

посредниците припаѓаат на оваа категорија. Оваа комбинација го намалува ризикот од откривање.

- Функционално-олеснувачка предна страна - украдената стока се стекнува, но не се дистрибуира директно на потрошувачите. Легалниот бизнис не го сочинува истиот вид производи како украдената стока. Типични трговци на мало на овој вид украдени производи се ресторани и барови. Трговците на големо може да вклучуваат градежни фирми, компании за автомобилски делови, такси и превозници на патници. Сервисни компании може да бидат бензински пумпи. Предноста овде е дека посредникот има многу поширока платформа од оние кои своите активности ги интегрираат со легални бизниси.
- Дисонантна предна страна - бизнисот со украдена стока е целосно одвоен од легалниот бизнис. Овој концепт обично е во форма на успешна компанија која гради легална предна страна за криминални активности. Предноста е во тоа што бизнисот со украдената стока може да работи невидливо. Според студијата, легалните бизниси кои обезбедуваат предна страна за работата на посредникот, вклучуваат градежни фирми, производствени компании, транспортни компании, компании на големо и продажба на медицинска опрема.

Американската студија за посредници покажа дека дилерите со антиквитети, проценителите на ликовна уметност и аукциските компании се занимавале со украдени производи во вид на накит, парчиња мебел, слики, предмети на културата и антиквитети.¹⁹⁶ Причината е дека справувањето со ваков вид украдена стока е полесно преку легален бизнис. Исто така, вообичаено фокусот на украдената стока е повеќе или помалку ист како предметите во законското работење. Кога посредниците, кои истовремено водат легални бизниси, имаат контакт со други посредници, тоа е затоа што овие односи веќе постојат во нивните секојдневни деловни активности. Особено дилерите со антиквитети имаат контакт со колегите преку редовни трговски канали. Овие воспоставени трговски контакти се основа за нивните криминални односи. Овие врски значат дека украдената стока може да се пресели на големи растојанија помеѓу различни посредници (дилери) со антиквитети. Преместувањето украдена стока на големи растојанија исто така го намалува ризикот од откривање.

¹⁹⁶ Ibid.

Во градењето на мрежите што се занимаваат со археолошки предмети постојат неколку различни типови играчи кои оперираат и го снабдуваат пазарот со предмети. Како што претходно споменавме, има локални крадци, независни крадци и спонзорирани крадци. Пронајдените предмети се продаваат на дилерите со антиквитети кои претставуваат средно ниво во мрежите. Обично овие дилери немаат никаква врска со меѓународниот пазар, тие ги продаваат предметите во своите продавници и на колекционерите во другите градови. Ретки се случаите кога дилерите имаат врски со меѓународниот пазар и доволно ресурси за воспоставување контакти со други дилери во Европа и САД. Европскиот и американскиот пазар го сочинуваат следното ниво на оваа незаконска трговија со предмети на културата, во форма на галерии, колекционери, па дури и музеи. Ова е еден од начините како нелегалните предмети стигнуваат до легалниот пазар.

6.3 “Перење” на предмети на културата: нелегалните предмети стануваат легални

Веќе е дискутирано за разликата помеѓу трговијата со предмети на културата и како функционираат институциите за културно наследство. Грубо кажано, предметите на културата за многу дилери се пред сè и најзначајни предмети со комерцијална вредност што служат за целта на купувачот. Предмет на културата не се разликува од другите потрошни или капитални добра каде потеклото не е важно за повеќето потрошувачи. За институциите за културно наследство, местото каде е пронајден предметот е негова најважна карактеристика, а самиот предметот ни кажува за нашата историја.

Комерцијалното објективизирање може да биде основен услов за перење нелегални предмети, т.е., нивно претворање од нелегално во легално. Ова може да се случи со продажба на предмет на културата преку “угледен” дилер со антиквитети или аукциска куќа. Предметот се нуди, а неговото потекло е ретко интересно доколку нема доказ што ќе ја подигне вредноста. Ова значи дека историјата и позадината на предметот започнува одново кога ќе се најде во легална трговија, што овозможува продажба на предмети со валкана позадина.

Друг услов што го олеснува перењето е дискреционото право што го практикуваат дилерите со дела на уметноста, аукциските куќи и музеите. И дилерите и

купувачите обично се дискретни од легални причини, на пример за финансиската состојба на нивните клиенти. Семејното наследство може да биде продадено од приватни причини и не е тешко да се измисли потеклото ако некој праша. Бидејќи учесниците на пазарот вообичаено не ги откриваат сите детали за трансакциите, со други зборови кога потеклото не е утврдено, во тој случај потеклото на украдената стока лесно се крие со создавање ново потекло, или со тврдење дека предметот доаѓа од афирмирана швајцарска колекција. Ретко постојат регистри или документи за автентичност (проверка) на предметот.

За предметите на културата што биле украдени и отстранети од други земји, многу е веројатно дека властите од таа земја ќе го откријат предметот, ќе го идентификуваат како украден и истовремено ќе имаат финансиски средства со легални средства да го вратат. Со други зборови, проблемите се повеќеслојни. Во многу случаи, невозможно е купувачот да знае дали некој предмет без потекло доаѓа од неодамнешна кражба или дали подолго време циркулира на пазарот. Во исто време, потенцијалниот купувач не може навистина да верува во автентичноста на потеклото на еден предмет затоа што е лесно да се создаде лажна историја.

Институциите кои го контролираат извозот на државите исто така може да се искористат за перење предмети на културата. Целта на контролата на извозот е да се сопрат предметите на културата да ја напуштат земјата. Доколку сопственикот на нелегално ископан предмет на културата аплицира и добие дозвола за извоз на предметот, тогаш предметот се стекнува со легален статус на пазарот. Во тој случај дозволата за извоз му дава на предметот лажно потекло.

Криминалната и подземната економска активност обично се заснова на пари. Парите се создаваат со крајби и други кривични дела кои имаат за цел стекнување на имотна корист. Во деловните активности, црните пари се состојат од нерегистрирани плаќања во готовина. Се користат за плаќање на производи или работење на црно. Но, ракувањето со прекумерни количини на пари ги прави банките и другите бизниси сомнителни. Исто така, постои законодавство за спречување на перење пари, што значи дека сомнителните трансакции или големите количини на пари треба да бидат пријавени на властите. Затоа, украдените пари мора да бидат испрани и пренасочени во официјалната, легална економија.

Еден метод е да се инвестира во предмети на културата. Кога овие се продаваат, купопродажната сума се евидентира со ставање на средствата во банкарска сметка, што

ја сместува во официјалниот легален систем. Делата можат да бидат “продадени” за потврда, што создава легален приход што може да се објасни. На пример, при извршена купопродажба тешко е да се утврди вредноста на сликата и ова може да се искористи за перење пари.

7. Нелегален пазар за предмети на културата

Описот на посредниците досега се однесуваше на продавачите кои исто така водат легални бизниси. Штефенсмаер¹⁹⁷ прави разлика помеѓу три различни категории на посредници. Нестручниот посредник купува украдена стока за сопствена потрошувачка, повремениот посредник купува украдена стока од време на време и тоа кога веќе има купувач, а професионалниот посредник е “дилер на украдени производи”. Професионалниот посредник води одржлива и сложена деловна активност. За крадците, професионалниот посредник е сигурен играч на пазарот кој е секогаш спремен да склучи договор. Професионалниот посредник е “јавен дилер”, кој е познат и на криминалците и на полицијата.

Според Штефенсмаер, посредникот лежи помеѓу крадецот и купувачот. Штефенсмаер не го дефинира купувачот како краен потрошувач, туку како легален сопственик на деловна активност, на пример трговец на големо кој ќе ја препродава украдената стока. Овие деловни купувачи никогаш не би се занимавале директно со крадци, само со посредници. Штефенсмаер тврди дека постои категорија на квалификувани посредници кои купуваат од крадци и ги доставуваат предметите до легални бизниси, со што функционираат како филтер помеѓу легалниот и нелегалниот пазар. Сепак, повеќето од овие професионални посредници водат легален бизнис. Тешко е да се води широко нелегална деловна активност без да биде откриена.

Измамата е категорија на криминал со значителна бројка на скриен криминал. Само мал дел од овие кривични дела се пријавени во полиција. Еден вид на измама подразбира измама со осигуран имот, што опфаќа личен имот. Вообичаена форма на измама со осигурување вклучува приватни автомобили кои наводно се украдени. Овој вид измама може да се примени и на предмети на културата, кои исто така се подложни на крајби.

¹⁹⁷ Steffensmeier, D. J. (1986), *The Fence: In the Shadow of Two Worlds*, Totowa, NJ: Rowman & Littlefield.

Незаконската трговија бара исти услужни функции како и легалната трговија. Ова вклучува различни видови на занаетчи, проценители, превозници, итн. Разликата е во тоа што нелегалниот пазар треба да користи луѓе кои нема да поставуваат прашања или да разговараат со властите. Нелегалната трговија може да има потреба и од други нелегални играчи на пазарот, како што се фалсификатори.

Пазар за исклучиво нелегални предмети опфаќа посредници кои не продаваат украдени предмети на културата преку нормални трговски канали. Овие луѓе продаваат само украдена стока. Тие исто така може да бидат продавачи кои продаваат украдени предмети на културата заедно и одделно на нивните легални бизниси, на пример, превозник кој исто така продава антиквитети. Посредниците што продаваат само украдени предмети се атипични. Малкуте посредници што функционираат вака, сепак можат да функционираат како клиенти за специфични предмети на културата или за одредени видови предмети на културата.

7.1 Купувачи и други сопственици

После трансакциите на пазарот, предметите завршуваат во рацете на купувачите или други сопственици. Сопственикот може да го задржи предметот или да се обиде да го препродаде. Во некои случаи, предметите не одат преку пазарот, туку директно од незаконското отстранување кај новиот сопственик, на пример од нелегално ископување во рацете на лицето кое ги зело.

Комплексноста на криминалот со културното наследство е тоа што луѓето сакаат да се стекнат со предмети на културата, а голем процент од оваа група не е заинтересирана за купување нелегални предмети. Тие ги добиваат овие производи преку легални канали што ги нудат легалните пазари. Во добро познато и легално опкружување, предметите се сметаат за легални. Купувачите и другите стекнувачи ја сочинуваат последната фаза во моделот на криминал со културното наследство. Крајниот купувач може да биде приватно лице со интерес за антиквитети и дела на уметноста, приватен колекционер, компанија, музеј, фондација или установа.

Музеите зависат од пазарот како би ги прошириле своите колекции. Како што споменавме претходно, музеите се натпреваруваат едни со други, а работењето со помалку сериозни бизниси е секогаш искушение. Како резултат, развиени се неколку различни упатства и кодекси за етика. Еден од најпознатите во врска со недозволено

отстранување на предмети на културата е кодексот за етика на музеите донесен од Меѓународниот совет на музеи во 1986 година и ревидиран во 2004 година.¹⁹⁸ Овие упатства за етика сепак, беа критикувани. Еден проблем со упатствата за етика е што тие не се доволно детални кога опишуваат како треба да се однесуваат музеите при анализирање на статусот на предметот пред да се стекне. Музеите честопати нивната проценка за правниот статус на предметот ја темелат на оскудни информации и ги избегнуваат само оние предмети каде може да се докаже дека биле украдени.¹⁹⁹

Сајмон Мекензи тврди дека вистинските крадци се колекционерите затоа што ја создаваат побарувачката за предмети на културата и со тоа им овозможуваат на луѓето да заработат пари со крајби на археолошките локалитети. Според Мекензи,²⁰⁰ многу колекционери сметаат дека тие извршуваат важна задача со зачувување на предметите на културата за идните генерации. Проблемот е во тоа што предметите се отстранети од нивниот културен и археолошки контекст, а во некои случаи целосно го губат потеклото. Овој проблем се поврзува со нашата претходна дискусија за тоа како пазарот ги цени индивидуалните карактеристики на предметот додека науката го цени предметот во целост.

Колекционерите традиционално се категоризираат во научни колекционери и аматерски колекционери. Научниот колекционер е воден од археолошки интерес за предметот на културата, а не од неговата естетска вредност. Ваквиот колекционер прави внимателни забелешки за предметот, вклучително и средината каде е пронајден. Аматерскиот колекционер е воден од естетската вредност на предметот, а не од неговата историја. Исто така, постои друга категорија колекционер кој е управуван од шпекулативен финансиски интерес за предметот. Некои колекционери се неетични бидејќи знаат дека предметите во нивните збирки се украдени, но сепак молчат. Тие го оправдуваат нивното поседување на предметите сметајќи дека со поседувањето на предметот тие го заштитуваат од рацете на останатите “нецивилизирани” луѓе.

Правната достапност на предметите за колекционерите зависи од тоа како се регулира пазарот или од економските фактори. Некои колекционери тврдат дека трговијата со предмети на културата е добра затоа што доведува до поголемо разбирање

¹⁹⁸ International Council of Museums (ICOM), Code of Ethics for Museums, достапно на: <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf> (пристапено на 07.02.2021 година).

¹⁹⁹ Brodie, N., Doole, J. and Watson, P. (2000), *Stealing History: The Illicit Trade in Cultural Material*, Cambridge: The McDonald Institute for Archaeological Research.

²⁰⁰ Mackenzie, S. (2002), *Regulating the market in illicit antiquities*, Trends & Issues in Crime and Criminal Justice, no.239, Canberra: Australian institute of criminology.

на другите култури. Од криминолошка перспектива, овој аргумент може да се толкува според она што се нарекува техники на неутрализација.²⁰¹ Ова значи дека престапот на една норма или правило е оправдано со аргумент што го неутрализира тоа специфично правило или стандард. Со тврдењето дека трговијата со предмети на културата е позитивна, колекционерите го оправдуваат сопственото однесување. Но, овој аргумент не споменува дека трговијата со предмети на културата што биле украдени е еднострана, затоа што предметите се отстранети од местото каде се наоѓале. Предметите се пренесуваат од сиромашните во богатите земји.

Расправата за тоа што точно е кражба и нелегален извоз на предмети на културата е далеку од нова. Класичната расправа на оваа тема се однесува на правото на западните земји да преместуваат делови од антички храмови и други предмети во музеи во европските градови, практика која трае веќе стотици години. Како аргумент кој се нуди за ваквата практика е тоа дека предметите би биле уништени доколку не се преместени. Kontra-аргумент на ваквиот став, е дека оваа кражба е извршена во името на колонијализмот и демонстрацијата на сила.

Глобалниот пазар на антиквитети не се зголеми само како резултат на зголемениот број на колекционери, музеи и други институции. Исто така, постои широко распространет интерес за антиквитети, дизајн на ентериер и дела на уметноста. Иако тие не се колекционери, постојат големи групи на луѓе со пари за трошење кои сакаат да стекнат предмети на културата за своите домови. Оваа желба за предмети на културата е зајакната со фактот дека нивната вредност ретко паѓа, што ги прави добра инвестиција.

Некои незаконски отстранети предмети на културата никогаш не стигнуваат на пазарот. Лицето кое краде предмет или отстранува споменик од антиката може да биде колекционер. Кражбата и отстранувањето на предметот може да биде нарачано така што предметите се доставуваат директно до клиентот без посредство на други лица. Овој вид на директна зделка веројатно претставува мал процент на криминал со културното наследство, од причина што многу малку колекционери би имале доволно силни мотиви за вклучување во криминална активност или контакти потребни за да се изврши работата. Повеќето колекционери претпочитаат да стекнуваат предмети преку легални канали.

²⁰¹ Lilly, J., Cullen, F. and Ball, R. (1995), *Criminological Theory: Context and Consequences*, Thousand Oaks, California: Sage Publications.

8. Сива зона

Легалните и нелегалните пазари градат преклопувачка сива зона. Оваа сива зона вклучува пазари на кои несвесно се мешаат легалните и нелегалните предмети, како и оние што го прават тоа свесно. Степенот на незнаење може да варира и најчесто зависи од тоа кои прашања дилерот избира да ги постави, или да не ги постави.

Предметите на културата и парите се исчистени на пазарите кои свесно и не знаејќи мешаат легални и нелегални предмети. Нелегалните предмети стануваат легални кога се тргува на легалниот пазар. Црните или криминалните пари се перат со продажба на предмети на културата за многу висока цена, или кога парите се користат за стекнување предмети на културата кои се легални со доказ за потекло.

Постојат дилери кои исто така водат друг бизнис на страна, т.е. преку лични контакти. Некои предмети кои се особено вредни никогаш не завршуваат во нивните продавници, но се препродаваат преку нивните лични мрежни контакти. Една од причините зошто предметите се продаваат вака, е тоа што клиентите се колекционери кои не сакаат никој да знае што поседуваат. Друга причина за анонимност е да се избегне плаќање на данок.

Ретки се случаите украдените предмети да се вратат. Се чини дека причината зошто украдените предмети на културата обично не се појавуваат е дека пазарот за предмети на културата е преголем и комплексен за преглед. Многу предмети тешко се идентификуваат, а има крадци и посредници кои избираат предмети што не се единствени (уникатни), како на пример ракотворби.

Дилерите се сомневаат дека станува збор за украдени предмети кога продавачите се зависници од наркотици, или луѓе кои не сакаат да се идентификуваат или да потпишат потврда. Дури има и случаи кога дилери со антиквитети ги идентификувале предметите затоа што книгите имале печат од институција (музеј, библиотека и др.).

Бидејќи на легалните играчи на пазарот како дилерите и аукциските куќи очигледно им се нудат украдени предмети, во понатамошниот дел ќе претставиме некои безбедносни рутини кои ги преземаат со цел минимизирање на ризикот за работење со украдена стока.

8.1 Безбедносни рутини на дилери со предмети на културата

Главната причина зошто дилерите не сакаат да работат со украдена стока, е тоа што сакаат да го заштитат својот углед. Многу од продавниците на дилерите се семејни бизниси што ги граделе своите репутации со текот на годините и “да се биде предмет на полициска истрага” би била тотална катастрофа. Добриот збор и угледот се важни за дилерите на антиквитети и овие карактеристики имаат директно финансиско влијание врз нивните бизниси. Штетата предизвикана од полициска истрага би ја надминала можната заработка.

Ако дилер со антиквитети работи нелегален бизнис, тој ризикува да биде стигматизиран и забранет од најтесниот круг на дилери со антиквитети. Но, има и обратни примери, каде секој знае дека дилерот работи нелегално, но истиот не е исклучен од деловната мрежа затоа што тој/таа е премногу важен во секторот.

Други рутини за безбедност што ги спроведуваат дилерите за да се минимизира ризикот за купување украдена стока се формални контроли како доказ за идентитет. Најчесто продавачите на антиквитети бараат информации од продавачот за предметот, односно се бара доказ за идентитет како и за потеклото на предметот. Но, постојат и неформални контроли во форма на објективни проценки што ги прави дилерот со антиквитети на продавачот. Овие проценки се обично механизми за селекција. Контролите за проценка се:

- Типолошка проценка - Во овој вид проценка, дилерот донесува одлука заснована врз визуелните атрибути на продавачот. Дилерот го отфрла секој кој изгледа сомнително, како што се зависници од дрога и алкохол. Оваа контрола за проценка исто така може да се користи за да се утврди дали се спроведува формална контрола или не.
- Проценка на нормалност - Проценка на нормалноста значи дека дилерот размислува дали продавачот и предметот одат заедно. Со други зборови, продавачот може да не изгледа страшно сомнителен, но тој или таа нуди предмет што не одговара, со оглед на контекстот. Ова може да се примени и на локација, на пример ако на дилерот му се понуди стока на паркинг.
- Биографска проценка - Биографската проценка значи дека дилерот има некое претходно знаење за продавачот, како на пример каде работи. Дилерот со

антиквитети може да избере да не купува, затоа што лицето нуди предмет што е несоодветен со оглед на неговата или нејзината позадина.

Да резимираме, главната причина зошто дилерите сакаат да ги избегнат полициските истраги за украдена стока е да се заштити нивната репутација. Паралелно со ова е и желбата да се оствари разумен профит. Целта е да се направат најдобри можни зделки, а истовремено да се минимизира ризикот да бидат поврзани со сомнителни зделки.

Степенот на размислување за безбедност при купување предмети се определува според тоа колку е внимателен дилерот при купувањето на предметот. Повеќето избираат да не ризикуваат, односно да останат на безбедната страна на законот, па дури и одбиваат зделки што може не се нелегални, додека други дилери одбиваат само очигледно нелегални зделки, или дури и се целосно свесни дека предметите што ги купуваат се украдени.

8.2 Безбедносни рутини на аукциски куќи

Аукциските куќи се разликуваат од дилерите бидејќи продаваат предмети за други. Ова значи дека аукциските куќи никогаш не поседуваат предмети, тие само функционираат како брокери помеѓу купувачот и продавачот. Купувачите и продавачите не треба никогаш да се сретнат или да знаат едни за други.

Препознаваме четири точки кои се значајни за безбедносните рутини кои им помагаат на аукциските куќи да избегнуваат ракување со украдени предмети на културата. Овие точки се:

- Потекло,
- Контрола,
- Односи со клиенти и
- Законско право на анонимност.

Каталозите на аукциите ретко спомнуваат **потекло**. Поради тоа тешко е да се знае дали предметите се нелегални или не. Еден пример се монетите, каде монетите се индивидуално опишани, но не и нивното потекло. Сметаме дека аукциските куќи треба да бидат обврзани да го наведат потеклото на необични предмети.

Како и дилерите со антиквитети, аукциските куќи не добиваат доволно информации за предмети што се украдени или исчезнати. Најчесто мерките за

спречување на работење со украдена стока не се состојат од ништо друго освен барање за идентификација од секој што праќа стока и го додава нивниот број за социјално осигурување во регистарот на податоци. Една од причините поради кои не се спроведуваат подетални **контроли** е недостатокот на време.

Финансискиот аспект на контролирање се чини не само поврзан со зголемените трошоци за нивно спроведување, туку и со деловната активност во целина. Дел од вработените во аукциските куќи знаат доволно за законите што важат за бизнисот, но не се заинтересирани да дознаат повеќе, освен ако некој не го напише тоа, затоа што тоа нема да биде од полза за бизнисот. Покрај формалните контроли, аукциските куќи вршат исти неформални контроли како дилерите. Со други зборови, вработените во аукциската куќа се потпираат на субјективни проценки како форма на механизам за селекција при одлучувањето дали да прифатат предмет на аукција.

Една од причините зошто аукциските куќи не бараат секогаш доказ за идентитет, може да биде тоа што сакаат да одржат добри **односи со своите клиенти**. Продавачите се клучни за опстанокот на аукциските куќи и се прават напори да ги задржат среќни клиентите. Ова води кон балансирање помеѓу безбедноста и добрите односи со клиентите. Бизнисот не може да си дозволи да изгуби клиенти заради контролните механизми.

Аукциските куќи ја штитат **анонимноста** и на купувачите и на продавачите, што го отежнува контролирањето на статусот на предметите. Одржувањето на интегритетот на купувачите и продавачите е клучно за аукциските куќи.

Глава V - Анализа на податоците прибавени од Државен завод за статистика, Министерство за внатрешни работи и студија на случај

1. Анализа на податоци прибавени од Министерство за внатрешни работи

Во рамките на нашето истражување се обртивме до Министерството за внатрешни работи, Биро за јавна безбедност со барање за податоци за поднесени пријави против сторители на кривични дела против културното наследство и природните реткости за периодот на истражување 2006-2016 година, како и поединечно за секој сектор за внатрешни работи определен согласно структурата на министерството.

Со писмен одговор рег.бр.22.4.2.2-75503/1 од 28.09.20220 година, од страна на Министерството за внатрешни работи, Биро за јавна безбедност, Оддел за криминалистичко разузнавање ни беа доставени табели со статистички податоци за регистрирани кривични дела и сторители против културното наследство и природните реткости за период од 2006 до 2016 година. Во табелите и графиконите што следат подолу даден е подетален приказ за бројот на пријавени кривични дела и сторители.

Табела бр.4 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за период од 2006 до 2016 година

Членов и од КЗ	2006 год.		2007 год.		2008 год.		2009 год.		2010 год.		2011 год.		2012 год.		2013 год.		2014 год.		2015 год.		2016 год.		Вкупно 2006 - 2016 год.	
	кривични дела	сторители	кривични дела	сторители	кривични дела	сторители	кривични дела	сторители	кривични дела	сторители	кривични дела	сторители	кривични дела	сторители	кривични дела	сторители	кривични дела	сторители	кривични дела	сторители	кривични дела	сторители	кривични дела	сторители
Чл. 264	1	2	5	8	2	4	6	5	7	34	2	4	3	7	5	7	9	12	5	6	1	/	46	89
Чл. 265	1	6	1	1	3	4	5	10	8	28	3	4	7	9	4	6	2	4	/	/	2	2	36	74
Чл. 266	/	/	1	1	/	/	/	/	2	29	/	/	/	/	/	/	2	9	/	/	/	/	5	39
Вкупно	2	8	7	10	5	8	11	15	17	91	5	8	10	16	9	13	13	25	5	6	3	2	87	202

Од увид во табелата може да се заклучи дека од страна на Министерството за внатрешни работи се поднесени пријави против сторители за кривичните дела:

- Оштетување или уништување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости - чл.264 од КЗ;

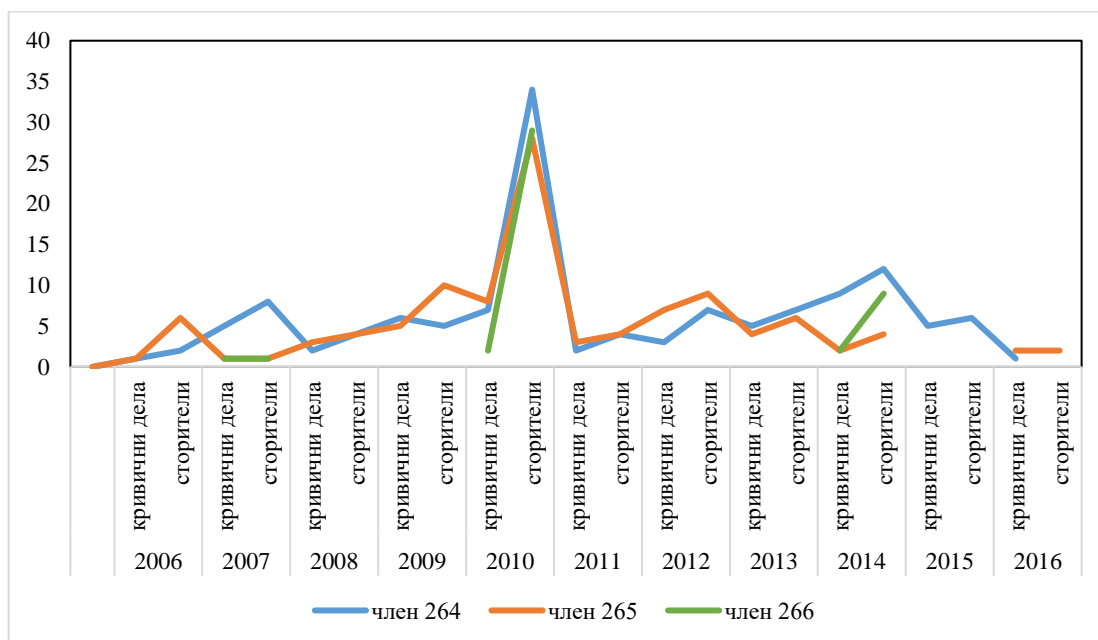
- Присвојување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости - чл.265 и
- Изнесување во странство на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости - чл.266.

Во периодот од 2006 до 2016 година се регистрирани вкупно 87 кривични дела од кои најмногу регистрирани кривични дела се по чл.264 од КЗ: 46 или во процент 52,88 %, па потоа следат кривични дела по чл.265 од КЗ: 36 или во процент 41,37 % и најмалку регистрирани кривични дела се по чл.266 од КЗ: 5 или во процент 5,75 %.

Во истиот период (2006-2016 година) се регистрирани вкупно 202 сторители од кои најмногу регистрирани сторители на кривични дела се по чл.264 од КЗ: 89 или во процент 44,06 %, па потоа следат сторители на кривични дела по чл.265 од КЗ: 74 или во процент 36,64 % и најмалку регистрирани сторители на кривични дела се по чл.266 од КЗ: 39 или во процент 19,30 %.

Воедно, со писмениот одговор сме известени дека во периодот од 2006 до 2016 година не се регистрирани кривични дела против културното наследство и природните реткости по членовите: 266-а, 266-б, 266-в и 267 од КЗ.

Графикон бр.1 - Сторители на кривични дела за период 2006-2016 година

Евидентно е од графичкиот приказ дека пикот на извршените кривични дела од периодот на истражување (2006-2016 година) е во 2010 година, каде се регистрирани вкупно 17 кривични дела и дури 91 сторител. Во проценти изразено од регистрираните

17 кривични дела во 2010 година: 41,17 % се кривични дела по чл.264 од КЗ, 47,06 % се кривични дела по чл.265 од КЗ и 11,77 % се кривични дела по чл.266 од КЗ. Од аспект на сторителите за 2010 година во проценти изразено од регистрираните 91 сторител: 37,36 % се сторители на кривични дела по чл.264 од КЗ, 30,77 % се сторители на кривични дела по чл.265 од КЗ и 31,87 % се сторители на кривични дела по чл.266 од КЗ.

Дополнително, неспорно може да се забележи дека има континуиран пораст на кривичните дела во периодот од 2006 до 2010 година, како и во периодот од 2011 до 2014 година, по што следи опаѓање на регистрираните кривични дела и сторители. Бројката на регистрирани дела во овие периоди е поголема имајќи ги во предвид успешните полициски акции под кодно име “Фаланга 1” и “Фаланга 2” кои беа спроведени и во кои беа уапсени поголем број на сторители на кривични дела, за што детално ќе биде анализирано подолу во овој труд.

Во табелите што следуваат подолу даден е приказ за бројот на пријавени кривични дела и сторители по градови и сектори за внатрешни работи и тоа за секоја година поединечно.

Табела бр.5 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2006 година по Сектори за внатрешни работи

Сектори за внатрешни работи	2006 година					
	член 264		член 265		член 266	
	кривичн и дела	сторител и	кривични дела	сторител и	кривични дела	сторител и
СВР Скопје	0	0	0	0	0	0
Битола	/	/	1	6	/	/
Демир Хисар	/	/	/	/	/	/
Македонски Брод	/	/	/	/	/	/
Прилеп	/	/	/	/	/	/
Ресен	/	/	/	/	/	/
СВР Битола	0	0	1	6	0	0
Велес	/	/	/	/	/	/
СВР Велес	0	0	0	0	0	0
Крива Паланка	/	/	/	/	/	/
Куманово	/	/	/	/	/	/
СВР Куманово	0	0	0	0	0	0
Дебар	/	/	/	/	/	/
Кичево	1	2	/	/	/	/
Охрид	/	/	/	/	/	/

Струга	/	/	/	/	/	/
СВР Охрид	1	2	0	0	0	0
Валандово	/	/	/	/	/	/
Гевгелија	/	/	/	/	/	/
Радовиш	/	/	/	/	/	/
Струмица	/	/	/	/	/	/
СВР Струмица	0	0	0	0	0	0
Гостивар	/	/	/	/	/	/
Тетово	/	/	/	/	/	/
СВР Тетово	0	0	0	0	0	0
Виница	/	/	/	/	/	/
Кочани	/	/	/	/	/	/
Штип	/	/	/	/	/	/
СВР Штип	0	0	0	0	0	0
Оддел за сузбивање на организиран и сериозен криминал (ОСОСК)	0	0	0	0	0	0
Вкупно (по СВР)	1	2	1	6	0	0

Табела бр.6 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2007 година по Сектори за внатрешни работи

Сектори за внатрешни работи	2007 година					
	член 264		член 265		член 266	
	кривични и дела	сторител и	кривични дела	сторител и	кривични дела	сторител и
СВР Скопје	1	0	1	1	0	0
Битола	1	1	/	/	/	/
Демир Хисар	/	/	/	/	/	/
Македонски Брод	/	/	/	/	/	/
Прилеп	/	/	/	/	/	/
Ресен	1	/	/	/	/	/
СВР Битола	2	1	0	0	0	0
Велес	1	2	/	/	/	/
СВР Велес	1	2	0	0	0	0
Крива Паланка	/	/	/	/	/	/
Куманово	/	/	/	/	1	1
СВР Куманово	0	0	0	0	1	1
Дебар	/	/	/	/	/	/
Кичево	/	/	/	/	/	/
Охрид	/	/	/	/	/	/
Струга	/	/	/	/	/	/
СВР Охрид	0	0	0	0	0	0
Валандово	/	/	/	/	/	/

Гевгелија	/	/	/	/	/	/
Радовиш	/	/	/	/	/	/
Струмица	/	/	/	/	/	/
СВР Струмица	0	0	0	0	0	0
Гостивар	/	/	/	/	/	/
Тетово	1	5	/	/	/	/
СВР Тетово	1	5	0	0	0	0
Виница	/	/	/	/	/	/
Кочани	/	/	/	/	/	/
Штип	/	/	/	/	/	/
СВР Штип	0	0	0	0	0	0
Оддел за сузбивање на организиран и сериозен криминал (ОСОСК)	0	0	0	0	0	0
Вкупно (по СВР)	5	8	1	1	1	1

Табела бр.7 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2008 година по Сектори за внатрешни работи

Сектори за внатрешни работи	2008 година					
	член 264		член 265		член 266	
	кривичн и дела	сторител и	кривичн и дела	сторител и	кривичн и дела	сторител и
СВР Скопје	0	0	1	1	0	0
Битола	/	/	/	/	/	/
Демир Хисар	/	/	/	/	/	/
Македонски Брод	/	/	/	/	/	/
Прилеп	1	3	/	/	/	/
Ресен	/	/	/	/	/	/
СВР Битола	1	3	0	0	0	0
Велес	/	/	/	/	/	/
СВР Велес	0	0	0	0	0	0
Крива Паланка	/	/	/	/	/	/
Куманово	/	/	/	/	/	/
СВР Куманово	0	0	0	0	0	0
Дебар	/	/	/	/	/	/
Кичево	/	/	/	/	/	/
Охрид	/	/	/	/	/	/
Струга	/	/	/	/	/	/
СВР Охрид	0	0	0	0	0	0
Валандово	/	/	1	2	/	/
Гевгелија	/	/	/	/	/	/
Радовиш	/	/	/	/	/	/
Струмица	/	/	/	/	/	/

СВР Струмица	0	0	1	2	0	0
Гостивар	/	/	/	/	/	/
Тетово	1	1	/	/	/	/
СВР Тетово	1	1	0	0	0	0
Виница	/	/	/	/	/	/
Кочани	/	/	/	/	/	/
Штип	/	/	1	1	/	/
СВР Штип	0	0	1	1	0	0
Оддел за сузбивање на организиран и сериозен криминал (ОСОСК)	0	0	0	0	0	0
Вкупно (по СВР)	2	4	3	4	0	0

Табела бр.8 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2009 година по Сектори за внатрешни работи

Сектори за внатрешни работи	2009 година					
	член 264		член 265		член 266	
	кривични и дела	сторители и	кривични дела	сторители и	кривични дела	сторители и
СВР Скопје	1	0	0	0	0	0
Битола	/	/	2	4	/	/
Демир Хисар	1	2	/	/	/	/
Македонски Брод	/	/	/	/	/	/
Прилеп	/	/	/	/	/	/
Ресен	/	/	/	/	/	/
СВР Битола	1	2	2	4	0	0
Велес	2	3	/	/	/	/
СВР Велес	2	3	0	0	0	0
Крива Паланка	/	/	/	/	/	/
Куманово	/	/	/	/	/	/
СВР Куманово	0	0	0	0	0	0
Дебар	/	/	/	/	/	/
Кичево	/	/	/	/	/	/
Охрид	/	/	/	/	/	/
Струга	/	/	/	/	/	/
СВР Охрид	0	0	0	0	0	0
Валандово	/	/	/	/	/	/
Гевгелија	/	/	/	/	/	/
Радовиш	1	/	/	/	/	/
Струмица	/	/	/	/	/	/
СВР Струмица	1	0	0	0	0	0
Гостивар	/	/	1	3	/	/
Тетово	1	/	/	/	/	/

СВР Тетово	1	0	1	3	0	0
Виница	/	/	1	3	/	/
Кочани	/	/	/	/	/	/
Штип	/	/	/	/	/	/
СВР Штип	0	0	1	3	0	0
Оддел за сузбивање на организиран и сериозен криминал (ОСОСК)	0	0	1	0	0	0
Вкупно (по СВР)	6	5	5	10	0	0

Табела бр.9 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2010 година по Сектори за внатрешни работи

Сектори за внатрешни работи	2010 година					
	член 264		член 265		член 266	
	кривични и дела	сторител и	кривични дела	сторител и	кривични дела	сторител и
СВР Скопје	2	0	0	0	2	29
Битола	1	1	/	/	/	/
Демир Хисар	/	/	/	/	/	/
Македонски Брод	/	/	/	/	/	/
Прилеп	2	22	2	10	/	/
Ресен	/	/	/	/	/	/
СВР Битола	3	23	2	10	0	0
Велес	/	/	1	1	/	/
СВР Велес	0	0	1	1	0	0
Крива Паланка	/	/	/	/	/	/
Куманово	/	/	/	/	/	/
СВР Куманово	0	0	0	0	0	0
Дебар	/	/	1	4	/	/
Кичево	/	/	/	/	/	/
Охрид	/	/	/	/	/	/
Струга	/	/	1	1	/	/
СВР Охрид	0	0	2	5	0	0
Валандово	1	9	/	/	/	/
Гевгелија	/	/	1	1	/	/
Радовиш	/	/	/	/	/	/
Струмица	/	/	1	1	/	/
СВР Струмица	1	9	2	2	0	0
Гостивар	/	/	/	/	/	/
Тетово	/	/	/	/	/	/
СВР Тетово	0	0	0	0	0	0
Виница	/	/	/	/	/	/
Кочани	/	/	/	/	/	/

Штип	1	2	1	10	/	/
СВР Штип	1	2	1	10	0	0
Оддел за сузбивање на организиран и сериозен криминал (ОСОСК)	0	0	0	0	0	0
Вкупно (по СВР)	7	34	8	28	2	29

Табела бр.10 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2011 година по Сектори за внатрешни работи

Сектори за внатрешни работи	2011 година					
	член 264		член 265		член 266	
	кривични и дела	сторител и	кривични дела	сторител и	кривични дела	сторител и
СВР Скопје	0	0	0	0	0	0
Битола	/	/	1	1	/	/
Демир Хисар	/	/	/	/	/	/
Македонски Брод	/	/	/	/	/	/
Прилеп	1	2	1	2	/	/
Ресен	/	/	/	/	/	/
СВР Битола	1	2	2	3	0	0
Велес	/	/	/	/	/	/
СВР Велес	0	0	0	0	0	0
Крива Паланка	/	/	/	/	/	/
Куманово	1	2	/	/	/	/
СВР Куманово	1	2	0	0	0	0
Дебар	/	/	/	/	/	/
Кичево	/	/	/	/	/	/
Охрид	/	/	/	/	/	/
Струга	/	/	/	/	/	/
СВР Охрид	0	0	0	0	0	0
Валандово	/	/	/	/	/	/
Гевгелија	/	/	/	/	/	/
Радовиш	/	/	/	/	/	/
Струмица	/	/	/	/	/	/
СВР Струмица	0	0	0	0	0	0
Гостивар	/	/	/	/	/	/
Тетово	/	/	/	/	/	/
СВР Тетово	0	0	0	0	0	0
Виница	/	/	/	/	/	/
Кочани	/	/	/	/	/	/
Штип	/	/	1	1	/	/
СВР Штип	0	0	1	1	0	0

Оддел за сузбивање на организиран и сериозен криминал (ОСОСК)	0	0	0	0	0	0
Вкупно (по СВР)	2	4	3	4	0	0

Табела бр.11 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2012 година по Сектори за внатрешни работи

Сектори за внатрешни работи	2012 година					
	член 264		член 265		член 266	
	кривични и дела	сторител и	кривични дела	сторител и	кривични дела	сторител и
СВР Скопје	0	0	2	3	0	0
Битола	/	/	/	/	/	/
Демир Хисар	/	/	/	/	/	/
Македонски Брод	/	/	/	/	/	/
Прилеп	/	/	/	/	/	/
Ресен	/	/	/	/	/	/
СВР Битола	0	0	0	0	0	0
Велес	/	/	1	1	/	/
СВР Велес	0	0	1	1	0	0
Крива Паланка	/	/	/	/	/	/
Куманово	1	3	1	2	/	/
СВР Куманово	1	3	1	2	0	0
Дебар	1	/	/	/	/	/
Кичево	/	/	/	/	/	/
Охрид	/	/	/	/	/	/
Струга	/	/	/	/	/	/
СВР Охрид	1	0	0	0	0	0
Валандово	/	/	/	/	/	/
Гевгелија	/	/	/	/	/	/
Радовиш	1	4	/	/	/	/
Струмица	/	/	/	/	/	/
СВР Струмица	1	4	0	0	0	0
Гостивар	/	/	/	/	/	/
Тетово	/	/	/	/	/	/
СВР Тетово	0	0	0	0	0	0
Виница	/	/	1	1	/	/
Кочани	/	/	1	1	/	/
Штип	/	/	1	1	/	/
СВР Штип	0	0	3	3	0	0
Оддел за сузбивање на организиран и сериозен криминал (ОСОСК)	0	0	0	0	0	0
Вкупно (по СВР)	3	7	7	9	0	0

Табела бр.12 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2013 година по Сектори за внатрешни работи

Сектори за внатрешни работи	2013 година					
	член 264		член 265		член 266	
	кривични и дела	сторител и	кривични дела	сторител и	кривични дела	сторител и
СВР Скопје	1	2	0	0	0	0
Битола	1	1	/	/	/	/
Демир Хисар	/	/	/	/	/	/
Македонски Брод	/	/	/	/	/	/
Прилеп	1	2	1	2	/	/
Ресен	/	/	/	/	/	/
СВР Битола	2	3	1	2	0	0
Велес	/	/	/	/	/	/
СВР Велес	0	0	0	0	0	0
Крива Паланка	/	/	1	1	/	/
Куманово	1	2	/	/	/	/
СВР Куманово	1	2	1	1	0	0
Дебар	/	/	/	/	/	/
Кичево	/	/	/	/	/	/
Охрид	/	/	1	2	/	/
Струга	/	/	/	/	/	/
СВР Охрид	0	0	1	2	0	0
Валандово	/	/	/	/	/	/
Гевгелија	/	/	/	/	/	/
Радовиш	/	/	/	/	/	/
Струмица	1	/	1	1	/	/
СВР Струмица	1	0	1	1	0	0
Гостивар	/	/	/	/	/	/
Тетово	/	/	/	/	/	/
СВР Тетово	0	0	0	0	0	0
Виница	/	/	/	/	/	/
Кочани	/	/	/	/	/	/
Штип	/	/	/	/	/	/
СВР Штип	0	0	0	0	0	0
Оддел за сузбивање на организиран и сериозен криминал (ОСОСК)	0	0	0	0	0	0
Вкупно (по СВР)	5	7	4	6	0	0

Табела бр.13 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2014 година по Сектори за внатрешни работи

Сектори за внатрешни работи	2014 година					
	член 264		член 265		член 266	
	кривични и дела	сторител и	кривични дела	сторител и	кривични дела	сторител и
СВР Скопје	0	0	1	1	0	0
Битола	3	4	1	3	1	3
Демир Хисар	/	/	/	/	/	/
Македонски Брод	1	2	/	/	/	/
Прилеп	/	/	/	/	/	/
Ресен	/	/	/	/	/	/
СВР Битола	4	6	1	3	1	3
Велес	/	/	/	/	/	/
СВР Велес	0	0	0	0	0	0
Крива Паланка	1	/	/	/	/	/
Куманово	/	/	/	/	/	/
СВР Куманово	1	0	0	0	0	0
Дебар	/	/	/	/	/	/
Кичево	2	/	/	/	/	/
Охрид	/	/	/	/	/	/
Струга	/	/	/	/	/	/
СВР Охрид	2	0	0	0	0	0
Валандово	/	/	/	/	/	/
Гевгелија	1	6	/	/	1	6
Радовиш	/	/	/	/	/	/
Струмица	1	/	/	/	/	/
СВР Струмица	2	6	0	0	1	6
Гостивар	/	/	/	/	/	/
Тетово	/	/	/	/	/	/
СВР Тетово	0	0	0	0	0	0
Виница	/	/	/	/	/	/
Кочани	/	/	/	/	/	/
Штип	/	/	/	/	/	/
СВР Штип	0	0	0	0	0	0
Оддел за сузбивање на организиран и сериозен криминал (ОСОСК)	0	0	0	0	0	0
Вкупно (по СВР)	9	12	2	4	2	9

Табела бр.14 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2015 година по Сектори за внатрешни работи

Сектори за внатрешни работи	2015 година		
	член 264	член 265	член 266

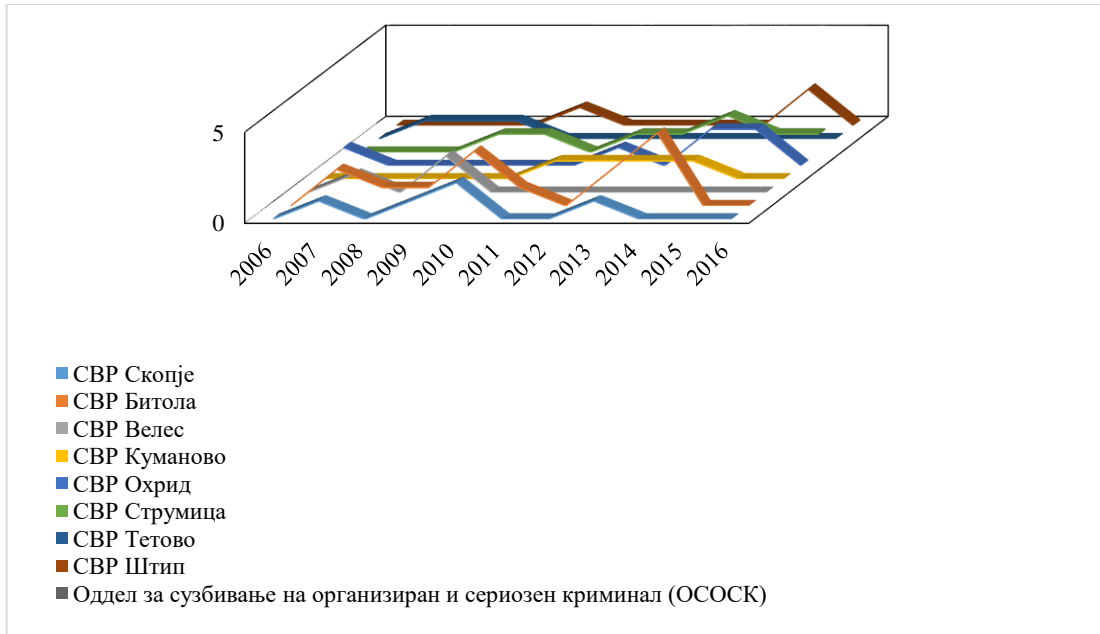
	кривичн и дела	сторител и	кривични дела	сторител и	кривични дела	сторител и
СВР Скопје	0	0	0	0	0	0
Битола	/	/	/	/	/	/
Демир Хисар	/	/	/	/	/	/
Македонски Брод	/	/	/	/	/	/
Прилеп	/	/	/	/	/	/
Ресен	/	/	/	/	/	/
СВР Битола	0	0	0	0	0	0
Велес	/	/	/	/	/	/
СВР Велес	0	0	0	0	0	0
Крива Паланка	/	/	/	/	/	/
Куманово	/	/	/	/	/	/
СВР Куманово	0	0	0	0	0	0
Дебар	/	/	/	/	/	/
Кичево	2	/	/	/	/	/
Охрид	/	/	/	/	/	/
Струга	/	/	/	/	/	/
СВР Охрид	2	0	0	0	0	0
Валандово	/	/	/	/	/	/
Гевгелија	/	/	/	/	/	/
Радовиш	1	/	/	/	/	/
Струмица	/	/	/	/	/	/
СВР Струмица	1	0	0	0	0	0
Гостивар	/	/	/	/	/	/
Тетово	/	/	/	/	/	/
СВР Тетово	0	0	0	0	0	0
Виница	/	/	/	/	/	/
Кочани	/	/	/	/	/	/
Штип	2	6	/	/	/	/
СВР Штип	2	6	0	0	0	0
Оддел за сузбивање на организиран и сериозен криминал (ОСОСК)	0	0	0	0	0	0
Вкупно (по СВР)	5	6	0	0	0	0

Табела бр.15 - Кривични дела и сторители од областа на културното наследство и природните реткости за 2016 година по Сектори за внатрешни работи

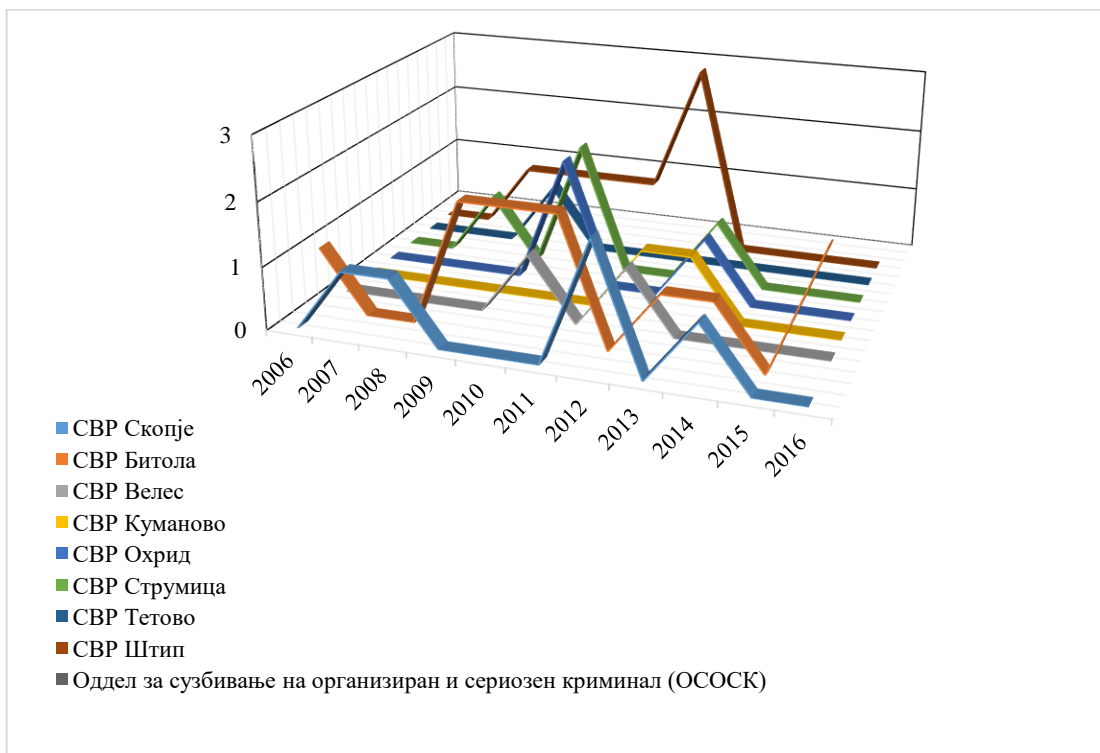
Сектори за внатрешни работи	2016 година					
	член 264		член 265		член 266	
	кривичн и дела	сторител и	кривични дела	сторител и	кривични дела	сторител и
СВР Скопје	0	0	0	0	0	0

Битола	/	/	/	/	/	/
Демир Хисар	/	/	/	/	/	/
Македонски Брод	/	/	1	1	/	/
Прилеп	/	/	1	1	/	/
Ресен	/	/	/	/	/	/
СВР Битола	0	0	2	2	0	0
Велес	/	/	/	/	/	/
СВР Велес	0	0	0	0	0	0
Крива Паланка	/	/	/	/	/	/
Куманово	/	/	/	/	/	/
СВР Куманово	0	0	0	0	0	0
Дебар	/	/	/	/	/	/
Кичево	/	/	/	/	/	/
Охрид	/	/	/	/	/	/
Струга	/	/	/	/	/	/
СВР Охрид	0	0	0	0	0	0
Валандово	/	/	/	/	/	/
Гевгелија	/	/	/	/	/	/
Радовиш	1	/	/	/	/	/
Струмица	/	/	/	/	/	/
СВР Струмица	1	0	0	0	0	0
Гостивар	/	/	/	/	/	/
Тетово	/	/	/	/	/	/
СВР Тетово	0	0	0	0	0	0
Виница	/	/	/	/	/	/
Кочани	/	/	/	/	/	/
Штип	/	/	/	/	/	/
СВР Штип	0	0	0	0	0	0
Оддел за сузбивање на организиран и сериозен криминал (ОСОСК)	0	0	0	0	0	0
Вкупно (по СВР)	1	0	2	2	0	0

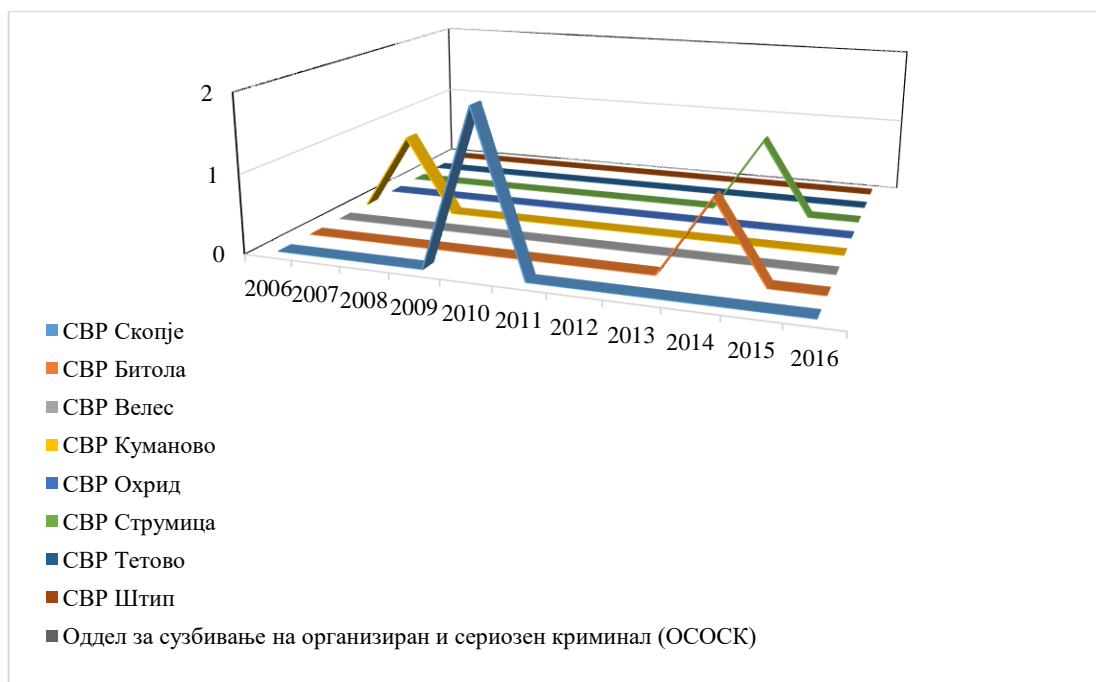
Графикон бр.2 - Кривични дела по чл.264 за период 2006-2016 година по Сектори за внатрешни работи

Графикон бр.3 - Кривични дела по чл.265 за период 2006-2016 година по Сектори за внатрешни работи

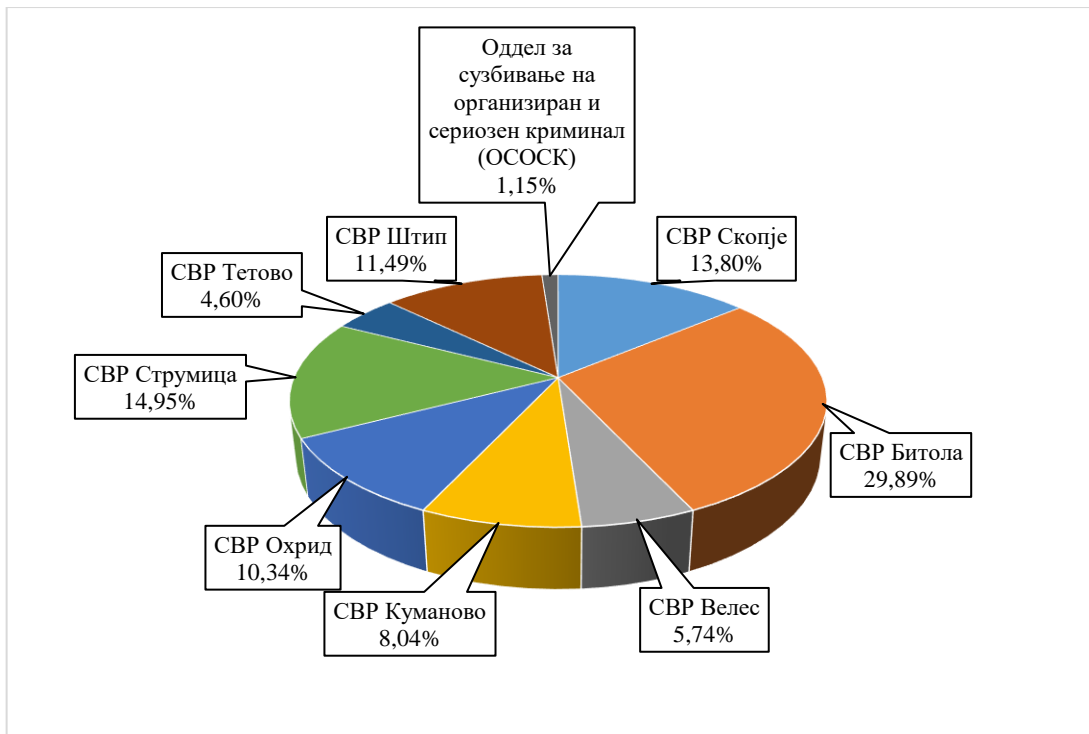

Графикон бр.4 - Кривични дела по чл.266 за период 2006-2016 година по Сектори за внатрешни работи

Од увид во погоре изнесените податоци, можеме да заклучиме дека во периодот на истражување (2006-2016 година), од вкупно регистрираните кривични дела од областа на културното наследство и природните реткости (87 кривични дела) најмногу се регистрирани на подрачјето на СВР Битола и тоа: 26 или во проценти 29,89 %, потоа следат СВР Струмица со 13 кривични дела или 14,95 %, СВР Скопје со 12 кривични дела или 13,80 %, СВР Штип со 10 кривични дела или 11,49 %, СВР Охрид со 9 кривични дела или 10,34 %, СВР Куманово со 7 кривични дела или 8,04 %, СВР Велес со 5 кривични дела или 5,74 %, СВР Тетово со 4 кривични дела или 4,60 % и на крајот е Одделот за сузбивање на организиран и сериозен криминал (ОСОСК) каде е регистрирано 1 кривично дело или 1,15 % (прикажано во графикон бр.5).

Графикон бр.5 - Вкупен број на кривични дела од областа на културното наследство и природните реткости за период 2006-2016 година по Сектори за внатрешни работи

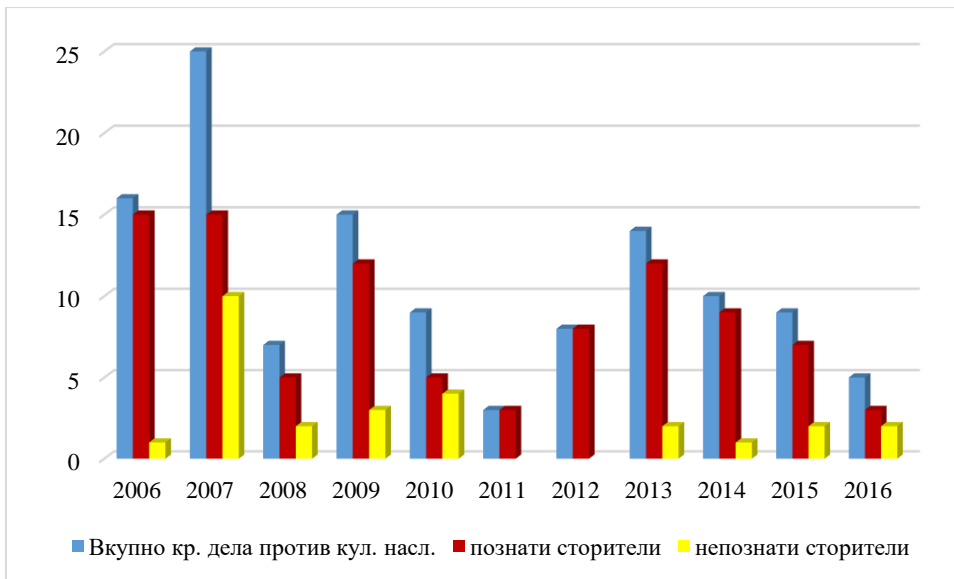

2. Анализа на податоци прибавени од Државен завод за статистика

Државниот завод за статистика како самостојна институција согласно своите овластувања годишно собира статистички податоци од повеќе институции за разни области меѓу кои и правосудството. По извршена обработка, издава годишник со податоци за кривични дела (обвинети, осудени, вид на одлука и др.).

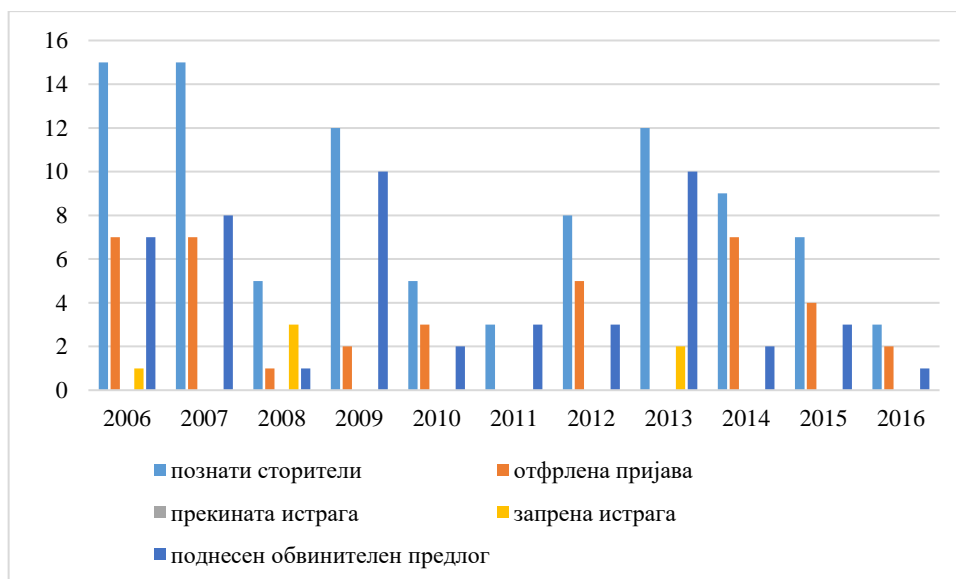
Податоците кои се предмет на анализа за карактеристиките на кривичните дела против културното наследство (за периодот од 2006-2016 година) се преземени од публикуваните годишници на Државниот завод за статистика кои се јавно достапни.

Графикон бр.6 - Вкупен број на кривични дела од областа на културното наследство и природните реткости, пријавени полнолетни лица (познати и непознати сторители) 2006-2016 година

Според податоците изнесени во графиконот бр.6, неспорно може да се заклучи дека во поголем број од случаите сторителите на кривичните дела од областа на културното наследство и природните реткости се познати, поточно во 2006 год. е 93,75 %, во 2007 год. е 60 %, во 2008 год. е 71,42 %, во 2009 год. е 80 %, во 2010 год. е 55,55 %, во 2011 год. и 2012 год. е 100 %, во 2013 год. е 85,71 %, во 2014 год. е 90 %, во 2015 год. е 77,77 % и во 2016 год. е 60 %.

Графикон бр.7 - Пријави на кривични дела од областа на културното наследство и природните реткости, познати сторители, вид на одлука 2006-2016 година

Од графикон бр.7, може да се види дека за повеќето познати сторители во најголем број од случаите е поднесен обвинителен предлог, а нема ни еден случај во кој е прекината истрагата.

Графикон бр.8 - Пријави по чл.264 од КЗ, познати сторители, непознати сторители, вид на одлука 2006-2016 година

Графикон бр.9 - Пријави по чл.266 од КЗ, познати сторители, непознати сторители, вид на одлука 2006-2016 година

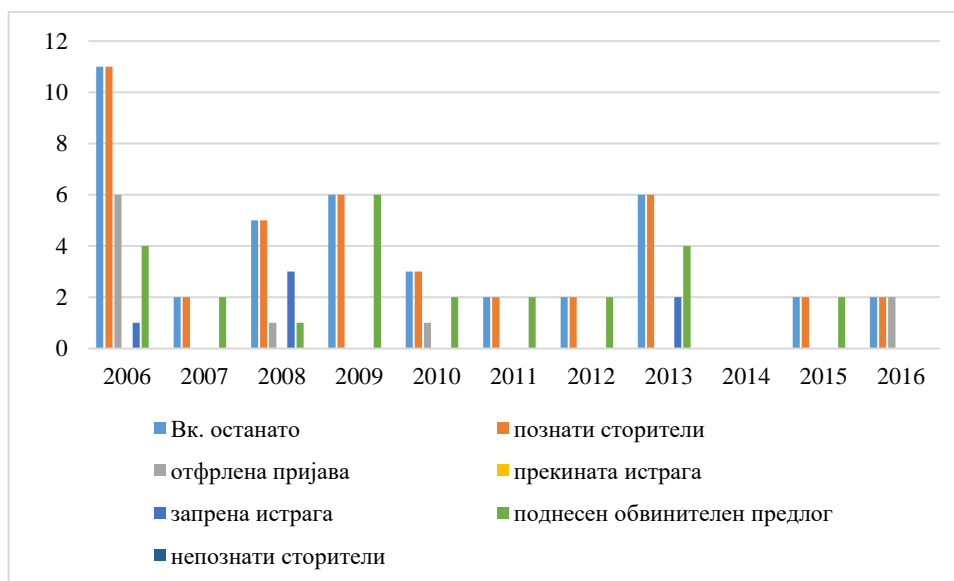

Воедно, Државниот завод за статистика има заведено само во 2014 година, пријави против полнолетни лица за кривични дело по чл.265 од КЗ (присвојување на

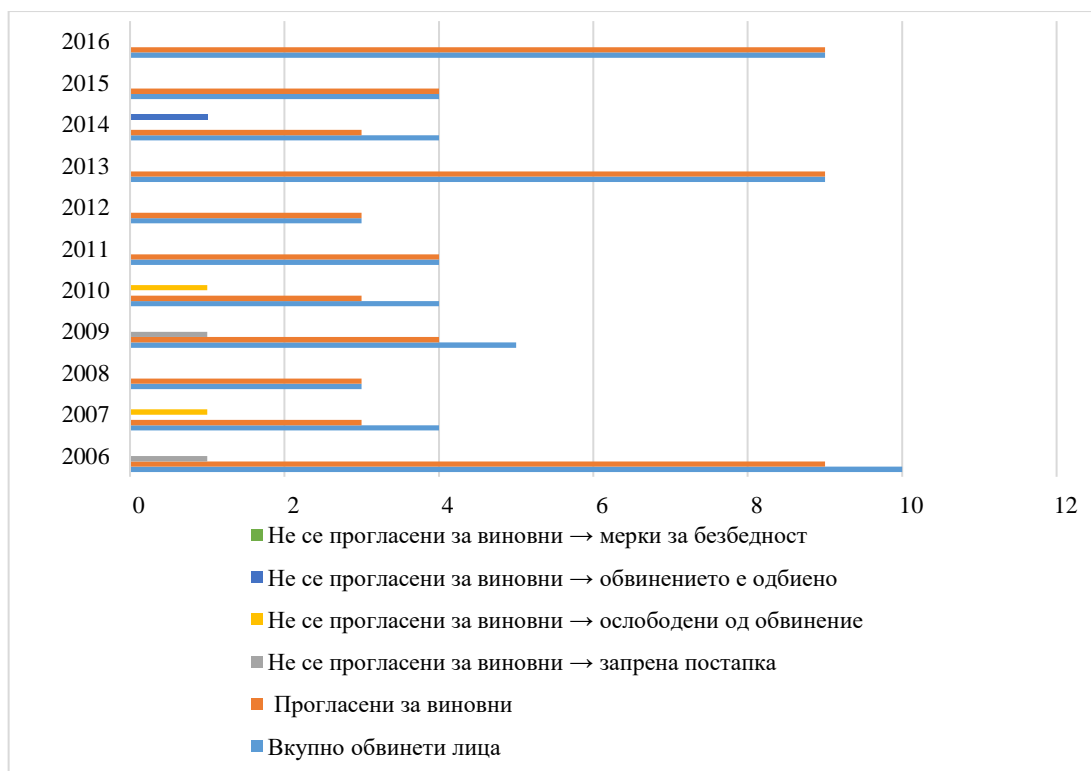
добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости) и тоа вкупно 7 пријави од кои: 6 се против познати сторители и 1 против непознат сторител. Од 6-те поднесени пријави: 4 се отфрлени, а по 2 е поднесен обвинителен предлог.

Останатите пријави против полнолетните лица Државниот завод за статистика ги има заведено под ставката “Останато”, за што во продолжение ги прикажуваме во графикон бр.10.

Графикон бр.10 - Останати пријави, познати сторители, непознати сторители, вид на одлука 2006-2016 година

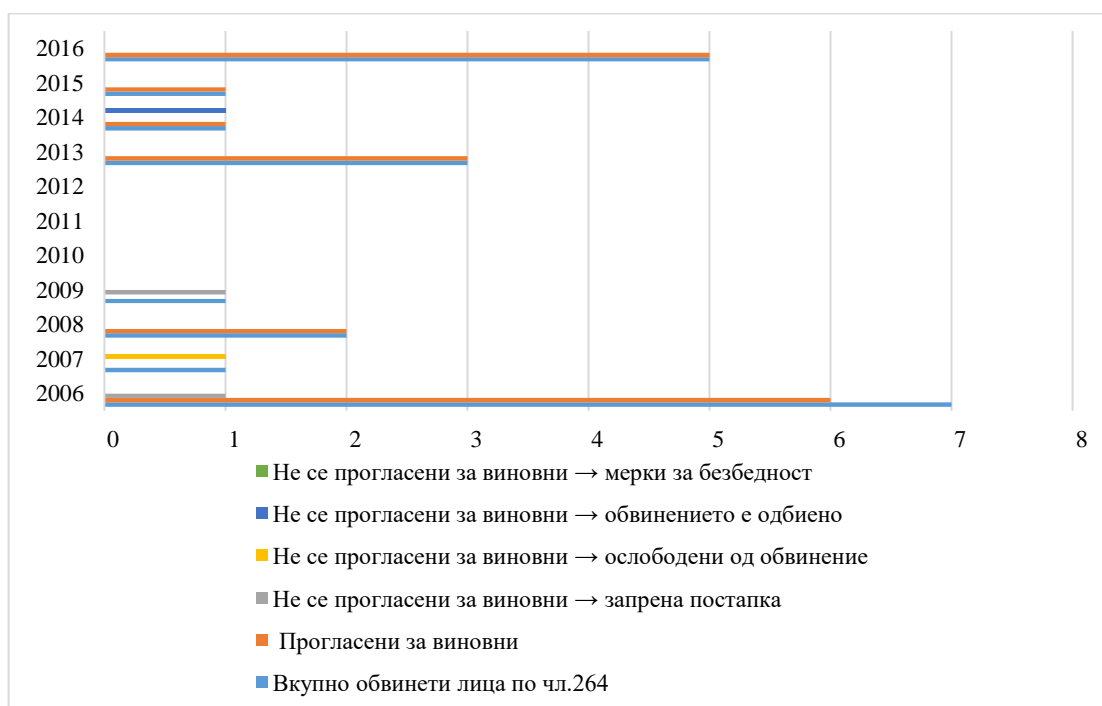

Графикон бр.11 - Вкупен број на обвинети полнолетни лица, вид на одлука 2006-2016 година

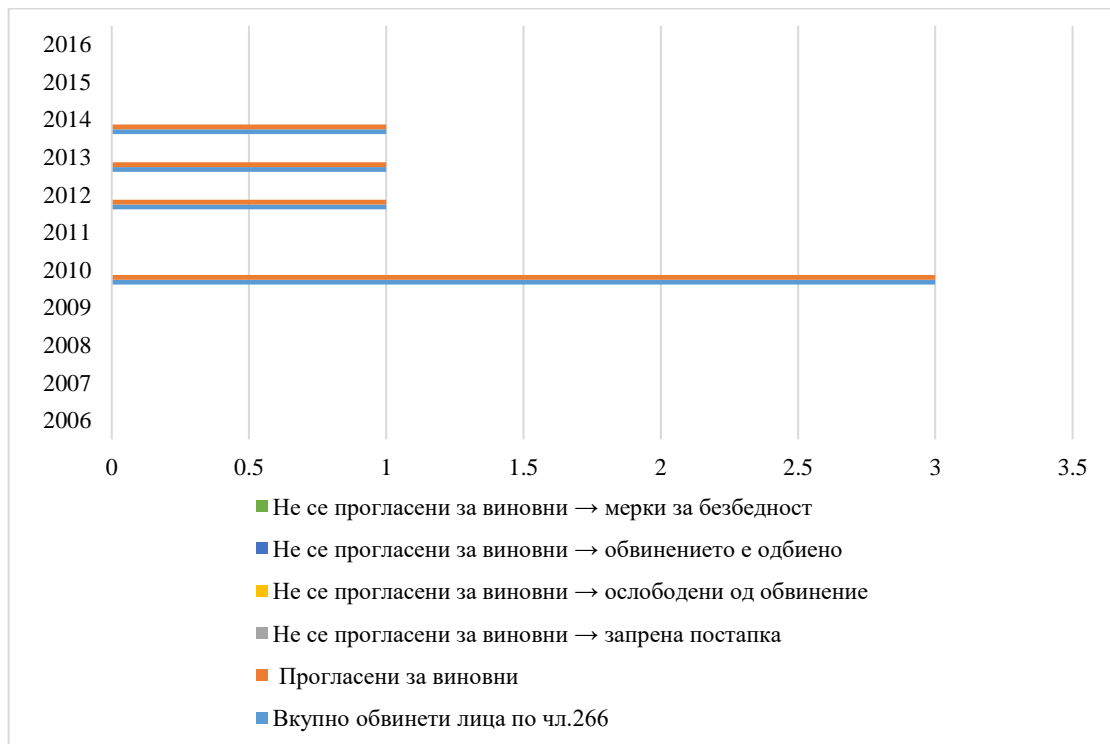

Од увид во графиконот бр.11, може да се констатира дека во поголем број од обвинетите лица се огласени за виновни.

Графикон бр.12 - Вкупен број на обвинети полнолетни лица по чл.264, вид на одлука 2006-2016 година

Графикон бр.13 - Вкупен број на обвинети полнолетни лица по чл.266, вид на одлука 2006-2016 година

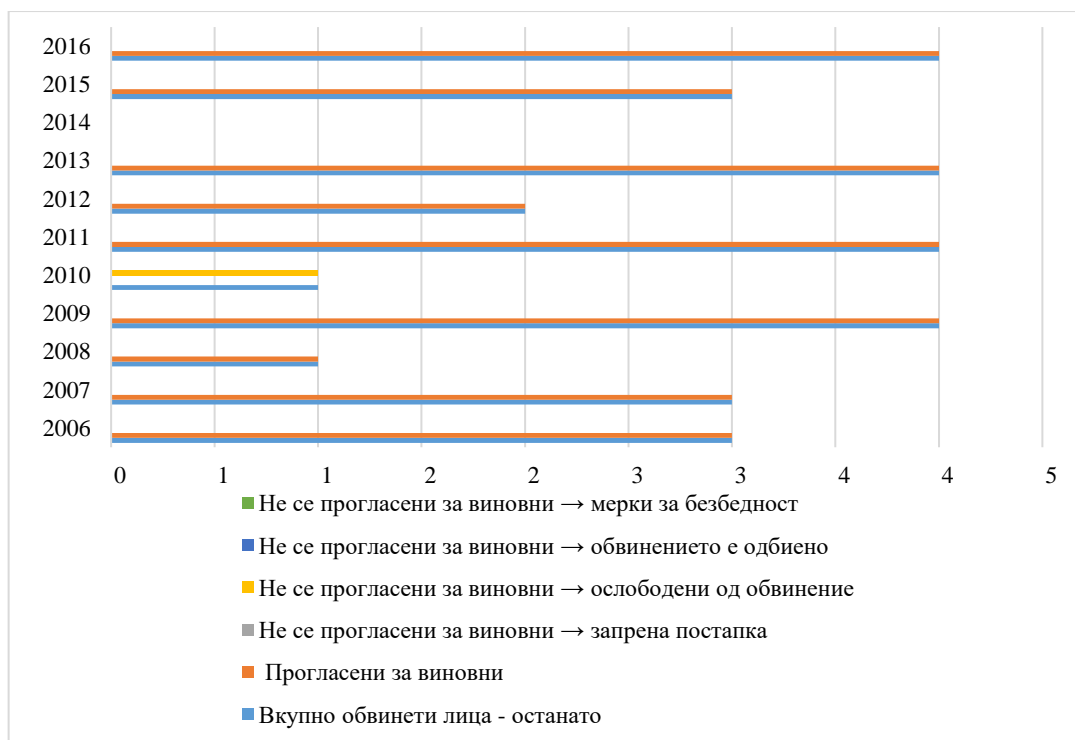

Во 2013 година е заведено обвинение против 1 лице за кривично дело по чл.266-а (отуѓување на културно наследство од особено значење во државна сопственост) и истиот е огласен за виновен.

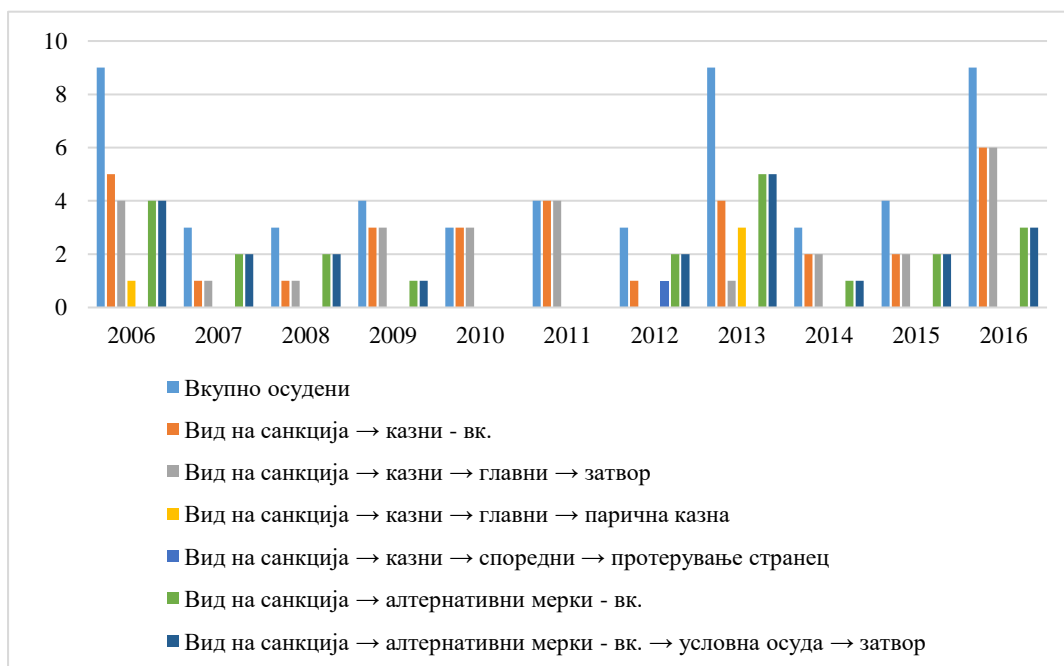
Во 2014 година, обвинети се 2 полнолетни лица за кривични дело по чл.265 од КЗ (присвојување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости) и по вака поднесените обвиненија, едното лице е огласено за виновен, а обвинението против другото лице е одбиено.

Останатите обвиненија против полнолетните лица Државниот завод за статистика ги има заведено под ставката “Останато”, за што во продолжение ги прикажуваме во графикон бр.14.

Графикон бр.14 - Вкупен број на обвинети полнолетни лица - останато, вид на одлука 2006-2016 година

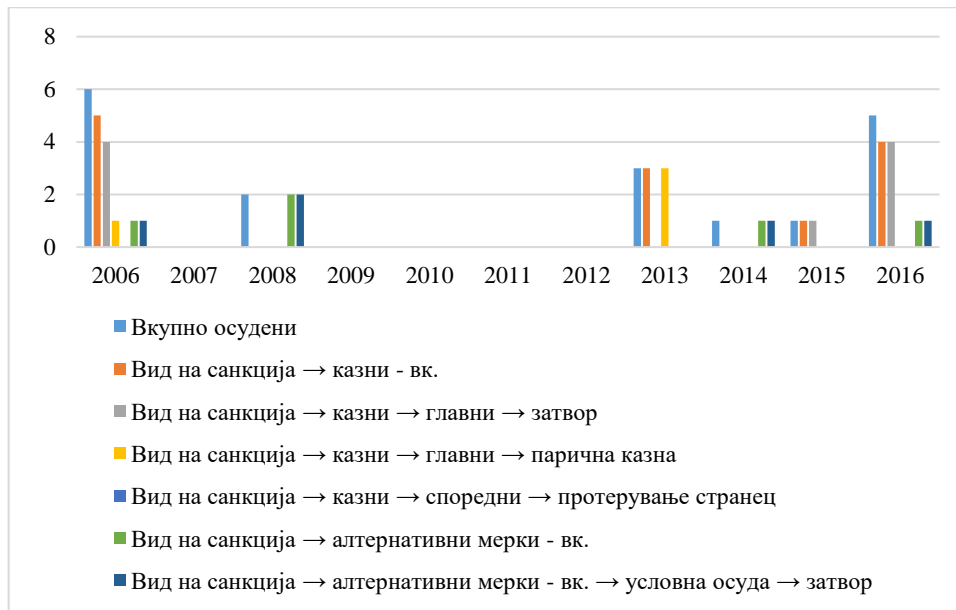

Графикон бр.15 - Вкупен број на осудени полнолетни лица, вид на изречена санкција 2006-2016 година

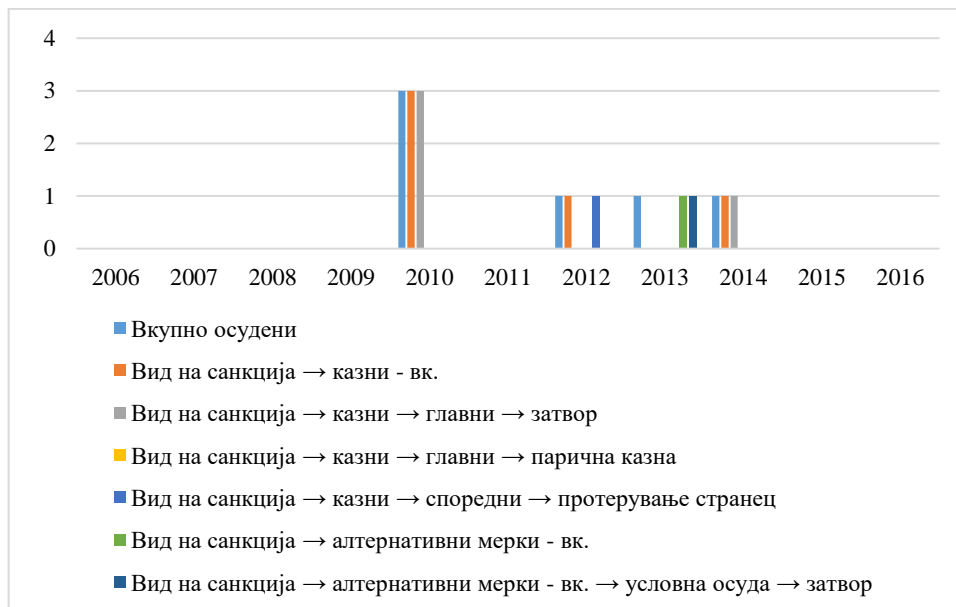

Од увид во графикон бр.15, може да заклучиме дека во поголем број од случаите на осудените лица им е изречена казна затвор.

Графикон бр.16 - Вкупен број на осудени полнолетни лица по чл.264, вид на изречена санкција 2006-2016 година

Графикон бр.17 - Вкупен број на осудени полнолетни лица по чл.266, вид на изречена санкција 2006-2016 година

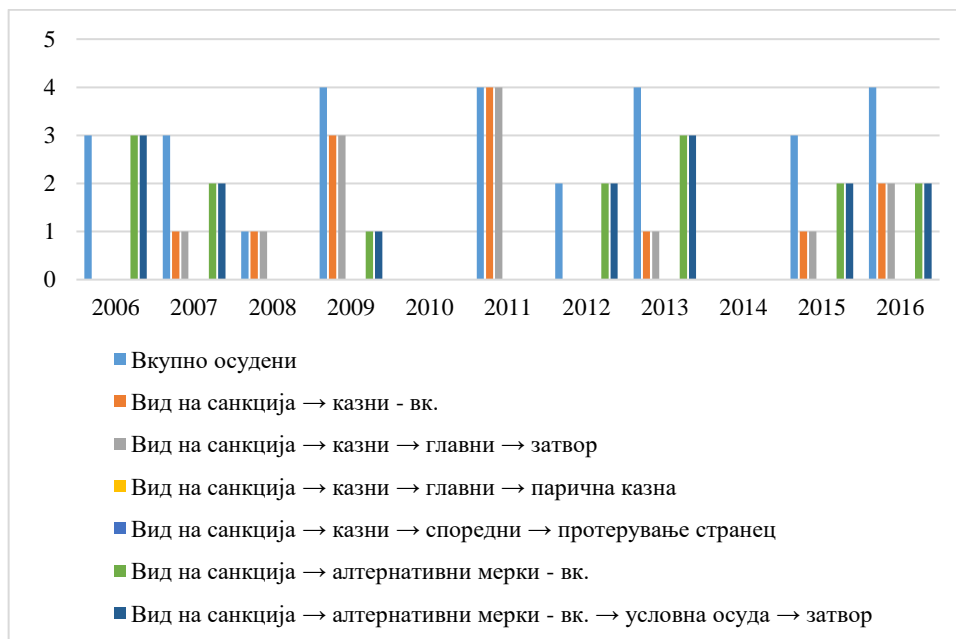

Во 2013 година, 1 лице е условно осудено на казна затвор за кривично дело по чл.266-а (отуѓување на културно наследство од особено значење во државна сопственост).

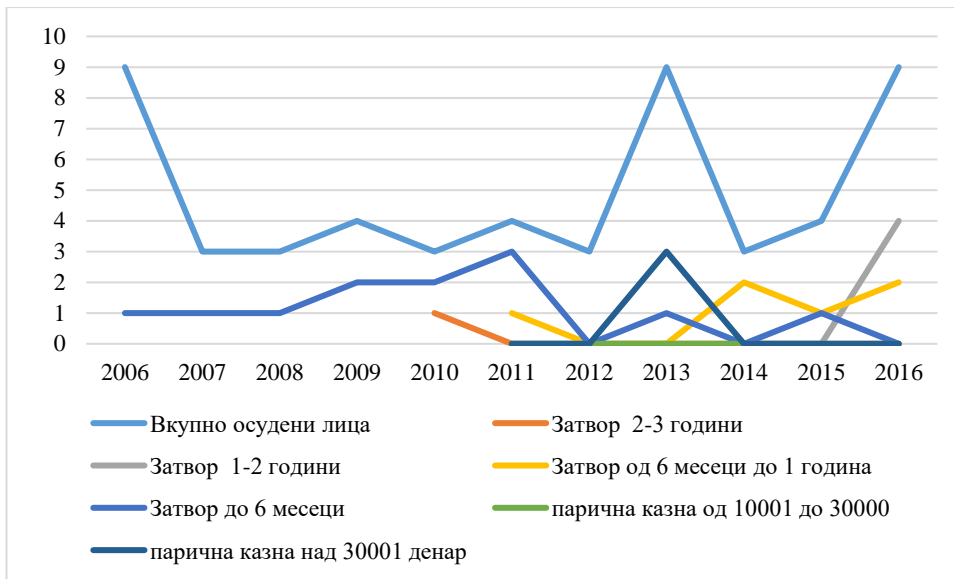
Во 2014 година, 1 лице е осудено на казна затвор за кривично дело по чл.265 од КЗ (присвојување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости).

Останатите полнолетни лица кои се осудени Државниот завод за статистика ги има заведено под ставката “Останато”, за што во продолжение ги прикажуваме во графикон бр.18.

Графикон бр.18 - Вкупен број на осудени полнолетни лица - останато, вид на изречена санкција 2006-2016 година

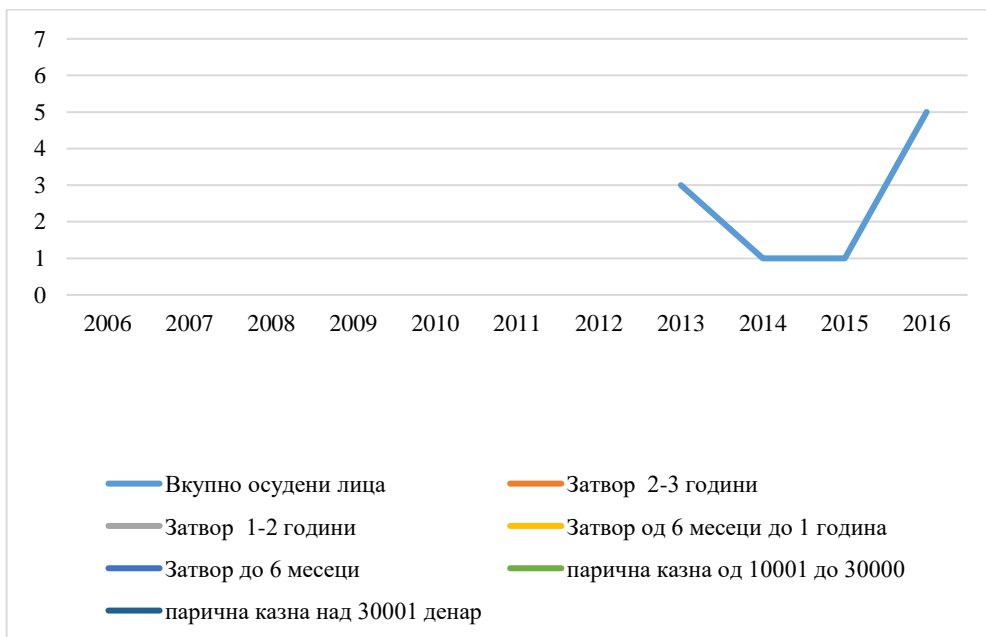

Графикон бр.19 - Вкупен број на осудени полнолетни лица, вид на изречена главна казна 2006-2016 година

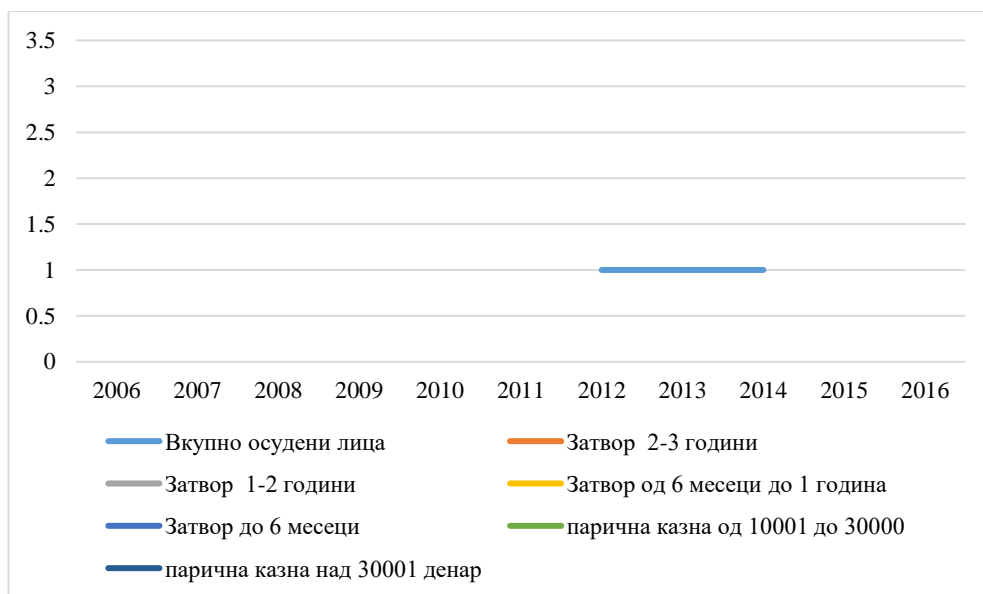

Согласно податоците во графикон бр.19, може да се заклучи дека на поголемиот број од осудените лица им е изречена казна затвор во траење до 6 месеци.

Графикон бр.20 - Вкупен број на осудени полнолетни лица по чл.264, вид на изречена главна казна 2006-2016 година

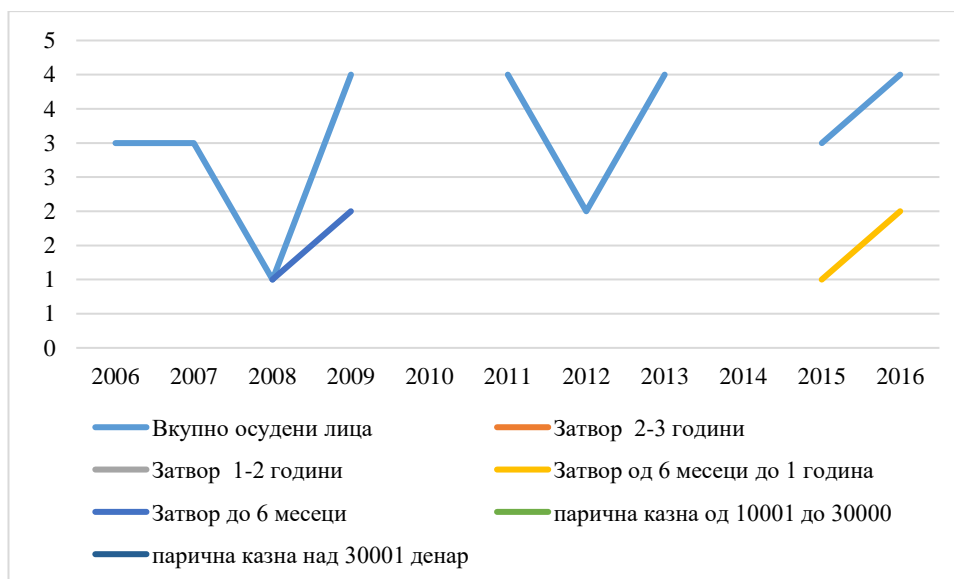
Графикон бр.21 - Вкупен број на осудени полнолетни лица по чл.266, вид на изречена главна казна 2006-2016 година

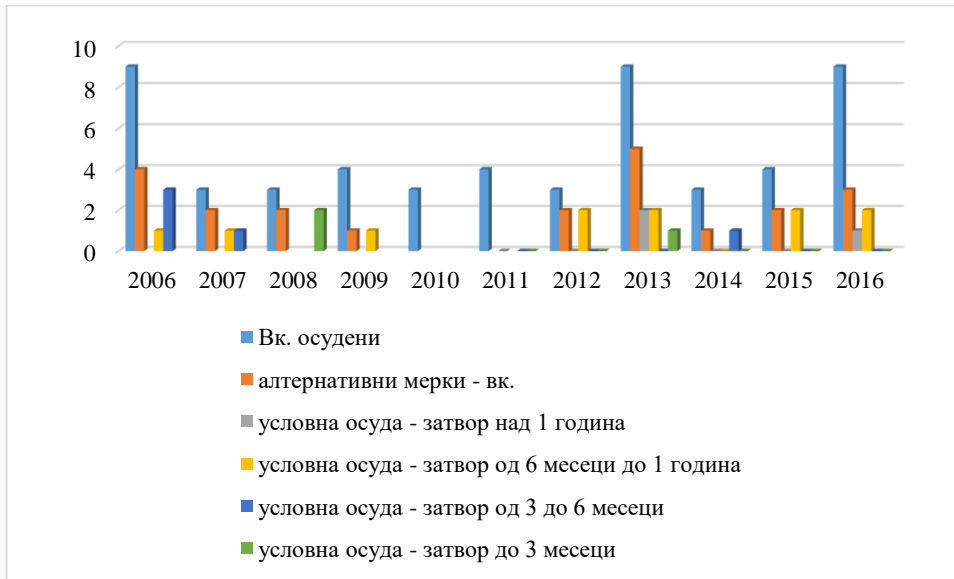
Во 2014 година, 1 лице е осудено на казна затвор во траење од 6 месеци до 1 година за кривично дело по чл.265 од КЗ (присвојување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости).

Останатите осудени полнолетни лица на кои им е изречена соодветна казна Државниот завод за статистика ги има заведено под ставката “Останато”, за што во продолжение ги прикажуваме во графикон бр.22.

Графикон бр.22 - Вкупен број на осудени полнолетни лица - останато, вид на изречена главна казна 2006-2016 година

Графикон бр.23 - Вкупен број на осудени полнолетни лица, вид на изречена алтернативна мерка 2006-2016 година

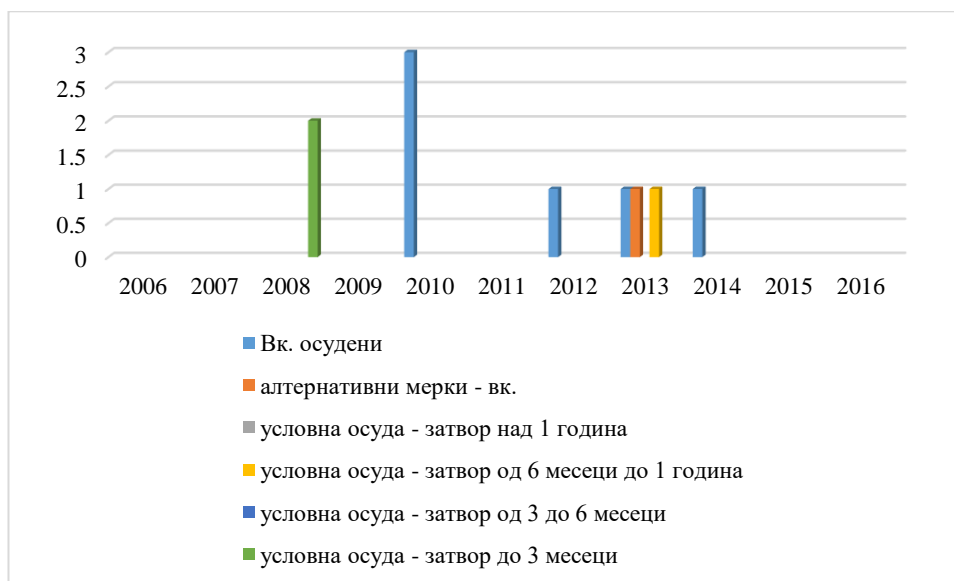

Во графикон бр.23, може да се констатира дека во текот на годините опфатени со истражувањето (2006-2016 година), со исклучок на 2010 и 2011 година, е регистриран случај на лица на кои им е изречена условна осуда казна затвор во траење од 6 месеци до 1 година.

Графикон бр.24 - Вкупен број на осудени полнолетни лица по чл.264, вид на изречена алтернативна мерка 2006-2016 година

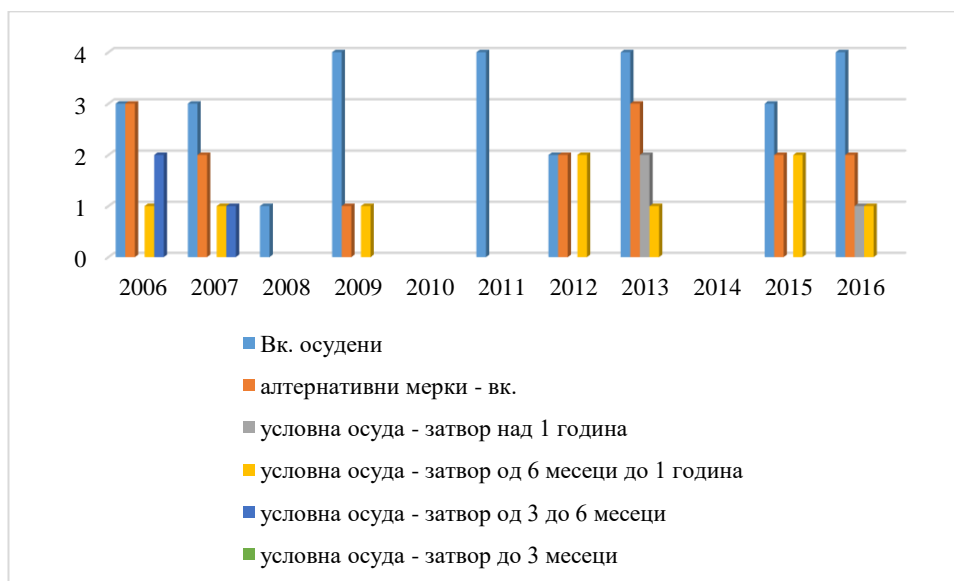
Графикон бр.25 - Вкупен број на осудени полнолетни лица по чл.266, вид на изречена алтернативна мерка 2006-2016 година

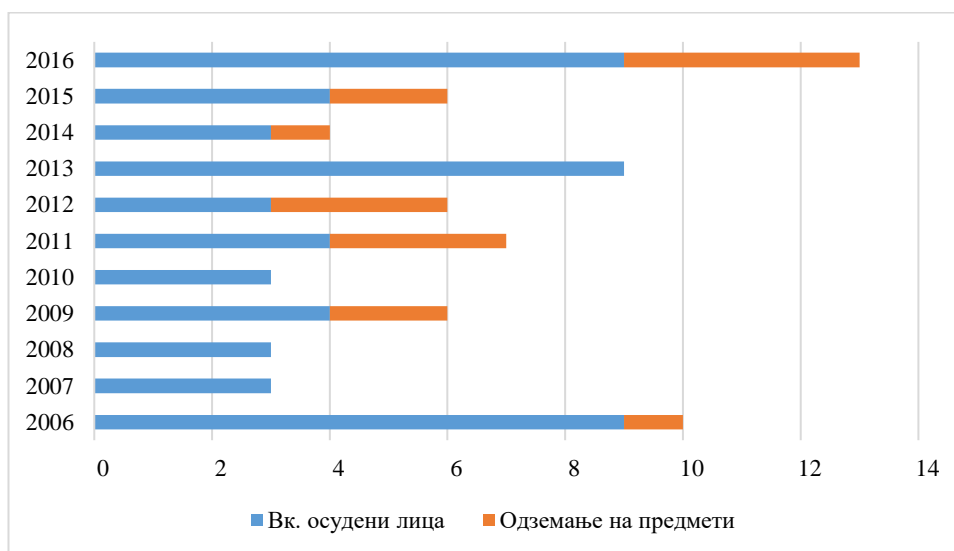
Во 2013 година, 1 лице е условно осудено на казна затвор во траење од 6 месеци до 1 година за кривично дело по чл.266-а (отуѓување на културно наследство од особено значење во државна сопственост).

Останатите полнолетни лица кои се осудени условно со казна затвор, Државниот завод за статистика ги има заведено под ставката “Останато”, за што во продолжение ги прикажуваме во графикон бр.26.

Графикон бр.26 - Вкупен број на осудени полнолетни лица - останато, вид на изречена алтернативна мерка 2006-2016 година

Графикон бр.27 - Вкупен број на осудени полнолетни лица, изречена мерка одземање на предмети 2006-2016 година

Согласно графикон бр.27, неспорно може да се заклучи дека во многу мал број од случаите во кои се осудени лицата е изречена мерката одземање на предмети.

Табела бр.16 - Вкупен број на осудени полнолетни лица, соучесништво, број на учесници во извршувањето на делото 2006-2016 година

Крив. дела против кул. насл.	Вкупно	Соучесништво					Број на учесници во извршувањето на делото				
		сам	извршител	соизвршител	поттикнувач	помагач	едно лице	две лица	три лица	четири лица	пет и повеќе лица
2006	9	5	/	4	/	/	5	/	/	4	/
2007	3	3	/	/	/	/	3	/	/	/	/
2008	3	1	/	2	/	/	1	2	/	/	/
2009	4	2	/	2	/	/	2	2	/	/	/
2010	3	/	/	3	/	/	/	/	3	/	/
2011	4	1	/	3	/	/	1	/	3	/	/
2012	3	3	/	/	/	/	3	/	/	/	/
2013	9	4	/	5	/	/	4	2	3	/	/
2014	3	3	/	/	/	/	3	/	/	/	/
2015	4	4	/	/	/	/	4	/	/	/	/
2016	9	4	1	4	/	/	4	1	/	4	/

Од увид во податоците во табела бр.16, може да се констатира во поголем број од случаите сторителите самостојно ги вршат ваквите кривични дела. Во помал број од случаите се јавуваат повеќе лица како сторители на кривичното дело.

Табела бр.17 - Вкупен број на осудени полнолетни лица, поранешни осуди 2006-2016

година

Крив. дела против кул. насл.	Вкупно	Порано осудувани	За истовидни дела	За други дела	За истовидни и други дела
2006	9	3	1	2	/
2007	3	/	/	/	/
2008	3	/	/	/	/
2009	4	/	/	/	/
2010	3	/	/	/	/
2011	4	/	/	/	/
2012	3	/	/	/	/
2013	9	1	1	/	/
2014	3	/	/	/	/
2015	4	1	1	/	/
2016	9	/	/	/	/

Согласно податоците во табела бр.17, може да се заклучи дека лицата кои се осудени за кривични дела против културното наследство и природните реткости во периодот од 2006 до 2016 година, во најголем број од случаите не биле претходно осудувани.

Табела бр.18 - Вкупен број на осудени полнолетни лица, школска подготовка 2006-2016

година

Крив. дела против кул. насл.	Вкупно	Без школска подготовка и од 1 до 3 одделение	Од 4 до 7 одделение основно училиште	Завршено основно училиште	Средно училиште	Виши школи	Факултети и уметнички академии
2006	9	/	/	2	5	1	1
2007	3	1	/	/	1	/	1
2008	3	1	/	1	1	/	/
2009	4	/	1	1	2	/	/
2010	3	/	/	/	3	/	/
2011	3	/	/	/	3	/	/
2012	3	/	/	/	3	/	/
2013	9	/	1	2	3	/	3
2014	3	/	/	/	3	/	/
2015	4	/	1	1	/	/	2
2016	9	/	/	3	2	/	4

Согласно податоците во табела бр.18, лицата кои се осудени за кривични дела против културното наследство и природните реткости во периодот од 2006 до 2016

година, во поголемиот дел од случаите се со средно образование, а дополнително од увид во податоците од истата табела може да се заклучи дека во годините: 2010, 2011, 2012 и 2014 сите сторители кои се осудени се со средно образование.

3. Анализа на правосилни пресуди

Во обид да добиеме појасна слика во постапката на докажување т.е. на потврдување или на негирање на претходно наведените општи односно генерални криминолошки карактеристики на кривичните дела против културното наследство, поконкретно феноменолошките карактеристики на кривичното дело, во текот на истражувачкиот процес извршивме анализа на правосилни судски пресуди кои се достапни за јавноста.²⁰²

Анализата на судските пресуди се однесува на криминолошките карактеристики на кривичните дела против културното наследство и природните реткости, и тоа:

- Оштетување или уништување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости (чл.264);
- Присвојување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости (чл.265);
- Изнесување во странство на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости (чл.266);
- Отуѓување на културно наследство од особено значење во државна сопственост (чл.266-а);
- Внесување на противправно прибавени добра под привремена заштита, културно наследство и природни реткости (чл.266-б);
- Неовластена трговија со добра под привремена заштита, културно наследство и природна реткост (чл.266-в) и
- Уништување или прикривање на необработен архивски материјал (чл.267)

како и во врска со други кривични дела за кои се осудени лицата во анализираните пресуди, а сето тоа имајќи ги во предвид противзаконските дејствија сторени од нивна страна.

²⁰² Пресудите кои се анализирани се објавени во делот “Одлуки” на web страницата: <http://www.sud.mk/wps/portal/oskopje2/sud/odluki> (пристапено во период од 01.11.2019 до 30.09.2021 година).

Во продолжение следи анализа на правосилни пресуди, донесени од судови од апелационите подрачја на Република Македонија.²⁰³

3.1 Анализа на пресуда К.бр.490/2016 - Основен суд Битола

Основниот суд Битола со пресуда К.бр.490/2016 од 17.01.2017 година обвинетите: К.Т. и З.Л. двајцата од Битола ги огласил за виновни за кривично дело “Присвојување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости” од чл.265 ст.1 в.в. со чл.22 од КЗ, и ги осудил секој поединечно на казна затвор во траење од по 1 година. Согласно чл.100-а од КЗ, се одземени предметите и тоа: една статуетка во облик на женска фигура без глава, една глава дел од статуетка, една фигура во облик на конус, една фигура од нн материја, едно парче во форма на четврт круг и едно парче со неодредена форма, сите подробно опишани во изреката на пресудата и се задолжуваат обвинетите на име паушал на судот да платат секој износ од по 4.500,00 денари.

Обвинетите се огласени за виновни затоа што обвинетиот З.Л. во мај 2014 година, во неговата нива која се наоѓа на м.в. “Над штало” во месноста “Врбак” во атарот на село И., при земјоделски ископувања - орање со трактор, ископал една статуета женска фигура без глава, парчиња - делови од долниот дел на статуетата - постоље и глава на жена со истата статуета која датира од II-III век на новата ера и ја претставува божицата Хигија и која претставува редок примерок - предмет на културното наследство, ја присвоил и ја држел до средината на септември 2014 година, кога се договорил со обвинетиот К.Т. тој да најде некој да ги залепи деловите, по што му ја дал статуетата со деловите, па обвинетиот К.Т. ги држел до крајот на септември 2014 година, договарајќи се во меѓувреме со сведокот Т.Н. тој да ги земе и да ги залепи скршените делови на статуетата, па откако Т.Н. ја зел кон крајот на септември 2014 година, ја држел до 06.10.2014 година, кога откако претходно ги залепил деловите во долниот дел - постољето, пред стоконната куќа “Јавор” во Битола, му ја дал на обвинетиот К.Т., така што ја ставил патната торба во која била статуетата и главата во неговото ПМВ марка “Мерцедес” со германски регистарски таблаци, по што обвинетиот К.Т. со возилото

²⁰³ За подрачјето на Апелационен суд Скопје е извршена анализа на правосилна пресуда и се наоѓа во делот: “Студија на случај - Фаланга 2” во продолжение на оваа глава, а за подрачјето на Апелационен суд Гостивар нема објавени правосилни пресуди за кривични дела против културното наследство и природните реткости за периодот на истражување (2006-2016 година) на web страницата: <http://www.sud.mk/wps/portal/oskopje2/sud/odluki> (пристапено во период од 01.11.2019 до 30.09.2021 година).

заминал кај поранешната Автобуска станица во Битола, каде бил застанат од полициските службеници и му била одземена статуетата заедно со главата.

Првостепениот суд ја утврдил фактичка состојба врз основа на изведените и ценети докази. Судот при донесување на пресудата ја ценел и одбраната на обвинетите К.Т. и З.Л., кои во своите одбрани не спореле дека статуетата обвинетиот З.Л. ја ископал при земјоделско ископување, односно орање на нивата. Дополнително и обата обвинети во својата одбрана навеле дека статуата не ја држеле, туку дека била на меѓата кај нивата каде што и ја видел обвинетиот К.Т., кој на З.Л. му рекол да ја залепат и да ја дадат на некој Музеј кој ќе им дадел некој денар. Случајно се сретнале во населбата Карпош со сведокот Т.Н., кој им кажал самиот дека може да ја залепи. Бидејќи не успеал да ја залепи му ја вратил на обвинетиот К.Т.. Судот не ја прифатил ваквата одбрана на обвинетите со образложение дека истата е дадена со цел да ја избегнат кривичната одговорност и е во спротивност со доказите изведени во текот на главната расправа посебно со исказот на сведокот Т.Н., кој на јасен и категоричен начин кажал дека обвинетиот К.Т. му се јавил и го прашал дали може да залепи една статуета, на што овој му одговорил дека прво треба да ја види, за покасно да каже дали може или не може да ја залепи. Така и се случило, се договориле да се најдат во населбата Карпош каде и му ја предале статуетата и деловите. Сведокот Т.Н. се обидел да ја залепи, ги залепил деловите од долниот дел на постољето и се договорил со обвинетиот К.Т. да му ја врати и тоа пред Стоковната куќа “Јавор” затоа што ги носел сопругата и децата на преглед во Здравствениот дом во Битола. Врз основа на вака ценетите докази судот утврдил дека обвинетите како соизвршители го сториле кривичното дело за кое што се обвинуваат. Сите околности под кои што се случувал целиот овој кривично правен настан укажуваат на тоа дека не се држел предметот без причина, туку се држел со точно определена причина. Обвинетиот З.Л. после пронаоѓањето на статуетата при земјоделското ископување, не ја предал во Музеј, туку ја држел кај себе. Обвинетиот К.Т. му ги дал советите на обвинетиот З.Л., да ја однесат на лепење - санирање, не давајќи му при тоа совет дека таква каква што е пронајдена треба да се предаде во Музеј. Напротив и двата обвинети ги презеле дејствијата коишто претставуваат обележје на кривичното дело за кое што се огласуваат за виновни. Обвинетите со учество во дејствие на извршување, како и со друг особен придонес кон извршување на делото, заеднички го сториле кривичното дело, како соизвршители од член 22 од Кривичниот законик.

Против оваа пресуда во законски рок, жалби изјави бранителот на обвинетите, адвокат М.А. од Битола. Вишиот јавен обвинител од Битола, во врска со изјавените жалби, достави писмено образложен предлог КОЖ.бр.298/16 од 20.04.2017 година, со кој предлага, жалбите да се одбијат како неосновани и првостепената пресуда да се потврди.

Апелациониот суд Битола постапувајќи по изјавените жалби, ги разгледа списите по предметот, ја испита обжалената пресуда во смисла на член 393 од Законот за кривичната постапка - пречистен текст, ги оцени жалбените наводи и предлозите истакнати во жалбената постапка и утврди дека жалбите се неосновани и со пресуда КЖ-217/17 од 17.10.2017 година жалбите на бранителот на обвинетите, К.Т. од Битола и З.Л. од с.И., Битола, адвокат М.А. од Битола, се одбиени како неосновани, пресудата на Основниот суд во Битола К.бр.490/16 од 17.01.2017 година, е потврдена.

Дополнително по поднесени барања за вонредно преиспитување на правосилната пресуда на Основниот суд Битола К.бр.490/2016 од 17.01.2017 и пресудата на Апелациониот суд Битола КЖ-217/17 од 17.10.2017 година од осудените К.Т. од Битола и З.Л. од с.И., Битола. Со пресуда Квп1.бр.101/2017 од 10.04.2018 година на Врховниот суд на РМ, ваквите барања се одбиени како неосновани.

Апелациониот суд Битола утврдил дека не се сторени суштествени повреди на одредбите на кривичната постапка предвидени во член 381 став 1 точка 11 од Законот за кривичната постапка - пречистен текст, односно првостепената пресуда е јасна и разбирлива, не е противречна самата на себе и на дадените причини, истата содржи доволно образложени причини по однос на утврдените решителни факти кои што не се противречни на содржината на изведените докази. Дополнително, првостепениот суд по изведувањето на доказите ги утврдил решителните факти кои се од влијание за одлучувањето.

Жалбените наводи изјавени од обвинетиот З.Л. дека првостепениот суд воопшто не го ценел фактот дека обвинетиот ја пронашол статуата случајно при орање на неговата нива, а не со намерно копање, како и тоа дека таа била фрлена надвор од неговата нива и била достапна за секој и дека обвинетиот кога била пронајдена статуата не ја знаел нејзината вредност, како и изјавената жалба на обвинетиот К.Т. во која навел дека ниту ја присвоил предметната статуа, ниту ја држел кај себе како прифатил првостепениот суд во обжалената пресуда, Апелациониот суд Битола одлучил дека ваквите жалбени наводи се неосновани.

Апелациониот суд Битола утврдил дека првостепениот суд при утврдувањето на фактичката состојба, извршил внимателна оценка и анализа на сите изведени докази. Во таа смисла првостепениот суд правилно утврдил дека обвинетиот З.Л. предметната статуа која ја ископал во мај 2014 година, ја присвоил и ја држел до средината на месец септември 2014 година, кога се договорил со обвинетиот К.Т. овој обвинет да најде некој да ги залепи деловите, по што му ја дал статуата со деловите на обвинетиот К.Т., кој што оваа статуа ја држел до крајот на месец септември 2014 година. Првостепениот суд по оценка на сите изведени докази, а во таа насока и по оценка на исказот на сведокот Т.Н., утврдил одредени решителни факти, меѓутоа првостепениот суд својата пресуда не ја заснивал само на овој исказ, туку и на сите останати изведени докази. Притоа, правилно првостепениот суд поклонил верба на исказот на овој сведок, кој што се надополнува со останатите изведени докази и дава јасна слика по однос на преземените дејствија.

Второстепениот суд во пресудата утврдил дека неосновано се побива првостепената пресуда со изјавените жалби за погрешна примена на материјалното право. На правилно утврдената фактичка состојба, првостепениот суд правилно го применил Кривичниот законик кога обвинетите ги огласил за виновни за кривично дело “Присвојување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости” од чл.265 ст.1 в.в. со чл.22 од КЗ. Првостепениот суд правилно утврдил дека обвинетите со превземените дејствија во целост ги оствариле битните обележја на кривичното дело за кое се огласени за виновни.

По поднесените барања за вонредно преиспитување на пресудите, Врховниот суд на Република Македонија согласно член 466 став 3 од Законот за кривичната постапка, поднесените барања и другите списи кон предметот ги доставил до Јавниот обвинител на Република Македонија, кој со навремен писмен одговор ОВП.бр.156/2017 од 12.01.2018 година, предложил барањата да се одбијат. Врховниот суд на Република Македонија откако ги разгледал и проучил поднесените барања на осудените, пресудите на пониските судови и другите списи приложени кон предметот, а имајќи го во предвид и писмениот одговор на Јавниот обвинител на Република Македонија, одлучил дека барањата се неосновани.

Во барањата на осудените К.Т. и З.Л. кои по својата содржина се идентични, Врховниот суд во образложението на пресудата констатира дека погрешно утврдена фактичка состојба, не може да биде основ за поднесување на ваквиот вонреден правен лек, согласно член 465 од Законот за кривичната постапка (“Сл. весник на РМ” бр.150/10

и бр.100/12), и констатира дека ваквите наводи не претставуваат оценка на овој суд при одлучување по поднесените барања за вонредно преиспитување на правосилната пресуда. По однос на наводите истакнати во барањата дека првостепениот суд не ги имал во предвид напатствијата дадени од страна на второстепениот суд во решението КЖ.бр.262/16 од 01.11.2016 година, Врховниот суд сметал дека ваквите наводи се неосновани. Од увидот во списите на предметот, Врховниот суд констатирал дека во повторената постапка, првостепениот суд истата ја водел согласно Законот за кривичната постапка и по изведувањето на доказите, ги утврдил решителните факти кои се од влијание за одлучувањето. Пониските судови врз основа на правилно утврдена фактичка состојба, правилно го примениле Кривичниот законик, кога нашле дека обвинетите го сториле кривичното дело - Присвојување на добра под привремена заштита, или културно наследство, или природни реткости од чл.265 ст.1 в.в. со чл.22 од КЗ.

Врховниот суд во образложението на пресудата констатира дека правилно е утврдено дека осудените ги превзеле дејствијата во целост и ги оствариле битните елементи на кривичното дело за кое се огласени виновни и осудени. Ова, од причина што дејството на извршување на ова кривично дело е присвојување на предмет, кој претставува добро под привремена заштита, или културно наследство, или природна реткост. Делото е остварено кога со намера да се прибави противправна имотна корист, се присвојува археолошки предмет без оглед на начинот на неговото прибавување, преку ископување, копање или на друг начин. Под присвојувањето на друг начин, се подразбира секое дејствие со кое извршителот воспоставува сопствено владение и можност за фактичко располагање со ископината, материјалот или најдениот предмет, како на пример доколку предметот е пронајден при рушење на куќа, при орање на нивата итн., како што е впрочем и во конкретниот случај.

<u>Резиме на пресуда К.бр. 490/16 - Основен суд Битола</u>
--

Пресуда К.бр.490/16 од 17.01.2017 година од Основен суд Битола со која обвинетите се огласени за виновни и тоа:

- обвинетиот К.Т. за кривично дело “Присвојување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости” од чл.265 ст.1 в.в. со чл.22 од КЗ, <u>осуден на казна затвор во траење од 1-една година;</u>
--

- обвинетиот З.Л. за кривично дело “Присвојување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости” од чл.265 ст.1 в.в. со чл.22 од КЗ, <u>осуден на казна затвор во траење од 1-една година.</u>
--

Пресуда КЖ-217/17 од 17.10.2017 година од Апелационен суд Битола со која жалбите на бранителот на обвинетите, К.Т. од Битола и З.Л. од с.И., Битола, адвокат М.А. од Битола, <u>се одбиени како неосновани, пресудата на Основниот суд во Битола К.бр.490/16 од 17.01.2017 година се потврдува.</u>

3.2 Анализа на пресуда К.бр.245/2015 - Основен суд Штип

Основниот суд Штип со пресуда К.бр.245/2015 од 12.05.2015 година, обвинетите: З.К. од Кочани, А.М. од Кочани, И.К. од с.Петка, Бујановац - Република Србија и Д.С. од с.Доње Жабско, Врање - Република Србија ги огласил за виновни за кривично дело “Оштетување или уништување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости” по чл.264 ст.2 в.в. со чл.22 од КЗ па ги осудил на казна затвор во траење од по 3 години. Согласно чл.47 од КЗ времето поминато во притвор определено со решение КПП.бр.40/15 од 19.04.2015 година на обвинетите им е засметано во изречената казна затвор. Согласно чл.102 и чл.105 од ЗКП обвинетите З.К., А.М., И.К. и Д.С. се задолжени да платат на име паушал сума од по 4.000,00 денари во корист на Основен суд Штип во рок од 15 дена по правосилноста на пресудата. Согласно чл.264 т.6 од обвинетите се одземени: еден детектор за метал марка “Тразу стар 2” во црна боја, два чекана со дрвени рачки од по 500 грама, една метална тесла без рачка, еден шрафцигер со пластична црна рачка, пет метални штемајзи, една бургија за торна, една метална штрангла, три хебли со различна должина, една хидраулична рачна дигалка во плава боја, една лед ламба правоаголна, една лед ламба за на глава. Судот одлучил согласно чл.100-а ст.3 од КЗ, ПМВ “Фолсфаген Пасат” во темно плава боја со рег.бр.ххххх одземено од А.М., а во сопственост на Ш.Б. од с.Ваксинце, да се врати на сопственикот на возилото веднаш по правосилноста на пресудата.

Против оваа пресуда во законски рок, жалби изјавиле обвинетите З.К., А.М., И.К. и Д.С. преку нивните бранители Д.Ѓ. и Д.Д., адвокати од Адвокатско друштво И.П. и преку нивниот бранител З.А. од Адвокатска канцеларија А. од Скопје. Апелациониот суд во Штип, постапувајќи согласно член 421 од Законот за кривичната постапка изјавените жалби со списите по предметот ги достави до Вишото јавно обвинителство во Штип, кое враќајќи го предметот со писмо го извести судот дека предлог ќе дадат на седницата на советот.

Апелациониот суд во Штип постапувајќи согласно член 422 од Законот за кривичната постапка закажал и одржал седница на советот на која пристапиле Јавниот обвинител во Вишото јавно обвинителство Штип М.И., обвинетите З.К., А.М., И.К. и Д.С., нивниот бранител адвокат З.А. од Скопје и судскиот преведувач Г.Ј. од Штип. На седницата на советот Јавниот обвинител во Вишото јавно обвинителство Штип, М.И.

предложил жалбите на обвинетите З.К., А.М., И.К. и Д.С. изјавени преку Адвокатско друштво И.П. од Скопје и преку адвокат З.А. од Скопје да се одбијат како неосновани, а првостепената пресуда да се потврди, а поради причините изнесени во писмениот предлог Кож.бр.428/15 од 25.08.2015 година. Бранителот на обвинетите, адвокат З.А., како и обвинетите З.К., А.М., И.К. и Д.С. на седницата на советот останале при изјавените жалби по сите основи, причини и предлози.

Одлучувајќи по жалбите, а по оценка на наводите во истите, обжалената пресуда, доказите и сите списи по предметот, Апелациониот суд Штип со пресуда КЖ-424/15 од 24.12.2015 година одлучил дека жалбата изјавена од обвинетите З.К., А.М., И.К. и Д.С., преку бранителите Д.Г. и Д.Д., двајцата од Адвокатско друштво И.П. од Скопје и жалбата изјавена од обвинетите З.К., А.М., И.К. и Д.С., преку бранителот З.А. од Адвокатска канцеларија А. од Скопје, да се одбијат како неосновани, пресудата на Основен суд Штип, К.бр.245/15 од 12.05.2015 година, се потврдува.

Апелациониот суд Штип утврдил дека се неосновани жалбените наводи на обвинетите дека првостепениот суд при решавањето на овој кривичен предмет сторил суштествени повреди на одредбата од член 415 став 1 точка 11 од Законот за кривичната постапка. По наоѓање на второстепениот суд утврдените факти произлегуваат од содржината на изведените докази, обжалената пресуда е јасна и не е противречна самата на себе си, во пресудата се наведени причините за решавачките факти, а исто така наведени се и изведените докази на главната расправа.

Наводите на обвинетите изнесени во жалбите дека првостепениот суд сторил суштествени повреди и на одредбите од чл.415 ст.2 в.в. со чл.408 ст.6 од Законот за кривичната постапка, потоа дека била сторена повреда на чл.415 ст.2 в.в. со чл.399 ст.1 и ст.2 од Законот за кривичната постапка, како и дека била сторена повреда на чл.415 ст.2 в.в. со чл.15 и чл.16 и в.в. со чл.4 од Законот за кривичната постапка, Апелациониот суд Штип ги оценил како неосновани, а од причини што од списите по предметот неспорно произлегува дека првостепениот суд својата пресуда ја засновал врз фактите и доказите што се изнесени на главната расправа. Исто така, по наоѓање на Апелациониот суд Штип, првостепениот суд го ценел секој доказ поединечно и во врска со другите докази и врз основа на таквата оценка на доказите, извел правилен заклучок за утврдените факти во овој кривично правен настан. Првостепениот суд во образложението на својата пресуда користејќи се со своето слободно судиско уверување, дал правилна оценка на

изведените докази, во смисла на тоа на кои докази поклонува верба, а на кои не, поточно во смисла на тоа кои факти од кои докази ги утврдил.

Имајќи ги во предвид списите по предметот каде неспорно се утврдува дека четворицата обвинети биле фатени на лице место во извршувањето на кривичното дело што им се става на товар, Апелациониот суд утврдил дека првостепениот суд правилно одлучил дека немало основ за примена на начелото “Одлучување на начин поповолен за обвинетите”, во смисла на член 4 од Законот за кривичната постапка во конкретниот случај.

Апелациониот суд Штип одлучил дека се неосновани жалбените наводи за погрешно утврдена фактичка состојба. Првостепениот суд врз основа на изведените докази, правилно ја утврдил фактичката состојба. Имено, првостепениот суд утврдил дека обвинетите З.К., А.М., И.К. и Д.С., ноќта помеѓу 18/19.04.2015 година заеднички како соизвршители во смисла на чл.22 од КЗ, без дозвола вршеле недозволени истражувачки работи на објект прогласен за значајно културно наследство “Хусамедин пашина џамија”, лоцирана во Штип на ул. Ленинова б.б., сопственост на Министерство за култура на РМ, на начин што откако со употреба на сила и погоден предмет го скинале железниот ланец со заклучени катанци, а потоа ја скршиле и отстраниле бравата со која била заклучена влезната врата од верскиот објект, влегле внатре, монтирале нова брава на истата, ја заклучиле вратата од внатре и на подот од југозападниот дел на објектот, со градежен алат кој го носеле со себе извршиле недозволено отстранување на подните плочки, а потоа ископале вертикална дупка со димензии 210 см. x 160 см. x 60 см., па на таа длабочина ископале уште една хоризонтална дупка во лево под темелот на објектот со димензии од 110 см. x 60 см. x 60 см. и притоа на лице место биле откриени од страна на полициски службеници на СВР-Штип. Ваквата правилна фактичка состојба првостепениот суд ја утврдил врз основа на изведените докази во текот на постапката и нивна правилна и целосна анализа. Во таа смисла првостепениот суд во образложението на својата пресуда наведува дека неспорен е фактот дека четворицата обвинети критичната вечер, во критичното време биле пронајдени и фатени од страна на полицијата во Штип на лице место, односно во внатрешноста на џамијата.

Жалбените наводи на обвинетите дека во конкретниот случај не било извршено вештачење за пронајдените орудија на местото на настанот, како и тоа дека не било извршено вештачење за ископот, во смисла на тоа колку време било потребно да се извршат констатираните ископи во Хусамедин пашината џамија, Апелациониот суд ги

оценил како неосновани, бидејќи обвинетите биле должни и имале право да предложат вештачење во текот на првостепената постапка, а не во поднесените жалби, а сето тоа имајќи ги во предвид списите по предметот каде е утврдено дека обвинетите во текот на првостепената постапка, не предложиле вештачење во смисла на истакнатите жалбени наводи.

Апелациониот суд Штип одлучил дека се неосновани жалбените наводи на обвинетите дека истите во конкретниот случај го немале потребното својство за да можат да го извршат кривичното дело “Оштетување или уништување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости” од чл.264 ст.2 в.в. со чл.22 од КЗ. Ова од причини што кривичното дело од чл.264 ст.2 не е специјално кривично дело во смисла на тоа дека истото може да го изврши специјален сторител или сторители, како што прикажале обвинетите во жалбите, туку ова кривично дело може да го изврши секој. Дека е тоа така произлегува и од самиот опис на кривичното дело од чл.264 ст.2 кој започнува со: “Тој што...”. По наоѓање на Апелациониот суд обвинетите во конкретниот случај и покрај тоа што не се археолози, истите во предметната џамија вршеле недозволен истражувачки работи во смисла на тоа што барале скриено богатство. Дека обвинетите се занимавале со вакви истражувачки работи во предметниот објект кој е прогласен за значајно културно наследство на РМ, произлегува оттаму што во возилото со кое пристигнале обвинетите во Штип е пронајден детектор за метали, како и од исказот на сведокот Б.Д. кој живее во непосредна близина на џамијата, кој сведок покрај другото потврдил дека неколку месеци пред кривично-правниот настан кај него доаѓал обвинетиот З.К. и притоа се распрашувал за предметниот верски објект, па во тој разговор обвинетиот З.К. кажал дека во такви објекти можеби има богатство. Судот одлучил дека и покрај тоа што детекторот за метали не е пронајден во џамијата, туку е пронајден во возилото со кое пристигнале обвинетите во Штип, повеќе од очигледно е дека обвинетите предметниот детектор го обезбедиле за таа намена, за да истражуваат дали во џамијата има скриено богатство, а не како што прикажува во неговиот исказ обвинетиот А.М. дека тој детектор наводно служел за пронаоѓање на водоводни цевки за да не бидат оштетени при поставување на водовод. Дека обвинетите го сториле делото што им се става на товар, произлегува и од фактот што на лице место е констатирана свежо ископана земја која е лоцирана во самиот објект, а таму биле пронајдени и шишиња вода, облека наменета за работа и слично.

Апелациониот суд Штип со пресудата КЖ-424/15 потврдил дека првостепениот суд правилно го применил Кривичниот законик кога обвинетите ги огласил за виновни за кривично дело “Оштетување или уништување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости” од чл.264 ст.2, в.в. со чл.22 од КЗ, бидејќи во нивните дејствија се содржани сите битни елементи на ова кривично дело. Од изведените докази во текот на главната расправа пред првостепениот суд неспорно се утврдени релевантните факти дека обвинетите биле затекнати на лице место во внатрешноста на џамијата која е прогласена како објект на значајно културно наследство на РМ и истите недоволно вршеле истражувачки работи, поточно ископи, па во таквите дејствија на обвинетите повеќе од очигледно е дека се содржани елементите на ова кривично дело.

Дополнително Апелациониот суд смета дека неоснована е жалбата на обвинетите и по однос на одлуката за казната, поточно смета дека првостепениот суд на обвинетите за стореното кривично дело изрекол минимална казна затвор во траење од по три години, бидејќи за предметното кривично дело е пропишана казна затвор од 3 до 10 години. Првостепениот суд при изборот на видот и одмерувањето на висината на казната за обвинетите ги ценел како олеснувачките, така и отежнувачките околности, а го имал во предвид и Правилникот за начинот на одмерувањето на казната. Воедно, апелациониот суд смета дека изречената казна затвор во траење од по три години на обвинетите е нужна за постигнување на целите на казнувањето, како на планот на специјалната, така и на планот на генералната превенција.

Резиме на пресуда К.бр.245/15 - Основен суд Штип

Пресуда К.бр.245/15 од 12.05.2015 година од Основен суд Штип со која обвинетите се огласени за виновни и тоа:

- **обвинетиот З.К.** за кривично дело “Оштетување или уништување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости” по чл.264 ст.2 в.в. со чл.22 од КЗ, осуден на казна затвор во траење од 3-три години;

- **обвинетиот А.М.** за кривично дело “Оштетување или уништување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости” по чл.264 ст.2 в.в. со чл.22 од КЗ, осуден на казна затвор во траење од 3-три години;

- **обвинетиот И.К.** за кривично дело “Оштетување или уништување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости” по чл.264 ст.2 в.в. со чл.22 од КЗ, осуден на казна затвор во траење од 3-три години;

- **обвинетиот Д.С.** за кривично дело “Оштетување или уништување на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости” по чл.264 ст.2 в.в. со чл.22 од КЗ, осуден на казна затвор во траење од 3-три години.

Пресуда КЖ-424/15 од 24.12.2015 година од Апелационен суд Штип со која жалбата изјавена од обвинетите З.К., А.М., И.К. и Д.С., преку бранителите Д.Г. и Д.Д., двајцата од Адвокатско друштво И.П. од Скопје и жалбата изјавена од обвинетите З.К., А.М., И.К. и Д.С., преку бранителот З.А. од Адвокатска канцеларија А. од Скопје, се одбиени како неосновани, пресудата на Основниот суд во Штип К.бр.245/15 од 12.05.2015 година се потврдува.

4. Студија на случај - Фаланга 2

Центарот за сузбивање на организиран и сериозен криминал при МВР, во рамки на оперативна акција “Фаланга 2”, преземајќи континуирани мерки и активности открил 19-члена криминална група која од археолошки локалитети на територијата на Демир Капија, Свети Николе, Кавадарци и Скопје вршела илегални ископувања на предмети со културна и археолошка вредност, продавање на истите во Македонија и странство како и продажба на икони за кои постојат сомненија дека потекнуваат од црковни објекти, а се со непроценлива вредност за културното наследство на Македонија.

Во рамките на криминалната група делувале и четири службени лица вработени во Управата за заштита на културното наследство, Музејот на Македонија и Музејот во Демир Капија како и полициски службеник од Велес. Овие лица искористувајќи ја својата службена положба и овластувања давале информации за значењето, вредноста и безбедноста на културното наследство, овозможувале непречено пренесување на археолошките предмети од една локација до друга, прикривање на предметите и овозможувале продажба надвор од Република Македонија. Дополнително, утврдено е дека две лица, српски државјани соработувале со членовите на криминалната група, поточно од нив купувале вредни археолошки предмети и истите ги препродавале во западноевропските земји.

На ден 30.04.2013 година, по претходно превземени оперативни тактички мерки и активности на подрачјето на Скопје при контрола на патничко моторно возило марка “Ауди” во кое биле четворица членови на криминалната група, биле пронајдени и одземени археолошки предмети (монети, бронзени предмети, керамички предмети) во вредност од неколку десетици илјади евра (според цените на илегалната берза) кои биле наменети за продажба, а на подрачјето на Росоман, при купопродажба на 7 вредни стари икони лишени од слобода се двајца членови на криминалната група и пронајдените предмети се одземени со потврда.²⁰⁴

Истиот ден, врз основа на претходно изготвен план и издадени Наредби од надлежен Истражен судија, Министерството за внатрешни работи извршило претреси во 23 објекти (домови и службени простории) на подрачјето на Скопје, Велес, Куманово,

²⁰⁴ Малиш-Саздовска, М., Николовски М. (2018), *Криминалистичка тактика 2*, Факултет за безбедност, Скопје, стр.32-35.

Демир Капија и Кавадарци при што се пронајдени и одземени археолошки предмети изработени од керамика (светилка, женска фигура, чаша, вазна и др.) бронза и метал, два керамички детаљи од теракота, пет слики од икони на хартија, 14 икони на дрво со различни димензии, две стари црковни книги, метален крст со Исус Христос со ѕвездесто постоље, литература за археолошки предмети, четири метал-детектори и сонди за пронаоѓање на предмети под земја, двоглед и лупи, метални делови од копја, шило и две неправилни плочи, еден глинен куп, делови од метални предмети со изгравирани рељеф, 121 монета (со различна неправилна кружна форма и големина од кои како покарактеристични се една украсна монета со лик на Александар Македонски, две метални монети со изгравирани лаворов венци со натпис Anfipolis и една метална монета на предна страна со човечки лик, а на задна страна изгравирани коњи со натпис Aminta), фотокопија од каталог за монети, каталози од Аукциски куќи, три уметнички слики, голем број на фотографии од експонати од предмети, ЦД со топографски карти и друго.

Врз основа на доказите кои се обезбедени со примена на посебни истражни мерки и материјалните докази обезбедени при извршените претреси, од страна на Центарот за сузбивање на организиран и сериозен криминал при МВР до Основното Јавно Обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција, се поднесени кривична пријава против 19 членови на организираната криминална група, од кои 17 македонски и двајца српски државјани, а поради постоење на основано сомнение дека истите ги сториле кривичните дела: “Злосторничко здружување”, “Оштетување или уништување културно наследство”, “Присвојување на културно наследство”, “Изнесување во странство на културно наследство” и “Злоупотреба на службена положба и овластување”.

По поднесени обвиненија и спроведена постапка пред Основен суд Скопје I Скопје, донесена е пресуда на Основниот суд Скопје I Скопје - Одделение за организиран криминал и корупција, КОК.бр.53/13 и КОК.бр.76/13 од 24.07.2014 година, со која ги огласил обвинетите за виновни, и тоа:

- обвинетиот И.Б. за кривично дело Злосторничко здружување од чл.394 ст.1 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 2-две години, за кривично дело Послужување во службата од чл.356 в.в. со чл.22 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 6-шест месеци, за кривично дело Тешка кражба од чл.236 ст.3 в.в. со чл.45 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 2-две години, за кривично дело Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење

од 1-една година и за кривично дело Злоупотреба на службената положба и овластување од чл.353 ст.5 в.в. со ст.1 и чл.23 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 3-три години, па со примена на чл.44 од КЗ, го осудил на единствена казна затвор во траење од 7-седум години и 6-шест месеци;

- обвинетиот Д.М.-Ж. за кривично дело Злосторничко здружување од чл.394 ст.2 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 1-една година и кривично дело Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 и чл.45 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 5-пет години, па согласно чл.44 од КЗ, го осудил на единствена казна затвор во траење од 5-пет години и 6-шест месеци;

- обвинетиот К.В. за кривично дело Злосторничко здружување од чл.394 ст.1 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 2-две години и за кривично дело Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 и чл.45 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 4-четири години, па согласно чл.44 од КЗ, го осудил на единствена казна затвор во траење од 5-пет години и 6-шест месеци;

- обвинетиот А.К. за кривично дело Злосторничко здружување од чл.394 ст.2 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 1-една година, за кривично дело Тешка кражба од чл.236 ст.3 в.в. со чл.45 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 2-две години и за кривично дело Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 4-четири години, па согласно чл.44 од КЗ, го осудил на единствена казна затвор во траење од 6-шест години и 6-шест месеци;

- обвинетиот Ш.С. за кривично дело Злосторничко здружување од чл.394 ст.2 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 1-една година и за кривично дело Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 и чл.45 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 3-три години, па со примена на чл.44 од КЗ, го осудил на единствена казна затвор во траење од 3-три години и 6-шест месеци;

- обвинетиот З.Н. за кривично дело Послужување во службата од чл.356 од КЗ, за кое му изрекол алтернативна мерка - условна осуда така што му утврдил казна затвор во траење од 1-една година, која нема да се изврши доколку во рок од 3-три години не стори ново кривично дело;

- обвинетиот З.Б. за кривично дело Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 и чл.45 од КЗ, за кое го осудил на казна затвор во траење од 2-две години и 6-шест месеци;

- обвинетиот Т.И. за кривично дело Злосторничко здружување од чл.394 ст.2 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 8-осум месеци и за кривично дело

Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 в.в. со чл.19 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 1-една година и 6-шест месеци, па со примена на чл.44 од КЗ, му изрекол алтернативна мерка - условна осуда така што му утврдил казна затвор во траење од 2-две години, која нема да се изврши доколку во рок од 5-пет години не стори ново кривично дело;

- обвинетиот З.Т. за кривично дело Злосторничко здружување од чл.394 ст.2 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 1-една година и за кривично дело Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 3-три години, па со примена на чл.44 од КЗ, го осудил на единствена казна затвор во траење од 3-три години и 6-шест месеци;

- обвинетиот А.К. за кривично дело Злосторничко здружување од чл.394 ст.2 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 1-една година и за кривично дело Тешка кражба од чл.236 ст.3 в.в. со чл.19 од КЗ, за кое му утврдил казна затвор во траење од 2-две години, па со примена на чл.44 од КЗ, го осудил на единствена казна затвор во траење од 2-две години и 6-шест месеци;

- обвинетиот А.С. за кривично дело Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, за кое го осудил на казна затвор во траење од 2-две години и 6-шест месеци;

- обвинетиот Т.Ц. за кривично дело Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, за кое го осудил на казна затвор во траење од 3-три години;

- обвинетиот А.П. за кривично дело Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, за кое го осудил на казна затвор во траење од 3-три години;

- обвинетиот П.К. за кривично дело Злоупотреба на службената положба и овластување од чл.353 ст.5 в.в. со ст.1 од КЗ, за кое го осудил на казна затвор во траење од 3-три години;

- обвинетиот С.Д. за кривично дело Тешка кражба од чл.236 ст.3 од КЗ, за кое му изрекол алтернативна мерка - условна осуда така што му утврдил казна затвор во траење од 2-две години, која нема да се изврши доколку во рок од 5-пет години не стори ново кривично дело и

- обвинетата М.П. за кривично дело Злоупотреба на службената положба и овластување од чл.353 ст.1 од КЗ, за кое и изрекол алтернативна мерка - условна осуда така што и утврдил казна затвор во траење од 1-една година, која нема да се изврши доколку во рок од 3-три години не стори ново кривично дело.

Првостепениот суд во казната затвор на обвинетите И.Б., Д.М.-Ж., К.В. и А.К. им го засметал времето поминато во притвор сметано од 02.05.2013 година до започнување со издржување на казната затвор, односно до правосилноста на пресудата. Во казната затвор на обвинетите Ш.С., З.Т., А.К., А.С., Т.Ц. и А.П. им го засметал времето поминато во притвор сметано од 02.05.2013 година до 24.07.2014 година. Во казната затвор на обвинетиот П.К. судот го засметал и времето поминато во куќен притвор сметано од 15.07.2013 година до 24.07.2014 година.

Согласно чл.89 и чл.92 од ЗКП, обвинетите се задолжени да платат на име кривичен судски паушал износ од по 5.000,00 денари, во корист на буџетските средства на судот, како и обвинетите И.Б., Д.М.-Ж., К.В., А.К., Ш.С., З.Т., А.К., А.С., Т.Ц. и А.П. солидарно да ги надоместат трошоците на кривичната постапка во вкупен износ од 154.320,00 денари, обвинетиот З.Т. да плати износ од 1.660,00 денари, а обвинетиот П.К. да плати износ од 292.613,00 денари, се во рок од 15 дена од правосилноста на пресудата, под страв на присилно извршување. Согласно чл.100-а и чл.396 ст.4 од КЗ, предметите наменети, употребени или настанати од извршување на кривичните дела, прецизно наведени во изреката на пресудата КОК.бр.53/13 и КОК.бр.76/13 од 24.07.2014 година, се одземени.

Првостепениот суд во пресудата КОК.бр.53/13 и КОК.бр.76/13 од 24.07.2014 година под став III од изреката, согласно чл.367 ст.1 т.3 од ЗКП, го одбил обвинението спрема обвинетите З.Н. и З.Б. за кривично дело Злосторничко здружување од чл.394 ст.2 од КЗ и спрема обвинетот З.Т. за кривично дело Тешка кражба од чл.236 ст.3 од КЗ в.в. со чл.22 од КЗ.

Првостепениот суд утврдил дека во текот на втората половина на 2009 година, обвинетите И.Б. и Д.Ш.-Ц. (за кого постапката е раздвоена), заедно со обвинетиот К.В. за територијата на Р.М. создале криминална група, на која по нејзиното создавање во 2009 година припадник станал сведокот И.Н., во 2010 година припадници станале обвинетите А.К., Ш.С. како и обвинетиот К.Б. (за кого постапката е раздвоена), во 2011 година припадник на групата станал обвинетиот Д.М.-Ж. и во 2012 година припадници на групата станале обвинетите Т.И., З.Т. и А.К., која група имала за цел вршење на кривични дела за кои може да се изрече казна затвор од три години или потешка казна, при што во криминалната група секој од создателите и припадниците за остварување на конкретна цел прифатил конкретно определена улога и тоа: да вршат илегални ископувања и противправно одземање на архелошки предмети и предмети од

благородни метали со помош на технички средства - опрема за детекција, да пребаруваат и лоцираат архелошки предмети и предмети од благородни метали, да купуваат, прибавуваат, прикриваат и протураат архелошки, етнологски, историски и уметнички предмети кои претставуваат добра под привремена заштита и културно наследство, а се прибавени со кривично дело, па иако прометот со добра под привремена заштита и културно наследство во сопственост на Р.М. е забрането да ги продаваат во Р.М. и во странство, при што во периодот од втората половина на 2009 година до крајот на месец април 2013 година како организирана криминална група превзеле повеќе дејствија на извршување на кривични дела Прикривање од член 261 од Кривичниот законик, Тешка кражба од член 236 од Кривичниот законик и Злоупотреба на службената положба и овластување од член 353 од Кривичниот законик, на начин опишан во изреката на обжалената пресуда, со конкретно преземени дејствија од страна на обвинетите И.Б., Д.М.-Ж., К.В., А.К., Ш.С., З.Н., Т.И., З.Т., А.К., А.С., Т.Ц. и А.П. Исто така, во периодот од почетокот на месец ноември 2011 година заклучно со месец јануари 2012 година, обвинетиот П.К. како директор на Управата за заштита на културното наследство ја злоупотребил и пречекорил својата службена положба и овластување и за друг прибавил корист, а на Управата за заштита на културното наследство и буџетот на Р.М. нанел значителна имотна штета во износ од 3.798.375,00 денари, на начин што постапил спротивно на одредбите од член 55 и член 56 од Законот за заштита на културното наследство и врз основа на барање од физички лица кои не ги исполнувале условите за добивање на дозвола, потпишал и издал писмен документ кој не е предвиден со закон или подзаконски акти за работа на Управата - Согласност за изведување на земјени работи со цел проверка на наводи за постоење на културно-историско наследство и на лицата Ј.П., Б.Д., Д.И. и В.Г. и им издал согласност за локации, а потоа за да го обезбедат богатството кое ќе го пронајдат, без било каков правен основ иако согласноста била дадена на физички лица спротивно на позитивните законски прописи, преку Министерството за внатрешни работи побарал полициска асистенција со цел да бидат превземени превентивни полициски мерки во насока на обезбедување на локациите и иако знаел дека вредноста за обезбедувањето на еден поминат работен час изнесува 6 евра во денарска противвредност, како и еден поминат километар кој изнесува едно евро во денарска противвредност, прифатил местата каде без законска основа дозволил да копаат физички лица, да биде обезбедувани на товар на Управата за заштита на културното наследство со што на Управата и Буџетот на Р.М. нанел значителна штета

во износ од 3.798.375,00 денари, а обвинетата М.П. на 21.06.2012 година, како службено лице советник за безбедност во Управата за заштита на културното наследство ги пречекорила своите овластувања и за друг прибавила корист на начин што без судска процедура да бидат вратени предметите одземени со потврда, меѓу кои бил и детектор - скенер одземен од лицето С.П. заради сторен прекршок предвиден во член 63 и казнив по член 173 точка 8 од Законот за заштита на културното наследство, како советник за безбедност постапила спротивно на член 174-а во кој е утврдено дека прекршочна постапка за прекршоците од член 173 води надлежен суд и спротивно на член 174-б во кој е предвидено дека за прекршоци за кои е надлежна управата, постапката ја води прекршочна комисија, а не поединец, составила записник во кој го констатирала прекршокот, потоа изготвила платен налог во кој утврдила сторителот С.П. да плати глоба од 700 евра во противвредност од 43.260,00 денари со давање на правна поука дека доколку глобата се плати во рок од 8 дена од приемот на платниот налог треба да ја плати само половината од изречената глоба, а откако прекршителот С.П. постапил по издадениот платен налог и истиот ден платил половина од износот на утврдената глоба, составила записник и му ги вратила сите одземени предмети, меѓу кои бил и скенерот со кој прекршителот бесправно вршел мерење и кој согласно член 100-а од Кривичниот законик требало да биде одземен.

Незадоволни од првостепената пресуда, обвинетите изјавиле навремена жалба со која ја обжалуваат истата поради суштествени повреди на одредбите на кривичната постапка, повреда на материјалното право и нецелосно односно погрешно утврдена фактичка состојба, со предлог жалбата да се уважи, а првостепената пресуда да се укине и предметот да се врати на повторно одлучување. Со жалбата истакнат е и предлог за одржување на јавна седница на која да бидат повикани обвинетите и нивните бранители и тоа:

- обвинетите И.Б., Д.М.-Ж., К.В., А.К. и Т.И., преку бранителот З.Д., адвокат од Адвокатско друштво Д. и Ј. од Скопје,

- обвинетиот Ш.С. преку бранителот Д.Д., адвокат од Скопје,

- обвинетиот З.Б. преку бранителот С.П.Р., адвокат од Скопје,

- обвинетиот З.Т. преку бранителот С.П.Р., адвокат од Скопје,

- обвинетиот А.К. преку бранителот Т.С., адвокат од Скопје,

- обвинетиот А.С. преку бранителот Д.Г., адвокат од Скопје,

- обвинетиот Т.Ц. преку бранителот З.Т., адвокат од Скопје,

- обвинетиот А.П. преку бранителот Д.Н., адвокат од Скопје,
- обвинетиот П.К. преку бранителот А.Н., адвокат од Скопје,
- обвинетиот С.Д., преку бранителот Е.Н., адвокат од Штип,
- обвинетата М.П. преку бранителот И.Н., адвокат од Гостивар.

Против првостепената пресуда навремена жалба изјавило Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција со која ја обжалува истата поради одлуката за кривичната санкција спрема обвинетите И.Б., Д.М.-Ж., А.К., Ш.С., З.Б., Т.И., А.К., А.С., А.П., П.К. и С.Д., со предлог жалбата да се уважи, а првостепената пресуда да се преиначи во делот на кривичните санкции, така што на обвинетите И.Б., Д.М.-Ж., А.К., Ш.С., З.Б., А.К., А.С., А.П. и П.К. да им бидат изречени повисоки казни во рамките на со закон предвидените казни за кривичните дела кои им се ставаат на товар, а на обвинетите Т.И. и С.Д. да им биде изречена ефективна казна за кривичните дела кои им се ставаат на товар.

Вишото јавно обвинителство Скопје, со писмен предлог КОЖ.бр.622/2015 од 08.05.2015 година, предложило да се одбијат како неосновани жалбите на Основниот јавен обвинител за гонење на организиран криминал и корупција и на обвинетите И.Б., Д.М.-Ж., К.В., А.К., Ш.С., З.Б., Т.И., З.Т., А.К., А.С., Т.Ц., А.П., П.К., С.Д. и М.П., изјавени против пресудата на Основниот суд Скопје 1 Скопје - Одделение за организиран криминал и корупција КОК.бр.53/13, 76/13 од 24.07.2014 година. По повод жалбите, а заради правилна примена на Кривичниот законик, пресудата да се преиначи во делот за обвинетите И.Б. и П.К.

Апелациониот суд Скопје, постапувајќи согласно член 388 став 1 од Законот за кривичната постапка, закажал и одржал јавна седница на ден 01.10.2015 година во присуство на Јавниот обвинител од Вишото јавно обвинителство Скопје Е.В., обвинетите И.Б., Д.М.-Ж., А.К., К.В., Ш.С., З.Б., Т.И., З.Т., А.С., Т.Ц., С.Д., М.П. и бранителите З.Д., Д.Д., С.П.Р., З.Т., Д.Н., адвокати од Скопје, И.Н. адвокат од Гостивар, Е.Н., адвокат од Штип и Ж.Г. со заменичко полношно од бранителот Д.Г., адвокат од Скопје.

Апелациониот суд Скопје, постапувајќи по изјавените жалби, по разгледување на списите приложени кон предметот, обжалената пресуда, жалбите, одговорите на жалбите и писмениот предлог на Вишото јавно обвинителство од Скопје, како и ценејќи ги усмените наводи на странките изнесени на јавната седница, утврдил дека жалбите се неосновани и донел пресуда КОКЖ-26/15 на ден 30.10.2015 година со која:

Жалбите на Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција, на обвинетите И.Б., К.В., А.К. и Т.И., изјавена преку бранителот З.Д., адвокат од Адвокатско друштво Д. и Ј. од Скопје, на обвинетиот Д.М.-Ж., изјавена лично и преку бранителот З.Д., адвокат од Адвокатско друштво Д. и Ј. од Скопје, на обвинетиот Ш.С., изјавена преку бранителот Д.Д., адвокат од Скопје, на обвинетиот З.Б., изјавена преку бранителот С.П.Р., адвокат од Скопје, на обвинетиот З.Т., изјавена преку бранителот С.П.Р., адвокат од Скопје, на обвинетиот А.К., изјавена преку бранителот Т.С., адвокат од Скопје, на обвинетиот А.С., изјавена преку бранителот Д.Г., адвокат од Скопје, на обвинетиот Т.Ц., изјавена преку бранителот З.Т., адвокат од Скопје, на обвинетиот А.П., изјавена преку бранителот Д.Н., адвокат од Скопје, на обвинетиот П.К., изјавена преку бранителот А.Н., адвокат од Скопје, на обвинетиот С.Д., изјавена преку бранителот Е.Н., адвокат од Штип и на обвинетата М.П., изјавена преку бранителот И.Н., адвокат од Гостивар, се одбиени како неосновани. По жалбите, а по службена должност, пресудата на Основниот суд Скопје 1 Скопје - Одделение за организиран криминал и корупција КОК.бр.53/13 и КОК.бр. 76/13 од 24.07.2014 година, е преиначена во делот на одлуката за имотно правното барање, така што согласно чл.102 од ЗКП, е задолжен обвинетиот П.К. да ја надомести причинетата штета на буџетските средства на Р.М. во износ од 3.798.375,00 денари, во рок од 3-три месеци по приемот на пресудата, под страв на присилно извршување, како и во делот за правилна примена на Кривичниот законик, на начин што согласно чл.97 и чл.98 од КЗ, се конфискува имотната корист прибавена со кривично дело, и тоа од обвинетиот И.Б. во износ од 996.300,00 денари и од сведокот И.Н. во износ од 884.975,00 денари, во корист на буџетските средства на Р.М., а ако нивната конфискација не е можна, од обвинетите ќе се конфискува друг имот што одговара на прибавената имотна корист. Во останатиот дел првостепената пресуда, е потврдена. Согласно чл.95 в.в. со чл.89 ст.2 т.3 од ЗКП, е задолжен обвинетиот И.Б. да ги надомести трошоците на постапката пред второстепениот суд во износ од 6.940,00 денари, за негово приведување од КПУ Затвор Куманово на јавна седница, а обвинетите Д.М.-Ж и А.К. да ги надоместат трошоците на постапката пред второстепениот суд секој во износ од по 2.240,00 денари за нивно приведување од КПУ Затвор Скопје на јавна седница, во рок од 15 дена по приемот на пресудата, под страв на присилно извршување.

Апелациониот суд Скопје жалбените наводи изнесени во жалбите на обвинетите за сторена суштествена повреда на одредбите на кривичната постапка од член 381 став

1 точка 11 од Законот за кривичната постапка на околности дека во пресудата не се утврдени решителните факти, не се дадени причините за истите, одредени факти се утврдени спротивно на содржината на изведените докази како и дека првостепениот суд ги ценел и ги прифатил само оние докази кои одат во прилог на поднесеното обвинение, па поради тоа првостепената пресуда е нејасна, неразбирлива, контрадикторна и не може во целост да се испита, не ги прифатил за основани. Имено, по оценка на второстепениот суд обжалената пресуда не содржи такви недостатоци поради кои не може да се испита во однос на нејзината правилност и законитост, истата е јасна и разбирлива, а во образложението се содржани доволно причини за утврдените решителни факти и завземените правни ставови на судот. Првостепениот суд во пресудата извршил анализа на доказите изведени на главниот претрес и истите ги ценел како поединечно така и во склоп на нивна меѓусебна поврзаност. По извршената анализа на доказите, првостепениот суд ги утврдил правно релевантите факти од кои се раководел при донесувањето на пресудата, а во образложението навел аргументирани причини за фактите што ги цени како докажани, од кои докази ги утврдил тие факти, од кои причини се раководел при решавање на правните прашања и кои околности ги земал во предвид при одредувањето на видот и одмерувањето на висината на кривичните санкции, во смисла на член 374 став 6 од Законот за кривичната постапка, па пресудата може во целост и со сигурност да се испита.

Апелациониот суд Скопје при одлучувањето ги ценел жалбените наводи содржани во жалбата на обвинетите И.Б., Д.М.-Ж., К.В., А.К. и Т.И. дека со начинот на кој е извршена измена и прецизирање на обвинителниот акт, врз основа на кој се огласени виновни, судот ги повредил правата на обвинетите, меѓутоа истите не ги прифатил за основани од причина што во конкретниот случај Јавниот обвинител во Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција, во завршен збор, врз основа изведените докази на главниот претрес извршил измена на обвинителниот акт заради правилно утврдување на материјалната вистина, на што има право се до завршување на главниот претрес, по што на обвинетите им било дадено право да се произнесат по изменетото обвинение и истите повторно дале своја одбрана на записник од одржаниот главен претрес на 03.07.2014 година, па со начинот на извршената измена на обвинителниот акт во фазата на постапката во која тоа е направено и фактот што обвинетите по извршените измени на обвинителниот акт повторно дале

своја одбрана, првостепениот суд не сторил суштествена повреда на одредбите на кривичната постапка ниту пак го повредил правото на одбрана на обвинетите.

Воедно, второстепениот суд оценил дека жалбените наводи содржани во жалбата на обвинетиот А.К. дека првостепениот суд сторил суштествена повреда на одредбите на кривичната постапка од член 381 став 1 точка 8 од Законот за кривичната постапка, бидејќи пресудата се заснова на доказ на кој според законот не може да се заснова, односно на снимените телефонски разговори прибавени со посебни истражни мерки, се неосновани од причина што наредбите за примена на посебните истражни мерки се издадени од истражен судија, врз основа на претходно образложен писмен предлог од страна на Основниот јавен обвинител за гонење организиран криминал и корупција, така што овој доказ претставува доказ прибавен на законит начин, врз основа на кој, покрај останатите изведени докази на главниот претрес, може да се заснова пресудата.

Второстепениот суд ги ценел жалбените наводи содржани во жалбите на обвинетите дека од изведените докази не може да се заклучи дека постоела организирана група со цел вршење на кривични дела Прикривање од член 261 од Кривичниот законик и Тешка кражба од член 236 од Кривичниот законик со оглед дека некој од обвинетите меѓусебно не се познавале, дека не е исполнет субјективниот елемент, свеста дека делуваат како создавачи или припадници на група, како и тоа дека судот требало да изведе докази од кои би се утврдил фактот дека постои група со субјективен однос на свест за меѓусебно здружување, при што секој од групата знае што и какви дејствија треба да превземе, но ваквите жалбени наводи не ги прифатил за основани од причина што првостепениот суд во пресудата дал доволно образложение за субјективниот елемент содржан во дејствијата на обвинетите за кривичните дела за кои се огласени виновни, преку описот на дејствијата кои ги превзеле и начинот на кој се организирале, а дејствијата кои што ги превзеле во извршување на кривичните дела, укажуваат на добро смислена организација во која секој од обвинетите било како создавач на групата или припадник превземал противправни дејствија за остварување на точно определена цел, илегални ископувања и противправно одземање на архелошки предмети кои претставуваат добра под привремена заштита и културно наследство во сопственост на Р.М. и нивна продажба во Р.М. и во странство.

Апелациониот суд Скопје ги оценил како неосновани жалбените наводи содржани во жалбите на обвинетите И.Б., Д.М.-Ж., К.В., А.К., Т.И., Ш.С. и С.Д., дека првостепениот суд ја засновал пресудата единствено на исказот на сведокот И.Н. кој е

со сомнителен кредибилитет, истиот има криминално досие и дека сите негови искази се лажни, од причина што судот правилно постапил кога поклонил доверба на исказот на овој сведок, кој и на записник во претходна постапка и на главен претрес дал детален исказ со хронологија на настаните и со конкретни дејствија на обвинетите како сторители на кривични дела. Сведокот изнел детали за тоа кога е создадена групата, на кој начин се запознал и кого од обвинетите познава, со што истите се занимаваат, при што во своите искази го изнесува и своето учество во дел од превземените дејствија, конкретните релации и фреквенцијата на комуникацијата на обвинетите, начинот на кој групата меѓу себе комуницирала и на кои локалитети во Р.М. превземала дејствија.

Жалбените наводи содржани во жалбите на обвинетите со кои се оспорува начинот на кој е извршено вештачењето од страна на вештите лица д-р В.П.К. и д-р М.Ј., како и вештачењето на компјутерската опрема, дека вештачење може да врши само лице кое е лиценцирано од соодветната област, а по исклучок вештачење може да изврши и друго лице доколку нема лиценцирано од соодветната област, додека во конкретниот случај иако има лице кое е овластено, со лиценца од соодветната област не е ангажирано, па изготвените вештачења од лица кои не се вешти лица од листата на регистрирани вешти лица се доведува под сомнение, второстепениот суд ги ценел при одлучувањето, но не ги прифатил поради тоа што предметните вештачења се извршени согласно вештините и правилата на струката и науката, од компетентни стручни лица, врз основа на претходно издадени наредби од истражен судија, па истите користени како доказен материјал во текот на оваа кривична постапка, претставуваат докази прибавени на законит начин и можат да бидат доказ врз основа на кој се заснова одлуката. Од друга страна, вештите лица се сигурни во изготвениот вешт наод и мислење по однос на тоа што претставува културно наследство, што е впрочем и елемент на кривичното дело од член 261 од Кривичниот законик, а прашањата по однос на класификацијата и изнесување на содржината на одредбите од Законот за заштита на културното наследство со кои се објаснува постапката на кој начин одреден во Законот се врши заштита на културното наследство во Р.М., не е од доменот на вештите лица ниту пак истото е битен елемент на делото, па во таа насока изнесените жалбени наводи дека предметите кои се предмет на кривично дело не се добра под привремена заштита или културно наследство или предмет од посебно значење, по оценка на второстепениот суд се неосновани.

Апелациониот суд оценил дека се неосновани жалбените наводи за погрешно и нецелосно утврдена фактичка состојба. По спроведената доказна постапка, првостепениот суд правилно и целосно ги утврдил сите решителни факти во предметот кои имаат битно влијание за правилна примена на Кривичниот законик, прецизно опишани во изреката на обжалената пресуда, согласно член 14 и член 365 од Законот за кривичната постапка, по однос на времето, местото и начинот на извршување на кривичните дела од страна на обвинетите, давајќи образложени причини во образложението на пресудата, кои ги прифатил и апелациониот суд.

Фактичката состојба утврдена во обжалената пресуда, првостепениот суд ја утврдил со анализа и оценка на изведените материјални и вербални докази, записниците за извршен претрес во домовите на обвинетите, потврдите за привремено одземени предмети, наредбите за претрес, наредбите за посебни истражни мерки, фотодокументациите, вештачењата, извештаите од посебните истражни мерки, доказите за времетраење на телефонските разговори наведени и специфицирани со должина на траење на прислушкуваните разговори, видео материјалот обезбеден со примена на посебните истражни мерки и презентирани во рамките на доказната постапка, исказите на лицата со прикриен идентитет, исказите на сослушаните сведоци, делумно од одбраните на обвинетите, делумното признание на обвинетиот З.Н. кој во еден дел ги признава дејствијата на извршување, па по извршената анализа и оценка на изведените докази на кои поклонил доверба, како поединечно, така и во склоп на една целина, ги утврдил решителните факти, наоѓајќи дека обвинетите во време, место и на начин опишан во изреката на пресудата ги сториле кривичните дела за кои се огласени виновни, при што за секоја точка од изреката на пресудата, судот навел кои битни факти ги утврдил во однос на фактичката состојба и врз основа на кои докази ја засновал одлуката.

Апелациониот суд со пресудата КОКЖ-26/15, утврдил дека врз основа на утврдената фактичка состојба првостепениот суд правилно постапил кога нашол дека во дејствијата на обвинетиот И.Б. се содржани битните елементи на кривичните дела Злосторничко здружување од чл.394 ст.1 од КЗ, Послужување во службата од чл.356 в.в. со чл.22 од КЗ, Тешка кражба од чл.236 ст.3 в.в. со чл.45 од КЗ, Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ и Злоупотреба на службената положба и овластување од чл.353 ст.5 в.в. со ст.1 и чл.23 од КЗ, во дејствијата на обвинетиот Д.М.-Ж. се содржани битните елементи на кривичните дела Злосторничко здружување од чл.394 ст.2 од КЗ и

Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 и чл.45 од КЗ, во дејствијата на обвинетиот К.В. се содржани битните елементи на кривичните дела Злосторничко здружување од чл.394 ст.1 од КЗ и Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 и чл.45 од КЗ, во дејствијата на обвинетиот А.К. се содржани битните елементи на кривичните дела Злосторничко здружување од чл.394 ст.2 од КЗ, Тешка кражба од чл.236 ст.3 в.в. со чл.45 од КЗ и Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, во дејствијата на обвинетиот Ш.С. се содржани битните елементи на кривичните дела Злосторничко здружување од чл.394 ст.2 од КЗ и Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. ст.1 и чл.45 од КЗ, во дејствијата на обвинетиот З.Н. се содржани битните елементи на кривичното дело Послужување во службата од чл.356 од КЗ, во дејствијата на обвинетиот З.Б. се содржани битните елементи на кривичното дело Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 и чл.45 од КЗ, во дејствијата на обвинетиот Т.И. се содржани битните елементи на кривичните дела Злосторничко здружување од чл.394 ст.2 од КЗ и Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 в.в. со чл.19 од КЗ, во дејствијата на обвинетиот З.Т. се содржани битните елементи на кривичните дела Злосторничко здружување од чл.394 ст.2 од КЗ и Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, во дејствијата на обвинетиот А.К. се содржани битните елементи на кривичните дела Злосторничко здружување од чл.394 ст.2 од КЗ и Тешка кражба од чл.236 ст.3 в.в. со чл.19 од КЗ, во дејствијата на обвинетиот А.С. се содржани битните елементи на кривичното дело Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, во дејствијата на обвинетиот Т.Ц. се содржани битните елементи на кривичното дело Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, во дејствијата на обвинетиот А.П. се содржани битните елементи на кривичното дело Прикривање од чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, во дејствијата на обвинетиот П.К. се содржани битните елементи на кривичното дело Злоупотреба на службената положба и овластување од чл.353 ст.5 в.в. со ст.1 од КЗ, во дејствијата на обвинетиот С.Д. се содржани битните елементи на кривичното дело Тешка кражба од чл.236 ст.3 од КЗ и во дејствијата на обвинетата М.П. се содржани битните елементи на кривичното дело Злоупотреба на службената положба и овластување од чл.353 ст.1 од КЗ.

Апелациониот суд не ги прифатил жалбените наводи содржани во жалбите на обвинетите кои укажуваат на тоа дека првостепениот суд при изрекување на кривичната санкција не ги ценел во доволна мера олеснувачките околности, поради што изречените кривични санкции се престоги и не соодвествуваат на целите на казнувањето, како и жалбените наводи содржани во жалбата на Основното јавно обвинителство за гонење на

организиран криминал и корупција со кои што се истакнува дека првостепениот суд во недоволна мера водел сметка за отежителните околности кои што постојат на страна на обвинетите И.Б., Д.М.-Ж., А.К., Ш.С., З.Б., Т.И., А.К., А.С., А.П., П.К. и С.Д., за кои предложил да им бидат изречени повисоки казни во рамките на со закон предвидените казни за кривичните дела кои им се ставаат на товар, а на обвинетите Т.И. и С.Д. да им биде изречена ефективна казна за кривичните дела што им се ставаат на товар, имајќи ги во предвид кривичната одговорност на секој од обвинетите, тежината на кривичните дела и целите на казнувањето.

Апелациониот суд утврдил дека првостепениот суд правилно постапил и обвинетите ги огласил виновни за кривичните дела кои им се ставаат на товар и и им изрекол кривични санкции како во изреката на обжалената пресуда, имајќи ги предвид сите отежнувачки и олеснувачки околности кои што постојат на страна на обвинетите, кои влијаат при определувањето на видот на кривичната санкција и одмерувањето на нејзината висина, а особено зачестеното извршување на овој вид кривични дела насочено кон противправно одземање на движното културно наследство, времетраењето на противправната состојба, односно фактот дека во определени случаи станува збор за кривични дела вршени во подолг временски период што ја рефлектира упорноста на дел од обвинетите во извршување на кривичните дела и остварување на намерата за противправно присвојување на движното културно наследство, како и околноста дека обвинетите Ш.С. и П.К. биле претходно осудувани, а имајќи ги во предвид личните прилики на обвинетите, нивните лични и семејни прилики, како и околноста што обвинетите И.Б., Д.М.-Ж., К.В., З.Н., З.Б., Т.И., З.Т., А.К., А.С., Т.Ц., А.П., С.Д. и М.П. не биле претходно осудувани и против нив не се водат постапки за други кривични дела. Апелациониот суд сметал дека со изречените кривични санкции како во изреката на обжалената пресуда, ќе биде извршено доволно воспитно влијание врз обвинетите во иднина да не сторуваат вакви и слични кривични дела, како и позитивно ќе влијае на планот на генералната превенција, со што ќе бидат остварени целите на казнувањето предвидени со член 32 од Кривичниот законик. Но, сепак по оценка на советот на Апелациониот суд, првостепениот суд погрешно постапил кога обвинетиот П.К. не го задолжил да ја надомести причинетата штета, а од обвинетите И.Б. и И.Н. не ја конфискувал имотната корист прибавена со кривично дело. Имено, во конкретниот случај првостепениот суд го огласил обвинетиот П.К. виновен за сторено кривично дело од чл.353 ст.5 в.в. со ст.1 од КЗ, прифаќајќи дека со неговите дејствија причинил

значителна штета на буџетот, но не го задолжил истиот да ја надомести причинетата штета. Со оглед дека износот на причинетата штета како резултат на дејствијата на обвинетот е елемент на законското битие од чл.353 од КЗ и износот на штетата се јавува како квалификаторен елемент на предметното кривично дело, второстепениот суд со пресудата КОКЖ-26/15 го задолжил обвинетиот П.К. да ја надомести причинетата штета на буџетските средства на Р.М. во износ од 3.798.375,00 денари, во рок од 3-три месеци по приемот на пресудата, под страв на присилно извршување. Дополнително, имајќи во предвид дека во текот на постапката од изведените докази се утврдило дека обвинетиот И.Б. и сведокот И.Н. се стекнале со противправна имотна корист, а никој не може да ја задржи имотната корист прибавена со кривично дело, при што противправно прибавената имотна корист се конфискува и од трети лица, Апелациониот суд, поаѓајќи од содржината на законските одредби од чл.97 и чл.98 од КЗ, ја конфискува имотната корист прибавена со кривично дело, и тоа од обвинетиот И.Б. во износ од 996.300,00 денари и од сведокот И.Н. во износ од 884.975,00 денари, во корист на буџетските средства на Р.М., а ако нивната конфискација не е можна, од обвинетите ќе се конфискува друг имот што одговара на прибавената имотна корист.

Резиме на пресуда КОК.бр.53/13 и КОК.бр.76/13 - Основен суд Скопје I Скопје - Одделение за организиран криминал и корупција

Пресуда КОК.бр.53/13 и КОК.бр.76/13 од 24.07.2014 година од Основен суд Скопје I Скопје - Одделение за организиран криминал и корупција со која обвинетите се огласени за виновни и тоа:

- **обвинетиот И.Б.** за кривично дело Злосторничко здружување по чл.394 ст.1 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 2-две години, за кривично дело Послужување во службата по чл.356 в.в. со чл.22 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 6-шест месеци, за кривично дело Тешка кражба по чл.236 ст.3 в.в. со чл.45 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 2-две години, за кривично дело Прикривање по чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 1-една година и за кривично дело Злоупотреба на службената положба и овластување по чл.353 ст.5 в.в. со ст.1 и чл.23 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 3-три години, па со примена на чл.44 од КЗ, осуден на единствена казна затвор во траење од 7-седум години и 6-шест месеци;

- **обвинетиот Д.М.-Ж.** за кривично дело Злосторничко здружување по чл.394 ст.2 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 1-една година и кривично дело Прикривање по чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 и чл.45 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 5-пет години, па согласно чл.44 од КЗ, осуден на единствена казна затвор во траење од 5-пет години и 6-шест месеци;

- **обвинетиот К.В.** за кривично дело Злосторничко здружување по чл.394 ст.1 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 2-две години и за кривично дело Прикривање по чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 и чл.45 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 4-четири години, па согласно чл.44 од КЗ, осуден на единствена казна затвор во траење од 5-пет години и 6-шест месеци;

- **обвинетиот А.К.** за кривично дело Злосторничко здружување по чл.394 ст.2 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 1-една година, за кривично дело Тешка кражба по чл.236 ст.3 в.в. со чл.45 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 2-две години и за кривично дело Прикривање по чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 4-четири години, па согласно чл.44 од КЗ, осуден на единствена казна затвор во траење од 6-шест години и 6-шест месеци;

- **обвинетиот Ш.С.** за кривично дело Злосторничко здружување по чл.394 ст.2 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 1-една година и за кривично дело Прикривање по чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 и чл.45 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 3-три години, па со примена на чл.44 од КЗ, осуден на единствена казна затвор во траење од 3-три години и 6-шест месеци;
- **обвинетиот З.Н.** за кривично дело Послужување во службата по чл.356 од КЗ, изречена алтернативна мерка - условна осуда така што му е утврдена казна затвор во траење од 1-една година, која нема да се изврши доколку во рок од 3-три години не стори ново кривично дело;
- **обвинетиот З.Б.** за кривично дело Прикривање по чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 и чл.45 од КЗ, осуден на казна затвор во траење од 2-две години и 6-шест месеци;
- **обвинетиот Т.И.** за кривично дело Злосторничко здружување по чл.394 ст.2 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 8-осум месеци и за кривично дело Прикривање по чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 в.в. со чл.19 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 1-една година и 6-шест месеци, па со примена на чл.44 од КЗ, изречена алтернативна мерка - условна осуда така што му е утврдена казна затвор во траење од 2-две години, која нема да се изврши доколку во рок од 5-пет години не стори ново кривично дело;
- **обвинетиот З.Т.** за кривично дело Злосторничко здружување по чл.394 ст.2 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 1-една година и за кривично дело Прикривање по чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 3-три години, па со примена на чл.44 од КЗ, осуден на единствена казна затвор во траење од 3-три години и 6-шест месеци;
- **обвинетиот А.К.** за кривично дело Злосторничко здружување по чл.394 ст.2 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 1-една година и за кривично дело Тешка кражба по чл.236 ст.3 в.в. со чл.19 од КЗ, утврдена казна затвор во траење од 2-две години, па со примена на чл.44 од КЗ, осуден на единствена казна затвор во траење од 2-две години и 6-шест месеци;
- **обвинетиот А.С.** за кривично дело Прикривање по чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, осуден на казна затвор во траење од 2-две години и 6-шест месеци;
- **обвинетиот Т.Ц.** за кривично дело Прикривање по чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, осуден на казна затвор во траење од 3-три години;
- **обвинетиот А.П.** за кривично дело Прикривање по чл.261 ст.3 в.в. со ст.1 од КЗ, осуден на казна затвор во траење од 3-три години;
- **обвинетиот П.К.** за кривично дело Злоупотреба на службената положба и овластување по чл.353 ст.5 в.в. со ст.1 од КЗ, осуден на казна затвор во траење од 3-три години;
- **обвинетиот С.Д.** за кривично дело Тешка кражба по чл.236 ст.3 од КЗ, изречена алтернативна мерка - условна осуда така што му е утврдена казна затвор во траење од 2-две години, која нема да се изврши доколку во рок од 5-пет години не стори ново кривично дело;
- **обвинетата М.П.** за кривично дело Злоупотреба на службената положба и овластување по чл.353 ст.1 од КЗ, изречена алтернативна мерка - условна осуда така што и е утврдена казна затвор во траење од 1-една година, која нема да се изврши доколку во рок од 3-три години не стори ново кривично дело;

Пресуда КОКЖ-26/15 од 30.10.2015 година од Апелационен суд Скопје со која жалбите на Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција, на обвинетите И.Б., К.В., А.К. и Т.И., изјавена преку бранителот З.Д., адвокат од Адвокатско друштво Д. и Ј. од Скопје, на обвинетиот Д.М.-Ж., изјавена лично и преку бранителот З.Д., адвокат од Адвокатско друштво Д. и Ј. од Скопје, на обвинетиот Ш.С., изјавена преку бранителот Д.Д., адвокат од Скопје, на обвинетиот З.Б., изјавена преку бранителот С.П.Р., адвокат од Скопје, на обвинетиот З.Т., изјавена преку бранителот С.П.Р., адвокат од Скопје, на обвинетиот А.К., изјавена преку бранителот Т.С., адвокат од Скопје, на обвинетиот А.С., изјавена преку бранителот Д.Г., адвокат од Скопје, на обвинетиот Т.Ц., изјавена преку бранителот З.Т., адвокат од Скопје, на обвинетиот А.П., изјавена преку бранителот Д.Н., адвокат од Скопје, на обвинетиот П.К., изјавена преку бранителот А.Н., адвокат од Скопје, на обвинетиот С.Д., изјавена преку бранителот Е.Н., адвокат од Штип и на обвинетата М.П., изјавена преку бранителот И.Н., адвокат од Гостивар, се одбиени како неосновани. По жалбите, а по службена должност, пресудата на Основниот суд Скопје I Скопје - Одделение за организиран криминал и корупција КОК.бр.53/13 и КОК.бр. 76/13 од 24.07.2014 година, е преиначена во делот на одлуката за имотно правното барање, така што согласно чл.102 од

ЗКП, е задолжен обвинетиот П.К. да ја надомести причинетата штета на буџетските средства на Р.М. во износ од 3.798.375,00 денари, во рок од 3-три месеци по приемот на пресудата, под страв на присилно извршување, како и во делот за правилна примена на Кривичниот законик, на начин што согласно чл.97 и чл.98 од КЗ, се конфискува имотната корист прибавена со кривично дело, и тоа од обвинетиот И.Б. во износ од 996.300,00 денари и од сведокот И.Н. во износ од 884.975,00 денари, во корист на буџетските средства на Р.М., а ако нивната конфискација не е можна, од обвинетите ќе се конфискува друг имот што одговара на прибавената имотна корист. Во останатиот дел првостепената пресуда, е потврдена. Согласно чл.95 в.в. со чл.89 ст.2 т.3 од ЗКП, е задолжен обвинетиот И.Б. да ги надомести трошоците на постапката пред второстепениот суд во износ од 6.940,00 денари, за негово приведување од КПУ Затвор Куманово на јавна седница, а обвинетите Д.М.-Ж и А.К. да ги надоместат трошоците на постапката пред второстепениот суд секој во износ од по 2.240,00 денари за нивно приведување од КПУ Затвор Скопје на јавна седница, во рок од 15 дена по приемот на пресудата, под страв на присилно извршување.

5. Студија на случај - Ахмад ал-Факи ал-Махди

Во јануари 2012 година, на територијата на Мали избувна интересен конфликт. Во овој конфликт, имаше вооружено насилство и доведе до тоа различни вооружени групи да ја преземат контролата врз северот на земјата. На почетокот на април 2012 година, по повлекувањето на вооружените сили на Мали, групите Ансар Дине и Ал Каеда во исламски Магреб (АКИМ) ја презедоа контролата над Тимбукту. Од тогаш до јануари 2013 година, Ансар Дине и АКИМ ги наметнаа своите верски и политички едикти на територијата на Тимбукту и неговото население. Тие тоа го сторија преку локална влада, која вклучуваше исламски трибунал, исламски полициски сили, медиумска комисија и бригада за морал. Оваа бригада за морал беше наречена Хесба.

Меѓународниот кривичен суд отвори формална истрага за Мали на 16 јануари 2013 година, за да ги испита наводните злосторства што се случиле од јануари 2012 година, во контекст на вооружениот конфликт на северот на земјата. Судот издаде налог за апсење на Ал-Махди на 18 септември 2015 година. Во налогот за апсење се тврди дека во периодот од 30 јуни 2012 година до 10 јули 2012 година во Тимбукту, Ал-Махди извршил воено злосторство намерно насочувајќи напади врз историски споменици или згради за религиозни намени. Случајот против ал-Махди претставуваше прв пат, МКС да обвини поединец за воено злосторство за напад врз верски објекти или историски споменици и тоа беше прв случај, пред МКС кој произлезе од ситуацијата во Мали. Во налогот за апсење беа наведени десет споменици во Тимбукту, од кои барем еден е на листата за светско културно наследство, што Ал-Махди го нападна:

1. Мавзолејот на Сиди Махмуд Бен Омар Мохамед Аквит;
2. Мавзолејот на шеик Мохамед Махмуд ал-Аравани;

3. Мавзолејот на шеик Сиди ел-Мохтар Бен Сиди Мухамед Бен шеик Алкабир;
4. Мавзолејот на Алфа Моја;
5. Мавзолејот на Сиди Махмуд Бен Амар;
6. Мавзолејот на шеик Мухамед Ел Мики;
7. Мавзолејот на шеик Абдул Касим Атуати;
8. Мавзолејот на Ахамед Фулане;
9. Мавзолејот на Бахабер Бабадие;
10. Цамија Сиди Јахја.

На 18 септември 2015 година, судија поединец издаде налог за апсење на Ахмад Ал-Факи Ал-Махди. На 26 септември 2015 година, Ал-Махди беше предаден на судот од владата на Нигер и префрлен во центарот за притвор на судот во Хаг, Холандија.

Ал Махди беше обвинет, согласно член 25 став 3 точка (a); (b); (c) и (d) од Статутот на МКС Рим, за извршување на воено злосторство.

Ахмад ал-Факи ал-Махди²⁰⁵ бил во директен контакт со водачите на Ансар Дине и АКИМ, вклучувајќи ги Ијад Аг Гали (водачот на Ансар Дине), Абу Зеид (гувернерот на Тимбукту под вооружените групи), Јахија Абу Ал Хамам (началник на АКИМ) и Абдала Ал Чингиети (религиозен учител во рамките на АКИМ). Ал-Махди се сметал за експерт за религиозни прашања и бил консултиран во ова својство, вклучително и од исламскиот трибунал. На барање на Абу Зеид, Ал-Махди прифатил да ја предводи хесбата, и тоа од нејзиното создавање во април 2012 година до септември 2012 година. На хесбата и било доверено регулирањето на моралот на луѓето во Тимбукту и спречување, потиснување и сузбивање на сè што сметале окупаторите дека претставува видлив порок.

Кон крајот на јуни 2012 година, водачот на Ансар Дине - Аг Гали донел одлука за уништување на мавзолеите, во консултација со двајца истакнати членови на АКИМ - Ал Чингиети и Ал Хамам. Пред да биде донесена оваа одлука, Абу Зеид се консултирал и со Ал-Махди. И покрај неговите првични резерви, Ал-Махди прифатил да го изврши нападот без двоумење. Ал-Махди напишал проповед посветена на уништувањето на мавзолеите, која била прочитана на петочната молитва пред започнување на нападот. Самиот напад бил извршен помеѓу 30 јуни 2012 и 11 јули 2012 година, и тоа:

²⁰⁵ Ахмад ал-Факи ал-Махди, познат и како Абу Тураб, е роден во Агуне, во регионот на Тимбукту, Мали. Неговото семејство е признато во неговата заедница и се смета дека има особено добро познавање на исламот. Имајќи коранско образование од своето детство, Ал-Махди има темелно познавање на Коранот и држел предавања како експерт за религиозни прашања. Тој се приклучил на вооружената група позната како Ансар Дине во април 2012 година.

- Мавзолејот на Сиди Махмуд Бен Омар Мохамед Аквит на 30 јуни 2012, во присуство на Ал-Махди и Ал Чингиети;
- Мавзолејот на шеик Мохамед Махмуд ал-Аравани на 30 јуни 2012;
- Мавзолејот на шеик Сиди ел-Мохтар Бен Сиди Мухамед Бен шеик Алкабир на 30 јуни 2012. Ал Махди го надгледувал уништувањето и на напаѓачите им давал упатства и алатки.;
- Мавзолејот на Алфа Моја на 30 јуни 2012. Ал Махди директно учествувал, а Абу Зеид исто така го посетил местото во време на нападот.;
- Мавзолејот на шеик Мухамед Ел Мики, место за духовно повлекување и размислување, лоциран на гробиштата Три светци, бил целосно уништен на 1 јули 2012 година.;
- Мавзолејот на шеик Абдул Касим Атуати, лоциран на гробиштата Три светци и изграден во шеснаесетиот век, бил уништен на 1 јули 2012 година.;
- Мавзолејот на шеик Сиди Ахмед Бен Амар Арагади лоциран на гробиштата Три светци и изграден во шеснаесетиот век, бил уништен на 1 јули 2012 година. Ал Махди физички учествувал во нападот, кој целосно го уништил мавзолејот.;
- Отворање на вратата на џамија Сиди Јахја на 2 јули 2012 година (легендата вели дека оваа врата не била отворена 500 години и дека отворањето ќе доведе до последниот суд.). Ал Чингиети му рекол на Ал Махди дека вратата треба да се отвори, и двајцата отишле на местото со копачи што Ал Махди ги купил со средства од хесбата.
- Мавзолејот на Ахмед Фулане и мавзолејот на Бахабер Бабадије. Двата мавзолеи во непосредна близина на џамијата Џингеребер (особено посетувани од верниците во понеделник и петок и за важни верски празници), биле уништени во периодот 10-11 јули 2012 година.

Според судот нападнатите згради биле сметани и заштитени како значаен дел од културното наследство на Тимбукту и на Мали и не претставувале воени цели. Тие биле специфично идентификувани, избрани и нападнати и поради нивниот религиозен и историски карактер. Како последица на нападот, тие биле или целосно уништени или сериозно оштетени.

Во однос на улогата на Ал Махди, судот заклучил дека тој знаел дека вршел заедничка контрола врз нападот и бил целосно вмешан во неговото извршување. Тој придонел за нападот на следниве начини:

- го надгледувал извршувањето на операциите, користејќи ги своите луѓе од Хесба и надгледувајќи ги другите напаѓачи кои дошле да учествуваат во операциите;
- ги собирал, купил и дистрибуирал потребните алатки со цел успешно да се изврши нападот;
- бил присутен на сите места кои биле мета на напад, давајќи упатства и морална поддршка;
- лично учествувал во нападот што довел до уништување на најмалку пет места: (а) мавзолејот Алфа Моја; (б) мавзолејот шеик Сиди Ахмед Бен Амар Арагади; (в) вратата на џамијата Сиди Јахја; (г) мавзолејот Ахмед Фулане и (д) мавзолејот Бахабер Бабадије; и
- тој бил одговорен откако бил определен од Ал Чингиети за комуникација со новинарите за да го објасни и оправда нападот.

На 18 февруари 2016 година, страните постигнаа спогодба за признавање на вина во врска со обвинението. Во спогодбата, Ал-Махди му укажа на обвинителството дека ја прифаќа неговата одговорност за кривичното дело и даде детален извештај за неговите постапки. Судието на Ал-Махди се одржа помеѓу 22 и 24 август 2016 година и тој се изјасни за виновен по обвиненијата за уништување на девет мавзолеи и џамија. На првиот ден од судењето, г-дин Ал-Махди потврди дека тој:

- Ја сфаќа природата на обвинението против него и последиците од признавање на вина;
- Се откажа од своите права на: (а) да се изјасни за невин и да бара од обвинителството да ги докаже обвиненијата надвор од разумно сомневање на целосно судење; (б) да не признае вина и да молчи; (в) да постави одбрана и основи за исклучување на кривична одговорност и да презентира допуштени докази на целосно судење; (г) да ги испитува сведоците против него и да добие можност за сослушување на сведоците во негово име на целосно судење; и (д) да поднесе жалба на осуда или казна, под услов казната да не е поголема од препорачаниот опсег на казна; и

- Ја прифати неговата индивидуална кривична одговорност за обвинението, вклучително и сите видови на наводна одговорност.

Потоа, Обвинителството ги презентираше своите докази и повика тројца сведоци. Правниот застапник на жртвите и одбраната ги презентираа своите забелешки пред судиите на 24 август 2016 година.

Судскиот совет заклучи надвор од разумно сомневање дека признавањето на вината, заедно со презентираниите дополнителни докази, ги задоволуваат суштинските факти за докажување на кривичното дело напад на заштитени предмети според член 8 став 2 точка (е) алинеја (iv).

Ал Махди бил на чело на Хесба, една од четирите основни институции основани од Ансар Дине и АКИМ по окупацијата на Тимбукту. Тој имал целосна одговорност за фазата на извршување на нападот, утврдувајќи го редоследот по кој ќе бидат уништени зградите, правејќи ги потребните логистички аранжмани и оправдувајќи го нападот пред поширокиот свет преку интервјуа за медиуми. Ал Махди лично го надгледувал нападот, тој бил присутен на сите места за напад и директно учествувал во уништување на пет заштитени мавзолеи и џамии.

Како што беше поднесено во обвинението од обвинителството, судот забележува дека Ал Махди го надгледувал целиот напад врз сите 10 згради и дека соизвршувањето вклучува не само негово физичко учество, туку и неговата позиција на авторитет во однос на сторените злосторства.

Судот прво забележува дека, за разлика од другите обвинети осудени од овој суд, Ал Махди не е обвинет за злосторства (кривични дела) против лица, туку за злосторства против имот. Според гледиштето на судот, дури и да се суштински тешки, кривичните дела против имотот се генерално со помала тежина отколку кривичните дела против лица. Во однос на обемот на причинетата штета, судот потсетува дека повеќето од 10-те места биле целосно уништени. Покрај тоа, нападот бил внимателно испланиран и траел приближно 10 дена. Судот го забележува и сведочењето на П-431 (експерт од Мали за прашања од културата) и П-151 (сведок на УНЕСКО), кои објасниле дека Тимбукту бил амблематски град со митска димензија и дека играл клучна улога во проширувањето на исламот во регионот. Тимбукту се смета за срцето на културното наследство на Мали, особено благодарение на неговите ракописи и на мавзолеите. Мавзолеите рефлектираа дел од историјата на Тимбукту и неговата улога во ширењето на исламот. Тие ја одразуваа нивната посветеност кон исламот. Мавзолеите биле меѓу најценетите градби

во градот и ги посетувале жителите на градот, кои ги користеле како место за молитва, додека некои ги користеле како место за ацилак.

Така, судот при одлучувањето го земал во предвид фактот дека нападнатите објекти не биле само верски објекти, туку имале и симболична и емоционална вредност за жителите на Тимбукту и како такви се релевантни во проценката на тежината на извршеното злосторство. Понатаму, сите места освен еден (мавзолејот на шеик Мохамед Махмуд Ал Аравани) биле локалитети на светското наследство на УНЕСКО и како такви, нивниот напад се чини дека е од особено значење бидејќи нивното уништување не влијае само на директните жртви на злосторствата, имено на верниците и жители на Тимбукту, но и на другите луѓе на Мали и меѓународната заедница. На крај, судот забележува дека злосторството е сторено од религиозни мотиви. За време на периодот кога тие владеела со територијата на Тимбукту, Ансар Дине и АКИМ презедоа мерки за наметнување на нивните верски уредби на населението. Создавањето на Хесба, на чие чело бил Ал Махди, требало да го искорени секој видлив порок што го идентификувале во Тимбукту.

Судот забележува дека Ал Махди имал суштинска улога во извршувањето на нападот. Како шеф на Хесба, тој беше обвинет за извршување на заедничкиот план. Тој ја организирал целата логистика на нападот, ја надгледувал целата операција, го надгледувал нејзиното извршување, одлучил по кој редослед локалитетите треба да се уништат, ги собирал и дистрибуирал потребните алатки, обезбедил логистичка и морална поддршка на директните извршители и ги надгледувал и бил присутен на секое место. Во врска со намерата на Ал Махди, судот забележува дека, покрај присуството на уништување на секоја локација, Ал Махди лично учествувал во уништување на најмалку пет од овие локалитети. Покрај тоа, тој ја оправдал неопходноста од нападот со пишување проповед што била прочитана пред нападот и со одржување јавни говори додека се правеле уништувањата. Судот не утврди отежнувачки околности.

Во врска со виновното однесување на Ал Махди, судот откри две олеснителни околности, имено неговата неподготвеност да го изврши злосторството и начините на извршување употребени при сторување на делото. Судот забележува дека, и покрај прифаќањето на одлуката за уништување на локалитетите и неговата целосна импликација во неговото извршување, Ал Махди првично не сакал да ги уништи. Судот утврди дека оваа неподготвеност е од одредена важност за определувањето на казната и и дава тежина на истата. Судот потсетува дека, откако одлуката за уништување на

местата била донесена од други членови на групата, Ал Махди целосно го одобрил и тој бил целосно вмешан во извршувањето на нападот.

Сумирајќи, судот смета дека првичната неподготвеност на Ал Махди да ги уништи местата, како и неговата препорака да не се користи булдожер, претставуваат олеснителни околности. Судот смета дека признавањето на вината е несомнено олеснителна околност и му дава значителна тежина. Судот забележува дека признанието е направено рано, целосно и се чини дека е вистинско, предводен од вистинската желба да се преземе одговорност за делата што ги сторил и покажувајќи чесно покајание. Судот забележува дека Ал Махди го изразил своето “длабоко жалење и голема болка”. Тој инсистираше на тоа дека каењето кое го чувствува е за штетата предизвикана на неговото семејство, неговата заедница во Тимбукту, неговата земја и меѓународната заедница. И на крај, Ал Махди ги повика луѓето да не се вклучуваат во истите дела во кои тој бил вклучен “затоа што тие нема да донесат никакво добро за човештвото”.

На 27 септември 2016 година, Судскиот совет VIII едногласно го прогласи Ал Махди за виновен, како соизвршител, за воено злосторство за намерно насочување напади врз историски споменици и згради посветени на религијата, вклучително и девет мавзолеи и една џамија во Тимбукту, Мали, во јуни и јули 2012 година. Судот ја донесе следната пресуда:

“Ал Махди, кривичното дело за кое сте осудени е од сериозна тежина. Вака кажано, судот не најде отежнувачки околности и пет олеснителни околности, имено: (i) вашето признание за вина; (ii) вашата соработка со обвинителството; (iii) каењето и емпатијата што ја искажавте за жртвите; (iv) вашата првична неподготвеност да го извршите кривичното дело и чекорите што ги презедовте за да ја ограничите предизвиканата штета; и (v) дури и ако е од ограничена важност, вашето добро однесување во притвор и покрај семејната состојба. Земајќи ги предвид сите овие фактори, судот, едногласно, ве осудува на 9 години затвор.

Во согласност со јуриспруденцијата на Апелациониот совет, од казната ќе се одземе времето што го поминавте во притвор во согласност со наредба на овој суд, имено од вашето апсење во согласност со потерницата издадена на 18 септември 2015 година.”

На 17 август 2017 година, Судскиот совет VIII издаде Налог за репарација како заклучок дека Ал Махди е одговорен за 2,7 милиони евра трошоци за индивидуални и колективни репарации за заедницата во Тимбукту за намерно насочување напади врз

верски и историски градби во тој град. Забележувајќи дека Ал Махди е сиромашен, судот го охрабрува Фондот за жртви да ја надолжни наградата за репарации и го упати фондот да достави нацрт план за имплементација за 16 февруари 2018 година, вклучувајќи ги целите, резултатите и потребните активности. Правниот застапник на жртвите и одбраната можат да поднесат какви било забелешки на нацрт планот во рок од 30 дена од неговото известување. По последователно одобрување од судот, фондот потоа ќе идентификува проекти и дискретни партнери за имплементација за конечно одобрување од судот.

Состав на судечкиот совет VIII:	Судија Раул Ц. Пангаланган - судија претседавач, Судија Антоан Кесија-Мбе Миндуа, Судија Бертрам Шмит
Претставништво на Обвинителството:	Обвинител Фату Бенсуда Заменик-обвинител Џејмс Стјуарт
Бранител на г-дин Ахмад Ал Факи Ал Махди:	Мохамед Ауини
Правен застапник на жртвите:	Мајомбо Касонго

Додека некои научници на законодавството за културно наследство и набљудувачи на МКС со право го прославија гонењето на Ал Махди во насока на подобрување на видливоста на културното наследство и емитирање на сериозноста на злосторствата против него, објавената одлука на МКС во овој случај најверојатно ќе има ограничена вредност како преседан. Бидејќи обемените докази го направија овој случај “лесен” за Обвинителот²⁰⁶ - покрај признавањето на вината од Ал Махди, МКС беше во можност да ги избегне најгорливите прашања заглавени во членот 8 став (2) точка (д) алинеја (iv). Наместо вакво конзервативно однесување, судот можеше и требаше да преземе посмел пристап во своето прво справување со криминалот со културното наследство, така што ќе се определи за пошироко толкување на член 8 став (2) точка (д) алинеја (iv) или насочувајќи го вниманието на недостатоците на Римскиот статут. Имајќи го во предвид признанието на вина на Ал Махди, судот во донесувањето на одлуката беше слободен да размисли за границите и празнините на заштитата на културното наследство во Римскиот статут. Наместо пионер како што предвидуваа некои, Ал Махди е посоодветно окарактеризиран како пример за спречување на развојот на праксата на МКС.

²⁰⁶ <https://foreignpolicy.com/2016/08/22/icc-to-war-criminals-destroying-shrines-is-worse-than-rape-timbuktu-mali-al-mahdi/> (пристапено на 13.03.2021 година).

Неколку квалитети му дадоа на Ал Махди релативно лесна победа за Обвинителството.²⁰⁷ Можеби најважно беше култивирањето на медиумското покривање на уништувањето од страна на Ал Махди, што не само што даде убедлив доказ за неговата вина, туку и ја зголеми тежината на неговото однесување. За време на нападите, Ал Махди постојано даваше изјави, снимени со видео и во присуство на новинари, оправдувајќи го вандализмот со што неспорно беше нотирано неговото учество во уништувањето. Изјавата на Ал Махди во џамијата Џингеребер, во која беа уништени два соседни мавзолеи, беше типична: “Веројатно е најстарата џамија тука во градот и се смета за ... светско наследство Оние чакали на УНЕСКО - ... тие мислат дека ова е наследство. Дали “наследството” вклучува обожавање крави и дрвја?” Само оваа изјава понуди недвосмислени докази против Ал Махди и ја демонстрираше сериозноста на неговото злосторство: таа ја пренесе не само намерата за нападите, туку и свесноста за посебниот статус на локалитетите, двата елемента што се бараат согласно член 8 став (2) точка (д) алинеја (iv).

Сепак, се чини дека леснотијата на оваа победа ја задуши потемелната анализа на криминалот со културното наследство истовремено побивајќи ги комплексноста што судот требаше да ги препознае, правејќи го случајот пропуштена можност. Според професорот Алекс Вајтинг, малиот број на предмети на МКС и обвинителската дискреција прават сомнеж дека МКС ќе суди друг криминал за културно наследство во следните неколку години. Оваа веројатност уште повеќе се намалува со фактот дека МКС во моментот нема надлежност над Сирија или Ирак и веројатно нема да ја добие во догледна иднина и сето тоа имајќи го во предвид не постои можност да се гонат сторителите од највисок профил кои се виновни за уништување на културното наследство во светот денес. Со неуспехот да се одобри пошироко толкување на културното наследство сега или барем да се признаат празнините во заштитата на Римскиот статут, МКС остави делови од ризичен културен имот незаштитен во време кога неговото уништување станува вкоренета карактеристика на современата војна.

Во случајот со Ал Махди, судот се воздржа од шансата да се потенцира културната вредност на локалитетите - како интимно поврзани, но особено пошироки од нивната верска (па дури и историска) вредност за да се прошири заштитата на културното наследство. За односот помеѓу овие концепти, професорот Франсис Радај тврди дека “културата е макроконцепт, што ја подразбира религијата како аспект на

²⁰⁷ Обвинителството поднесе околу 700 докази, многу од нив фотографии и видео-снимки.

културата”. Слично на тоа, резолуцијата на Советот за безбедност на ООН за Мали од 2013 година “вклучуваше уништување на културни и историски места, истовремено изоставувајќи посебна референца за религиозни места, кои се претпоставува дека се вклучени во (првите две) категории”.²⁰⁸ Сепак, при проценка на тежината на злосторството на Ал Махди, судот прогласи “дека нападнатите објекти не биле само верски објекти, туку имале и симболична и емоционална вредност за жителите на Тимбукту”, без конкретно да именува културна вредност. Со оглед на разликите во обемот, потенцирани од научниците, судот требаше да го потенцира културното значење како најнизок заеднички именител меѓу овие термини: “културно”, “религиозно” и “историско” и овие локалитети. Дополнително, ова преориентирање во фокусот би се заштитило од ризикот дека одредени видови на културно наследство, како што се геолошки формации, како фосилни остатоци ќе паднат во јазот помеѓу потесните описи на “религиозен” и “историски” карактер што се користи во член 8 став 2 точка (е) алинеја (iv).

Слично на тоа, судот одби да ги дефинира особините надвор од претходно назначените локалитети на светското наследство кои е потребно да бидат со статус на заштита според член 8 став 2 точка (е) алинеја (iv), и покрај вклучувањето на Обвинителството на една локација што не е од УНЕСКО, мавзолејот на ал-Аравани во обвинението. Судот не објасни што го разликува овој мавзолеј од другите девет локалитети на УНЕСКО, така што може истовремено да нема посебен статус од УНЕСКО, а сепак да му се обезбеди заштита со Римскиот статут. Како резултат на тоа, идните обиди за гонење на сторителите на дела против културното наследство во кои сите или мнозинството од овие локалитети не се заштитени од УНЕСКО може да страдаат од неизвесност во однос на степенот до кој се опфатени таквите локалитети со Римскиот статут.

Бидејќи МКС “е суд на можности” поради ограничената правосудна надлежност и истражните ресурси, Ал Махди претставува пропуштена можност за судот. Иако симболичната вредност на обвинението е значајна, долгорочното влијание на пресудата на МКС и како порака до меѓународната заедница и како преседан за идните случаи во МКС и пошироко ќе беше засилено со пошироко толкување на Член 8 став 2 точка (е) алинеја (iv) или со фокус на сегашните несоодветности на режимот за заштита на

²⁰⁸ United Nations, Security Council Resolution 2100, 25 April 2013, достапно на: [file:///C:/Users/Bojan/Downloads/S_RES_2100\(2013\)-EN.pdf](file:///C:/Users/Bojan/Downloads/S_RES_2100(2013)-EN.pdf) (пристапено на: 13.03.2021 година).

културното наследство според Римскиот статут. И покрај малата веројатност за уште едно гонење на вакво дело во МКС во блиска иднина, таквиот став би охрабрил и воспоставил посилен модел за идно гонење на сторители на кривични дела против културно наследство во други контексти, како што се домашни судови. Имајќи предвид дека следен случај поврзан со културното наследство е веројатно далечна точка на хоризонтот, а истовремено знаејќи за напливот на криминал против културното наследство во Сирија, Ирак и на други места, МКС требаше да го искористи случајот на Ал Махди за да ја зајакне заштитата на ранливи локалитети и нивната содржина.

Заклучок

Заклучоците кои произлегуваат од извршената анализа во овој докторски труд се мултидисциплинарни, имајќи ја во предвид извршената обработка на кривичните дела против културното наследство од правен аспект, од безбедносен аспект и социолошки аспект. Во предметот на истражување беа обработени причините поради кои се појавуваат кривичните дела против културното наследство, условите, учесниците, нивните мотиви како и чекорите кои ги преземаат, а во емпирискиот дел од истражувањето беа анализирани предметите кои се судски завршени во Република Македонија во периодот 2006-2016 година.

Овој труд е поделен на пет глави во кои беа обработени кривичните дела против културното наследство и природните реткости односно беа обработени кривично-правните аспекти (глава I) и криминалистичките карактеристики (глава II) на овие кривични дела. Во третата глава беше извршена анализа на меѓународните правни акти за заштита на културното наследство и организациите за заштита, а во четвртата глава беше детално обработено незаконското отстранување и присвојувањето на предметите од културното наследство (мотивите на сторителите, одземањето и пристигнувањето на предметите на пазарите со предмети на културата). Во петтата глава со цел да се добие слика за тоа што е од интерес за истражувањето, односно научно да се истражи проблемот со кривичните дела против културното наследство и природните реткости беше извршена анализа на податоците прибавени од Министерството за внатрешни работи, Државниот завод за статистика, анализа на правосилни судски пресуди донесени од македонските судовите и беше извршена студија на случај (домашен и меѓународен).

Во понатамошниот дел следат заклучоците кои беа изведени со изработка на докторската дисертација.

Најголемо богатство на една држава кое може да го поседува е културното наследство кое се состои од материјални и нематеријални добра. Културното наследство како наследство на физички научни артефакти и нематеријални атрибути на група или општество е нешто кое е наследено, пренесено од претходните генерации на идните генерации. Културното наследство ја претставува нашата историја и нашиот идентитет и преку него стапуваме во однос со минатото на нашите предци.

На прашањето Што е културно наследство?, најчестиот одговор на луѓето е: артефакти, историски споменици и згради, како и археолошки локалитети, но сепак културното наследство не може да се ограничи само на материјални предмети што можеме да ги видиме и допреме.

Сите народи во светот творат и придонесуваат на полето на културата и токму затоа треба да се почитува и заштити секое културно наследство, прво преку донесување на национални закони во секоја држава одделно, а потоа и со меѓународните договори. Уништувањето на добрата на културата е стар проблем за кој не се посветува доволно внимание.

Вредноста на предметите на културата е непроценлива, па затоа заштитата на ваквите предмети е особено важна имајќи во предвид дека истите доколку се уништат или остават на милост на времето да се распадат не може да се обноват. Уникатноста на таквите предмети, за жал, ги прави цел на крајби, поттикнува тајни грабежи на археолошки локалитети и резултира со нивен нелегален извоз и увоз.

Заштитата на културното наследство се дели на: заштита во време на вооружен судир и заштита во време на мир. Заштитата на културното наследство во време на вооружен судир е најстара и најразвиена гранка на правото за културно наследство и истата е ограничена на заштита на материјалното наследство, т.е. на културната сопственост, а заштитата на културното наследство во време на мир која се развила подоцна се однесува на материјалното и нематеријалното културно наследство. Фокусот на меѓународната заедница се до 1990-тите беше само на заштитата на материјалното културно наследство, но со почетокот на новиот милениум се зголеми свеста за последиците од глобализацијата што доведе до нов пристап.

Културното и историското наследство е огледало на македонскиот народ и неговото создавање, а природните ресурси ја формираат основата на постоењето и

живеењето на македонскиот народ на оваа територија. Република Македонија е земја со неисцрпно културно наследство создавано и пренесувано од генерации. Ваквото културно богатство се протега на целата територија и се состои од: цркви, џамии, објекти од световната архитектура, како и од сараи и палати градени од владетелите на овие простори.

Културното наследство претставува темелна вредност на РМ чија што заштита е од јавен интерес. Во светот како и во Македонија постојат лица кои свесно со своите активности, но и лица кои од незнаење со своите дејства го уништуваат и присвојуваат културното наследство. Со така уништеното наследство губиме сите граѓани вклучително и државата како субјект. Културното богатство на Македонија е загрозувано бидејќи постојано е во опасност од уништување и одземање од страна на поединци и групи.

Заштитата на културното наследство претставува сложен организам на односи во кој се испреплетени правата и обврските на учесниците во овие односи. Културното наследство на Македонија е заштитено со одредбите во Кривичниот законик во посебна глава број 24 насловена: “Кривични дела против Културното наследство и природните реткости”, и дополнително со Законот за заштита на културното наследство.

Како криминални се сметаат оние поведенија кои се изрично забранети со нормите на казненото право, а за едно лице да биде одговорно за кривично дело потребно е тоа да биде пресметливо односно способно за вина. За секое лице постои претпоставка дека е пресметливо односно способно за вина се додека не биде утврдено спротивното.

За сторување на кривичните дела потребно е да постои волја кај сторителот, дејство од страна на сторителот и последица од извршеното дело. За извршување на кривичните дела против културното наследство и природните реткости сторителите треба да ги преземат следните дејствија:

- Кривично дело по чл.264 - сторителот ќе оштети или уништи движно добро, археолошко наоѓалиште или друго недвижно добро под привремена заштита, културно наследство или природна реткост (став 1) или сторителот без дозвола од надлежен орган ќе изврши конзерваторски или реставраторски работи или без дозвола или спротивно на забраната врши археолошки ископувања или истражувања или други недозволен истражувачки работи на добра под

- привремена заштита или културно наследство или природна реткост, а знаел и бил должен или можел да знае дека се работи за такво добро (став 2);
- Кривично дело по чл.265 - сторителот при археолошки ископувања, архивски истражувања, геолошко-палеонтолошки и минеролошко-петрографски истражувања, градежни или земјоделски ископувања или други истражувачки работи или на друг начин ќе присвои или ќе држи ископина, материјал или најден предмет што претставува добро под привремена заштита или културно наследство или природна реткост;
 - Кривично дело по чл.266 - сторителот без дозвола од надлежен орган ќе изнесе во странство добро под привремена заштита или културно наследство или предмет што претставува природна реткост;
 - Кривично дело по чл.266-а - сторителот продава, подарува или на друг начин трајно отуѓува културно наследство во државна сопственост;
 - Кривично дело по чл.266-б - сторителот внесува во Република Македонија движно добро под привремена заштита, културно наследство и природни реткости за кое знае или бил должен или можел да знае дека е противправно прибавено на територијата на друга држава;
 - Кривично дело по чл.266-в - сторителот неовластено купува, продава, прима во залог или разменува предмети кои претставуваат добра под привремена заштита, културно наследство и природна реткост, чијшто промет е забранет или ограничен;
 - Кривично дело по чл.267 - сторителот уништи или прикрие документарен материјал пред да биде одбран од него архивскиот материјал така што тој не може да послужи како извор на архивска граѓа.

Од извршената анализа на податоците прибавени од Министерството за внатрешни работи и Државниот завод за статистика може да се заклучи дека во периодот на истражување (2006-2016 година) на територијата на Република Македонија се регистрирани и се осудени сторители на кривични дела по членовите 264, 265, 266 и 266-а од КЗ.

Најголем број од кривичните дела и сторителите се регистрирани на подрачјето на СВР Битола (графикон бр.5) во кои се опфатени градовите: Битола, Демир Хисар, Македонски Брод, Прилеп и Ресен, а имајќи во предвид дека во околината на овие градови се регистрирани голем број на археолошки наоѓалишта.

Од резултатите добиени од спроведеното истражување можеме да констатираме дека македонските правосудни органи во периодот на истражување имаат донесено мал број на судски пресуди во кои лицата кои се осудени им се изречени пониски казни затвор или сторителите се осудени на условна казна затвор (графикон бр.19 и 23). Воедно во мал број од случаите се изречени мерки за одземање на предметите коишто се стекнати со извршување на кривичното дело (графикон бр.27).

Ваквата казнена политика во која сторителите се осудени со минимални казни затвор или условно се осудени придонесува лицата да продолжат да вршат кривични дела против културното наследство и природните реткости, со што се потврдува главната хипотеза дека несанкционирањето на сторителите на кривичните дела против културното наследство и природните реткости резултира со трајни негативни последици за културното наследство на Република Македонија.

Главниот мотив на сторителите за вршењето на кривичните дела против културно наследство е високите финансиски приноси кои што се добиваат со продажбата на предметите, без разлика дали крадецот го продава предметот во земјата каде го украде или во странство. Не секогаш личноста што го краде предметот е истовремено и продавач, а како би го намалиле ризикот од тоа да бидат фатени лицата предметите ги складираат на повеќе различни места, најчесто изнајмени под туѓо име. Предметите можат да бидат скриени долго време пред да стигнат до пазарот, но на повеќето крадци им се потребни брзи пари и ризикот од пронаоѓање на украдената стока е премногу голем, па имајќи го тоа во предвид крадците обично се ослободуваат од украдената стока што е можно поскоро.

Високите финансиски награди и ниските казни кои се изрекуваат за фатените сторители го стимулираат криминалот со предмети на културното наследство. За локалното население во земја каде се ниски платите како што е Македонија, крадењето на археолошки предмети на културата може да претставува солиден извор на приход, при што епилогот од тоа е губење на културното наследство засекогаш.

Во ситуации кога сторителот е колекционер, примарниот мотив е да се присвојат предмети со цел да се изгради сопствена колекција, а не продажба и заработка од предметите на културното наследство. Колекционерите се класифицираат на научни колекционери и аматерски колекционери, при што научниот колекционер е воден од археолошки интерес за предметот на културата, а аматерскиот колекционер е воден од естетската вредност на предметот.

Како што утврдивме разликата помеѓу нелегалните ископувања и другите кражби на културното наследство е во тоа што не се знае кои се предметите во земјата пред да бидат однесени од крадците, односно не може да се знае што исчезнало, а сето тоа имајќи во предвид дека археолошките локалитети честопати се наоѓаат далеку од цивилизацијата. Како резултат на ваквата изолираност, може да измине подолго време пред да бидат откриени промените кои се настанати на пределот каде се наоѓа локалитетот. За разлика од предметите што потекнуваат од нелегалните ископувања, вредните украдени предмети обично се познати и документирани.

Како место на извршување на кривично дело против културното наследство и природните реткости најчесто се археолошките локалитети каде се евидентирани предмети на културата, но сепак ваквите кривични дела се вршат и на други места, поточно се регистрирани на целата територија на Република Македонија без исклучок.

Предметите на културата може да се најдат на археолошки локалитет каде однапред се знае дека има предмети коишто се закопани или случајно при вршење на земјоделски или градежни работи. Крадењето на археолошките локалитети започнува со површни ископувања од локалното население кое живее близу до локалитетите, а потоа се јавуваат лица кои се организирани во група и плански вршат ископувања на целиот реон. Како помагала при извршување на кривичните дела се користат метал детектори, сонди, мапи, каталози и фотографии.

Дејствата на лицата на локалитетите во голем број од случаите се вршат кога археолозите и останатиот персонал се отсутни, а како резултат на ваквите нивни акции се губат не само предметите, туку и научните сознанија што би ги добиле со испитувањето на пронајдените предмети.

Групите кои се занимаваат со вршење на ваквите дела, се карактеризираат со хиерархиска поврзаност на лицата и во функционирањето на групата на прво место се зема во предвид лојалноста и послушноста на нејзините членови. Во голем број од случаите лицата се поврзани и фамилијарно. Во градењето на мрежите што се занимаваат со археолошки предмети постојат неколку различни типови играчи кои оперираат и го снабдуваат пазарот со предмети. Пронајдените предмети се продаваат на дилерите со антиквитети кои претставуваат средно ниво во мрежите и вобичаено овие дилери немаат никаква врска со меѓународниот пазар, односно тие ги продаваат предметите во своите продавници.

Воедно, како извор на предмети од културното наследство од каде што сторителите одземаат предмети се верските објекти, пред се црквите и манастирите од каде што се одземаат уникатни икони со непроценлива вредност. Начинот на одземање како последица оставаат уништени иконостаси и фрескописи. Успешноста на сторителите се должи пред се на немањето мерки за заштита како на пример видео надзор на повеќето верски објекти како и регистар на предмети кој постојано се ажурира со информации.

Покрај верските објекти и археолошките локалитети како цели на напад на крадците се јавуваат: музеи, библиотеки, архиви, дилери со предмети на културата приватни лица (индивидуалци) и други објекти. Во некои ситуации вработените се сторителите кои ги крадат предметите, а со оглед на тоа дека вработениот во институцијата (музеј, библиотека и др.) има многу повеќе можности и информации за да го организира и изврши кривичното дело отколку некој што не е вработен во институцијата.

За вршење на кривичните дела со културно наследство сторителот мора да има познавање на културата, а особено да има информации за кои видови на предмети има побарувачка на пазарот со што би ги продал по добра цена. Воедно, сторителот може да работи на провизија. Успешните крадци се потпираат на дојави за тоа каде можат да најдат интересни предмети и кога сопствениците на предметите не се дома.

Реставраторите претставуваат важна алка во процесот на чистење за нелегално отстранетиот предмет. Нивната задача е предметите што се валкани, скршени и кородирани да ги исчистат и поправат. Со овие нивни дејствија се дава биографија на потеклото на предметот со што пазарната вредност на предметот се зголемува. Реставраторот има клучна улога во процесот на внесување на предмети со сомнително потекло на легалниот пазар.

Како крајна дестинација на одземените предмети се странските земји (првенствено земјите од соседството, а потоа земјите од Западна Европа и САД). Незначителен дел од предметите се успешно вратени назад, што неспорно претставува редуцирање на македонското културно богатство.

За откривањето на сторителите на кривичните дела потребно е да се имаат одредени индикации. Индициите како факти укажуваат на постоење на кривично дело и по својата природа, се делат на материјални, психолошки и морални. При извршување на кривичните дела, сторителите не можат да го предвидат настанувањето на

биолошките траги и да го контролираат нивното оставање на лице местото, а истовремено несвесно, со нивните дејства применуваат претходно стекнато професионално знаење, навики или вештини.

Наоѓањето на предмети стекнати од извршеното кривично дело води до сторителот. За да се дојде до предметите што се стекнати со кривичното дело и следствено до сторителот, потребно е да се следат трагите оставени од сторителот кои се наоѓаат: на местото на сторување на кривичното дело; на сторителот; или на друго место. Тие означуваат присуство на одредено лице на местото на извршување. Во случај кога за стореното кривично дело немаме сведоци, криминалистичката активност треба да се заснова на индиции со чија помош ќе стигнеме до сторителот на посреден начин.

За пронаоѓање на сторителите на кривичните дела против културното наследство и природните реткости, потребно е органите овластени за спречување на сторителите во рамките на своите овластувања да употребат оперативно-тактички мерки и активности и да преземат истражни дејствија од средствата кои им стојат на располагање.

За пронаоѓање на сторителите и предметите, органите за внатрешни работи треба да преземат оперативни и тактички активности и тоа: патролирање, легитимирање, преглед на возила и багаж, заседи, рации, употреба на информатори, таен надзор, надзор над потенцијални сторители на кривични дела. Дополнително органите за внатрешни работи треба да преземат мерки на: водење информативен разговор со граѓани, сведоци, осомничени; преглед на превозни средства, патници и багаж; преглед на простории на државни органи и правни лица и увид во документацијата; тајно набљудување.

За докажување на вина кај обвинетиот потребно е овластените лица за спречување да преземат дејствија со кои ќе прибават докази, а кои можат да бидат докази прибавени од личноста (сослушување сведок и обвинет) и дејствија со кои се прибавени материјални докази (увид, претрес).

Имотниот криминалитет опфаќа многу различни видови на криминално однесување со голем број посебни форми и специфики во начинот на извршување. Во рамките на овој криминалитет, кражбата е најчестото и основно кривично дело. Науката прави поделба на обични кражби кои се извршуваат без провалување и употреба на физичка сила врз оштетениот и провалната кражба која претставува облик на тешка кражба и се извршува со провалување или пробивање во затворени простории, плакари и сефови каде што се чуваат скапоцености. Сторителите на обичната кражба се делат на крадци од прилика и крадци од навика, а сторителите на провалните кражби најчесто се

професионалци кои се подготвуваат за извршување на кражбата, собираат информации за начинот на кој е обезбеден објектот, кои предмети се во објектот и каде се наоѓаат, кои се навиките на домаќинството или на вработените во објектот итн.

Откако ќе биде извршена кражба, првин се врши увид со што се одредува начинот на извршување на провалната кражба, карактеристиките на сторителот и големината на штетата, а по увидот, често се прави реконструкција на кражбата или провалната кражба, со цел да се утврдат и проверат спорните околности. Кражбите на културни добра и дела на уметноста се извршуваат така што насилно се влегува во галерии, музеи или станови во кои се наоѓаат предметите кои се цел на напад.

Надлежните органи за превенција и спречување на криминалот со културното наследство во Република Македонија, а во прв ред полициските службеници треба да бидат поактивни и потрагата по украдените предмети на културното наследство мора да се усогласи со Интерпол и царинските служби, како и со вработените во институциите на културата (музеи, библиотеки) и инспекторите за културно наследство при Управата за заштита на културното наследство.

Културното наследство ќе се заштити ако постојано се преземаат дејствија кои ќе бидат истовремено насочени кон заштита на културното наследство и во насока на спречување на сторителите на кривичните дела со културно наследство. Дополнително, со цел заштита на предметите на културното наследство потребно е континуирано да се врши регистрација во Националниот регистар на културно наследство, кој е јавна книга и се води во електронска форма. Пристапот до ваквиот регистар треба да се контролира бидејќи истиот може да претставува каталог за кражба, поточно извор на информации за сторителите преку кој може да идентификуваат соодветни предмети за кражба.

Како нова закана за културното наследство која се јавува е фалсификувањето на културните добра, кои потоа стануваат предмет на недозволена трговија. Во тој случај дилерите треба да ги убедат потенцијалните купувачи дека нивниот материјал е вистински, а не фалсификат при што мора да ги одбегнат прашањата кои се поставуваат за потеклото на предметот (неговата биографија). Покрај приватните лица понекогаш жртва на фалсификат се и музеите кога купуваат предмети со лажно потекло.

Во делот на пазарите со предметите на културата се доаѓа до заклучок дека овие предмети стигнуваат на пазарот преку кражба и нелегален увоз. Посредниците соработуваат со крадците и криумчарите, но истовремено работат легално на пазарот со регистрирана дејност. Како повторно би се вратиле и соработувале посредникот мора да

плати разумна цена на крадците. Со ваквите дејствија на посредникот предметите се мешаат помеѓу легалните и нелегалните пазари за предмети на културата со што со ваквите трговски активности нелегалните предмети се легализираат. Во некои од случаите лицата кои купуваат и продаваат предмети на културата несвесно и без да знаат мешаат легални и нелегални предмети, за кои и покрај строгите контроли, тие можат да бидат измамени во купување украдени предмети.

Во денешно време се потешко се следи пазарот на предмети на културата бидејќи пазарот е распространет и со помош на интернетот, има милиони нови клиенти. На интернет се продаваат украдени предмети на големи растојанија од местото на кражба, и штом ја напуштат државата од каде се украдени многу тешко се враќа назад.

Комплексноста на криминалот со културното наследство е во тоа што луѓето сакаат да стекнат легални предмети на културата, а не да купат предмети прибавени со кражба. Луѓето не сакаат да бидат вpletкани во криминал и да станат предмет на истрага. Ова важи и за дилерите со предмети на културата во кои примарна цел е заштита на својот углед, поточно не сакаат да ја уништат својата репутацијата во бизнисот која ја граделе долги години.

Сметаме дека проблемот со недоволната заштита на културното наследство е во тоа што не е на листата со приоритети за решавање и благодарение на ваквата ситуација културно наследство се наоѓа во состојба во која секојдневно се уништува и изнесува во странство. Во рамките на овој труд ваквиот сложен проблем беше анализиран при што беше констатирана моменталната фактичка состојба како прв чекор во насока на решавање на проблемот со културното наследство (неговото губење и уништување). Дополнително беа анализирани правните норми во кои се пропишуваат овластувањата на институциите надлежни за заштитата на културното наследство.

Користа од решавање на овој проблем го имаат сите засегнати страни во општеството, односно секој граѓанин. Предлог мерките кои се изнесени подолу во делот “Препораки” се во насока на подобрување на постојната организацијата на системот за превенција и борба со криминалот со културното наследство и природните реткости.

Сметам дека овој труд ја оправда научната цел на истражувањето со кое се доби слика за состојбата со кривичните дела против културното наследство и природните реткости сторени на територија на Република Македонија за периодот од 2006-2016 година. Од резултатите во трудот детално може да се запознаат со карактеристиките на сторителите на овие кривични дела, научната и пошироката општествена јавност.

Заштитата на културата и нејзините добра е важна, бидејќи тие се причина зошто сме таму каде што сме.

Препораки

Стремежот на секоја држава е обезбедување на своите граѓани да живеат во слобода, безбедност и правда. Правната држава подразбира дека во уредувањето на општеството секој граѓанин во било која инстанца може да ги оствари своите права и да ги исполни обврските кон заедницата со почитување на законите. За успешно функционирање на правната држава потребно е неселективност во спроведувањето на законите од страна на овластените лица за спроведување. На граѓаните мора да им бидат загарантирани правата и во случај на ограничување на истите мора да постои коректор кој врши контрола во применувањето на одредбите од законите и подзаконските акти.

Незаштитените предмети на културата претставуваат можност за сторување на кривично дело. Ниту една земја не може да понуди оптимална заштита на археолошките локалитети, надзор на границите или заштита на збирките со уметнички дела во секое време, но сепак задача на секоја институција е во рамките на своите надлежности да ги извршува своите обврски одговорно, како би се заштитиле ранливите предмети и локалитети. Дополнително, за успешно да се справат институциите овластени за заштита на културното наследство, со организираниот криминал и криминалните групи потребно е да се изработат добро организирани планови за акција со реални задачи и цели и во соработка со меѓународни субјекти.

Главните цели на заштитата и зачувувањето на културното наследство се зачувување, уредување и користење на културното наследство, негово претставување и развој на системот на меѓународни културни врски. Нематеријалното наследство се приклучува кон заштитата на природното и културното наследство, како составен дел на архитектонското наследство и природната средина.

Главните цели на заштитата и одржливото користење на природното наследство се зачувување и подобрување на биолошката разновидност, вредностите на географското наследство и пределот, развој на јавните функции на заштитените подрачја преку планирање, контролирање и ограничено користење на природните ресурси и просторот, како и поврзување и усогласување на националниот со меѓународниот систем за заштита на природата.

Во понатамошниот дел следат препораки со мерки и инструменти за заштита и зачувување на македонското национално наследство:

- Донесување на државната стратегија во областа на културното и природното наследство како и реорганизација на службата за заштита имајќи ги во предвид општествените, правните и економските промени во Македонија кои се случуваат тековно;
- Попис на целокупното движно културно наследство во музеите, во верските објекти, во државните институции и во приватните збирки, како и на недвижното културно наследство;
- Ревизија на статусот (видови, режими и граници на заштита) на претходно прогласени заштитени подрачја и усогласување со важечката легислатива;
- Формирање на регистар на украдени и исчезнати предмети на културата со детални информации за карактеристиките на предметите;
- Да се побара помош од Фондот на светското наследство и да се продлабочи техничката соработка, вклучително и стручни студии за утврдување или за неутрализирање на причините за влошување на состојбите на локалитетите и предметите како и планирање на мерки за зачувување;
- Образовни програми за значењето на културното наследство во основното, средното и во високото образование и мерките на заштита кои може да ги преземе секој граѓанин;
- Изработка на студии за културните добра според региони и нивно диференцирање на различни нивоа на заштита, планирање, управување и следење на сите промени во културното наследство како необновлив ресурс;
- Изработка на нови номинации за списокот на светско наследство, а имајќи го во предвид фактот дека Фондот на светското наследство ги поддржува заложбите на национално ниво за составување начелни списоци на културно и природно наследство и за номинирање на локалитети за Списокот на светското наследство;
- Потребно е стручно усовршување на кадарот, техничко опремување на службите, обезбедување на објектите под заштита и преземање на други мерки и активности;
- Примена на превентивни мерки и активности како мрежа од координирани активности преземани од повеќе субјекти: овластените службени лица за

- безбедност на културното наследство, вработените во МВР, јавното обвинителство, судството, локалната самоуправа и сите граѓани;
- Градењето на позитивни односи меѓу полицијата и граѓаните, поточно поголем ангажман на полицијата во општеството, а еден од начините како би се интензивирале ваквите односи е преку медиумите;
 - Зголемена контрола од страна на царинските службеници при влез и излез на стоките во и од земјата (редовни и вонредни), бидејќи штом предметите ја поминат границата и влезат во земја членка на ЕУ, истите се движат слободно односно не се врши проверка бидејќи се движат во рамките на унијата;
 - Изработка и развој на стратегии за управување со ризик за културното наследство во случај на природни непогоди и катастрофи;
 - Поригорозно санкционирање на сторителите на кривични дела, согласно законските овластувања;
 - Да се изврши усогласување на различните интереси и прописи од другите области со принципите на одржливиот развој, основните принципи за заштита на природата и биодиверзитетот;
 - Воспоставување на систем за мониторинг преку директни посети на заштитени културни и природни добра, колку што е можно повеќе. Воедно, да се имплементира методот на далечинско откривање, кој игра многу важна улога во техничко-технолошка и во економска смисла.

Библиографија

1. Алексоски, С. (2005), *Психологија со криминалистичка психологија*, Трекс, Скопје;
2. Ангелески, М. (1993), *Криминалистика*, Скопје;
3. Ангелески, М. (2007), *Вовед во криминалистика*, Скопје;
4. Ангелески, М., Димовски З. (2019), *Криминалистичка тактика I*, Факултет за безбедност, Скопје;
5. Ангелески, М., Мургоски, Б. (2017), *Вовед во криминалистика*, Факултет за безбедност, Скопје;
6. Аризанкоски, Г. (2010), *Загрозувањето и уништувањето на културното наследство на Република Македонија со масовниот етнонационалистички тероризам во 2001 година (синтеза)*, Зборник на трудови *Заштита на културното наследство во Република Македонија*, Факултет за безбедност Скопје;
7. Аслимовски, П. (1998), *Заштита на културното наследство преку туристичките институции, Социо-психолошки и еколошки аспекти на туризмот*, Охрид;
8. Аслимовски, П. (2000), *Општествена заштита на културното наследство*, Охрид;
9. Балабанов, К. (1995), *Теракотните икони во Македонија*, Табернакул, Скопје;
10. Barth, F. (1969), *Ethnic Groups and Boundaries: The social organization of culture difference*, Bergen/Oslo: Universitetsforlaget; London: George Allen & Uwin;
11. Бошковиќ, М. (2003), *Транснационални организирани криминалитет*, Полицијска академија Београд;
12. Blake, J. (1996), *The Protection of the Underwater Cultural Heritage*, The International and Comparative Law Quarterly, vol.45, no.4;
13. Brack, J., Thomas, N. (1983), *Kriminaltaktik*, Stuttgart, München, Hannover;
14. Brodie, N., Doole, J. and Watson, P. (2000), *Stealing History: The Illicit Trade in Cultural Material*, Cambridge: The McDonald Institute for Archaeological Research;
15. Brunner, Christopher M. (2006), *Culture, Sovereignty, and Hollywood: UNESCO and the Future of Trade in Cultural Products*, New York University Journal of International Law and Politics, vol.40, no.2, достапно на: <https://nyujilp.org/wp-content/uploads/2013/02/40.2-Bruner.pdf>;
16. Водинелиќ, В. (1984), *Криминалистички и кривично процесни аспекти начина извршења кривичних дела*, Гласник Правног факултета у Крагујевцу;
17. Водинелиќ, В. (1984), *Теоретски проблеми микротрагова у криминалистици и доказној теорији*, Вјештак број 1/1984;
18. Водинелиќ, В. (1984), *Криминалистика, откривање и доказивање*, 1. том, Скопје;
19. Водинелиќ, В. (1985), *Криминалистика, откривање и доказивање*, 2. том, Скопје;
20. Водинелиќ, В. (1988), *Шта је дактилоскопски доказ и старост отисака прстију као негов релевантни елемент*, Приручник број 2/1988;
21. Водинелиќ, В. (1992), *Криминалитет са мрежном структуром и организирани криминалитет профита*, Безбедност број 1, Београд;
22. Водинелиќ, В. (1994), *Проблематика криминалистичко-тактичких института - информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави*, Безбедност број 1/1994;

23. Водинелиќ, В. (1996), *Криминалистика*, Београд;
24. Calhoun, C. (2007), *Nations Matter: Culture, History, and the Cosmopolitan Dream*, London, New York: Routledge;
25. Carducci, G. (2002), *New Developments in the Law of the Sea: The UNESCO Convention on the Protection of Underwater Cultural Heritage*, American Journal of International Law, vol.96, no.2;
26. Clages, H. (1999), *Methodik der kriminalistischen Untersuchungsplanung*, Kriminalistik, број 10/1999;
27. Corner, J. and Harvey, S. (1991), *Enterprise and Heritage: Crosscurrents of National Culture*, London: Routledge;
28. Corsane, G. eds. (2005), *Heritage, Museums and Galleries*, London: Routledge;
29. Димовски, З. (2010), *Криминалистичко-информативната дејност кај кривични дела против културното наследство и природните реткости*, Зборник на трудови *Заштита на културното наследство во Република Македонија*, Факултет за безбедност Скопје;
30. Drakulić, S. (1993), *Falling Down*, The New Republic, 13 December 1993;
31. Ebner, G. ed. (2015), *Coping with culture 2014*, Vienna;
32. Felson, M. (1998), *Crime & Everyday Life*, (2nd ed.), Thousand Oaks, California: Pine Forge Press;
33. Gamboni, D. (1997): *The Destruction of Art: Iconoclasm and Vandalism since the French Revolution*, London: Reaktion Books;
34. Guillotreau, G. (1999), *Art et crime: la criminalité du monde artistique et littéraire et sa répression*, Paris: Presses Universitaires de France;
35. Hall, A.R., The Recovery of Cultural Objects Dispersed during the World War II (1951) 25 (635), *Department of State Bulletin* 339;
36. Hladík, J. (1999), *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the notion of military necessity*, Revue Internationale de la Croix Rouge, vol.81, no.835;
37. Ивановски, М. (1998), *Заплени археолошки предмети од недозволен дејствија, Археолошкото богатство на Македонија и неговата заштита*, Фондација за култура на Македонија, Скопје;
38. Kahn, P. (1996), Protection du patrimoine artistique immobilier: La liste du patrimoine mondial de l'UNESCO in Briat, M. and Freedberg, Judith A. (eds.) *Legal Aspects of International Trade in Art Law*, Volume V in the series: International Sales of Works of Art, The Hague, Boston, London;
39. Камбовски, В. (1997), *Казнено право - Општ и Посебен дел*;
40. Камбовски, В. (2006), *Казнено право - Општ и Посебен дел*;
41. Камбовски, В., Крстановски, М. (2010), *Казнено право - Општ дел*, Охрид;
42. Камбовски, В., Крстановски, М. (2013), *Казнено право - Општ дел*, Охрид;
43. Kisluk, A. (1999), Stolen art and the art loss register, paper presented at the Art Crime: *Protecting Art, Protecting Artists and Protecting Consumers Conference convened by the Australian Institute of Criminology and held in Sydney, 2-3 December 1999*, достапно на: https://www.obs-traffic.museum/sites/default/files/ressources/files/Kisluk_Stolen_art_and_the_ALR.pdf;
44. Kolb, R., Hyde, R. (2008), *An introduction to the International law of Armed Conflicts*, Oxford-Portland Oregon, Hart Publishing;
45. Kurin, R. (2004), *Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: a critical appraisal*, Museum International, vol.56, no.1-2;

46. Лабовиќ М., Николовски М. (2010), *Организиран криминал и корупција*, Факултет за безбедност Скопје;
47. Лабовиќ, М. (2016), *Системската корупција и организираниот криминал*, Факултет за безбедност Скопје;
48. Lilly, J., Cullen, F. and Ball, R. (1995), *Criminological Theory: Context and Consequences*, Thousand Oaks, California: Sage Publications;
49. Lowenthal, D. (1985), *The Past is a Foreign Country*, Cambridge: Cambridge University Press;
50. Lowenthal, D. (1998), *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge: Cambridge University Press;
51. Mackenzie, S. (2002), *Regulating the market in illicit antiquities*, Trends & Issues in Crime and Criminal Justice, no.239, Canberra: Australian institute of criminology;
52. Mainetti, V. (2004), *De nouvelles perspectives pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé: l'entrée en vigueur du Deuxième Protocole relatif à la Convention de La Haye de 1954*, Revue Internationale de la Croix Rouge, vol.86, no.854;
53. Малиш-Саздовска, М. (2010), *Заштита на културното наследство во Република Македонија (криминалистички аспекти)*, Зборник на трудови *Заштита на културното наследство во Република Македонија*, Факултет за безбедност Скопје;
54. Малиш-Саздовска, М., Николовски М. (2018), *Криминалистичка тактика 2*, Факултет за безбедност, Скопје;
55. Massy, L. (2000), *Le vol d'œuvres d'art: une criminalité méconnue*, Bruxelles: Bruylant;
56. Meixner, F. (1965), *Kriminaltaktik in Einzeldarstellungen*, Bd.2, Hamburg;
57. Мојаноски, Ц. (2012), *Методологија на безбедносните науки - основи*; Книга I, Факултет за безбедност Скопје;
58. Мојаноски, Ц. (2012), *Методологија на безбедносните науки - Истражувачка постапка*; Книга II, Факултет за безбедност Скопје;
59. Мојаноски, Ц. (2013), *Методологија на безбедносните науки - Аналитички постапки*; Книга III, Скопје;
60. Musolff, C., Hoffmann, J. (2001), *Täterprofile bei Gewaltverbrechen - Mythos, Theorie und Praxis des Profilings*, Springer;
61. Најдовска, Ј., Незири, Ц., Цекиќ, А. (2008), *Хронологија на настаните за конфликтот од 2001*, Фондација Институт отворено општество - Македонија, Скопје, 2008 година;
62. Nahlik, Stanislaw E. (1967), *La protection internationale des biens culturels en cas de conflit armé*, Recueil des Cours de l'Académie de droit international, vol.120;
63. Николиќ-Ристановиќ, В., Констатиновиќ-Вилиќ, С. (2003), *Криминологија*, Београд;
64. O'Keefe, Patrick J. (1997), *Trade in antiquities: Reducing Destruction and Theft*, London: Archetype Publications;
65. O'Keefe, R. (2006), *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*, Cambridge: Cambridge University Press;
66. Pasikowska-Schnass, M. (2016), *Protection of cultural heritage in armed conflicts*, European Parliament briefing, March 2016;
67. Prott, L.V. (1997), *Commentary on the UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects 1995*, Institute of Art and Law, Leicester;

68. Przyborowska-Klimczak, A. (2005), *The International Protection of the Intangible Cultural Heritage*, Polish Yearbook of International Law, 2004/1-2;
69. Renteln, Alison D. (2004), *The Cultural Defence*, Oxford: Oxford University Press;
70. Ристов, Ј. (1998), *Археолошкото богатство на Македонија и неговата заштита*, Фондација за култура на Македонија, Скопје;
71. Ристов, Ј. (2003), *Споменичкото право во Македонија*, Скопје, Култура и РЗСК;
72. Ристов, Ј. и др. (2005), *Меѓународен совет за споменици и места, Избор на прописи за заштита на културното наследство*, Скопје;
73. Sax, J.L. (1990), *Heritage Preservation as a Public Duty: The Abbé Grégoire and the Origins of an Idea*, Michigan Law Review, 88 no.5;
74. Silverman, H. and Ruggles, D. Fairchild eds. (2007), *Cultural Heritage and Human Rights*, New York: Springer;
75. Симоновиќ, Б. (2004), *Криминалистика*, Крагуевац;
76. Smiers, J. (2003), *Arts Under Pressure: Protecting Cultural Diversity in the Age of Globalisation*, London: Zed Books;
77. Steffensmeier, D. J. (1986), *The Fence: In the Shadow of Two Worlds*, Totowa, NJ: Rowman & Littlefield;
78. Стојанов, И. (2007), *Кривично - правна заштита на културното наследство и природните реткости*, Годишник на Факултет за безбедност;
79. Танасковски, З. (2011), *Заштита на иконите по македонските цркви и манастири*, Соларис принт - копје, Скопје;
80. Tanselle, G. Thomas (1998), *Literature and Artifacts*, Charlottesville, Virginia: Bibliographical Society of the University of Virginia;
81. Toman, J. (1989), in Haller, W., Kölz, A., Müller, G. and Thürer, D. (eds.) *La protection des biens culturels en cas de conflit armé non international*, Festschrift für Dietrich Schindler zum 65. Geburtstag, Basel, Frankfurt a.M.
82. Walsh, D. (1980), *Break-Ins: Burglary from Private Houses*, London: Constable;
83. Walsh, M. (1977), *The Fence: A New Look at the World of Property Theft*, Westport, Connecticut: Greenwood Press;
84. Wenger, Claude F. (1986), in Sandoz, Y., Swinarski, C. and Zimmermann, B. (eds.) *Commentaire des Protocoles additionnels du 8 juin 1977 aux Conventions de Genève du 12 août 1949, Protocole I, Geneva*
85. Wright, G. (1996), *The Formation of National Collections of Art and Archaeology*, Yale: Yale University Press;
86. Цуклевски Г. (2007), *Вовед во криминалистика*, График Мак Принт, Скопје;
87. Цуклевски, Г. (2009), *Шверцување културни добра од Република Македонија*, Годишник на Факултетот за безбедност - 2008/2009, Скопје;

Регулатива:

1. Устав на Република Македонија, “Службен весник на РМ” бр.52/91, 01/92 31/98, 91/01, 84/03, 107/05, 03/09, 49/11, 06/19;
2. Закон за внатрешни работи, “Службен весник на РМ” бр.42/14, 116/14, 33/15, 05/16, 120/16, 127/16, 142/16, 190/16, 21/18, 135/18;
3. Закон за полиција, “Службен весник на РМ” бр.114/06, 06/09, 145/12, 41/14, 33/15, 31/16, 106/16, 120/16, 21/18, 64/18;
4. Закон за граничната контрола, “Службен весник на РМ” бр.171/10, 41/14, 148/15, 55/16, 64/18;

5. Кривичен законик на Република Македонија, “Службен весник на РМ” бр. 37/96, 80/99, 04/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 07/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 41/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15, 97/17, 248/18;
6. Закон за кривичната постапка, “Службен весник на РМ” бр.150/10, 100/12, 142/16, 198/18;
7. Закон за заштита на културното наследство, “Службен весник на РМ” бр.20/04, 71/04, 115/07, 18/11, 148/11, 23/13, 137/13, 164/13, 38/14, 44/14, 199/14, 104/15, 154/15, 192/15, 39/16, 11/18, 20/19;
8. Закон за прогласување на Старото градско јадро на Битола за културно наследство од особено значење, “Службен весник на РМ” бр.169/15;
9. Закон за прогласување на Старото градско јадро на Кратово за културно наследство од особено значење, “Службен весник на РМ” бр.144/14;
10. Закон за управување со светското природно и културно наследство во Охридскиот регион, “Службен весник на РМ” бр.75/10;
11. Закон за прогласување на споменичката целина Крушево за културно наследство од особено значење - Април 2012, “Службен весник на РМ” бр. 95/12;
12. Закон за архивски материјал, “Службен весник на РМ” бр.95/12, 41/14, 72/15, 148/15, 169/15, 53/16, 11/18;
13. Закон за прогласување на Старото градско јадро на Охрид за културно наследство од особено значење, “Службен весник на РМ” бр.47/11, 154/15;
14. Закон за културата, “Службен весник на РМ” бр.31/98, 49/03, 82/05, 24/07, 116/10, 47/11, 51/11, 136/12, 23/13, 187/13, 44/14, 61/15, 154/15, 39/16, 11/18, 11/18;
15. Закон за библиотеките, “Службен весник на РМ” бр.66/04, 89/08, 116/10, 51/11, 88/15, 152/15, 39/16;
16. Закон за меморијалните споменици и спомен обележјата, “Службен весник на РМ” бр.66/04, 89/08, 152/15;
17. Закон за прогласување на старата скопска чаршија за културно наследство од особено значење, “Службен весник на РМ” бр.130/08, 171/10;
18. Одлука за донесување на национална класификација на културното наследство, “Службен весник на РМ” бр.37/06;
19. Национална стратегија за развој на културата во Република Македонија во периодот 2018-2022 година, “Службен весник на РМ” бр.81/18;
20. Convention with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land, The Hague (II), 29 July 1899, достапно на: https://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague02.asp;
21. Convention respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land, The Hague (IV), 18 October 1907, достапно на: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp;
22. Convention concerning Bombardment by Naval Forces in Time of War, The Hague (IX), 18 October 1907, достапно на: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague09.asp;
23. The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments, Athens, 1931, достапно на: <https://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>;

24. Treaty on Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments (Roerich Pact), 1935, достапно на: <https://www.roerich.org/roerich-pact.php>;
25. Geneva Convention for the amelioration of the condition of the wounded and sick in armed forces in the field, 12 August 1949, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2075/volume-75-I-970-English.pdf>;
26. Geneva Convention for the amelioration of the condition of the wounded, sick and shipwrecked members of the armed forces at sea, 12 August 1949, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2075/volume-75-I-971-English.pdf>;
27. Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war, 12 August 1949, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2075/volume-75-I-972-English.pdf>;
28. Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war, 12 August 1949, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2075/volume-75-I-973-English.pdf>;
29. Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I), 12 August 1977, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201125/volume-1125-I-17512-English.pdf>;
30. Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of non-International armed conflicts (Protocol II), 12 August 1977, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201125/volume-1125-I-17513-English.pdf>;
31. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention 1954, The Hague, 14 May 1954, достапно на: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20249/volume-249-I-3511-English.pdf>;
32. Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1999, достапно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html;
33. The Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites, Venice, 31 May 1964, достапно на: https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf;
34. UNESCO Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Paris, 16 November 1972, достапно на: <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>;
35. Florence Charter for the preservation of historic gardens, Florence, 15 December 1982 (an addendum to the Venice Charter), достапно на: <https://www.icomos.org/en/what-we-do/focus/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/158-the-florence-charter>;

36. UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects, Rome, 24 June 1995, достапно на: <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention>;
37. United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Palermo, 2000, достапно на: <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>;
38. UNESCO Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, Paris, 2 November 2001, достапно на: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/2001-convention/official-text/>;
39. UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Paris, 17 October 2003, достапно на: <https://ich.unesco.org/en/convention>;
40. UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, Paris, 20 October 2005, достапно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html;
41. ECOSOC Resolution 2004/34, Protection against trafficking in cultural property, 21 July 2004, достапно на: https://www.unodc.org/documents/treaties/organized_crime/ECOSOC_res_2004-34.pdf;
42. ECOSOC Resolution 2008/23, Protection against trafficking in cultural property, 24 July 2008, достапно на: https://www.unodc.org/documents/treaties/organized_crime/ECOSOC_res_2008-23.pdf;
43. United Nations, Security Council Resolution 2100, 25 April 2013, достапно на: [file:///C:/Users/Bojan/Downloads/S_RES_2100\(2013\)-EN.pdf](file:///C:/Users/Bojan/Downloads/S_RES_2100(2013)-EN.pdf);
44. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, достапно на: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>;
45. International Council of Museums (ICOM), Code of Ethics for Museums, достапно на: <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf>;

Интернет извори:

1. <http://legalbrief.co.za/diary/legalbrief-africa-new/story/africas-ancient-culture-in-the-spotlight-at-the-hague/pdf/>
2. file:///C:/Users/Bojan/Downloads/WOA_CreatingNationalCulturalHeritageUnit_brochure_2019-01_EN-LR.pdf
3. <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=cultural%20genocide>
4. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/appropriate>
5. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/alienate>
6. <http://www.stat.gov.mk/>
7. <http://www.kultura.gov.mk/>
8. <http://uzkn.gov.mk/>
9. <https://en.unesco.org/>
10. <https://whc.unesco.org/>
11. UNESCO (1999): Culture: a form of merchandise like no other? (Conference proceedings) <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001228/122892Eo.pdf>
12. UNESCO, Safeguarding Endangered Languages, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00136>

13. <https://whc.unesco.org/en/danger/>
14. <https://www.interpol.int/en/Who-we-are/What-is-INTERPOL>
15. <http://www.premportal.com.mk/duhovnost-2/drugo/1555-makedonski-ikoni-patuvaaat-za-kralската-akademija-vo-london>
16. <https://akademik.mk/sudenje/falanga-2-2/>
17. http://www.mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/publikacii%20pdf/SOCTA_v_11_03_2016_facing.pdf
18. Светското наследство во рацете на младите - Скопје: Министерство за култура на Република Македонија, Национална комисија на УНЕСКО, 2012, достапно на: <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-54-27.pdf>
19. <https://www.ebay.com/>
20. <http://www.sud.mk/wps/portal/osskopje2/sud/odluki>
21. <https://foreignpolicy.com/2016/08/22/icc-to-war-criminals-destroying-shrines-is-worse-than-rape-timbuktu-mali-al-mahdi/>
22. <https://mvr.gov.mk/potragi-ischeznati/kulturno-nasledstvo>
23. <https://mvr.gov.mk/page/interpol>
24. <https://www.selec.org/history/>
25. [file:///C:/Users/Bojan/Downloads/2020%20Assessing%20Crimes%20Against%20Cultural%20Property%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Bojan/Downloads/2020%20Assessing%20Crimes%20Against%20Cultural%20Property%20(1).pdf)
26. <https://icom.museum/en/about-us/missions-and-objectives/>
27. <https://icom.museum/en/resources/red-lists/>
28. https://icom.museum/wp-content/uploads/2021/10/ICOM_RL-SEE_Website_20211013_EN_Final.pdf